

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

HİNT ALT KITASINDA HANEFİ MEZHEBİNE MENSUP İKİ
DİNİ HAREKET: DİYOBENDİLİK VE BARELVİLİK

Fehmida BALOCH

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Doğan KAPLAN

KONYA – 2025

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fehmida BALOCH		
	Numarası	20810601149		
	Ana Bilim/Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/İslam Mezhepleri Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	Hint Alt Kıtasında Hanefi Mezhebine Mensup İki Dini Hareket: Diyobendilik ve Barelvilik			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Fehmida BALOCH

ÖZET

Öğ ren ci nin	Adı Soyadı	Fehmida BALOCH		
	Numarası	20810601149		
	Ana Bilim/Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/İslam Mezhepleri Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Doğan KAPLAN		
Tezin Adı	Hint Alt Kıtasında Hanefi Mezhebine Mensup İki Dini Hareket: Diyobendilik ve Barelvilik			

ÖZET

Bu çalışma, Hint Alt Kıtası'ndaki Hanefi mezhebine mensup iki dini hareketin – Diyobendilik ve Barelvilik – tarihsel gelişimini, temel öğretilerini ve toplumsal etkilerini incelemektedir. Çalışma, her iki hareketin de İslam dünyasında önemli bir yere sahip olmasına rağmen, farklı teolojik ve pratik anlayışlarla şekillendiğini vurgulamaktadır.

Diyobendilik, 19. yüzyılın ortalarında Hindistan'ın Diyobend kasabasında kurulan ve özellikle geleneksel İslam öğretilerine sıkı sıkıya bağlı kalmayı savunan bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Diyobendilik, eğitimde modernleşmeye karşı durarak, klasik İslami ilimlerin öğretilmesine ve İslam'ın saf biçiminin korunmasına odaklanmıştır. Hareketin kurucuları, Hindistan'daki İngiliz egemenliğine karşı dini bir direniş olarak, İslami kimliğin ve Hanefi mezhebinin korunması gerektiğini savunmuşlardır.

Barelvilik ise, 19. yüzyılda Hindistan'da ortaya çıkan ve özellikle tasavvufi öğretileri ön plana çıkaran bir diğer dini harekettir. Barelvi hareketi, İslam'ın ruhani yönüne daha fazla vurgu yaparak, peygamber sevgisi, zikir ve tasavvufi pratiklerin toplumsal yaşamda önemli bir yer tutması gerektiğini savunmuştur. Barelvilik, aynı zamanda Sünni İslam'ın geleneksel değerlerini savunmuş, Diyobendilik ile bazı teolojik çatışmalar yaşamıştır.

Bu tez, Diyobendilik ve Barelvilik arasındaki temel farklılıkları, her iki hareketin dini düşünce dünyasını şekillendiren anahtar figürleri, toplumsal etkilerini ve günümüzdeki varlıklarını detaylı bir şekilde inceleyecektir. Ayrıca, bu iki hareketin Hint Alt Kıtası'nda İslam'ın geleceği üzerindeki etkilerine dair bir analiz sunulacaktır. Çalışma, hem tarihsel bir bakış açısı sunmakta hem de modern dönemde bu hareketlerin dinamiklerini anlamaya yönelik yeni bir perspektif geliştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Diyobendilik, Barelvilik, Kâsım Nânotovi, Ahmed Gangohi, Ahmed Rıza Han.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Aut hor's	Name and Surname	Fehmida BALOCH		
	Student Number	20810601149		
	Department	Islamic Basic Sciences/History of Islamic Sects		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. Doğan KAPLAN		
Title of the Thesis/Dissertation	Two Religious Movements of the Hanafi School in the Indian Subcontinent: Deobandism and Barelvism			

ABSTRACT

This study examines the historical development, fundamental teachings, and societal impacts of two religious movements of the Hanafi school in the Indian Subcontinent: Deobandism and Barelvism. While both movements hold significant places in the Islamic world, the study emphasizes that they have been shaped by distinct theological and practical understandings. Deobandism emerged in the mid-19th century in the town of Deoband, India, as a movement that strongly advocated for adherence to traditional Islamic teachings. Deobandism resisted modernity in education, focusing on the teaching of classical Islamic sciences and the preservation of Islam in its purest form. The founders of the movement argued that the preservation of Islamic identity and the Hanafi school was essential in the face of British colonial rule in India.

Barelvism, on the other hand, was another religious movement that emerged in India in the 19th century, emphasizing Sufi teachings. The Barelvi movement placed greater emphasis on the spiritual aspects of Islam, advocating for the love of the Prophet, dhikr (remembrance), and the significance of Sufi practices in social life. Barelvism also defended traditional Sunni Islamic values and had theological conflicts with Deobandism.

This thesis will explore the key differences between Deobandism and Barelvism, key figures who shaped the religious thought of each movement, their social impacts, and their contemporary relevance. Additionally, the study will provide an analysis of the influence these movements have had on the future of Islam in the Indian Subcontinent. The research offers both a historical perspective and a fresh approach to understanding the dynamics of these movements in the modern era.

Keywords: Deobandism, Barelvism, Qasim Nanotvi, Ahmed Gangohi, Ahmed Riza Khan

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vii
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ	1
1. Araştırma Konusu	1
2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi	3
3. Araştırmanın Temel Kaynakları ve Konu Hakkındaki Çalışmalar	4
BİRİNCİ BÖLÜM	9
DİYOBEİDİLİK	9
A. Diyobend Dâru'l-Ulûm'u ve Diyobendiliğın Doğuşu	9
1. Diyobend Dâru'l-Ulûmu'nun Kuruluşu	12
2. Diyobend Dâru'l-Ulûmu'nun Amacı	18
3. Diyobend Dâru'l-Ulûmu'nun Müfredatı	20
B. Diyobend Âlimlerinin Hayatı, İlmi Kişilikleri ve Eserleri	23
1. Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi'nin Hayatı ve Eserleri	23
2. Mevlana Reşid Ahmed Gangohi'nin Hayatı ve Eserleri	35
3. Mevlâna Eşref Ali Tânvi'nin Hayatı ve Eserleri	44
C. Diyobendiliğın Temel Görüşleri	50
1. İlm-i Şeriat	51
2. Sünnete İttibâ	52
3. Bir Tarikata Bağlanma	52
4. Hanefi Fıkhnına Bağlılık	52
5. Maturidilik ve Eş'arîlik	53
6. Hakkı Savunmaktan Sapmama ve Sapkınlığa Düşmemek	53
D. Dâru'l-Ulûm Diyobend'in Günümüzdeki Rolü ve Etkisi	57
1. İslam'ı Savunmak	58
2. Medrese Eğitiminde Yapılan Yenilikler	59
3. İslam'ın Sünni Yorumunun Korunması ve Sünnet'e Bağlılık	59
4. Ehl-i Hadis Hareketinin Yükselişı	59
5. Dâru'l-Ulûm Diyobend ve Günümüz İslami Siyasi Hareketleri	60
İKİNCİ BÖLÜM	61

BARELVİLİK	61
A. İmam Ahmed Rıza Han Barelvi'nin Hayatı	61
B. İmam Ahmed Rıza Han Barelvi'nin İlmi ve Ahlaki Kişiliği	64
C. İmam Ahmed Rıza Han Barelvi'nin Eserleri	69
D. İmam Ahmed Rıza Han Barelvi'nin Görüşleri	73
1. İmam Ahmed Rıza Han'ın Akidevi Görüşleri	74
2. İmam Ahmed Rıza Han'ın Düşman Anlayışı: Vehhabilik Eleştirisi	77
3. İmam Rıza'nın İmam Mehdi Hakkındaki Görüşleri	78
4. Kıyamet Günü ve Mezar İnaçları	78
5. Medine'nin Kâbe'den Daha Üstün Bilinmesi	79
6. Tasavvufi Görüşleri	80
E. Barelvilik'in Doğuşunda Siyasî Sebepler	82
F. Barelvilik'in Teşekkülü ve Yayılışı	85
G. Günümüz Hint Alt Kıtasında Barelvilik'in Önemi	88
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	94
DİYOBEDELİK VE BARELVİLİK ARASINDAKİ İHTİLAFLAR	94
A. İnanç Temelindeki Farklılıklar	95
1. Peygamber Telakkisi	95
2. Vehhabilik Yakıştırmaları Üzerinden Diyobendilere Eleştirisi	100
3. Diyobendilerin <i>Husâmu'l-Harameyn Üzerine İddialara Cevapları</i>	105
4. Diyobendilere Göre Barelvileri Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ten Çıkaran İnançlar	108
B. Dini Uygulamalar ve Ritüellerdeki Farklılıklar	139
1. Tasavvuf, Tarikat ve Mürşid-i Kâmil Anlayışları	139
2. Diyobendilik ve Barelviliğe Göre Bid'at	152
3. Mîlâd (Mevlid-i Nebi)	157
4. İsâl-i Sevap	159
SONUÇ	163
EKLER	168
KAYNAKÇA	180

KISALTMALAR

Akt.:	Aktaran
as:	Aleyhisselam
b.:	Oğlu / bin
Bkz.:	Bakınız
c.:	Cilt
çev.:	Çeviren
d.:	Doğum Tarihi
h.:	Hicrî
Hz.:	Hazreti
Mlf.:	Müellif
Mv.:	Mevlâna
Nşr.:	Neşreden
öl.:	Ölüm Tarihi
s.:	Sayfa
sav:	Sallallâhü aleyhi ve sellem
ts.:	Tarihsiz
vb.:	ve benzerleri

ÖNSÖZ

Her düşünce içinde bulunduğu ortamın etkisiyle şekillenir. İnsan, yaşadığı çevreden öğrenir ve bu öğrenimini hayata geçirerek ilerler. Hint alt kıtası, farklı din ve kültürlerle mensup toplulukların bir arada yaşadığı, çok dilli ve çok dinli bir bölgedir. Müslüman nüfusun önemli bir yer tuttuğu bu coğrafyada, Sünni, Şii, Ehli Hadis, Vehhabî, Cemaat-i İslami, Ahmedî ve Ehli Sünnet ve'l-Cemaat gibi farklı mezhebi oluşumlar bulunmaktadır. Mezhepler arası ayrışma, zaman zaman karşılıklı reddedişleri ve hatta düşmanlıkları beraberinde getirmiştir.

Alt kıtada kendilerini Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in Hanefî mezhebine mensup görenler ise Diyobendîlik ve Barelvîlik olarak iki gruba ayrılmıştır. Bu gruplar, 19. yüzyılda İngiliz egemenliğinin Hindistan'da güçlendiği dönemde ortaya çıkmış ve farklı dini yaklaşımlar benimsemişlerdir. Diyobendîlik, Mevlâna Şah İsmail Dihlevî Şehid (öl.1831), Mevlâna Muhammed Kâsım Nânotovî (öl.1880) ve Mevlâna Reşid Ahmed Gangohî (öl.1905) gibi âlimler önderliğinde şekillenirken, Barelvîlik, İmam Ahmed Rıza Han'ın (1856-1921) öncülüğünde gelişmiştir.

Bu çalışmamız, Hint alt kıtasında Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın bu iki grubu olan 'Diyobendilik' ve 'Barelvilik' üzerinedir. İki grubun arasındaki farklılıkları inceleyen çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Diyobendilik, başlangıcı, ortaya çıkış sebepleri, teşekkülü, Mevlâna Muhammed Kâsım Nânotovî, Mevlâna Reşid Ahmed Gangohî, Mevlâna Eşref Ali Tânvî'nin Mevlâna Muhammed İsmail Dihlevî'nin de aralarında bulunduğu imam ve hocaları, talebeleri, eserleri detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca Diyobend cemaatinin inançları ile günümüzdeki durumu ve önemine de yer verilmiştir.

İkinci bölümde İmam Ahmed Rıza Han ve Barelvî cemaatine tahsis edilmiştir. Ahmed Rıza Han'ın doğumundan ölümüne kadar yaşanan olaylar, yazdığı önemli kitaplar ve öğretileri *Melfûzât* adlı kitabından yola çıkarak anlatılmaya çalışılmıştır. İmam Rıza Han'ın oğulları ve müritlerinden bahsedilerek Barelvîliğin tanıtımı ve bu cemaatın nasıl başladığı ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bunun dışında Barelvi cemaatinin Hint alt kıtasındaki önemi, birlikte hareket ettiği dini grup ve cemaatlere yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, Diyobend ve Barelvîler arasındaki farklılıklar konu edilmektedir. Öncelikle farklılıkların tarihçesi ve nedenleri anlatılmaktadır. Farklılıklar inanç ve ritüel farklılıkları ana başlıkları altında incelenmiştir.

Çalışmamızda, her iki grubu da önyargısız ve tarafsız bir şekilde ele almaya özen gösterdik. Bu nedenle, her grubun kendi liderleri ve büyükleri için kullandıkları lakapları (Mevlâna, Hazret, İmam vb.) olduğu gibi muhafaza ettik.

Araştırmayı yaparken öncelikle medreselerin ve bu cemaatlerin vakıflarının internet sitelerinde bulunan temel kitaplardan yararlanılmış ve onların yardımıyla bu kitaplara erişim sağlanmıştır. Ancak temel kitapların çoğu Farsça olduğundan Urduca tercümesi kullanılmıştır. Urduca ve İngilizceye henüz çevrilmemiş kitaplar da mevcut olup bu kitaplar için ilgili dili iyi bilen hocalardan yardım alınmıştır. Diyobendîlik ve Barelvîlik kitaplarını tek başıma okumadığımı da belirtmek isterim. Bu kitaplarda bulunan öğretileri ve mezhepleri yanlış tanıtmak korkusuyla bu cemaatlerin hocalarından da faydalandım. Barelvîliğe ait kitaplar için İmam Ahmed Rıza Vakfı'nın kurucusu ve çok sayıda müridin Barelvî bir müridi olan Dr. Majeedullah Kadri'den yardım aldım. Aynı şekilde Diyobendîlik kitaplarını da İslamiyat University of Engineering & Technology Peshawar/ Pakistan'da öğretim üyesi ve Medrese Fazil e Wifaqulmadaares Al Arabia Pakistan'dan, Fazil Darse e Nizami Jamia Darul Uloom e Islamia Sarhad kpk'den, ilmu Tajweed wa Qeraat Markazi Daru'l Kurraa Peşaver Pakistan'dan mezun olan, LLB'de [İngiliz Hukuku] bir avukat ve Diyobend fırkasına mensup Dr. Muhammed Azizullah ile okudum. Bu yardımları için hocalarıma saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Her iki grubun üyeleri kendi grupları lehine sayısız kitap yazmışlardır. Bunları toplamak için Pakistan'ın en büyük şehri Karaçi'ye gittim ve bu kitaplardan faydalandım. Bunun dışında Medrese Dâru'l-Ulûm-Diyobend kitaplarını Pakistan'da bulmak zordur. Bu nedenle medresenin telegram kanalı “Dâru'l-Müellifîn” adında varlığını sürdürüyor. Bu sitede, Diyobendîlerin eski ve yeni pek çok kitabı bulunmaktadır ve Urduca dili kullanılmaktadır. Bu kitaplar, Farsça, Arapça, Urduca ve İngilizce dillerinde de mevcuttur. Hâkim olduğum Urdu dilini sıklıkla kullandım. Hintli ve Pakistanlı bilim adamları doğal olarak Urdu dilinde daha fazla kitap yazmaktadırlar. Araştırmada Barelvî inançlarını anlatırken yazdığım her yerde ayetleri Kur'an'ın tercümesi *Kenzü'l-Îmân*'dan aldım. Zira Barelvî âlimleri de Kur'an'ın tercümesini sadece *Kenzü'l-Îmân*'dan almaktadırlar. Barelvî âlimlerin daha kolay anlaşılabilmesi için mealleri ben de *Kenzü'l-Îmân*'dan aldım.

İnişli çıkışlı ve zorluklarla dolu bu araştırmayı yazmak yaklaşık üç yılımı aldı. Allah'ın izniyle bugün bu çalışma tamamlandı Elhamdulillah. Ama tabii ki çalışmayı tek başıma

tamamlamadım. Buna bana kolaylık sağlamak için değerli zamanlarını ayıran hocalarımın teşvik ve destekleri de dâhildir. Bunun için Pakistan'dan Balochistan Üniversitesi'nden Prof. Dr. Baz Muhammed'e teşekkür ediyorum. Ayrıca Türkiye'deki sayın hocalarım Prof.Dr. Murat Şimşek'e, hocam ve danışmanım olan, beni öğrencisi olarak kabul eden, her fırsatta bana yardımcı olan, her zorlukta beni teselli eden, bana rehberlik eden, kendimi geliştirmem ve Türkçeye hâkim olmam için bana zaman veren, sadece hocam değil aynı zamanda Türkiye'de bana babalık eden Prof. Dr. Doğan Kaplan'a çok minnettarım. Tezimin kıymetli TİK üyeleri Prof. Dr. Ahmet Turan Yüksel ve Doç. Dr. Aytekin Şenzeybek'e de ayrı ayrı teşekkür ederim. Yine tezi okuyup kanaatlerini beyan eden Prof. Dr. Mehmet Ümit ve Doç. Dr. Kadir Gömbeyaz hocalarıma çok teşekkür ederim. Ayrıca bursumun sona erdiği bir dönemde hızır gibi imdadıma yetişip 16 aylık doktora burs desteği sağlayan İrfander'e bağlı Abdullah b. Mes'ûd İslami Araştırmalar Merkezi'ne (ABİMER) teşekkür ederim.

Ayrıca aileme, kızlarının ayrılığına tahammül etmelerinden ve beni Türkiye'ye gönderip daha fazlasını öğrenme fırsatı verdikleri için özellikle anne ve babama teşekkür ediyorum. Eğitimim nedeniyle hastalığında ona hizmet edemediğim ve cenazesine katılamadığım için babama minnettarım. Yüce Allah'a onlara cennette yüksek bir makam vermesi için dua ediyorum.

Hatalardan Rabbim'e sığındım, hem söz hem işte başarıyı O'ndan istedim. Her türlü hamd Allah'a SA'lât-u Selam Hz.Muhammed Mustafa'yadır (sav). Kusursuz olmayan bu çalışmamı bitirmemi nasip eden Rabbime şükrederek nacizane ilmi çalışmamın hayırlara vesile olmasını temenni ediyorum. Bizim için her türlü çabayı değerli kılan önce Allah'ın rızasıdır. Gayretlerimizin bu yolda karşılık bulmasını temenni ederiz. İslam Mezhepleri Tarihi alanına küçük de olsa katkısı olması duasıyla...

Fehmida BALOCH

Konya 2025

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın konusu, önemi, amacı, yöntemi ve bu konuya ilişkin yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilecektir.

1. Araştırma Konusu

Hint alt kıtası, insanların çok eski zamanlardan beri daha kolay bir yaşam arayışı içine girdikleri bir bölge olmuştur. Coğrafi konumu itibarıyla sıcak ve nemli havaya sahip olan bölgede sade yaşam tarzı egemendir. Farklı dil, gelenek ve dini inançlara sahip insanlar burada bir arada yaşamlarını sürdürmektedirler. İslam gelmeden önce de bu bölgede farklı dinlere mensup insanlar yaşamaktaydı. Müslümanlar alt kıtaya Afganistan, İran ve Hint Okyanusu üzerinden gelmişlerdir. Bunların arasında Araplar, Türkler, İranlılar gibi fatihlerin yanı sıra, baskıcı Arap ve Acem iktidarlardan bıkmış kaçaklar, sanatçılar, âlimler, sufiler ve daha iyi bir ekonomik ve sosyal gelecek isteyen sıradan müslümanlar da vardır.

Bu coğrafyadaki Müslümanlar arasında Sünni ve Şii olarak iki mezhep vardı. Milattan sonra 9. ve 10. yüzyıllarda Hindistan'a vaiz ve sufi akını artmaya başladığında. O zamana kadar dört sünni mezhep (Hanefi, Hanbeli, Maliki, Şafii) oluşmuştu. Şiiler de üç kola (Zeydi, Caferi, İsmaili) ayrılmışlardı. Sünniler arasında İmam Ebu Hanife'nin Hanefi mezhebinin takipçileri çoğunlukta ve Şiiler arasında imam Cafer-i Sadık'ın adına nispetle kurulan Caferilerin takipçileri daha fazlaydı. Hükümetler dini siyaset yapana kadar Şiiler ve Sünniler bir arada yaşamışlardır. Bunun kanıtları Babür döneminde görülmektedir.

1858 yılında Hindistan'da Babürler dönemi sona erip İngiliz dönemi başladığında, daha sonra UP kısaltmasıyla anılacak olan Uttar Pradesh, özellikle Leknev bölgesi Şii-Sünni farklılıklarıyla anılmaya başlandı. Bu, UP'li müslümanların İngiliz hükümetine karşı cihad için ayaklandığı dönemdi. Buradaki mücahitler Sünni âlimlere tabi idiler. Bu dönem, egemen dinlerin siyasete karışmaya başladığı dönemdi. Çeşitli şekillerde dindarlar siyasetin parçası olmaya başladı ve müslümanlar birbirleriyle çatışmaya başladılar. Bunun sonucunda Hindistan'da Şii, Sünni, Vehhabi, Zikri, Cemaat-i İslami, Ehl-i Kur'an, Ehl-i Hadis, Ahmedilik (Kadıyanilik) ve Tabiatçılık gibi mezhep ve akımlar oluştu. İngilizlerin hâkimiyeti başladıktan sonra alt kıtadaki Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mensupları iki anlayışa bölündü. Bu anlayışlardan biri Diyobendilik diğeri ise Barelvilikti. Her iki taraf da birbirini İngilizlere

sadık olmakla suçluyordu. Diyobendiler İngilizlere karşı direniş başlatıp cihad yaptılar ancak Barelvilere İngilizlere yönelik böyle bir hareket gelmedi.

Diyobend'e ait olan anlamındaki "Diyobendi" ifadesi Uttar Pradesh'in ünlü ve neredeyse iki yüz yıllık bir medresesi olan Diyobend Dâru'l-Ulûm öğrencisi ve mezunlarına verilen bir isimdir.¹ Yani Hindistan ve Pakistan'da Diyobendi âlimlerine bağlı olan ve bu nedenle Diyobendi olarak adlandırılan gruplar ifade edilmektedir. İngilizlere karşı başlatılan kurtuluş mücadelesi başarısızlıkla sonuçlanıp alt kıta tamamen İngilizlerin eline geçince 1867 yılında Diyobend'de kurulan bu medrese fikri olarak kendini Şah Veliyyullah Dihlevi'ye (öl.1176/1762) dayandırır. Bu nedenle Diyobend âlimleri Diyobendiliği bir fırka veya mezhep olarak görmezler. Daha ziyade buna Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat ekolünün kapsamlı bir resmi ve mükemmel bir şekli olduklarını söylemektedirler.² Nitekim doğunun şairi Allame Muhammed İkbâl (öl.1938), Diyobendiliği ne bir mezhep ne de bir fırka olarak tanımlamaktadır. Bunun yerine, Diyobendiliğin her akıllı ve bilinçli müminin sevdiği ve kabul ettiği bir din anlayışı olduğunu ifade etmektedir.³

Başlığımızın bir diğer önemli kısmı da Barelvilik'tir. Barelvi, "Bareli'ye ait" anlamında Uttar Pradesh'te bir şehir ismi olan Bareilly'den gelmektedir. Barelvilik ismi bu şehirde doğmuş olan İmam Ahmed Rıza Han'dan (öl.1921) gelmektedir. Esasen Ahmed Rıza Han taraftarları kendilerine "Barelvi" denmesini istememekte daha çok Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat olarak anılmak istemektedirler. Ancak bu kullanım yaygınlaşmıştır. Sonuç olarak düşünce ve inançlarında Ahmed Rıza Han Barelvi Kâdirî'yi imam olarak kabul eden alt kıtadaki Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat grubuna "Barelvi" dendiğini söyleyebiliriz.⁴

Hindistan'ın önce 1947'de ikiye bölünerek Hindistan ve Pakistan diye ayrılması ardından 1971'de yine Bangladeş'in Hindistan'dan ayrılmasıyla üç ülkeye dönüşmesi Diyobendiler ve Barelviler için son derece önemlidir. Her iki grubun da Ehl-i Sünnete mensup olup amelde Hanefî, itikatta Maturidî olmasına rağmen bazı konularda birbirlerini tekfîre varan ihtilaflarının olması çalışmamızın ana eksenini oluşturmaktadır.

¹ Zuhûr Ahmed Azher, "Diyobendi", *Urdu Dâire-i Maârif-i İslâmiye*, (Lahor: Dânişgâh-ı Punjab, 2004), 9/621.

² Mv. Muhammed Tayyib, "Mukaddime", *Tarih-i Dâru'l-Ulûm Diyobend*, mlf. Seyyid Mahbûb Razavi, (Lahor: el-Mizân Naşirân u Tâcirân-ı Kutub, 2005), 1/24.

³ Mv. Muhammed Tayyib, "Mukaddime", 1/25.

⁴ Barelvi ifadesinin akademik literatürde farklı yazım şekilleri olmakla beraber. Biz tezimizde "Barelvi" olarak kullanmayı tercih ettik. Bu konudaki referansımız Raza Foundation başkanı Prof. Dr. Macidullah Kadri'nin bize yapmış olduğu şifahi tahlil olmuştur. İlgili tahlil ses kaydı olup jüriye de dinletilmiş ve bu kullanım esas alınmıştır.

Türkçe literatür incelendiğinde, Diyobendilik ile Barelviliğin mukayesesine dayalı bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu akımlara dair ayrı ayrı kapsamlı ve müstakil çalışmaların dahi sınırlı olduğu söylenebilir. Bu durum, konunun akademik alanda yeterince ele alınmadığını ve önemli bir boşluk bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, bu çalışmamızın sadece mevcut boşluğu doldurmakla kalmayıp, aynı zamanda ilerleyen süreçte yapılacak araştırmalara da zemin hazırlayarak önemli bir referans noktası oluşturacağımızı söyleyebiliriz.

2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırmamızın öncelikli amacı, her ikisi de Hanefi mezhebine mensup olan Diyobendi ve Barelviler arasındaki ihtilafın sebeplerini tespit etmektir. Bu bağlamda ihtilafın ne zaman başladığı, ihtilafın mahiyeti, birinin kâfir, diğerinin müşrik olarak nitelenmesini gerektiren şartları bilmek son derece önemlidir. Araştırmamızın diğer bir amacı ise bu ihtilafların kökenini bulup iki grup arasında bir uzlaşmanın olup olmayacağını tespit ederek bu ihtilaflar sebebiyle maddi-manevi büyük bir kayba uğrayan sıradan insanlara yardımcı olmaktır.

Diyobendi ve Barelvi âlimleri arasındaki bu ihtilafları bilmek veya öğrenmek için 1800'lü yılları bilmek gerekir. Ve bu iki cemaatinin geçmişini bu dönemden itibaren ayrıntılı olarak incelemek önemlidir. Çünkü bu iki dini gruptan önce hiçbir anlayış bu şekilde bir ihtilafa düşmemiştir. Zira tarihte hiçbir dini grup bunlar gibi Hz. Peygamber'in (sav) kendisinin bir nur mu yoksa bir beşer mi olduğu, Hz. Peygamber'in (sav) Peygamberlerin Sonuncusu (Hâtemi'n-Nebiyyîn) olup olmadığı, Peygamber'in (sav) ilmi, Peygamber'in (sav) ilmi şeytanın ilminden az mı yoksa fazla mı olduğu, Peygamber'in (sav) gaybı bilgisi var olup olmadığı, Allah Resulü'nün kulların her türlü ihtiyaçlarını ve sıkıntılarını giderebilecek Muhtar kul olup olmadığı gibi sorularla meşgul olmamışlardır. Bu gruplarla ilk defa Hz. Peygamber'in şanı ideolojik eleştiriye maruz kalmıştır. Tabii Barelviler bu durum için Diyobendileri suçlamaktadır.

Yani araştırmamızın şariat ve tarikat olmak üzere iki ekseni vardır. Şeriatta Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat'e ve Hanefi içtihatlarına iyi bir aşinalık esastır. İkinci olarak ise bu araştırmayı yapabilmek için tasavvuf ve tarikat konularını iyi bilmek çok önemliydi. Bu nedenle bilgimin eksik olduğu yerlerde, bu araştırmamızda mümkün olduğunca doğru sonuçlarının alınabilmesi için öğretmenlerimden yardım aldım.

3. Araştırmanın Temel Kaynakları ve Konu Hakkındaki Çalışmalar

Araştırmamın ilk temel yönü, mümkün olduğunca ayrıntılı bir şekilde toplamaya çalıştığım Diyobend ve Diyobend Dâru'l-Ulûm âlimleri olan Diyobend'in tarihi üzerinedir. Diyobend ve Diyobend âlimleri hakkında bulduğum en eski kitaplar Diyobend'in kurucularının bizzat yazdığı kıymetli kitaplardır. Kitapların çoğu Farsça ve Arapça yazılmış olmakla birlikte Urdu dilinde yazılanları da vardır. Günümüzün Diyobend ilim adamları bu Farsça ve Arapça kitaplardan bazılarının Urduca tercümelerini de yazdılar ve bu bana araştırmamda çok yardımcı oldu. Bu kitaplar arasında Diyobend Dâru'l-Ulûm'unun ilk kurucusu olan Mevlâna⁵ Muhammed Kâsım Nânotovi'nin (öl.1297/1880) *Huccetu'l-İslam*,⁶ *Tevsîku'l-kelam fi'l-insât halfe'l-imam*,⁷ *Kasâidu Kâsımî*,⁸ *Mesâbîhu't-terâvîh*,⁹ adlı kitapları yer almaktadır. Bu kitaplar yazıldığı dönemde her ne kadar Diyobend Dâru'l-Ulûm kurulmamış ve daha Barelvilerle ihtilaf ortaya çıkmamış olsa da Diyobendilerin görüşlerini bilmek anlamında önemlidir.

Mv. Kâsım Nânotovi'nin arkadaşı ve Diyobend Dâru'l-Ulûm'unun diğer kurucusu Mv. Reşid Ahmed Gangohi'nin (öl.1905) kitaplarının listesi çok uzundur. Bunlardan *Fetâvâ Reşîdiyye*¹⁰ adlı eseri çalışmamda bana çok yardımcı oldu. Fetvaları üzerinden Mv. Gangohi'nin fikir ve düşüncesi hakkında bilgi alabildim. Tasavvuf üzerine yazmış olduğu *İmdâdu's-sülûk*¹¹ adlı eserinde Diyobend âlimlerinin tarikat hakkındaki görüşleri yeterli seviyede açıklanmıştır. Bunun dışında Barelvi âlimlerin çokça eleştirdikleri *el-Berâhînu'l-kâtia A'lâ za'lâmi'l-envâri's-sâtia el-mulakkab bi'd-delâili'l-vâdîha*¹² adlı kitabı da inceledik. Bu kitap, Mv. Gangohi'nin öğrencisi muhaddis Mv. Halil Ahmed Sehârenpûri'ye (öl.1927) ait olmasına rağmen Ahmed Rıza Han bu kitabı Mv. Gangohi'ye nispet ederek onu

⁵ Mevlâna ve Mevlevî ifadeleri Hint alt kıtası kültüründe din tahsilini tamamlamış, medreseyi bitirip âlim olmuş kişiler için kullanılan unvanlardır. Çalışmamızda çok sık geçecek olan bu ifadeleri bundan sonra "Mv." şeklinde kısaltacağız.

⁶ Mv. Muhammed Kasım Nânotovi, *Huccetu'l-İslâm*, (Diyobend: Mektebet Kasımu'l-Meârif, 1967).

⁷ Mv. Nânotovi, *Tevsîku'l-kelam fi'l-insât halfe'l-imam*, (Sehârenpûr: Press Hayırhâh, ts.).

⁸ Mv. Nânotovi, *Kasâidu Kâsımî*, (Delhi: Matbaa Muctebâi, 1901).

⁹ Mv. Nânotovi, *Mesâbîhu't-terâvîh*, (Meerut: Matbaa Ziyâf, ts.).

¹⁰ Mv. Reşid Ahmed Gangohi, *Fetâvâ Reşîdiyye*, (Delhi: Ders-i Kutub, 1987).

¹¹ Mv. R. Ahmed Gangohi, *İmdâdu's-sülûk*, (Lahor: Matbaa Nâmî Press, ts.).

¹² Mv. Halil Ahmed Sehârenpûri, *el-Berâhînu'l-kâtia alâ zalâmi'l-envâri's-sâtia el-mulakkab bi'd-delâili'l-vâdîha*, (Karaçi: Dâru'l-İşâat, 1988).

tekfir etmiştir.¹³ Çalışmamızda Mv. Sehârenpûrî'nin *el-Muhenned ale'l-Mufenned*¹⁴ adlı önemli kitabını da kullandık. Sehârenpûrî bu kitabı, İmam Ahmed Rıza Han'ın Diyobend âlimlerini tekfir ettiği *Husâmu'l-Haremeyn* kitabına cevaben yazıp Suudi Arabistan'a göndermiştir. İftiralara karşı keskin kılıç anlamına gelen bu kitap Arabistan'daki hocaların Diyobendilere sormuş olduğu 26 sorunun cevabını ve Diyobendiliğin temel görüşlerini içermektedir.

Şah İsmail Dihlevî'nin (öl.1831), *Takviyetu'l-İman*¹⁵ kitabı çok önemlidir çünkü bu kitap hem çalışmamızın bir kısmının en önemli kaynaklarından biridir hem de Barelvilere yazdığı tekfir ettiği bir eserdir. Önemli Diyobendî âlimlerden olan ve *Hakîmu'l-Ümme* (Ümmetin Bilgesi) lakabıyla anılan Mv. Eşref Ali Tânvî'nin¹⁶ (öl.1943) kitaplarından yararlandım yine Diyobendilerle Barelviler arasındaki tartışmaları ele alan Mv. Manzûr Numânî'nin (öl.1997) yazdığı *Faisla Kun Munazara* ('فیصله کن مناظره')¹⁷ kitabından da yardım aldım. Bu kitapların bir kısmına ulaşabilmek için Pakistan'a gitmek zorunda kaldım, bir kısmını da Dâru'l-Ulûm Diyobend'in *Dâru'l-Müellifîn* adlı Telegram grubundan indirdim.

Aynı şekilde Bareilly bölgesi ve Barelviliğin tarihi için de önemli olan İmam Ahmed Rıza Han'ın oğlu Mustafa Rıza Han Kadri'nin (öl.1981) yazdığı *Melfûzât*¹⁸ isimli kitap bulunmaktadır. Kitap Ahmed Rıza Han'ın hayatını tüm detaylarıyla anlatmaktadır. Bunun dışında Ahmed Rıza Han'ın Diyobendileri tekfir ettiği *Husâmu'l-Haremeyn âla menhari'l-kufri ve'l-meyn*¹⁹ adlı eseriyle yine onun *Fetâvâ Rızviyye* adıyla meşhur olan fetvalarını içeren 30 ciltlik *el-Atâyâ en-Nebeviyye fi'l-fetâvâ er-Rızviyye*²⁰ adlı eseri çalışmamızda kullanılmıştır.

Bu araştırmada ilk kaynak kitaplar bu iki cemaatin kurucularının yazdığı kitaplardır. İkincil kaynaklar ise bunların müritlerinin ve halifelerinin yazdığı kitaplardır. Mesela

¹³ Mv. Sehârenpûrî bu kitabı hocası Mv. Gangohi'nin sağlığında yazmış, Gangohi kitap için bir takriz de yazmıştır.

¹⁴ Halil Ahmed Sehârenpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*, (Lahor: İdare-yi İslamiyat, 1984).

¹⁵ Şah İsmail Dihlevî, *Takviyetu'l-İman* (Delhi: Şeyhu'l-İslam Akademî, ts.).

¹⁶ Türkçe literatürde *Tehânevî* (تہانوی) olarak yazılıp okunan bu ifadenin doğrusu Tânvî'dir. Çünkü Urduçada ifadede görülen (ہ) okunmaz. Türkçe literatür bu yazımı Arapça kaynaklardan almıştır.

¹⁷ Mv. Muhammed Manzûr Numânî, *Faisla Kun Munâzara*, (Lahor: Dâru'n-Nefâis, 1353h).

¹⁸ Muhammed Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, (Karachi: Mektebetu'l-Medîne, ts.).

¹⁹ Ahmed Rıza Han Barelvi, *Husâmu'l-Haremeyn âla menhari'l-kufri ve'l-meyn*, (Pakistan: Mektebe-yi Nebeviye, 1325h). Bu kitap ilk olarak Arapça yazılmış, daha sonra Urduca, Farsça, İngilizce ve Türkçeye çevrilmiştir.

²⁰ İmam Ahmed Rıza Barelvi, *Fetâvâ Rızviyye*, (Lahor: Rıza Foundation, 2006); krş. Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 1/34.

Diyobend ve Dâru'l-Ulûm Diyobend'in tarihi için Seyyid Mahbûb Razavi'nin *Tarih-i Dâru'l-Ulûm Diyobend*²¹ adlı kitabı inceledim. Bunun dışında Ubeydullah Sindi'nin yazdığı *Şah Veliyyullah or Unki Siyasi Tahrik*²² kitabını inceledim. Muhammed Esed Tânvî tarafından yazılan *Mevlâna Muhammed Kâsım Nânotovi ki Dini ve İlmî Hidmet ka Tahkik-i Mutâlâ*,²³ Abdürreşîd Erşed'in *Yirmi Büyük Müslüman* adıyla yazmış olduğu biyografi eseri *Bîs Bary Müselman*²⁴ ve Müftü Muhammed Zafîruddin'in *Meşâhîru Ulemâi Dâru'l-Ulûm*²⁵ adlı Dâru'l-Ulûm'un meşhur âlimlerini tanıttığı kitabıdır.

Burada zikrettiğimiz kaynakların hepsi Dâru'l-Ulûm Diyobend ile ilgilidir ve Diyobendiler için çok özel kabul edilmektedir. Bu kitapların dışında dergi ve makalelerden de yararlanılmıştır. Diyobend âlimlerinin yazdığı makale ve dergilerden oluşan *Fikr-i İnkılâb*²⁶ ve *Roznametu'l-Cem'iyye Delhi* gibi dergilerden istifade ettik.²⁷

Barelvilikle ilgili ikincil kaynak sadedinde İmam Rıza'nın hayatını anlatan *Hayat-ı Â'lâ Hazret* önemli bir kaynaktır.²⁸ Halifesi ve müridi Muhammed Nâsıruddin tarafından yazılmıştır. Yaş itibarıyla İmam Rıza'ya yakın olan M. Nâsıruddin ona tabi olarak ölünceye kadar onun yanında yer almıştır. Bunun dışında İmam Rıza'nın fikirlerini destekleyen ve Barelvilik inançlarını korumak için kitap yazan Ümmetin Bilgesi (Hâkîmu'l-Umme) lakaplı Ahmed Yâr Han Naîmî'nin (öl.1971) eserleri özellikle de *Câe'l-Hak*²⁹ çok değerlidir. Bunun dışında Şeyh Muhammed İkrâm'ın (öl.1973) *Mevc-i Kevser*³⁰ kitabı da bir Diyobendi veya Barelvi olmayan yazarın tarafsız bir tarih araştırması olmak yönüyle değerlidir.

Türkçe literatürde konuyla ilgili çalışmaları da inceleyip tezimizde yararlandık. Durmuş Bulgur tarafından yazılan *XIX.Yüzyıl Hint Kutasında İslâmî Fikir Akımları* adlı

²¹ Seyyid Mahbûb Razavi, *Tarih-i Dâru'l-Ulûm Diyobend*, (Lahor: el-Mizân Naşirân u Tâcirân-ı Kutub, 2005).

²² Ubeydullah Sindi, *Şah Veliyyullah or Unki Siyasi Tahrik*, (Lahor: Kutubhâne, 1942), 82.

²³ Muhammed Esed Tânvî, *Mevlâna Muhammed Kâsım Nânotovi ki Din ve İlmî Hidmet ka Tahkik-i Mutâlâ* (Karaçi: İslamiye Câmia Karaçi, el-Kur'ân ve's-Sunne, Doktora tezi, 2005).

²⁴ Abdürreşîd Erşed, *Bîs Bary Müselman*, (Lahor, Pakistan: Mektebe-yi Reşidiye, 1969).

²⁵ Muhammed Zafîruddin, *Meşâhîru Ulemâi Dâru'l-Ulûm*, (U.P: Defter-i İclâs-ı Sed Risâle, 1980).

²⁶ Muhammed İmran Kâsımî Bhagyânvi, "Hz.Mevlâna Zulfikâr Ali Diyobandi", *Fikr-i İnkılâb*.

²⁷ Mv. Muhammed Zafîruddin, "Dâru'l-Ulûm or Hukûmet-i Hind", *Roznametu'l-Cem'iyye Delhi*.

²⁸ Muhammed Nasiruddin Nasir, *Hayat-ı Â'lâ Hazret*, (Lahor: Progressive Books, 2018).

²⁹ Mv.Ahmed Yâr Han Naîmî, *Câe'l-Hak* (Lahor: Mektebe İslâmiyye, ts.) Ahmed Yâr Han Naîmî Eşrefî Badâyûnî Guçrafî. Sünnî (Barelvi) bir müfessir, müftü ve na't şairidir. Kur'an müfessiri Allame Seyyid Naîmüddîn Murâdâbâdî'nin (Câmiatü'n-Naîmiyye Murâdâbâd'ın kurucusu) seçkin öğrencilerinden biri ve birçok dinî eserin yazarıdır. Müftü Ahmed Yâr Han, 4 Cemâziyelevvel 1314 (1 Mart 1894) tarihinde Mohallah Ujhiyani, Badayun bölgesinde doğmuştur. Babası Mv. Muhammed Yâr Han olup, dedesi Munavver Han idi. Yusufzai Peştun kabilesine mensuptu. 1971 yılında, 66 yaşında vefat etmiştir.

³⁰ Muhammed İkrâm, *Mevc-i Kevser*, (Lahor: İdare-yi Sekâfet-i İslamiya, 2003).

çalışma bunlardan biridir. Bu çalışma Bulgur'un 1999 yılında Ankara Üniversitesi SBE'de 1999 yılında *1850-1900 Yılları Arası Hint Yarımadasındaki İslami Fikir Akımları* başlıklı doktora çalışmasının kitaplaştırılmış halidir.³¹ Bu çalışmada Hindistanlı Müslümanların Osmanlı Devleti'ne olan bağlılıkları ve özellikle kriz dönemlerinde sergiledikleri dayanışma dikkat çekicidir. Balkan Savaşları ve Plevne Savaşı gibi zorlu dönemlerde, Diyo bend medresesinin önderliğinde halkın kurulan Encümen-i Hilal-i Ahmer üzerinden seferber edilmesi, maddi yardımların toplanması ve Türkiye'ye ulaştırılması önemli bir dayanışma örneği olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, Sultan V. Mehmed Reşad'ın Diyo bend'e Hz. Peygamber'in cübbesinin örtüsünü hediye etmesi gibi karşılıklı jestler, Osmanlı-Hint Müslümanları arasındaki güçlü bağları simgelemektedir.³²

Muhammed Masharib Shah Syed tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan *Pakistan'daki Diyo bendî ve Barelvî Ekolleri Arasındaki Hadise Dayalı Tartışmalar*³³ başlıklı çalışma Diyo bendilerle Barelvîler arasındaki ihtilafı 15 meseleyi konu edinmesi bakımından son derece yararlıdır. Ancak tezin içeriğine bakılınca yazarın Barelvî ekolünden oldukça etkilendiği, hatta yazarın Barelvî olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü tezde, Diyo bendiler sadece 30-33. sayfalar arasında anlatılmışken, Barelvîler 34-79. sayfalar arasında detaylı bir şekilde ele alınmış ve övülmüştür. Ayrıca yazar, tezin başında Diyo bendileri yalancı ve sahtekâr olarak tanımlamaktadır. Hadislerle ilgili mukayesede "Diyo bendîlerin Barelvîlerin kastetmediği bir görüşü reddetmektedirler. Bu nedenle, bu ihtilaf baştan çökmektedir" diyerek sonuç olarak Barelvî inançlarının doğru olduğuna dair net bir savunma yapmış ve bu görüşleri açıkça desteklemiştir.³⁴

Gülşen Yağır Ahmetoğlu'nun, "Hint Alt Kıtasında Çağdaş Dinî Bir Hareket Olarak Birelvîlik" adlı araştırma makalesi Barelvilik'in kurucusu Ahmet Rıza Han'ın hayatı ve eserlerine ilişkin detaylı bilgi vermesi yönüyle faydalıdır. Özellikle onun peygamberimizin üstün doğası, vesile ve tevessül anlayışının yanısıra kendisi gibi düşünmeyenleri Vehhabi olarak nitelendirerek tekfir silahını kullanması gibi dikkat çekici özellikleri ayrıntılı bir

³¹ Durmuş Bulgur, *XIX. Yüzyıl Hint Kıtasında İslamî Fikir Akımları*, (Konya: Dizgi ofset, 2007).

³² Bkz. Bulgur, *XIX. Yüzyıl Hint Kıtasında İslamî Fikir Akımları*, 115-116.

³³ Bkz. Muhammed Masharib Shah Syed, *Pakistan'daki Diyo bendî ve Barelvî Ekolleri Arasındaki Hadise Dayalı Tartışmalar*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

³⁴ Bkz. Shah Syed, *Pakistan'daki Diyo bendî ve Barelvî Ekolleri*, 30, 38, 199.

şekilde ele alınmıştır.³⁵ Yağiroğlu'nun bu çalışması konuyla ilgili Türkçe literatürde önemli bir eksikliği tamamlamaktadır.

Çalışmalarını Hint Alt kıtası hakkında yapan Abdülhamit Birışık'ın birçok çalışması tezimizde kullanılmıştır. Bazıları şunlardır: *Hind Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, "Hint Alt Kıt'asında Gaybın Bilinmesine İlişkin Görüşler (Hint Alt Kıt'asında Hz. Peygamber'in Gayb Bilgisi Tartışmaları ve Tekfir)", "Hint Alt-Kıtasında İslâm Araştırmalarının Dünü Bugünü: Kurumlar, İlmî Faaliyetler, Şahıslar, Eserler", "Rızâ Han Birelvî"³⁶.

Burada zikredilenler dışında 20'ye yakın Türkçe makale, tez ve kitaptan yararlandık.

³⁵ Gülşen Yağır Ahmetoğlu, "Hint Alt Kıtasında Çağdaş Dinî Bir Hareket Olarak Birelvîlik". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 14/2 (Aralık 2021), 780-822. <https://doi.org/10.18403/emakalat.1026524>.

³⁶ Bkz. Abdülhamit Birışık, *Hind Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2001); "Hint Alt Kıt'asında Gaybın Bilinmesine İlişkin Görüşler (Hint Alt Kıt'asında Hz. Peygamber'in Gayb Bilgisi Tartışmaları ve Tekfir)", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-V: İslam Düşüncesinde Gayb Problemi-I* (İstanbul: İSAV Yayınları, 2003), 289-304; "Hint Alt-Kıtasında İslâm Araştırmalarının Dünü Bugünü: Kurumlar, İlmî Faaliyetler, Şahıslar, Eserler". *Divan İlmî Araştırmalar* 2/17 (2004), 1-62; "Rızâ Han Birelvî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/61-64. (İstanbul: TDV Yayınları, 2008).

BİRİNCİ BÖLÜM

DIYOBENDİLİK

Bu bölümde Diyobend ve Diyobend Dâru'l-ULûm'u hakkında bilgi verilecektir. Diyobendiliğin kurulduğu yer, fikri zemin aktarıldıktan sonra Barelviliğin eleştirisine maruz kalan Dâru'l-ULûm'un kurucusu Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi (öl.1880), Mv. Reşid Ahmed Gangohi (öl.1905) ve Nânotovi'nin öğrencisi Mv. Eşref Ali Tânvî (öl.1943)³⁷ hakkında detaylı bilgi verilecektir.

A. Diyobend Dâru'l-ULûm'u ve Diyobendiliğin Doğuşu

19.yüzyılda Hindistan'da ortaya çıkan ve varlığını günümüzde de sürdüren Diyobend medreseleri Hanefî mezhebine bağlı büyük bir medrese zincirinin adıdır. Günümüzde Hindistan'ın en büyük eyaleti olan Uttar Pradeş'de³⁸ bulunan ve yaklaşık 2.000 yıllık bir kasaba olan Diyobend'de kurulması sebebiyle bu isimle bilinen bu medreselerin sayısı bugün binlerle ifade edilmektedir. Yine tek başına Diyobend Dâru'l-ULûmu'ndan mezun olan öğrencilerin sayısı da yüz bini aşmıştır. Bu sebeple burada bulunan Dâru'l-ULûm'dan mezun olanlara kısaca "Diyobendi" denilmektedir.³⁹

Esasen "Dâru'l-ULûm" terminolojik bir terim olarak genellikle hem aklî hem de naklî ilimlerin yükseköğrenim seviyesinde verildiği "akademi" anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamda üniversiteyle aynı içeriğe sahip olan Dâru'l-ULûm, Diyobend'de ilk kurulduğunda "Medrese Arabiyye İslâmiyye Diyobendiyye / Diyobend İslam Arap Medresesi" adıyla daha ziyade ilahiyat ilimlerinin tahsil edildiği bir müfredata sahipti. Kuruluşunun on üçüncü yılında birçok şubeye sahip olan bu medreseler daha sonra "İslam Üniversitesi: Dâru'l-ULûm-Diyobend" olarak bilinegelmiştir. Bugün bu medrese Hint alt kıtasında; Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Srilanka ve Burma'da yine alt kıta dışında Güney Afrika, Britanya, Afganistan,

³⁷ Türkçe dini literatürde ismi çok geçen Eşref Ali'nin nispesi daha çok "Tehânevî" şeklinde kullanılmaktadır, ancak bu ifadenin doğrusu "Tanvî"dir. Çünkü Urduçada bu isimde geçen (تہانوی) 'hâ' harfi okunmaz. Bu sebeple biz de tezimizde doğru kullanımı tercih ettik.

³⁸ Günümüzde Uttar Pradeş, nüfusuna göre Hindistan'ın en büyük eyaleti ve idari anlamda en büyük beşinci bölgedir. Uttar Pradeş çok verimli topraklara sahiptir. Nepal, Uttar Ençel, Himaçel Pradeş, Heryâna, Dehli, Rajistân, Medya Pradeş, Çettis Gar, Cer Kend ve Bihâr eyaletleri'ne kadar uzanan Gangha isimli nehrin kaynağı burasıdır. Uttar Pradeş eyaletinin idari ve yasal başkenti Leknev'dir.

³⁹ Zuhûr Ahmed Azher, "Diyobendi", 9/621. Diyobend Dâru'l-ULûmu'nun 1980 ve günümüze ait fotoğrafları için bkz. Ek 2.

Rusya ve ona bağı cumhuriyetlerde, Amerika, Avustralya, Fiji, Çin, Malezya ve Endonezya'da binlerce mezuna sahip bir okul ağıdır.⁴⁰

Bu medreselerin ortaya çıkışında kuruculara ilham veren en önemli âlim Şah Veliyyullah Dihlevi'dir. Ünlü bir muhaddis ve din âlimi olan Şah Veliyyullah (öl.1176/1762), Hindistan alt kıtasında Babür dönemi meşhur âlimlerindedir. Alt kıtada İmam-ı Rabbani'nin (öl.1034/1624) başlatmış olduğu ıslahat çalışmalarını hızlandıran Şah Veliyyullah, öümünden bir asır sonra kurulacak olan Diyobend medreselerinin en önemli ilham kaynağı olmuştur. Zira Diyobend Dâru'l-Ulûmu'nun tüm ileri gelenleri kendilerini Şah Veliyyullah'ın dini ve tasavvufi çizgisiyle özdeşleştirmişlerdir. Bu medreselerde okutulan tüm hadis kitaplarının meşayih silsilesinde Şah Veliyyullah bulunmaktadır. Yine Şah Veliyyullah'ın çizdiği yolda yürüyen oğlu Şah Abdülaziz de (öl.1292/1823) bu medreselerin dayandığı en önemli şahsiyetlerden birisidir. O dönemde yaşayan kimi âlimler Hindistan'ın yaşayan en büyük ve en önemli âlimi olarak Şah Veliyyullah'tan övgüyle bahsetmektedirler.⁴¹ Bazılarıysa “Şah Veliyyullah'tan on kişi yararlandıysa, oğlu Şah Abdülaziz'den on bin kişi yararlanmıştır”⁴² diyerek Şah Abdülaziz'i ön plana çıkarırlar.

Şah Veliyyullah'ın babasının kurmuş olduğu Rahimiye Medresesi'ndeki tedris faaliyeti oğlu ve torunları tarafından devam ettirilmiş bu sürede bazı hadis kitapları Urduçaya tercüme edilmiştir. Şah Veliyyullah'ın torunu ve Şah Abdülaziz'in oğlu Şah Muhammed İshak'ın *Miškâtu'l-Mesâbîh* tercümesi bu eserlerden biridir. Bu medresenin hocaları ve öğrencileri 1857'de Hindistanlıların İngiltere'ye karşı başlattıkları Sipahi Ayaklanmasına katılmışlardır. Başarısızlıkla sonuçlanan bu kurtuluş mücadelesine Şah Muhammed İshak Dihlevi'nin müritlerinin çoğu katılmışlardır. Bunlar arasında daha sonra Diyobend Dâru'l-Ulûmu'nu kuracak olan Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi ve Mv. Reşid Ahmed Gangohi de bulunmaktadır.⁴³

İngilizlere karşı başlatılan bağımsızlık mücadelesi sırasında, 500'ü din âlimi olmak üzere 5000 Müslümanın idam edilmesi, İslam'ın korunması ve Müslümanların dinî kimliklerini muhafaza edebilmesi için bir eğitim kurumunun ivedilikle kurulmasını zaruri

⁴⁰ Muhammed Ârif Cemil Kâsım Mubârekfûrî, *Lemhatun ani'l-câmiati'l-islâmiyyeti Dâru'l-Ulûm-Diyobend ve menâhicuhâ ve mukarrarâtuhâ'd-dirâsiyye*, (Diyobend: el-Câmia el-İslâmiyye, 1447/2015), 10.

⁴¹ Ubeydullah Sindi, *Şah Veliyyullah or Unki Siyasi Tahrik*, 82.

⁴² Sindi, *Şah Veliyyullah or Unki Siyasi Tahrik*, 64

⁴³ *Tezkire-i Ulemâ-yı Hind*, 409'dan akt. Mv. Muhammed Tayyib, “Mukaddime”, 1/95; krş. Mv. Halil Ahmed Sehârenpûri, *Âkâid Ulemâ Ehl-i Sünnet Diyoend*, (Lahor: İdare İslamiyat, 1984), 14-17.

kılmıştır. Dâru'l-Ulûm Diyobend'in kuruluşu, Hint İslam tarihinin seyrini derinden etkilemiş ve dönüştürmüştür. Hindistan'da İslam'ın varlığının bugün dahi güçlü bir şekilde hissediliyor olması, önemli ölçüde Dâru'l-Ulûm Diyobend'in faaliyetlerine dayandırılmaktadır. Bu durum, sadece Hindistan'daki Müslümanlar arasında değil, aynı zamanda Hindu toplumunda da kabul gören bir gerçektir.⁴⁴

Dâru'l-Ulûm Diyobend'in tarihî etkisi ve bu kurumun İslamî kimliğin korunmasındaki rolü, aynı zamanda kurucularının sahip olduğu güçlü ilmî birikim ve hoca silsilesi ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda Nânotovi'nin ve Gangohi'nin hoca silsilesi ünlü hocaları Mv. Memluk Ali Nânotovi⁴⁵ kanalıyla Şah Abdülaziz'e ulaşır. Esasen Mv. Memluk Ali, sadece Diyobend Dâru'l-Ulûm'unun kurucularının değil daha sonra kurulacak olan Mezâhir-i Ulûm Medresesinin rektörü Mv. Muhammed Mazhar, Sir Seyyid Ahmed Han ve Mv. Muhammed Yakup Nânotovi gibi ünlü şahsiyetlerin de hocasıdır.⁴⁶

Bu medreseler Diyobend adıyla ünlenmiştir. Bazıları bu kurumları mezhep veya fırka olarak görmek istemişlerse de medrese kurucuları bu yapıları Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in bir parçası olarak tanımlamışlardır. Nitekim Mv. Muhammed Tayyib; “Diyobendilik bir mezhep veya fırka değildir ama muhalifler ona mezhep veya fırka diyerek halkı kışkırtmaya çalışmışlardır. Aslında Diyobendilik, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in kapsamlı bir resmi, eksiksiz bir şekli ve onun tüm dallarının kökenleriyle bağlantılı olduğu bir yapıdır”⁴⁷ demiştir. Doğu'nun şairi Allame İkbâl'e “Diyobendilik” nedir diye sorulduğunda, o: “Mezhep ya da fırka değil, ancak her makul müminin ve dini seven insanın adı Diyobendi'dir” diye yanıtlamıştır.⁴⁸

Nitekim Dâru'l-Ulûm'un günümüzdeki (2024) rektörü Ebu'l-Kâsım Nu'mânî'nin gözetiminde yayımlanan tanıtım broşüründe üniversite mezunlarını tanımlamak için kullanılan “Diyobendilik”, “Diyobendi Cemaati” veya “Kâsımîlik” gibi adlandırmaların yerel, ulusal veya mezhebi bir tanımlama olmayıp öğretim yerini işaret için kullanılan öğretime dayalı bir tanımlama olduğu vurgulanmıştır. Diyobendiliğin bir fırka veya siyasi bir

⁴⁴ Bkz. Razavi, *Tarih-i Dâru'l-Ulûm Diyobend*, 1/436-439. Krş. Muhammed İlyas Guman, *Akâid-i Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat*, (Sergûde: Mektebe-yi Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, 2011), 9-60.

⁴⁵ Delhi'deki Arapça Kolejinde öğretmen olan Mv. Memluk Ali Nânotovi, ünlü âlim Halil Ahmed el-Medenî'nin dedesi ve Dâru'l-Ulûm Diyobend'in ilk başkanı Mv. Yakub Nânotovi'nin babasıydı. Memluk Ali derslerin çoğunu Şah Abdülaziz'in öğrencisi Mv. Raşiduddin Han'dan almıştır.

⁴⁶ Mv. Muhammed Tayyib, “Mukaddime”, 1/97.

⁴⁷ Mv. Muhammed Tayyib, “Mukaddime”, 1/24.

⁴⁸ Mv. Muhammed Tayyib, “Mukaddime”, 1/25.

parti olarak algılanması doğru değildir. Diyobend, eğitim-öğretimle, davet ve irşatla ve nefsi tezkiyeyle uğraşan bir öğretim kurumunu ifade eder.⁴⁹

1. Diyobend Dâru'l-Ulûmu'nun Kuruluşu

Diyobend Dâru'l-Ulûmu'nun kuruluşu 1866 yılına kadar gitmektedir. Bu okulların ilk kurucusu Mv. M. Kâsım Nânotovi'dir.⁵⁰ Nânotovi'nin 1866 yılında kadim Çatta (Chatta) mescidinin açık avlusunda bir nar ağacı altında kurmuş olduğu bu okul yıllar içerisinde dallanıp çok geniş bir okullar ağasına dönüşmüştür. Yine Kâsım Nânotovi'nin arkadaşı Mv. Sâdât da aynı yılda Sehârenpûr şehrinde *Sehârenpûr Mezâhiru'l-Ulûm Medresesi*'ni kurmuştur. Bu iki medreseden mezun olan talebeler çok sayıda medrese kurmuşlardır. Bu medreseler ilk başta Kütüb-i Sitte ve diğer hadis kitaplarının öğretimi şeklinde faaliyet yürütmüşler zamanla bu konuda çok sayıda ders kitabı derlenmiştir. Daha sonra Hadis ve fıkıh üzerine kitaplar yazılmaya başlanmıştır.

Bazı araştırmacılara göre Diyobendilik medreselerinin temel ismi “Veliyyullahi” veya “Kâsımî”dir. Zira bu medreselerin kuruluşunda büyük ıslahatçı âlim Şah Veliyyullah Dihlevi'nin görüşlerinin büyük etkisi olmuştur. Bu sebeple bu medreselere bu anlamda “Veliyyullahi” dense yanlış olmaz. Keza bu medreselerin ilk kurucusu Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi'den hareketle “Kâsımî” dense yine isabet edilmiş olur.⁵¹

Nitekim meşhur Diyobend hocalarından Mv. Menâzir Ahsan Gîlâni bu minvalde; “Dâru'l-Ulûm Diyobend'in en ünlü lakabı ‘Diyobendilik’ olmakla beraber bu dini-ilmî hareketin en doğru ismi kurucusuna nispetle ‘Kâsımilik’ olmalıdır. Ancak son tahlilde önemli olan bu hareketin işlevidir, bu anlamda ismi ister *Diyobendilik* isterse *Kâsımilik* olsun farketmez. Zira bu hareket, İslam'ın itikadi-ameli, zahiri ve batını bütün yönleriyle öğrenildiği bir eğitim sistemi sunmaktadır. Bu öyle bir kalıptır ki içine girip çıkanlar istediklerini elde etmektedirler. Bu eğitimin sisteminin bir örneği ne Hindistan'da ne de Hindistan dışında bulunmaktadır”⁵² demektedir.

⁴⁹ Mubârekfûrî, *Lemhatun ani'l-câmiati'l-islâmiyye*, 20-21.

⁵⁰ Muhammed Âşık İlahi Bülendşehrî, *Barelvî Ulemâ ve Meşâyih kiliye Lemha-i Fikriye*, (Karaçi: Dâru'l-Ulûm İşâat, 1408h), 24; krş. Shah Syed, *Pakistan'daki Diyobendî ve Barelvî Ekolleri Arasındaki Hadise Dayalı Tartışmalar*, 30-31.

⁵¹ Mv. Muhammed Tayyib, “Mukaddime”, 1/24; krş. Esed Tânvî, *Mevlâna Muhammed Kâsım Nânotovi*, 135-148.

⁵² Seyyid Menâzir Ahsan Gîlâni, *Sevânih-i Kâsımî*, (Lahor: Mektebe-yi Rahîmiye, 1373), 2/210-211.

Diyobend Dâru'l-Ulûmu'nun kuruluşunda Mv. Nânotovi'nin çok emekleri olmakla birlikte bu kurum sadece Nânotovi tarafından kurulmamıştır. Birçok kişinin bu kurumun kuruluşunda emeği bulunmaktadır. Kurduğıuşmalarda Diyobend Dâru'l-Ulûm'unun kurulma fikrinin ilk defa Hacı Muhammed Abid Hüseyin'den geldiğı ve onun Mv. Mehtab Ali⁵³ ile kurduğı ifade edilmektedir.⁵⁴ Bu iki kişi kasabadaki büyüklerle istişare ederek oy birliğıyle bir medrese kurulmasına karar vermişlerdir. Medresenin inşası için bağışlar toplanmış ve bu arada Hacı Muhammed Abid, Uttar Pradeş'in Miret (میرٹھ) şehrinde oturan Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi'ye Diyobend'e gelip ders vermesi gerektiğı ile ilgili mektup yazmıştı. Nânotovi'nin gelmesiyle böylece ilk ders kasabadaki tarihi Çhatta mescidi avlusunda bir nar ağacının altında başlamış oldu.⁵⁵

Bazı çalışmalarda Mv. Kâsım Nânotovi'nin bu âlimlerin ittifakıyla medresenin kurucusu olarak atandığı ifade edilmektedir. Bu sebeple Mv. Nânotovi, Diyobend Dâru'l-Ulûmu'nun kurucusu sayılmaktadır. Esasen o zaman medresenin kuruluşunda rol alan hoca kadrosuna bakıldığında hepsinin aşağı yukarı aynı yaşlarda genç hocalar olduğu görülmektedir. Örnek vermek gerekirse bu hocalardan Mv. Zülfikâr Ali (öl.1904)⁵⁶ o zamanda 45 yaşındaydı, Mv. Fazlurrahman (öl.1907)⁵⁷ 35 yaşında, Mv. Nânotovi (öl.1880) 34 yaşında, Mv. Muhammed Yakub Nânotovi (öl.1885)⁵⁸ 33 yaşında, Hacı Muhammed Âbid

⁵³ Mv. Mehtab Ali, Dâru'l-Ulûm Diyobend'in kurucularından biriydi. Hayatı boyunca bu kurumun Şura Meclisi'nin üyeliğini yapmıştır. Mv.Zülfikar Ali'nin ağabeyi olan ve Mv. Nânotovi'den erken dönemde Arapça kitapları okumuş bulunan Mv. Mehtab o dönemdeki alimlerden sayılırdı. 1876 yılında vefat etmişti. Bkz. Muhammed Allah Halili Kasmi, "Hz.Mv. Mehtâb Ali Diyobendî", *Fikr-i-İnkılab* 10/228(Ocak 2022), 61-62.

⁵⁴ Bkz. Muhammedullah Kâsımî, *Dâru'l-Ulûm ki Câmî' ve Muhtasar Tarih*, (Dehli:Şah al-Hind Akademi, 2012), 443-446; Hafız Kâri Fuyûzurrahman, *Hazret-i Hâci İmdadullah Mekki or inki Hulefâ*, (Karaçi: Meclis-i Neşriyat-ı İslam, 1984), 179-182.

⁵⁵ Halid Perviz Niyâzî, *Bîsevî Sadî Meñ Ber Sağîr ki İslâmî Tahrikon ka Tenkid-i Câyize*, (Cemşoro: Sind Üniversitesi, Doktora Tezi, 1999), 223. Krş. Tânvî, *Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi*, 38. Krş; Mv. Muhamed Yakûb Nânotovi, *Halât-ı Tayyib Hz.Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi*, (U.P: Müftü İlâhi Bakhş Akadimi, 1435h), 75-76.

⁵⁶ Mv.Zülfikar Ali, Diyobendliydi ve erken eğitimini aynı yerde almıştı. Daha sonra yüksek öğrenim için Delhi'ye gitmişti. Mv.Mehtab Ali'nin kardeşi olan Mv. Zülfikar Ali aynı zamanda Mv. Nânotovi'nin hocasıydı. Devlet memuru olarak çalışan Zülfikar Ali, Hacı Muhammed Âbid gibi Dâru'l-Ulûm medresesi taraftarıydı. Medresede ücret almadan ders veriyordu. Bkz. Muhammed İmran Kâsımî Bahgyânvi, "Hz.Mv. Zulfikâr Ali Diyobendî", *Fikr-i-İnkılab* 10/228(Ocak 2022), 63-81.

⁵⁷ Tam adı Mv. Fazlurrahman Osmânî'dir. Mv.Habiburrahman, Müftü Azizurrahman ve Mv.Ş. Ahmed Osmânî'nin babasıdır. 1832 yılında doğmuştur. Mv.Memluk'un öğrencisi olarak bilinmektedir. Dâru'l-Ulûm Diyobend'in kurucularından biridir. Hayatı boyunca Dâru'l-Ulûm Diyobend *Meclis-i Şurasının* bir üyesi olarak kalmıştır. Farsça ve Urduca şiipleri meşhurdur.

⁵⁸ Mv.Nânotovi'den sadece birkaç ay büyük olan Mv. Yakub, Mv. Memlûk'le Delhi'ye gitmiştiler. Bağımsızlık savaşı nedeniyle tutuklanıp hapse atılmışlar. Onlar dine hizmet ettiler ve "Fetva Raşidiye" isimli kitap bunun kanıtıdır. Bkz. Hafız Muhammed Ekber, *Ekâbir-i Ulemâ-i Diyobend*, (Lahor: İdare-i İslamiyât, ts.), 33-37.

(öl.1912) 32 yaşında, Mv. Rafiuddin (öl.1890)⁵⁹ 30 yaşındayken medresenin kuruluşuyla meşgul olmuşlardır. Dolayısıyla Diyobend Dâru'l-Ulûmu'nun bir genç grubun cesareti ve gayreti ile kurulmuş olduğu söylenebilir.⁶⁰ Bir başka açıdan bakıldığında Diyobendiliğin eğitim ve öğretim hareketinin yanı sıra bir tür sosyal ve siyasi hareket olduğu, sadece dini değil aynı zamanda Müslümanların geri sınıflarının dünyevi refahında da önemli bir rol oynadığı rahatlıkla söylenebilir.

Esasen Diyobend Dâru'l-Ulûmu'nun kuruluşunda 19.yüzyılda Hint alt kıtasında Müslümanların yaşadığı sosyo-kültürel değişimlerin ve siyasetin de büyük etkisi olmuştur. Zira o dönemde Hint Alt kıtası tamamen İngilizlerin kontrolüne girmiştir. Müslüman ve gayri müslim tüm Hintlilerin, İngilizlere karşı bağımsızlık savaşını simgeleyen 1857 tarihli Sipahi Ayaklanması başarısızlıkla sonuçlanınca başta Müslüman âlimler olmak üzere halk, Müslüman kimlik ve kültürlerini muhafaza konusunda fikri ve kurumsal bir çaba içerisinde bulunmuşlardır. İşte Diyobend Dâru'l-Ulûmu bu fikri zeminde ortaya çıkmıştır. Nitekim o zamanlarda İngiltere kontrolündeki eğitim sisteminde, kolej ve üniversitelerde devam eden kolektif öğretimde Müslümanların dinlerinden soğutulması amaçlanıyordu. Bir üniversite talebesi olarak bunu gözlemleyen Mv. Nânotovi bunu çözmek için bu medresenin kuruluşunda yer almıştır.

Bazı Diyobend âlimleri Dâru'l-Ulûm'un kuruluşunun Mv. Nânotovi ve arkadaşlarının "Şâmlı"⁶¹ bölgesinde İngilizlere karşı yaptıkları mücadeleden başarısız bir şekilde dönmelerinden sonra gerçekleştiğini söylerler.⁶²

Medresenin kuruluşunda önemli emekleri bulunan Seyyid Muhammed Âbid, Mv. Nânotovi'nin meclisinin ilk ve en önemli üyesidir. Ancak Nânotovi'nin medresenin bağımsız bir binaya sahip olması gerektiği düşüncesine katılmayan Âbid, bunu Müslümanların

⁵⁹ Dâru'l-Ulûm Diyobend'in ikinci rektörüydü. Hz. Şah Abdülgani Müceddidi'ye biat etmişti. Mv. Muhammed Kâsım ve Mv. Reşid Ahmed Gangohi'nin çağdaşı ve yakın arkadaşıydı. Bkz. Ekber, *Ekâbir-i Ulemâ-i Diyobend*, 37-39.

⁶⁰ Gîlâni, *Sevânih-i Kâsımî*, 2/212; krş. Mv. Fazlurrahman, *İslam ve Çağdaşlık*, çev. M. Hayri Kırbaçoğlu, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1998), 96.

⁶¹ Müslümanlar Sehârenpûr'dan Kirana'ya giden İngiliz fişeklerini bir saldırı sonucu ele geçirdiklerinde ve bu zaferden sonra yakındaki "Şâmlı" bölgesine saldırma cesaretini bulmuşlardır. Bu onlar için çok zor bir savaş olmuştur. Çünkü İngiliz ordusu kaleler içinde güvende kalmışlarken müslümanlar açık alanda kurşunların hedefi olmuşlardır. Bu savaşta Mv. Nânotovi büyük cesaret göstermiştir. Savaş üç gün sürmüş ancak müslümanlar savaşta ağır kayıplar vermişlerdir. Aynı gün İngilizler Lâl-Kale'yi ele geçirmiş böylelikle tüm Hindistan'ı işgal etmişlerdir. Bkz. Muhammed Serfirâz Han Safder, *Bâni Dâru'l-Ulûm*, (Gucrevala: Mektebe-yi Safderiye, ts.), 17-38.

⁶² Gîlâni, *Sevânih-i Kâsımî*, 2/226.

parasının heba edilmesi olarak görmüştür. Mv. Nânotovi'nin bu görüşüne destek olan Mv. Muhammed Yakub, Mv. Gangohi ve Mv. Ahmed Ali'nin⁶³ yardımıyla Muhammed Âbid de ikna edilmek suretiyle caminin yakınına bir cuma günü halkın da katılımıyla 1863'te medresenin temeli atılır. Binanın temel taşına öncelikle Mv. Ahmed Ali Sehârenpûri, Mv. Nânotovi, Mv. Gangohi, Mv. Muhammed Mazhar Nânotovi⁶⁴ tarafından birer tuğla konuldu. Temele Miyanci Munnî Şah ve Hacı Muhammed Âbid'in de taş koyduğu söylenir.⁶⁵ Bu okulun yapımı 1876'ya kadar sürmüştür. Binanın Mv. Rafiüddin'in rüyasında görmüş olduğu Rasulullah'ın (sav) talimatlarıyla inşa edilip genişletildiğine inanılmaktadır.⁶⁶ Böylece temeli kazılmış ve Hint mimari zevkinin bir parçası olan dokuz kapı özelliği ile inşa edilmiştir. Dâru'l-Ulûm'un kütüphanesinin temeli ise 1906'da atılmıştır. Binanın altında *Daru's-Sanai* vb.'nin bulunduğu kütüphane iki katlı olup, üst katında yerden tavana kadar dolapların bulunduğu bir kütüphane bulunmaktadır.⁶⁷

İlk kurulduğunda bu okul Arapça Medresesi anlamında “Medrese Arabi” olarak bilinmiştir. Nitekim medresenin yayınlanan ilk yıllık raporunda; “Hamdolsun. 1283h yani 1866 mübarek bitti ve bu yılda Medrese Arabi Diyobend'de kuruldu” denilerek bu isim tescil edilmiştir. Bu bina Dâru'l-Ulûm'un ilk binasıdır.⁶⁸

Medresenin hizmete açılan kısmının yapımı üç yıl sürmüştür. Üçüncü yılsonunda bu medrese 15 Muharrem 1283/ 30 Mayıs 1866 tarihinde Hindistan alt kıtasının kuzeyindeki eski bir cami olan Çhatta mescidinin açık avlusunda küçük bir nar ağacının gögesinde herhangi bir resmî tören veya sergi olmaksızın açılmıştır.⁶⁹ Bu medreseye büyük bir âlim olan Mv. Mahmûd-ı Diyobendi⁷⁰ ilk öğretmen olarak tayin edilmiştir. İlginçtir bu medresenin ilk

⁶³ Tam adı Mv. Ahmed Ali Muhadis Sehârenpûr'dur. Babası Şeyh Lütfullah bin Şeyh Muhammed Cemil'dir. İlk öğreniminin ardından Delhi'ye giderek Mv. Memluk Ali Nânotovi'nin öğrencisi olmuştur. Şah Muhammed İshak Dihlevi'den hadis dersleri alan Mv. Ahmed Ali, Ahmadi Press'i kurmuştur. 1857 savaşımdan sonra Sehârenpûr'a gelip hadis öğretmeye başlamıştır.

⁶⁴ Mevlâna Muhammed Mazhar Nânotovi b. Hafız Lutf Ali b. Muhammed Hasan Siddiki-yi Nânotovi'dir. Büyük bir fıkıh ve hadis âlimidir. Şah Muhammed İshak Dihlevi'den bazı hadis kitaplarını okumuştur. Agra Koleji'nde öğretmenlik yapmıştır. *Sehârenpûr Mezâhiru'l-Ulûm Medresesi* ilk onun tarafından kurulmuş ve bu yüzden onun adını almıştır. Hayatının sonuna kadar bu medresede ders vermiştir. Bkz. Ekber, *Ekâbir-i Ulemâ-i Diyobend*, 38-40.

⁶⁵ Eşref Ali Tanvi, *Ervâh-ı Selâse*, (Karaçi: Mekteb-i Ömer Fârûk, 2009), 252.

⁶⁶ Razavi, *Tarih-i Dâru'l-Ulûm Diyobend*, 1/184.

⁶⁷ Razavi, *Tarih-i Dâru'l-Ulûm Diyobend*, 1/215.

⁶⁸ Gîlâni, *Sevânih-i Kâsmî*, 2/229. Krş. Safder, *Bâni Dâru'l-Ulûm*, 40.

⁶⁹ Razavi, *Tarih-i Dâru'l-Ulûm Diyobend*, 1/155. krş; Niyâzî, *Bîsevî Sadî Meñ Ber Sağîr*, 224.

⁷⁰ Mv. Mahmûd, Diyobendli büyük bir alimdi. Eskiden Mirat'ta ders verirdi. Mv. Nânotovi onu ayda 15 Rupi aylıkla görevlendirmiştir.

öğrencisinin de ismi Mahmûd'dur. Daha daha sonra büyük bir âlim olacak Şeyhu'l-Hind lakaplı Mv. Mahmûd, bu medresede hocasının önünde kitabı açan ilk kişi olacaktır. Nitekim Diyobend Dâru'l-Ulûmu'nun kuruluşuyla ilgili Hindistan'da Müslümanlar arasında hemen herkesin bildiği "Nar ağacı ve Mahmûd" hikâyesinin aktörleri bu kişilerdir.

Başlangıçta tek bir binayla faaliyete başlayan medreseye, açıldıktan birkaç gün sonra Banaras, Pencap ve Afganistan'dan öğrenciler gelmeye başlamış ve medrese yatılı hizmet vermiştir. Medresenin açıldığı 1283/1866 yılsonu raporunda başlangıçta Muharrem ayında 21 olan öğrenci sayısı yıl sonunda Zilhicce'de 78 olarak gösterilmiştir. Bu öğrencilerin 52'sinin uluslararası öğrenci olduğu ifade edilmiştir. Medresenin tüm masrafları halk tarafından karşılanmıştır. 1288/1871 yılına gelindiğinde öğrenci sayısı çok artmış olduğu için Çhatta Mescidi yanındaki Kâdi Mescidi ve yanındaki ev kiralanarak mekânsal gelişme sağlanmıştır. 1290/1873 yılında tüm öğrenciler yeni yapılan Camia Mescidine taşındılar.⁷¹

Öğrenci sayısının sürekli artması üzerine Nânotovi'nin öğrencilere ödülün verildiği 1291/1874 yılındaki Şura toplantısında teklifi üzerine daha geniş müstakil bir okulun yapılması kararlaştırıldı. Böylece Çhatta Mescidi yakınında bugünkü Dâru'l-Ulûm'un bulunduğu yere daha geniş bir bina inşa edildi. Yapımı 8 yıl süren bu bina dokuz kapılı olup 23 bin Rupelik bir maliyetle tamamlanmıştır. İlk başlarda Arapça Medresesi olan bu okulun ismi 1296/1879 yılında Mv. Muhammed Yakup Nânotovi'nin önerisiyle *Dâru'l-Ulûm* adını almıştır.⁷²

Günümüzde ise Diyobend'deki bu üniversite yüzün üstünde öğretim elemanı, beş bine yaklaşan öğrencisiyle yüz bin (100000) m²'lik geniş bir alanda kurulu olan yerleşkesinde Dâru't-Tefsir, Dâru'l-Hadis, ilk orta lise ve yükseköğretim öğrencilerine yönelik öğretim binaları, Dâru'l-İftâ, Dâru'l-Kur'ân, Dâru's-Sinâa (Sanat okulu), birçok yurt binası, yemekhane, eski mescit, Çhatta mescidi, Babür İslam sanatının eşsiz örneği olan Reşid Camii, Merkez Kütüphane ve idari binalar olmak üzere çok sayıda binaya sahiptir.⁷³

Medresenin kurucusu Mv. Nânotovi'nin Dâru'l-Ulûm'un gelirininin bağımsız olması gerektiği, geliri bağımsız olmadığı sürece medresenin kalıcı olmayacağına vurgu yaptığını

⁷¹ Bkz. Razavi, *Tarih-i Dâru'l-Ulûm Diyobend*, 1/158-166. Krş. Zafiruddin, "Dâru'l-Ulûm or Hukûmet-i Hind", *Roznâmetu'l-Cem'îye Dehli*, (26 Mart 1980)184-186.

⁷² Razavi, *Tarih-i Dâru'l-Ulûm Diyobend*, 1/174-185.

⁷³ Mubârekfûrî, *Lemhatun ani'l-câmiati'l-islâmiyye*, 18-19.

ifade etmek gerekir. Bu da özverili çalışmayı gerektirir. Zira Dâru'l-Ulûm'un herhangi bir kişi veya hükümetten yardım veya sermaye alması onu başkalarına bağlı hale getirecektir.⁷⁴

Mv. Nânotovi, *Diyobend Dâru'l-Ulûmu*'nun temeli olacak sekiz kural belirlemiştir. Diyobend âlimlerinin de kabul edip temel saydığı bu kurallar şunlardır:⁷⁵

1. Medrese çalışanları medrese için gerekli parayı sadece bağışlardan toplayacaklardır.
2. Medrese görevlileri her zaman öğrencilerin yiyecek, içecek ve iyi yetişmesi için çaba sarf etmelidir.

3. Her fırsatta doğru olan neyse o söylenecek, bu anlamda iktidar sahiplerinden çekinilmeyecektir.

4. Medresenin sıradan müslümanlarla ilişkisi mümkün olduğunca çok olmalıdır ki bu ilişki müslümanlar arasında bir örnek oluşturabilsin.

5. Medresede belirlenen müfredata uygun bir öğretim yapılmalıdır. Aksi takdirde medresenin faydalı olması düşünülemez.

6. Medresenin faaliyetine devam edebilmesi için çalışanlar açısından buranın sürekli gelir kaynağı olan bir merkez olarak görülmemesi gerekir. Aksi takdirde bu çalışanlar arasında çekişmeye yol açabilir.

7. Medreselere devlet ricalinin veya gelecekte medreseyi yönlendirmek isteyen eşrafın yardımı kabul edilmemelidir.

8. Bağışlarından karşılık beklemeyen insanların bağışlarından daha çok nimet ve bereket vardır.

Dâru'l-Ulûm'un bu anlamda en önemli özelliği bu yukarıda zikredilen esaslar çerçevesinde öğrencilerden harç vb. adla hiçbir paranın talep edilmemesi, öğretimin ücretsiz olarak sunulması, öğrencilere yurt, barınma, gıda iaşe ve ibate imkânlarının ücretsiz sunulması. Geliri düşük olan fakir aile çocuklarına burs verilmesi gibi imkânlara sahiptir. Bu esaslara göre hareket eden Dâru'l-Ulûm hiçi bir siyasi gücün etkisinde kalmadan bağımsız bir şekilde faaliyetlerini yürütmektedir.⁷⁶

⁷⁴ Gîlâni, *Sevânih-i Kâsımî*, 2/221.

⁷⁵ Niyâzî, *Bîsevî Sadî Meñ Ber Sağîr*, 223; krş. Kâsımî, *Dâru'l-Ulûm ki Câmi'* ve *Muhtasar Tarih*, 53-54.

⁷⁶ Mubârekfûrî, *Lemhatun ani'l-câmiati'l-islâmiyye*, 25-27.

2. Diyobend Dâru'l-Ulûmu'nun Amacı

Diyobend Dâru'l-Ulûmu'nun kuruluş amacını, “dini korumak” diye iki kelimeyle ifade edebiliriz. Zira bu okulun kurucuları bunu sıklıkla ifade etmişlerdir.⁷⁷ Esasen o dönemde 1867-1927 yılları arasında Hint alt kıtasında kurulan diğer okullara baktığımızda hepsinin de farklı bir amaçla kurulduğu görülür. Örneğin Dâru'l-Ulûm'un amacı dinin korunması iken 1875 yılında kurulan Aligarh Koleji'nin amacı ulusal Müslümanlar için kurulmuş dini bir kurum hüviyetinde olmuştur. 1898 yılında kurulan Dâru'n-Nedve'nin ve 1921 yılında kurulan İslam Milleti Üniversitesinin (Jamia Millia Islamia) amacı hem dini hem de dünyevi bilimleri birlikte okutmak olmuştur. 1927 yılında kurulan Medresetu'l-Islâh'ın amacı ise tüm fırka ekollerinin laik sistemle birleştirilmesi hedefini gütmüştür. Tüm bu kurumlar entelektüel bir amaçla kurulmuşlardır. Ancak Diyobend Dâru'l-Ulûmu hariç diğer okulların çoğunun müfredatı aşağı yukarı Aligarh Ekolünün ortaya koyduğu anlayışın rafine halini ya da biraz reforme edilmiş şeklini içermektedirler. Zira bunlar artık Müslümanların Şii, Sünni, Hârici veya Nâsibi ayrımını ortadan kaldırarak birleşmesi gerektiğini düşünmüşlerdir.⁷⁸

Buna göre Diyobend Dâru'l-Ulûmu ile Aligarh Ekolünü amaçları açısından karşılaştırmak gerekirse temel farklılığın iki noktada birleştiği söylenebilir. Pratik/ameli (fıkıh) ve itikadi (kelam ilmiyle ilgili) meseleler olarak tanımlayabileceğimiz bu ayrılıkta Diyobend âlimlerine göre tek bir imamın taklidi olmadan fikhın korunması aynı şekilde Kelam ilmi olmadan da inancın korunması zordur. Buna mukabil Aligarh Koleji'nin kurucusu Sir Seyyid Ahmed Han (öl.1898) bu iki anlayıştan da özellikle kaçınmıştır. Diyobend âlimleri Müslümanların İngiliz felsefe ve edebiyatını terketmeleri gerektiğini düşünürlerken Seyyid Ahmed Han ise felsefe ve edebiyata daha fazla önem vermiş ve Müslümanların batılı bir düşünce tarzını benimsemeye çalışmalarını istemiştir. Farklılıklarına rağmen Sir Ahmed Han, Diyobend âlimlerine her zaman saygılı davranmıştır.

Sir Seyyid Ahmed Han, Aligarh Koleji'ni kurduğunda bu okulun Müslümanların başarısı, refahı ve geleceği için kurulduğu mesajını iletmesi için bir elçisini Mv. Gangohi'ye göndermiştir. Mesaj kendisine iletildiğinde Mv. Gangohi, “Müslümanların refahını ve

⁷⁷ Fahrulislâm, Âbâdî, *el-İmam Muhammed Kâsım Nânotovi ki Fikrî or Bedeltî HA 'lât mayn Medâris ki Tercîhât*, (Diyobend: Mektebe-i Eşrefi, ts.), 8; krş. Zafiruddin, *Dâru'l-Ulûm or Hukûmet-i Hind*, 186-190; krş. Ebu Selman Şahcihânpûrî, *Bozorgân-ı Dâru'l-Ulûm Diyobend or Cihâd-ı Şâmlî*, (Lahor: İştîyâk-ı Muştâk Printing Press, 2004), 45.

⁷⁸ Bkz. Âbâdî, *el-İmam Muhammed Kâsım Nânotovi*, 10-24.

gelişimini hâlâ Allah ve Rasulü'nü takipte görüyoruz. Şimdi sizden bunun başka yolları da olduğunu duyuyoruz ama ben bu şeyleri bilmem çünkü benim hayatım 'Kâle Rasûlullah' (Rasulullah şöyle buyurdu) demekle geçti." diyerek onları Mv. Nânotovi'ye yönlendirmiştir.⁷⁹ Elçi, Mv. Nânotovi'ye ulaşip mesajı kendisine iletğinde Mv. Nânotovi şunları söylemiştir: Üç çeşit adam vardır. Birincisinin niyeti iyidir, aklı yoktur. İkincisinin aklı vardır ama niyeti kötüdür. Üçüncüsü ise ne niyeti iyidir ne de akıllıdır. Sir Seyyid'e gelince niyetinin iyi olmadığını söyleyemeyiz ama aklının olmadığını söyleyebiliriz. Zira Sir Seyyid Ahmed, Müslümanların refah ve kalkınmasını desteklemek istemiş, fakat bu durum Müslümanların aşagılanmasına sebep olmuştur.⁸⁰

Diyobendi âlimleri müslümanların gelişimini ve başarısını sadece dinlerini dinleriyle ilişkilendirmekte görürler ve tek amaçları dini korumak ve muhafaza etmek olduklarını düşünürler. Bundan ötürü, dinin gerçek durumunu korumak için Diyobendi âlimleri, Selef-i Sâlih'in'i *ittibâ* ve *taklit* etmeyi ve bu amaç için gece gündüz çalışmayı kabul etmişlerdir. Özellikle Hindistan'da Müslümanların çokça etkilendiği Hint din ve kültürüne karşı halkı bilinçlendirmeyi bidat ve hurafelerden uzaklaştırmayı amaç edinmişlerdir. Zira Hint kültürüyle iç içe yaşayan Müslümanlar evlilik, ölüm ve anma törenleri gibi kültürel birçok konuda onlardan etkilenmişlerdir. Diyobend âlimleri bu konuda birçok eser yazmışlar, konuşmalar yaparak Müslümanları bu konuda bilinçlendirmeye çalışmışlardır. Yine Hint İslam toplumu içerisinde çıkan ve son peygamberlik anlayışını (Hatm-ı Nübüvvet) zedeleyen Kâdiyânîlik gibi akımlara karşı mücadele vermişler bu konuda sayısız eser kaleme almışlardır. Nitekim Şeriat ilimleri mezunu öğrencilerin katıldığı "Son Peygamberliği Koruma Bömü"nde (Sıyanetu hatmi'n-nübüvve) bu konuda uzmanlaşma sağlanmaktadır.⁸¹ Yine Kâsım Nânotovi başta olmak üzere birçok Diyobend âlimi Şiiliğe karşı da birçok reddiyede bulunmuşlardır.⁸²

Diyobend Dâru'l-Ulûmu'nun kuruluş amacının dini korumak olduğu ve kurumun bunda başarılı olduğu taraflı tarafsız herkes tarafından dile getirilmiştir. Nitekim birçok araştırmacı Hindistan'da İslam dininin hâlâ var olmasını Diyobend'e bağlarlar. Diyobend

⁷⁹ Âbâdî, *el-İmam Muhammed Kâsım Nânotovi*, 25.

⁸⁰ Ulemâ-i Diyobend ve Sir Seyyid Ahmed Han'ın ihtilafları için Bkz. Muhammed İkrâm, *Mevc-ı Kevser*, 212-367.

⁸¹ Mubârekfûrî, *Lemhatun ani'l-câmiati'l-islâmiyye*, 21-22.

⁸² Mubârekfûrî, *Lemhatun ani'l-câmiati'l-islâmiyye*, 22-23.

öğrencileri de bu amaç doğrultusunda yetiştirilmişlerdir. Nitekim 1877-1878 Osmanlı Rus harbinde medrese talebeleri 70 ruپیe ulaşan para ödölünü almayı kabul etmeyip bu paranın Türkiye'ye gönderilmesini istemişlerdir.⁸³

3. Diyobend Dâru'l-Ulûmu'nun Müfredatı

Diyobend Dâru'l-Ulûmu'nun eğitim ve idari sistemini yürütmek için bir Şura Konseyi kurulmuştur. Bu konseyin başına daha önce Ajmir, Banaras ve Sehârenpûr'da devlet okullarında müfettiş yardımcısı olarak görev yapan Mv. Muhammed Yakup Nânotovi getirilmiştir. Konseyin diğer üyeleri ise Hacı Âbid Hüseyin (öl.1912), Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi, Mv. Mehtap Ali, Mv. Zülfikar Ali (öl.1904), Mv. Fazlurrahman, Münşi Fazl Hak, Şeyh Nihal Ahmed idi.⁸⁴

Günümüzde Diyobend Dâru'l-Ulûmu'nda ilk-orta ve lise eğitimi de verilmektedir. Ancak üniversite tahsiline 18 yaşından gün almış erkek talebeler katılabilmektedir. Başta Hadis ve Tefsir olmak üzere çeşitli İslam ilimleri dersleri verilmektedir. Bu dersleri şöyle sıralayabiliriz: Kur'an Ezberleme, Tecvid ve Kıraat, Arapça ve Şer'î İlimler Bölümü, Fars Edebiyatı Bölümü, Tefsir Uzmanlığı Bölümü, Hadis Uzmanlığı Bölümü, Fıkıh ve Fetva Vermede Uzmanlık Bölümü, İlimlerde Uzmanlık, Arap Dili ve Edebiyatında Uzmanlık, Arapça, Urduca ve Farsça Güzel Yazı, Sanat ve Elbecerisi Bölümü, Öğrenci Aktiviteleri Bölümü, Bilgisayar Bölümü, Gazetecilik ve Yazarlık Bölümü, Hatm-ı Nübüvveti (Son Peygamber Anlayışını) Koruma Bölümü, Sünnet-i Nebeviyyeyi Koruma Bölümü, Yahudilik, Hıristiyanlık ve Hint Dinleri Gibi Batıl Dinlere Reddiye Bölümü, Barelvilik ve Şiilik Gibi Batıl Fırkalara Reddiye Bölümü ve İngiliz Dili Bölümü.⁸⁵

Diyobend müfredatını kısaca özetlemek gerekirse anaokulundan uzmanlaşmaya kadar beş aşamadan oluştuğunu söyleyebiliriz. Urduca alfabenin ve sayıların öğretildiği ve yine belli başlı bazı duaların öğretildiği bir yıllık bir okul öncesi eğitimi ile birinci aşama başlamaktadır. İkinci aşama ilkokul seviyesi olup 5 yıl sürmektedir. Üçüncü aşama olan lise aşaması 4 yıl sürmektedir. Ardından üniversite aşaması başlar ve yine 4 yıl sürer. Üniversite aşamasından sonra ise yükseköğretim aşaması olan ve *tekmil* de denilen beşinci aşama başlar. Burada genellikle bir yıl süren çeşitli ilimlerde uzmanlaşma imkânı sunulur. Ancak

⁸³ Abdulmâlik Bülendşehrî, "Fasl-ı Diyobend ki İhsân-ı Çerağ". *Fikr-i İnkılâb* 10/228 (Ocak 2022), 819-844.

⁸⁴ Mubârekfûrî, *Lemhatun ani'l-câmiati'l-islâmiyye*, 34-54.

⁸⁵ Mubârekfûrî, *Lemhatun ani'l-câmiati'l-islâmiyye*, 19; krş. <http://darululoomkarachi.edu.pk>.

üniversitenin ayrıca önem atfettiği hadis alanında bu uzmanlaşma iki yıl sürmektedir. İlkokulda öğrenciye Urduca, Farça ve Hintçenin yanı sıra temel düzeyde Matematik, Fen Bilimleri ve İngilizce öğretilir. Dört yıl süren lise müfredatında Tecvid, Siret-i Nebeviyye, sarf, nahiv ve Arapça dersleri, Fıkıh, Mantık, Hadis, Usul-i Fıkıh, Belağat, İslam Tarihi, Modern Bilimler, Kur'ân Çevirisi gibi dersler okutulur. Dört yıllık üniversite merhalesinde Kur'an Çevirisi ve Tefsiri, İslam Akidesi, Fıkıh'ta Merginani'nin Hidayesi, Usul-i Fıkıh, İslam Tarihi, Arap Edebiyatı, Siret-i Nebeviyye dersleri okutulur.⁸⁶

Üniversite aşamasının dördüncü yılı Hadis-i Şerif derslerine tahsis edilmiştir. Bu senede haftalık olarak hem gündüz derslerinde hem de akşam ve yatsıdan sonra olmak üzere *Kütüb-i Sitte* ve İmam Malik'in *Muvatta*'ı şu sırayla okutulmaktadır: 18 saat *Sahih-i Buhari*, 12 saat *Sahih-i Müslim*, 6 saat *Sünen-i Ebu Dâvud*, 18 saat *Sünen-i Tirmizi*, 3 saat *Sünen-i Nesâi*, 1 saat *Sünen-i İbn Mâce*, 2 saat *Şemail-i Tirmizi*, 2 saat Tahavi'nin *Şerhu Meâni'l-Âsâr*'ı, sadece Cuma günleri 1 saat *Muvatta* (Yahya el-Leysi rivayeti), yine bu bittikten sonra sadece Cuma günleri 1 saat *Muvatta* (Muhammed Hasan eş-Şeybani rivayeti). Haftalık 64 saatlik bu yoğun Hadis-i Şerif derslerine ilaveten bu senede bir de Kur'ân-ı Kerim dersinde tecvid uygulaması yapılmaktadır.⁸⁷

Hem bir sene hem de iki sene süren Fıkıh ve Fetva verme uzmanlığı derslerine bakıldığında Hanefî mezhebi ağırlıklı bir öğretimin olduğu görülmektedir. Burada *Multekâ'l-Ebhûr*'ın başından Vakf böümüne kadar, *Bedâi'u's-Sanâi*'den taharet, savm, hac ve zekât böümleri, Ebu Zehra'nın *Ebû Hanîfe*, Zahid el-Kevseri'nin *Ehlu'l-İrâk ve Hadîsuhum*, Abdulhay Leknevi'nin *el-Fevâidu'l-Behiyye*, *Multeka'l-Ebhur*'dan buyûdan (alışveriş) kitabın sonuna kadar, *Reddu'l-Muhtar*'dan nikah, talak, vakıf ve icare böümleri, *Fethu'l-Kadîr*'den buyu, mudârabe, şerike, vasiyye ve hibe böümleri, Serahsi'nin *Usûl-i Serahsi*'si, Şatıbi'nin *Muvâfakat*'ından makâsıd bölümü gibi dersler okutulmaktadır. Bu dönemde serbest mütalaa kısmında Muhammed Takî Osmani'den *Çağdaş Fıkhi Meseleler*, İbn Rüşd'ün *Bidâyetu'l-Müctehid*'i, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye okutulmaktadır.⁸⁸

İki yıllık hadis ihtisasına bakıldığında hadis usulünde *Mukaddimetu İbni's-Salah*, tahric dersinde Mahmûd Tahhân'ın *Usûlu't-Tahrîc*'i, Buhari'nin *Tarih-i Kebir*'inden

⁸⁶ Mubârekfûrî, *Lemhatun ani'l-câmiati'l-islâmiyyeti*, 34-54.

⁸⁷ Mubârekfûrî, *Lemhatun ani'l-câmiati'l-islâmiyye*, 42.

⁸⁸ Mubârekfûrî, *Lemhatun ani'l-câmiati'l-islâmiyye*, 42-44.

Zehebi'nin *Mizânu'l-İ'tidâl*'ine kadar dokuz adet ricâl kitabı, cerh ve ta'dilde ise Leknevi'nin *er-Raf'u ve't-tekmîl*'i okutulup ilk sene 135, ikinci sene 165 ahkâm hadisinin ezberletildiği ve senet uygulamasının (tatbîku'l-esânîd) yapıldığı görülmektedir.⁸⁹

Son olarak bir yıl süren Tefsir ihtisasında ise İbn Kesir'den Saffât, Necm, Kamer suresinden Kur'ân'ın sonuna kadar, Beyzavi'den Âl-i İmrân, A'râf, Bakara surelerinin okutulduğu, Tefsir Usulü'nden Zerkâni'nin *Menâhîlu'l-İrfân*'ı Hadis Usulü'nden ise *Mukaddimetu İbni's-Salah* okutulur.⁹⁰

Diyobend okullarına biraz daha detaylı bakıldığında bazı ilim dallarının özel gelişim gösterdiği görülür. Örneğin Diyobend okullarında Tecvid dersi zorunlu olarak öteden beri okutulan bir derstir. Burada Tecvid böümü, Kâri Abdulvahîd Han ve öğrencisi Mv. Kari Muhammed Tayyip tarafından başlatılmıştır.

Dâru'l-Ulûm 'da 1879'dan itibaren tıp eğitimi başlatılmış ancak bu eğitim 1884 *meclis-i şurasından* sonra kalıcı hale getirilmiştir. Dâru'l-Ulûm Diyobend'in popülaritesi arttıkça her taraftan kurumu çok sayıda dini soru sorulmaya başlanınca fetva birimi olan *Dâru'l-İftâ* 1876 yılında kurulmuştur. Online olarak da hizmet veren Fetva bölümünde senede yaklaşık 25 bin fetva verilmektedir.⁹¹

Bir yayın evine de sahip olan Dâru'l-Ulûm *ed-Dâî* adıyla aylık Arapça ve *Dâru'l-Ulûm* adıyla da yine aylık Urduca dergi çıkarmaktadır.⁹²

Başlangıçta Müslümanlara vaaz vermek amacıyla kurulan Dâru'l-Ulûm Vaaz Bölümü, 1870'lerde Vedaların yanılmaz otoritesine inancı esas alan tek tanrılı Hint reform hareketi olan *Arya Samaj* (Asil Toplum) hareketinin 1907'deki olağanüstü saldırgan faaliyetleri karşısında vaazların yanı sıra konuşma ve münazaralarda rakiplerle rekabet edebilecek bir öğrenci grubunun kurulmasının gerekli olduğunun düşündüler. Bu sebeple Vaaz Bölümünde, dinler hakkında bilgi verilmeye başlandı ve öğretmen olarak Sanskritçe bilen hocaları buraya gelip ders vermeleri için çağırıldılar.

Dâru'l-Ulûm kuruluşundan itibaren Hadis ve Tefsir ilimlerine özel bir ilgi göstermiştir. Her sene yaklaşık bin öğrenci hadis böümünden mezun olmaktadır. İslam dünyasında Hadis öğretimi deyince akla öncelikle Dâru'l-Ulûm gelir. Hadis şeyhi

⁸⁹ Mubârekfûrî, *Lemhatun ani'l-câmiati'l-islâmiyye*, 45-46.

⁹⁰ Mubârekfûrî, *Lemhatun ani'l-câmiati'l-islâmiyye*, 47.

⁹¹ Mubârekfûrî, *Lemhatun ani'l-câmiati'l-islâmiyye*, 20.

⁹² Mubârekfûrî, *Lemhatun ani'l-câmiati'l-islâmiyye*, 20.

(Meşyehatu'l-Hadis) olarak görev almış meşhur bazı hadis âlimleri şunlardır: Mv. Reşid Ahmed Gangohi (öl.1323/1905), Şeyhu'l-Hint Mv. Mahmûd Hasen Diyobendi (öl.1339/1920), Muhammed Enverşah Keşmiri (öl.1352/1933), Şeyhu'l-İslam Hüseyin Ahmed Medeni (öl.1377/1957), Mv. Muhammed İbrahim Belyâvî (öl.1386/1966), Şeyh Fahrüddin Ahmed (öl.1392/1972).⁹³

B. Diyobend Âlimlerinin Hayatı, İlmi Kişilikleri ve Eserleri

Diyobend Dâru'l-Ulûmu kuruluşundan günümüze kadar binlerce öğrenci yetiştirdiği gibi sayıları hiçde azımsanmayacak kadar âlim de yetiştirmiştir. Biz burada Diyobend Dâru'l-Ulûmu'nun kuruluşunda etkili olan üç isim üzerinde duracağız. Medresenin kurucusu Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi (öl.1297/1880), Mv. Reşid Ahmed Gangohi (öl.1323/1905) ve Gangohi'nin meşhur öğrencisi Mv. Eşref Ali Tânvî (öl.1362/1943). Bu üç isim Barelvi lideri Ahmed Rıza Han Barelvi tarafından tekfir edildikleri için de çalışmamız açısından ayrıca bir öneme sahiptir.

1. Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi'nin Hayatı ve Eserleri

Mv. Nânotovi'nin hayatına, akidevi görüşlerine ve eserlerine kısaca bakalım.

a. Hayatı

Mv. Nânotovi'nin tam adı Muhammed Kâsım b. Esed Ali b. Gulâm Şah b. Muhammed Bahş İbn Alaüddin b. Muhammed Fetih b. Muhammed Mufti b. Abdussemi b. Mevlevi Muhammed Hâşim es-Sıddîki en-Nânotovi olup 1248/1832 yılında Hindistan'ın Uttar Pradeş eyaletinin Sehârenpûr ilçesinin Nânotova⁹⁴ kasabasında doğmuştur.⁹⁵ Soyu Hz. Ebubekir'e dayanmaktadır.⁹⁶

Mv. Nânotovi'nin erkek kardeşi yoktu, sadece bir kız kardeşi vardı. Aynı şekilde babasının erkek kardeşi de gençliğinde vefat etmiş, babasının amcası da cihatta şehit olmuştur. Böylece Mv. Nânotovi ailenin tek erkeği olarak yalnız kalmıştı. Şeyh Tafaddul

⁹³ Mubârekfûrî, *Lemhatun ani'l-câmiati'l-islâmiyye*, 29-30.

⁹⁴ Nânota, çok uzun ve yoğun bir yerli palmye çalılığının ortasındaki bir popülasyonun adıydı. Bkz. Gîlâni, *Sevânih-i Kâsımî*, 1/49-112.

⁹⁵ *Huccetu'l-İslam el-İmam Muhammed Kâsım Nânotovi*. Nşr. Tanzîm-i Ebnâ-yı Kadîm Dâru'l-Ulûm Diyobend-Sehâranpûr, (Yeni Dehli: y.y. 2005), 7. Krş. Gîlâni, *Sevânih-i Kâsımî*, 1/49-112. Krş. Abdurreşid Erşed, *Bis Bary Müselman*, (Lahor, Pakistan: Mektebe-yi Reşidiye, 1969), 114. Krş; Niyâzî, *Bisevî Sadî Meñ Ber Sağîr*, 229, Krş; Nânotovi, *Halât-ı Tayyib Hz.Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi*, 32; Gîlâni, *Sevânih-i Kâsımî*, 1/24. Krş. Muhammed Tayyib, "Mukaddime", 1/102. Krş. Zafirüddin, *Meşâhîru Ulemâi Dâru'l-Ulûm*, 9. Krş. Safder, *Bâni Dâru'l-Ulûm*, 7.

⁹⁶ Erşed, *Bis Bary Müselman*, 114. Bkz, Shah Syed, *Pakistan'daki Diyobendî ve Barelvî Ekolleri Arasındaki Hadise Dayalı Tartışmalar*, 79-80.

Hüseyin adlı Şii komşularıyla yaşanan tartışmada dayısı Fasîhuddin yaralanarak ölünce, aile henüz küçük yaşta olan Kâsım Nânotovi'yi bu kan davasından zarar görmemesi için Diyobend'e göndermiştir.⁹⁷

Çocukluğundan itibaren zeki birisi olan Kâsım, kısa surede Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş, Diyobend'e gittiğinde ise bir süre Mv. Mehtab Ali'nin (öl.1876) medresesinde okumuştur. Daha sonra avukat olan, anne tarafından dedesinin yanına Sehârenpûr'a gitmiştir. Orada da sarf nahiv kitapları okumuş 1843 yılının sonunda Mv. Mv. Memluk Ali Nânotovi (öl.1267/1851), Kâsım'ı Delhi'ye⁹⁸ götürmüş bir süre sonra lise tahsili için Delhi Koleji'nden kabul almıştır. Delhi Koleji'ne girmeden önce evinde Mv. Memluk Ali'den mantık, felsefe ve teoloji üzerine kitaplar okuyan Nânotovi, çok başarılı bir öğrenci olmasına rağmen okulun yıllık sınavlarına girmemiş ve okulu bırakmıştır. Okulundaki müdür dâhil tüm öğretmenlerini üzen bu karar⁹⁹ muhtemelen Nânotovi'nin İngiliz eğitim sistemine karşı olmasıyla ilgilidir.

Koleji bıraktıktan sonra ünlü âlim Mv. Şah Abdulgani Müceddid-i Dihlevî'den (öl.1879) hadis dersleri alan Nânotovi bu arada Mv. Memluk Ali'nin bütün kitaplarını okumuş herkes tarafından zekâsı ve ahlakı övülen bir kişi olmuştur. Nitekim Nânotovi'nin çağdaşı ve Delhi Koleji günlerinden sınıf arkadaşı olan Sir Seyyid Ahmed Han (öl.1898) onun bilgi, zekâ, zerafet, takva ve zühdünü övgü dolu ifadelerle anmıştır.¹⁰⁰ Yine Kâsım Nânotovi'nin özellikle maneviyatının ve ahlakının yücelmesinde Çiştî şeyhi olan Hacı İmdadullah Muhâcir-i Mekki'nin (öl.1899) büyük bir etkisi olmuştur.¹⁰¹ Hacı İmdadullah, hiçbir zaman istemediği halde Hindistan'ın özellikle kuzey ve batı bölgelerinde binlerce insan onu pir ve mürşid olarak kabul etmişlerdir.

Hacı İmdadullah, İngilizlerin Hindistan'da Hıristiyanlığı yaymalarına karşı Şah Veliyyullah Dihlevî'nin tedbirli davranarak başlattığı inkılapçı hareketinde Dihlevî'den sonra

⁹⁷ Nânotovi, *Halât-ı Tayyib Hz.Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi*, 40.

⁹⁸ Dilli veya Dehli aynı şehirin adıdır. Efsaneye göre şehir, Birinci yüzyılda bölgede hüküm sürmüş bir kral olan Raja Dhilu'nun adını almıştır. Şehrin bilinen isimleri, diğerleri arasında Delhi, Dilli ve Dhilli dâhil, muhtemelen isminin yozlaşmasıdır. Urduca ve Hintçede bu ifade "Dehli" olarak telaffuz edilirken batı dillerinde "Delhi" olarak yazılmaktadır.

⁹⁹ Razavi, *Tarih-i Dâru'l-Ulûm Diyobend*, 1/103. Krş.Tânvi, *Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi*, 33.

¹⁰⁰ Razavi, *Tarih-i Dâru'l-Ulûm Diyobend*, 1/105.

¹⁰¹ Hacı İmdad Feyzullah, Mv. Şah Muhammed İshak'ın öğrencisiydi. İlimi az ama derinliği olan bir sufiydi. Tâne Bûn'un bir sakiniydi. 18 yaşındaki Mv. Nasîruddin Dihlevî, Nakşibendiyye'ye biat etmişti. Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi, Mv. Reşid Ahmed Gangohi, Mv. Muhammed Yakub Nânotovi, Mv. Feyzu'l-Hasan Sehârenpûri onun biatına girenler arasındadır. Hindistan Bağımsızlık Savaşı'na katıldı, ancak durum kötüleşince Mekke'ye gitti ve orada yaşadı. 42 yıl sonra 1317h'de vefat etti. Bkz. Fuyûzrahman, *Hazret-i Hâci İmdadullah Mekki or inki Hulefâ*, 10-26.

görevli üstlenen oğlu Şah Abdulaziz'den sonra bu hareketin üçüncü imamı olan Mv. Abdülğani Muhâcir-i Medeni'nin (öl.1846)¹⁰² vefatından sonra hareketin dördüncü imamı olmuştur. 1857'de İngilizlere karşı başlayan Bağımsızlık Savaşı'nda Hacı İmdad'ın yanında Mv. Reşid Ahmed Gangohi, Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi, Mv. Abdülğani, Mv. Muhammed Yakub Nânotovi ve Şeyh Muhammed Tânvî gibi âlimler bulunmuştur. Bağımsızlık Cihadı hakkında yapılan tartışmalarda bazı alimler "aciziz diyerek" cihad fikrine karşı çıkmışlardır. Mv.Nânotovi "Bedirdeki sahabilerden daha mı aciziz?" diyerek herkesi ikna etmiştir. Böylece bu cihad hareketinin lideri Hacı İmdad Feyzullah, başkomutanı ise Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi olmuştur. Mv. Reşid Ahmed Gangohi ise bu cihadda kadı olarak görev yapmıştır. *Tane Bûn* (تهانه بهون)¹⁰³ ve *Mirat* kasabalarından sonra Delhi ve Hindistan'ın farklı bölgelerinde bağımsızlık savaşı patlak vermişti. Adı geçen âlimler *Tâne Bûn Savaşı* 'nda İngiliz ordusuna karşı savaştılar, bir kısmı şehit oldu, Mv. Nânotovi yaralandı. İlk İngiltere'ye karşı üstünlük kuran mücahitler İngiliz ordusunun bombardımanı sonrası savaşı kaybettiler.¹⁰⁴ Mayıs 1857'den Mart 1858'e kadar on ay süren bu savaşlarda (Sipahi Devrimi) Tâne Bûn ve Şamlî sahasında Müslüman kuvvetlerin komutanı olmuştur. Savaş sonrası Nânotovi ve arkadaşlarının tutuklandığı veya İngilizlerden saklandıklarına dair farklı rivayetler vardır.¹⁰⁵

İngiltere patlak veren bu bağımsızlık savaşı sonrası Hindistan'ı tamamen işgal ettiğini duyurdu. Bu külli işgal 2 Ağustos 1858'de İngiliz Parlamentosu tarafından ilan edildi. O zamana kadar Hindistan'da Doğu Hindistan Şirketi (East India Company) üzerinde egemen olan İngiltere alt kıtayı tamamen işgal etmiş oldu. Bu işgalden üç ay sonra İngiltere Kraliçesi

¹⁰² Şah Abdülğani Muhâcir-i Medeni, İbn Mâce'nin haşiyesi olan *İncâhu'l-Hâce Şerhu İbn Mâce*'yi yazmış tanınmış bir muhaddistir. İmam Rabbani'nin Nakşibendi silsilesinde bulunan bir kişi olduğu için isminde el-Müceddidi'yi de kullanmıştır. 1857'deki cihattan sonra Medine'ye hicret etmiş orada sükûnet içerisinde yaşamıştır. Rasulullah'ın (sav) şehrinde yaşadığı için insanlara "Bakın, biz peğamber (sav) fendimizin yanındayız, oldukça nazik davranmalıyız" derdi. Medine'de de hadis öğretimine devam etmiş olan Şah Abdülğani 60 yaşında vefat etmiş ve Cennetu'l-Baki'ye defnedilmiştir.

¹⁰³ Hindistan'daki Müslüman egemenliğinden önce "*Raja Bihim*", Muzaffarnagar ilçesindeki bir kasabaya "*Tana bim*" adını vermişti. Daha sonra müslümanların gelişi üzerine adı "Muhammed pur" olarak değiştirildi. Ancak bu isim popüler olamadı ve eski ismi popülerliğini korumuştur. "Thana Bim", "Tana Bhoon" olarak değişime uğradı. Buradaki insanlar cesaretleriyle ünlüydü ve buradaki müslümanlar şan, güç ve zarafetle doluydu. Bkz. Munşi Abdurrahman Han, *Siret-i Eşref*, (Multan: İdare Neşer-ul-Mâref, 1956), 53-55.

¹⁰⁴ Erşed, *Bis Bary Müselman*, 118-119, Krş; Nânotovi, *Halât-ı Tayyib Hz. Mevlâna Muhammed Kâsım Nânotovi*, 69-71.

¹⁰⁵ Gilâni, *Sevânih-i Kâsımî*, 2/111-115.

Viktorya, 1 Ekim 1858'de Hindistan'da genel af ilan etti. Ancak Hacı İmdadullah, Mv. Nânotovi ve diğer mücahitler bu affın kapsamı dışında tutulmuştur.¹⁰⁶

Bu karışıklıklar döneminde Mv. Nânotovi, 1860 yılında Hacc'a gitmiş ve bir yıl sonra ülkesine dönmüştür. Nânotovi'nin Daru'l-Ulûm'un kurulduğu 1866 tarihine kadarki hayatıyla ilgili elimizde yeterli bir bilgi yoktur, ancak onun arkadaşının Uttar Pradeş'teki Miret (میرٹھ) şehrinde çalıştığı düşünülebilir. Zira Diyobend'e ders vermek üzere çağrıldığında orada bir matbaa için editörlük yaptığı ve bireysel olarak bazı öğrencilere Sahih-i Müslim okuttuğu bilinmektedir.¹⁰⁷ Çok zahit ve ibadete düşkün muttaki bir kişi olarak kabul gören Mv. Nânotovi, 1880 yılında Diyobend'de ömüştür ve oraya defnedilmiştir. 30'a yakın eseri vardır.

Mv. Nânotovi, Allah'a olan derin bağlılığı, samimi kişiliği ve ilmi derinliğiyle tanınan bir şahsiyettir. Dâru'l-Ulûm Diyobend'in kuruluşunda öncü bir rol oynayarak ilim ve irşad faaliyetlerine liderlik etmiştir. Her zaman her ortamda tevhid inancını savunmuş hem Hristiyan hem de Hindu din adamlarıyla yaptığı münazaralarda bilgi ve hikmetiyle dikkat çekmiştir. İslam'ın temel ibadetlerini derinlemesine açıklamış ve halifelik meselesi gibi konularda güçlü savunmalar yapmıştır. Nanotovi'nin hayatı, İslami değerleri yaşamak ve savunmak için mücadele eden bir âlimin örneğini sunarken hem ahlaki hem de ilmi otoritesini gözler önüne sermektedir.¹⁰⁸

b. Mv. Nânotovi'nin Temel Görüşleri

Diyobendilik ile Barelvilik arasındaki en önemli tartışma konularında birisi *bid'at* olduğu için Muhammed Kasım Nânotovi'nin bu konudaki fikrini bilmek önemlidir.

Mv. Nânotovi'ye göre ister âlim ister câhil ister sufi isterse dindar olsun İslam ümmetinin hiçbir ferdinin Allah'ın emri ve Hz. Peygamber'in talimatlarıyla oluşturulan akideyi, amelleri ve hatta *kavaid-i külliyyeyi* değiştirme imkânı yoktur. Böyle yapanlar Allah ve Resulü'nün gazabına uğrarlar, insanlar nezdinde de akılsız görünürler. Dini esasların değiştirilmesi bidattir.¹⁰⁹

Mv. Nânotovi'ye göre bid'at üç çeşittir:

¹⁰⁶ Gîlânî, *Sevânih-i Kâsımî*, 2/188-189.

¹⁰⁷ Gîlânî, *Sevânih-i Kâsımî*, 2/242.

¹⁰⁸ Razavî, *Tarih-i Dâru'l-Ulûm Diyobend*, 1/105-106, Sir Seyyid Ahmed Han da Mevlâna Nânotovi'nin dürüstlüğü ve müslümanların empatisi için çalışmasını kabul etmiştir- Bkz. Nûru'l-Hasan Reşid Kandehlevî, *Kâsımî'l-Ulûm Hz.Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi Ahvâl ve Âsâr ve Bakıyyât ve Muteallikât*, (U.P: Mektebe-yi Nûr, ts.), 91-153.

¹⁰⁹ Gîlânî, *Sevânih-i Kâsımî*, 2/45

1. Asıl Bid'at (Ra'su'l-bid'at): Temel ve aslı bid'at olup inanç alanında ortaya çıkan mezhebi farklılaşmalar bu kısma dahildir. Şia, Hariciler ve Mutezile gibi.

2. Büyük Bid'at (Bid'at-i kübrâ): Genel kuralların değiştirilmesini içeren taziye ve matem merasimleri gibi uygulamaları “bid'at-ı kübrâ” olarak tanımlamıştır.

3. Küçük Bid'at (Bid'at-i suğrâ): Amellere yapılan ilaveler ve çıkarmalar bu kısma dâhildir. Mv. Nânotovi, avamın pir edindikleri kişiler için “sadaka ve niyaz” amacıyla verdikleri yemekleri yemezdi. Hindistan'da sevilen kişiler, pirlar ve mürşitler için hayvan kesilmesi geleneği yaygındı. Örneğin o devirde Şeyh Sedded (Kadınların pir veya cin olarak kabul ettiği hayali pir) için keçi, Seyyid Ahmed Kebir (öl.578/1182) ve Ebu Ali Kalender (öl.724/1324) için inek, Şeyh Abdulkadir Geylani (öl.561/1165) için ise horozun serbest bırakılıp bir süre sonra bunlara Çiçek Kolye takılarak sadaka olarak kesilmesi yaygın bir gelenektir. Hindistan'da sadaka ve niyazlı hayvanların ortalıkta dolaşmadığı Müslüman mahallesi neredeyse yoktu. Bu sebeple Şah Veliyyullah Dihlevi'nin oğlu Şah Abdülaziz ve Mv. Şah Rafiuddin'in “sadaka ve niyaz” konusuyla ilgili yasaklama fetvaları meşhurdur¹¹⁰

Nânotovi, hangi çeşidi olursa olsun bid'atin günah ve dA'lâlet olduğunu ifade etmiştir. Mv. Nânotovi'nin bid'atlara karşı tutumu birçok Hintli âlimin tepkisini çekmiştir. Bu âlimlerin başında Barelviliğin kurucusu İmam Rıza gelmektedir. Esasen Nânotovi'nin bid'atlara karşı tutumu yanlış anlaşılmalı bir husustur. Zira onun bu konuda mutedil bir yaklaşıma sahip olduğu görülmektedir. Şu örnek olay dikkat çekicidir:

Bir kişi Mv. Nânotovi'ye mürşidinin yanına gömülmek isteyen kişinin bir fayda görüp görmeyeceğini sorar. Soru soranın Nânotovi'den bu kişinin mürşidine karşı aşırı saygıdan dolayı bid'at işlemiş olacağı ve dA'lâlette olduğu şeklinde bir cevap beklentisi içerisinde olduğu ancak Nânotovi'nin böyle birisinin o durumda faydalanacağını söylemesiyle kişinin şaşırıldığı nakledilir. Soru soranın o esnada elindeki yelpazeyle Nânotovi'yi serinletmekte olduğu, Nânotovi'nin bu olumlu cevabı verirken ona “Sen bu büyük yelpazeyle rüzgârı kime estiriyorsun?” diye sorduğu, onun da “Tabii ki size efendim” şeklinde cevap verince Nânotovi'nin “Ama bak görüyorsun ki yelpazeden estirdiğin hava başkalarına da gidiyor. İşte senin sorunun cevabı da budur. Allah'ın o kabirdekine gelecek rahmet ve mağfireti çevresindekilere de gelir.”¹¹¹

¹¹⁰ Gîlâni, *Sevânih-i Kâsımî*, 2/42-44

¹¹¹ Gîlâni, *Sevânih-i Kâsımî*, 2/34; Tânvî, *Ervâh-ı Selâse*, 190.

Nitekim Mv. Nânotovi her durumda adaletli bir şekilde yaşamıştır. Kendisine sorulan ihtilafli bir konuya verdiği şu cevap onun insafli bir âlim olduğunu gösterir: “Bu çağda ihtilafların ortaya çıkmasını ve uzlaşmanın oluşmasını beklemek boşunadır. Evet, genel olarak günümüz insanında anlayış ve adalet olsaydı bu mümkün olurdu. Hidayet ve nasihatle bu ayrılıklar sona ererdi ama biliyorsunuz ki bugün bu iki şey birbirine düşmandır. Bu farklılık düşmanlığın sebebidir. Bu düşmanlık, birbirlerinden nefret etmelerinin sebebidir. Kimse kimseyi dinlemez ve anlamadan başkalarının ilişkilerini yanlış anlar. Eğer bir tarafta kalmak istiyorsanız, o ya da bu taraftakiler hakkında kötü düşünmek zorunda kalacaksınız. Dolayısıyla İslam ehlinin bu tür konularda, ilgilenseler dahi, karşı tarafı tamamen geçersiz sayacak kadar katı inançlara kapılmamaları önemlidir.”¹¹²

Diyobend âlimlerine göre Mv. Nânotovi kişisel hayatında müstehab olan herhangi bir amelden vazgeçmemiştir. O mekruh olan işlerden kaçınmaya çalışmıştır. Kendi nefsi konusunda bu kadar ince davranan Nânotovi'nin karşı olduğu şeriat dışı bid'atlar olmuştur. O dönemde müslümanların bazı alışkanlıkları onu tedirgin etmişti. Bunlar, evlilik sırasında yapılan bazı abartılı törenler, hasta ziyaretlerinde ev sahibini aşırı masrafa sokan külfetler, gelen ziyaretçilerin özellikle de kadınların uzun süre evlerde kalmaları ve özellikle de bir öünün arkasından uygulanan üçüncü gün, dördüncü gün, onuncu gün, kırkıncı gün, altıncı ay ve yıl dönümleri özellikle fakir ailelerin daha da fakirleşip ekonomik krize girmelerine sebep oluyordu. Mv. Nânotovi, Diyobend'deki Müslümanlara bu adetlerin bid'at olduğunu söyleyerek onların bu yanlış uygulamalardan kurtulmasını sağlamıştır. Böylece kadın giyimindeki israf ve abartılı düğün masrafları ve benzeri gereksiz kültürleri de ortadan kaldırmış fakirlerin nefes almasını sağlamış ve İslami bir toplumun oluşmasına vesile olmuştur.¹¹³

c. Nânotovi'nin Eserleri

Mv. Muhammed Kasım Nânotovi'nin eserlerini zikretmeden önce ikinci bin yılın müceddidi lakaplı İmam Rabbani Ahmed Sirhindi'den (öl.1034/1624) sonra Hindistan'ın ikinci müceddidi sayılan Şah Veliyullah Dihlevi'den kısaca bahsetmek faydalı olacaktır.

¹¹² Gîlânî, *Sevânih-i Kâsımî*, 2/38-39.

¹¹³ Bkz. Fuyûzrahman, *Hazret-i Hâci İmdadullah Mekki or inki Hulefâ*, 39-49.

Böylece bazı Diyobend âlimlerine göre bu iki kişinin çizgisini devam ettiren ve 19.yüzyılın müceddidi sasyılan Mv. Kâsım Nânotovi'nin anlayışını kavramak daha kolay olacaktır.¹¹⁴

Şah Veliyullah, dinin sadece nakil ve rivayetlerle değil akli olarak da anlatılması gerektiğini ifade etmiştir. Zira ona göre insanların imanlarının zayıflamasına paralel olarak onlar artık hakkikati bulmak ve hakkı talep etmek için itikadi rivayetler yerine akıl ve mantığa dayalı bir anlayış peşine düşmüşlerdir. Bu sebeple o, *Hüccetullâhi'l-Bâliga* adlı eserini yazmıştır. Şah Veliyyullah'ın dördüncü kuşak torunu olan Şah Abdulgani de aynı çizgiyi devam ettirmiştir. Çünkü ayet ve hadise inanmayan, Rasulullah'ın değerini bilmeyen, ahiret ve kıyamete inanmayan insanların da ikna edilmesi gerekmektedir. Bu yüzden insanlara anlatılacak dinin nakil yerine daha çok doğal yollardan anlatılması gerekir. Bu şekilde dini anlatmaya çalışırken insanlar dini gökten gelen bir din değil daha çok normal hayatın bir yaşam kuralı gibi hissetmesi sağlanacaktır ve bunu yerine getiremedikleri zaman ise iyi bir hayat yaşayamayacağının farkına varacaklardır. Bu farkındalıktan sonra onlara bu hayat tarzının bir zamanlar husumet besledikleri 'İslam Dini' olduğu anlatılacaktır.¹¹⁵

İşte Şah Veliyyullah'ın çizgisini takip eden beşinci kuşaktan öğrencisi Mv. Nânotovi de bu yöntemi devam ettirmiştir. O da mesajını Kuran, sünnet, fırka ve milletin adını kullanmadan insanlara anlatıp kabul gördükten sonra bunların İslam dininin kaynaklarına dayalı olduğunu açıklamıştır. Böylelikle Nânotovi, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat doktrini konusunda tam bir müfessir olmuş, mezhebin doktrini kapsamlı bir şekilde sunmuştur. Böylelikle Mv. Kasım Nânotovi, Şah Veliyyullah, Şah Abdülaziz, Şah Muhammed İshâk ve Şah Abdülgani'nin yolundan gitmiştir.¹¹⁶

Mv.Seyyid Menâzır Ahsen Gîlânî'nin ifadesiyle 'Lord Macaulay'in şahsında İngilizlerin eğitiminin amacı renk ve ırk olarak Hintli, ruh ve düşünce olarak İngiliz olan gençler yetiştirmek ve bu eğitim sistemini Hindistan'da yaymak ise Diyobend Dâru'l-Ulûmu'nu kuranların amacı ise bunun tam tersidir. Nânotovi'nin şahsında Diyobend âlimlerinin tasarladıkları eğitimin amacı, ırk ve etnik köken bakımından Hintli, Sindhi, İranlı, Afgan, Horasanlı ve Türkistanlı olan gençlerin ruh ve fikir açısından Arabi ve İslami bir

¹¹⁴ Bkz. *Huccetu'l-İslam el-İmam Muhammed Kâsım Nânotovi*, 289-480; krş. Kâsım, *Dâru'l-Ulûm ki Câmi' ve Muhtasar Tarih*, 431-440.

¹¹⁵ Mv. Muhammed Tayyib, "Mukaddime", 1/11-21.

¹¹⁶ Mv. Muhammed Tayyib, "Mukaddime", 1/11-21. Burada ismi geçen şahıslar Şah Veliyullah'ın oğulları ve torunudur.

kişiliğe sahip olarak yetişmeleridir.¹¹⁷ Böylece Diyobendi âlimleri kılıçla cihada ihtiyaç duyulduğu zaman İslam'ın korunması için Mv. Kâsım Nânotovi'nin kılıçla cihat yaptığına, kalemle cihada ihtiyaç duyulduğu zaman da kalemle cihad yaptığına inanırlar. Hindistan'da 800 yıllık İslami hükümet sona erdiğinde ve İngilizlerin siyaset üzerinden müslümanlara yönelik soykırıma giriştiği zaman o İslam'ı savunmuştu. Yine Mv. Nânotovi'nin zor durumda olan Osmanlı Devleti için bağış toplaması, Hindistan müslümanlarını Türkiye'deki İslam halifeliğine bağlı tutmaya çalışması, öğrencilere Dâru'l-Ulûm'da dövüş sanatlarını öğretmesi gibi konular onun İslam ümmeti derdinde olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Mv. Nânotovi'nin yönteminin takipçisi olduğu Şah Veliyyullah'tan biraz farklılık gösterdiği dile getirilir.¹¹⁸

Şah Veliyyullah Dihlevi ile Mv. Nânotovi'nin eserlerini mukayese eden *Hüccetullâhi'l-Bâliğa* şârihlerinden Muhammed Said Ahmed Palenpûri; Şah Veliyyullah'ın kelim ilmini eserlerinden fazla kullanmadığını, Mv. Nânotovi'nin ise kelim ilmini teknik bir usul olarak vurgulu bir şekilde kullandığını söyler. Yine ona göre Şah Veliyyullah, dinin furu meselelerine fazla girmeyip sadece bunların külli hikmetlerinden bahsetmişken Mv. Nânotovi ise cüziyyatı bile sağlam delillerle izah etmektedir. Palenpûri özetle Şah Veliyyullah'ın argümanlarının çoğunlukla teorik ve rasyonel çerçevede kalmaktayken Nânotovi'nin argümantasyonunun ise daha detaylı ve daha özel rasyonaliteye dayandığını ifade eder.¹¹⁹

Diyobend hocalarından Mv. Müddessir Cemal Tonsevi (d.1926), Mv. Kâsım Nânotovi'nin eserlerinin çok ilmi ve araştırma mahsulü olduğunu modern İslam felsefesinin bu eserlere nakşedildiğini bu sebeple özellikle ilm-i kelamla alakalı olan eserlerini bu konuda uzman olmayan kişilerin zor anlayacağını söylemiştir.¹²⁰

Yaklaşık otuz altı eseri bulunan Mv. Nânotovi'nin bu eserlerinin bazısı onun müteferrik yazı ve mektuplarının kitaplaştırılmasıyla oluşmuştur. O ilk yazılarında öncelikle fikhî meseleler, *Teravîh kıraati*, *cuma* ve o dönemin konusu haline gelen meseleler, Hindistan'ın hukuki statüsü ve *dâru'l-harb* gibi konuları ele almıştır. Yine bu eserlerinde farklı fırkaların görüşlerini, *şirk*, *bid'at*, *adaktan/nezirden sakındırma* (امتناع نظير), *Şiiliğe*

¹¹⁷ Gîlâni, *Sevânih-i Kâsımî*, 1/5

¹¹⁸ Gîlâni, *Sevânih-i Kâsımî*, 1/7

¹¹⁹ *Huccetu'l-İslam el-İmam Muhammed Kâsım Nânotovi*, 290.

¹²⁰ Müddessir Cemâl Tonsevi, "Ek Taâruf İmam Nânotovi ki Tasnif-i Hidmet, *Nidâ-yı Vakf-ı Dâru'l-Ulûm (Safer 1436h)*, 35.

reddiye, hilafet ve imamet, Fedek hurmalığı gibi konulara hem ilmi ve akli açıklamalar yapmıştır. Müftü Said Ahmed Palenpûri (öl.2020), Mv. Nânotovi'nin eserlerini üç bölüme ayırmıştır. Bazıları sade ve kolay anlaşılır bir üslupla yazılmıştır (سهل) ve geniş bir okuyucu kitlesine hitap eder. Diğerleri daha detaylı bir yaklaşım benimseyerek konuları titizlikle ele alır (دقیق). Bununla birlikte, bazı eserleri en ince ayrıntılara kadar derinlemesine bir analiz sunar ve yüksek bir hassasiyet düzeyine sahiptir (أدق).¹²¹

Mv. Nânotovi, İmam Rıza Han tarafından tekfir edilen ilk Diyobend âlimi olduğu için eserleri hakkında biraz bilgi vermek faydalı olacaktır.

Kible-numa (قبله نما): Bu kitap, Kabe'nin bir mabûd/ilah değil, sadece kible olduğunu ifade için Urduca yazmış olduğu eseridir.¹²²

Hediyetu's-Şîa (هدية الشعية): Şiiliğe reddiye olarak yazdığı iki ciltlik bu eserde Şiiliklr ilgili önemli meselelere değinmiş ve Şîa'ya 42 soru yönelterek onları yanlış fikirlerden döndürmeye çalışmıştır. Eseri Urduca yazmıştır.¹²³

Tuhfe-yi Lahmiye (تحفه لحميه): Urduca dilinde yazılan bu eserin konusu insanın fitraten etobur bir varlık olduğudur. Said Ahmed Palenpûri'ye göre bu eseri Mv. Nânotovi ve bir arkadaşının birinin ortak çalışmasıdır. Etoburluk insanın doğasına uygun olan bir fitrattır, konu hakkında bir yazıdır.¹²⁴

Ecvibet-i Erbaîn (اجوبه اربعين): Urdu dilinde yazılmıştır. Şiilerin kırk sorusuna cevap olarak yazılmıştır. İki bölümden oluşmakta olan bu eserin ilk bölümünü Mv. Nânotovi ve Mv. Abdüllah Enbetuvi'nin ortak çalışması iken ikinci bölüm sadece Mv. Nânotovi'nin eseridir.¹²⁵

Fûyûz-ı Kâsîmiye (فيوض قاسميه): Farsça ve Urduca olmak üzere iki dilde yazılan bu eser farklı on beş konudan bahseden mektuplarının bir araya getirilmesinden oluşturulmuştur.¹²⁶

¹²¹ Bkz. Said Ahmed Palenpûri, *Kiya Muktedi per Fâtiha Vacib he*, (Siharenpur: Mektabe-yi Hicaz Diyobend, ts.), 24-30.

¹²² Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi, *Kible-numa*, (Diyobend: Matbaa der Muctebâi, 1315h).

¹²³ Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi, *Hediyetu's-Şîa*, (Lahor: Numâni Kütüphane, ts.).

¹²⁴ Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi, *Tuhfe-yi Lahmiye*, (Bahavelpûr: Dâru'l-Besâir, ts.).

¹²⁵ Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi, *Ecvibet-i Erbaîn*, (Gucranvala: İdare-i Neşr u İşâat Medrese-i Nusretu'l-Ulûm, 1981).

¹²⁶ Tonsevi, "Ek Taâruf İmam Nânotovi ki Tasnif-i Hidmet", 36.

Vakıa-yı Meyl-i Hod Hoda-Şinâsi (واقعہ میلہ خود خدا شناسی): Urduca bir eserdir. Kendi kendine tanrıyı bulmaya ilişkin Mv. Nânotovi'nin Hindular ve Hıristiyanlarla ilk defa 1293/1876'da Şah Cihânpur'da yaptığı münazaranın özetidir.¹²⁷

Mübahase-yi Şah Cihânpûr (مباحثہ شاہ جہانپور): Urdu dilinde olan bu çalışma da Mv. Nânotovi'nin Hıristiyanlarla 1295/1878'de Şah Cihânpur'da yapmış olduğu ikinci münazaranın özetidir.¹²⁸

Letâif-i Kâsmiyye (لطائف قاسمیہ): Farsça olan bu eser, Mv. Nânotovi'nin teravihi ispatla ilgili mektubu (el-hakku's-sarîh fî isbâti't-terâvîh) dahil çeşitli konularda yazılmış dokuz mektubunun bir araya getirilmesinden ibarettir.¹²⁹

Tasfiyetü'l-Âkaid (تصفیة العقائد): Urdu dilindedir. Bu aslında Sir Seyyid Ahmed Han'ın akait konularıyla ilgili yazmış olduğu mektubuna yaptığı reddiyedir.¹³⁰

İntisârü'l-İslam (انتصار الاسلام): Bu Urdu dilinde yazılmıştır. Zamanın ünlü Hindu âlimi Dianand Saraswati tarafından İslami öğretilere yöneltilen on farklı itiraza yanıt olarak yazılmıştır.¹³¹

Hüccetü'l-İslam (حجة الاسلام): Bu Urdu dilinde yazılmıştır. Kelâm ve akaide dair meseleler ele alınmıştır.¹³²

Kasâid-i Kâsmî (قصائد قاسمی): Mv. Nânotovi'nin Hz Peygamber'le (sav) ilgili nat ve kasidelerini içermekte olan bu eserde Urduca, Farsça ve Arapça olmak üzere üç dil kullanılmıştır. Meşhur "Kaside-i Behariye"si dışında kendisi tarafından yazılmış Çiştîyye-Sâbiriyye Tarikatı şeceresi "Şecere-i Manzûme-i Çiştîyye-yi Sâbiriyye ve bazı büyükler hakkında yazdığı kasidelerini içermektedir.¹³³

¹²⁷ Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi, *Vakıa-yı Meyl-i Hod Hoda-Şinâsi*, (Karaçi: Mir Muhammed Kütüphanesi, ts.).

¹²⁸ Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi, *Mübahase-yi Şah Cihânpûr*, (Sehâranpûr: Dâru'l-Ulûm Vakf Diyoend, 2017).

¹²⁹ Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi, *Letâif-i Kâsmiyye*, (Dehli: Matbaa Der Muctebâi, 1309h). Krş. Tosnevi, "Ek Taâruf İmam Nânotovi ki Tasnif-i Hidmet se mâhâne", 37.

¹³⁰ Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi, *Tasfiyetü'l-Âkaid*, (Sehâranpûr: Kütühane-yi Rahimiye, ts.).

¹³¹ Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi, *İntisârü'l-İslam*, (Dehli: Matbaa-yı Muctebâyi, ts.).

¹³² Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi, *Hüccetü'l-İslam*, çev. Müddesir Cemâl Tonsevi, (Behâvâlpûr: Dâru'l-Besâir, 1433h). Bkz: Tosnevi, "Ek Taâruf İmam Nânotovi ki Tasnif-i Hidmet se mâhâne", 37.

¹³³ Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi, *Kasâid-i Kâsmî 1360h*, (Dehli: Kütüphanesi-i Reşidiye, ts.). Bkz. Tonsevi, "Ek Taâruf İmam Nânotovi ki Tasnif-i Hidmet", 37.

el-Ecvibetu'l-kâmile fi'l-es'ileti'l-hâmile: Urdu dilinde yazılmıştır ve bir Şii'nin beş itirazına cevap içerir.¹³⁴

Hâşiyeye-i Buhâri-yi Şerif (حاشیه بخاری شریف): Arapça bir eserdir. Daha önce de belirtildiği gibi bu Mv. Nânotovi'nin mezuniyet sonrası ilk çalışmalarından biridir. Esasen Buhâri'ye haşiyeyi Mv. Ahmed Ali Sehârenpûr (öl.1880) yazıyordu. Fakat daha sonra bu işi Nânotovi'nin tamamlamasını istemiş bunun üzerine o da kalan cüzleri tamamlamıştır.¹³⁵

Mesâbîhu't-Terâvih (مصاییح التراويح): Farsçadır. İbadet, bid'at, icmayı inkâr edenler ve fıkhi meselelerden bahsedilmiş. Özellikle teravih namazının müekked sünnet olduğunu ve bu namaz uygulamasını bizzat Hz. Ömer'in (r.a.) uygulamasını delil olarak almaktadır. Bu eser, Mv. İştîyâk Ahmed Diyobendi tarafından Urducaya *Envâru'l-mesâbîh* adıyla tercüme edilmiştir.¹³⁶

Takrîr-i Dilpezîr (تقریر دلپذیر): Urduçadır. Bu kitap kelâm mebâhisleri üzerine araştırmaya dayalı bir kitaptır.¹³⁷

Berâhin-i Kâsumiyye (براهین قاسمیہ): Kelam bahislerini içeren aslı Farsça olan bu eser daha sonra *Türki be Türki* adıyla (ترکی بہ ترکی) Urducaya çevrilmiştir.¹³⁸

Tahzîru'n-nâs (تحذیر الناس): kitabın tam adı *Tahzîru'n-nâs min inkâri eseri İbn Abbas*'dır. Urduca yazılan bu kitap iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde hatm-i nübüvvet konusu işlenmiştir. İkinci bölümde ise sahâbi Abdullah b. Abbas'tan gelen "yer yüzünde yedi arz vardır" hadisini inkâr edenlere yönelik bir uyarı vardır. Rivayetin senedinin sahih olup rivayetin şaz görüldüğünü ifade etmiştir.¹³⁹

Cevabât-ı Mahzûrât-ı Aşr (جوابات محذورات عشر): Bu kitap Nânotovi'nin *Tahzîru'n-nâs* adlı eserine Mv. Abdülaziz'in yapmış olduğu on itiraza müellifin verdiği cevapları içermektedir. Nânotovi'nin Farsça telif ettiği bu eser Mv. Hüseyin Ahmed Necip (öl.1957) tarafından *Munâzîra-yı Acîbe* adıyla Urducaya çevrilmiştir.¹⁴⁰

¹³⁴ Mv.Muhammed Kâsim Nânotovi, *el-Ecvibetu'l-kâmile fi'l-es'ileti'l-hâmile* (Sergude: İdare-i Gülistân-e Ehl-i Sünnet, ts.)

¹³⁵ Tonsevi, "Ek Taâruf İmam Nânotovi ki Tasnif-i Hidmet", 37.

¹³⁶ Mv.Muhammed Kâsim Nânotovi, *Envâru'l-mesâbîh fi tavzihi mesâbîhi't-Terâvih*, çev. İştîyâk Ahmed (Diyobend: İdare-i Neşr-u İşâat-ı Dâru'l-Ulûm, ts.).

¹³⁷ Mv.Muhammed Kâsim Nânotovi, *Takrîr-i Dilpezîr* (Diyobend: Kütüphane-yi Azîziye, ts.).

¹³⁸ Tonsevi, "Ek Taâruf İmam Nânotovi ki Tasnif-i Hidmet", 39. Kelime anlamı "Türkçeye Türkçe" olan bu ifade Urduçada "aynı sertlikte karşılık vermek" veya "sözünü esirgmeden cevap vermek" anlamına gelir. Burada kitabın konuyla ilgili susturucu, ikna edici bir içerik taşıdığı anlamına gelmektedir.

¹³⁹ Muhammed Kasım Nânotovi, *Tehziru'n-nâs*, (U.P: Huccetu'l-İslam Akademi, 1437h).

¹⁴⁰ Muhammed Hasan, *Munâzîra-yı Acîbe*, (Murad Abâd: Matbaa-yı Gulzâr-ı İbrahim, ts.).

Esrâr-ı Kurâni (اسرار قرآنی): Farsça dilindedir. Kuran-ı Kerim’le ilgili bazı sorulara verilen ilmi cevaplardan oluşmaktadır.¹⁴¹

İntibâhu’l-Müminîn (انتباه المومنین): Farsça olup Şiilerin, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçen ve Hz. Ali (r.a.) lehine kullandığı bir hadis-i şerifle ilgilidir.¹⁴²

Cemâl-i Kâsımî (جمال قاسمی): Urduca olan bu kitapta *vahdet-i vücud* ve Hz. Peygamber’in hayatı ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Bu kitap toplam iki uzun mektuptan oluşan bir derlemedir.¹⁴³

Tevsîku’l-Kelâm fi’l-İnsât halfe’l-İmam (توثيق الكلام فى الانصاف خلف الامام): Bu kitap Urduca’dır. Konusu namazda muktedinin kıraatte bulunmaması hakkındadır.¹⁴⁴

Âb-ı Hayât (آب حیات): Urduca yazılmıştır. Peygamberlerin hayatının ispatı bu kitabın konusu olmaktadır. Bu kitabı Mv. Nânotovi’nin tüm kitaplarının anlaşılması yönüyle en ağırı olarak kabul edilmektedir.¹⁴⁵

Ferâid-i Kâsımîye (فرائد قاسمیہ): Mv. Nânotovi’nin çeşitli konularda kendisine sorulan sorulara verdiği 50 mektupluk cevabı içermektedir.¹⁴⁶

Kâsimu’l-Ulûm (قاسم العلوم): Bu kitabı da yine çeşitli konularda yazılmış on bir mektuptan oluşan bir mecmuadır.¹⁴⁷

Mesele-i Zekât or Meclis-i Milâd-ı Nebevi: (مسئلہ زکوٰۃ اور مجلس میلاد نبوی) Bu mektup Mv. Abdulkerim’in zekât ve Peygamberimizin mevlidiyle ilgili sorulan iki sorusuna verdiği cevabı yazıdır. Nânotovi bu mektubu 2 Mart 1880 tarihinde yazmış bir dergide yayımlanmıştır.¹⁴⁸

Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi, 1880 yılında vefat etmiştir. Öümünden önce yaşadığı dikkat çekici bir olay vardır. Nânotovi’nin en büyük yardımcılarından biri olan doktor Ziyâuddin (öl.1947) ile düşmanlığı olan Rampurlu¹⁴⁹ bir aile doktorla beraber Mv.

¹⁴¹ Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi, *Esrâr-ı Kurâni*, (Karaçi: Erâhim Akademi, ts.).

¹⁴² Tonsevi, “Ek Taâruf İmam Nânotovi ki Tasnif-i Hidmet”, 39.

¹⁴³ Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi, *Cemâl-i Kâsımî*, (Behâvalpûr: Dâru’l-Basâir, ts.).

¹⁴⁴ Tonsevi, “Ek Taâruf İmam Nânotovi ki Tasnif-i Hidmet”. Said Ahmed Palenpûri bu kitabı dilini daha da basitleştirerek Urduca yayınlamıştır. Kitabın adını "Muktedi’nin Fatıha Okuması Vacip mi?" diye koymuştur.

¹⁴⁵ Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi, *Âb-ı Hayât*, (Multan: İdâre-i Telifât-ı Eşrefiye, 1413h). Bkz. *Huccetu’l-İslam el-İmam Muhammed Kâsım Nânotovi*, 76.

¹⁴⁶ Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi, *Ferâid-i Kâsımîye*, (Dehli: İdâre-yi Edebiyat, 1980).

¹⁴⁷ Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi, *Kâsimu’l-Ulûm*, haz. Munşî Mumtaz Ali Mirti Dihlevi, (Dehli: Matbaa-yı Müctebâyi, 1292h).

¹⁴⁸ Nurulhasen Reşid Kandelevi, *Kâsimu’l-Ulûm Hazreti Mevlânâ Muhammed Kâsım Nânotovi Ahvâl ve Âsâr ve Bakıyyât ve Müteallikât*, (U.P: Mektebe-yi Nûr, ts).

¹⁴⁹ Rampur bir şehir ve Hindistan’ın Uttar Pradesh eyaletindeki Rampur Bölgesi’nin belediye merkezi.

Nânotovi'yi de İngiliz hükümetine karşı hareket etmekle suçlamış ve onları İngilizlere şikayet etmiştir. Bunun üzerine Hindistan'daki İngiliz hükümeti Gangoh, Nânota, Rampur, CeIA'lâbâd ve en başta da Diyobend olmak üzere beş şehirde soruşturma yapılması talimatı verir. Diyobend'de ders vermekte olduğu camide Nânotovi'yle görüşmeye gelen soruşturma heyeti Nânotovi'nin buyur etmesine rağmen onun dersini bömeden çıkıp giderler. Soruşturma heyeti hükümete yazdığı raporda Mv. Nânotovi hakkında şikâyetle bulunanların amacının fesat çıkarmak olduğunu söyleyerek Nânotovi'yi aklarlar.

Bu olaydan sonra Mv. Nânotovi, Hz. Peygamber'in (sav) sık sık gelip kendisini bir bezle örttüğünü, bazen içeri aldığını, bazen de bulunduğu yerden dışarı çıkardığını ve bu durumun hem uykuda hem de yakaza halinde uyanıkken olduğunu söylemiştir. Herkes bunu, fesat çıkarmak isteyenlerden Nânotovi'nin korunması olarak düşmüşken Mv. Gangohi (öl.1905) tam tersini düşünmüştür. Ona göre bu durum Mv. Nânotovi'nin zamanının dolduğunu, öüm vaktinin yaklaştığını göstermektedir. Nitekim Mv. Mv. Nânotovi bu olaydan kısa bir süre sonra vefat etmiştir.¹⁵⁰

Hastalanmasına rağmen son nefesini verinceye kadar ibadetlerini aksatmayan Mv. Nânotovi, 4 Cemâziyelevvel 1297 / 14 Nisan 1880'de perşembe günü öğleden sonra vefat etmiştir. Cenazesi aynı gün daha önce hiç görülmeyen bir kalabalık tarafından kılınarak doktor Müştak Ahmed'in mezarlık için vakfettiği araziye defnedilmiştir. Nânotovi, bu mezarlığa defnedilen ilk kişi olmuştur.¹⁵¹

2. Mevlana Reşid Ahmed Gangohi'nin Hayatı ve Eserleri

Diyobend medresesi denilince Mv. Nânotovi'den sonra akla gelen ikinci isim Mv. Reşid Ahmed Gangohi'dir.

a. Hayatı

Rabbani İmam diye de anılan Mv. Reşid Ahmed Gangohi 6 Zilkade 1244 / 10 Mayıs 1829 tarihinde Uttar Pradeş eyaletinin Sehâranpûr bölgesindeki Gangoh şehrinde doğmuştur.¹⁵² Baba tarafından dedesi Şeyhu'l-Meşâyih Mv. Abdulkuddûs Gangohi'ye (öl. 945/1530) dayanmaktadır ki Gangohi'nin dedesine çok benzediği söylenmiştir.¹⁵³ Babasının

¹⁵⁰ Tânvî, *Ervâh-ı Selâse*, 186-187.

¹⁵¹ Gîlânî, *Sevânih-i Kâsımî*, 1/45. Krş. Erşed, *Bis Bary Müselman*, 142. Krş. Safder, *Bâni Dâru'l-Ulûm*, 55.

¹⁵² Erşed, *Bis Bary Müselman*, 146. Krş. Zafiruddin, *Meşâhîru Ulemâi Dâru'l-Ulûm*, 11. Krş. Buhârî, Muhammed Ekber Şah Buhârî, *Peçâs Celîlu'l-Kadr Ulemâ*, (Lahor: el-Mîzân, 2006), 31. Krş. Mv. Asîr Edrâvî, *Mv. Reşid Ahmed Gangohi*, (Diyobend: Şâhu'l-Hind Akademi, 1997), 23.

¹⁵³ Erşed, *Bis Bary Müselman*, 146.

adı Mv. Hidâyet Ahmed'dir (öl.1933). Babası Mv. Hidâyet, Mv. Muhammed Naki'nin kız kardeşi ile evlidir. Bu sebeple Mv. Muhammed Naki, Mv. Reşit Ahmed Gangohi'nin hem dayısı hem de kayınpederi durumundadır.

Reşid Ahmed Gangohi hem anne hem de baba tarafından (necîbu't-arafeyn) asil bir soydan gelmektedir. Baba tarafından soyağacı şöyledir: Mv. Şehid Ahmed b. Mv. Hidayet Ahmed Sahib b. Kadı Pir Bahş Sahib b. Kadı Gulam Hasan b. Kadı Gulam Ali b. Kadı Ali Ekber b. Kadı Muhammed Eslem el-Ensâri el-Eyyubi (rahmetullahi aleyhim ecmain). Anne tarafından soy ağacı oldukça uzundur. Kendisi hakkında "Resullullah'ın sahabisi Ebu Eyyub el-Ensari'nin soyundan gelmen, büyüklüğüne ve yüceliğine layıktır." ifadeleri kullanılmaktadır.¹⁵⁴

Mv. Gangohi'nin babası Mv. Hidayet Ahmed zamanının değerli bir âlimiydi. Kendisi Şah Veliyyullah Dihlevi'nin ailesinden eğitim görmüş ve Mv. Şah Gulam Ali Müceddid-i Dihlevi'den (öl. 1824) tasavvuf veya manevi ilimleri almıştır. Mv. Gangohi'nin babası 1933 yılında oldukça genç sayılabilecek bir yaşta 35 yaşında vefat etmiştir. Babasının vefatından sonra Mv. Raşid Ahmed Gangohi annesi tarafından büyütülmüştür. Annesi çok saf, temiz ve dini bütün bir kadındı, hatta onun kocası insanlara ihtiyaç halinde muska verir ama kendisi bu şeylerden hoşlanmazdı diye anlatılmaktadır. Annesiyle ilgili Gangohi'nin anlattığı şu anekdot dikkat çekicidir. Annesi ona; "Sen çocukken Allah Bahş adlı bir cin görmüştüm. Senin yatağına gelip ayağa kalktı ve beni 'Filan türbeye koku (itr) sık yoksa oğlunu ödürürüm diyerek korkuttu.' Ben de ona 'Öldür o zaman, önünde yatıyor' dedim. 'Hiçbir şey yapamadı, o cin ne zaman beni seninle tehdit etse ona aynı cevabı veriyordum. Öldürmek bir yana seni korkutamıyordum bile.'¹⁵⁵

Mv. Gangohi'nin çocukluğundan beri İslam'ı çok sevdiği ve namaz için cemaate koşarak gittiği söylenmektedir. Hatta çocuklarla oynarken cuma namazı için ezan okunur okunmaz oyunu bırakıp camiye koşar ve arkadaşlarına dayısından cuma namazını üç defa kaza edene münafık yazıldığını rivayet ederdi.¹⁵⁶ Bir defasında akşam ezanı okunmuştu ve cemaate geç kaldı. Camiye doğru koştuğunda cemaatin ayakta olduğunu gördü ve abdest almak için koştuğunda su sürahisini boş buldu, kuyuya gitti ama su almak için aceleyle ipe

¹⁵⁴ Dâru'l-İfta Dâru'l-Ulûm Diyobend, Fetva numarası: 9154. <https://darulifta-deoband.com/home/ur/history-biography/9154>, (Erişim 1 Mayıs 2024).

¹⁵⁵ Erşed, *Bis Bary Müselman*, 147.

¹⁵⁶ Erşed, *Bis Bary Müselman*, 148.

takıldı ve kuyuya düştü. İmam namazını bitirip kuyuya doğru koşarken o herkese “Merak etmeyin iyiyim” diye bağıırıyordu.¹⁵⁷

Eğitim hayatından bahsetmek gerekirse Farsçayı çok iyi bilen ve Farsça hocası olan dayısı Mv. Muhammed Naki'den Farsça okumuştur. Arapçayı ise Mevlevi Muhammed Bahş'tan öğrenmiş ve onun tavsiyesi ile Delhi'ye gitmiştir. O zamanlarda Mv. Şah Abdulgani (öl.1878), Mv. Şah Ahmed Seyyid (öl.1860) ve Mv. Memlûk Ali (öl.1851) hocalar Delhi'de çok ünlüydü. Daha önce ilim için birçok yere gittiğini anlatan Mv. Gangohi, Mv. Memluk Ali ile tanıştığında tatmin olduğunu ve eğitimi ondan almaya karar verdiğini söylemektedir. Böylece Mv. Gangohi ve Mv. Nânotovi aynı öğretmenin talebeleri olmuşlardır.

Delhi'deki dört yıllık eğitim süresinde Mv. Gangohi ve Mv. Nânotovi öyle yakın arkadaş olmuşlardır ki sanki ezelden beri birbirlerini tanıyorlardır. Bu iki arkadaşın üstün zekâları ile hocalarının gözüne girdiği anlatılmaktadır. Mv.Memlûk Ali'nin dışında varlık kavramının tartışıldığı bazı âkli/mantıkî ilimleri Mv. Müftü Sadreddin'den (öl.1868)¹⁵⁸ öğrendiği söylenmektedir ve hadis ilmini de Hz. Şah Abdulgani'den aldığı bilinmektedir.¹⁵⁹

Gangohi öğrenciyken kendi okuduğu kitapları başkalarına da okutturmayı çok severdi ve boş zamanlarında ders verirdi. Bu minvalde alt sınıflardan Molla Mahmud Diyobendi (öl.1886) de ondan ilim öğrenmeye başladı ve Gangohi, Dâru'l-Ulûm Diyobend medresesinin ilk öğretmeni olarak ödül kazandı. Onun ilk öğrencilerinden biri de Şeyhu'l-Hind lakaplı Mv. Mahmud Hassan'dır (ö.1920).¹⁶⁰ Mv. Gangohi dayısının kızı Hatice Hanım ile evlenmiştir. Evlendikten sonra Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemiştir.¹⁶¹

Eğitimini tamamladıktan sonra meyli, sülûk yoluna girerek manevi marifetler edinmeye yönelikti ve bu arayışı onu Tane Bûn ilçesine götürdü. Mv. Gangohi, Mv. Nânotovi ve birçok başka öğrenci Tane Bûn'daki camide bulunurlarken burada ilginç bir olay yaşandı. Gangohi'nin ayakkabısı gitmiş kimin olduğu bilinmeyen başka bir ayakkabı kalmıştı. O sırada Hacı İmdadullah (öl. 1899) gelerek kandilin önünde ayakkabıya bakarak onun Habibullah

¹⁵⁷ Erşed, *Bîs Bary Müselman*, 149. Krş. Buhârî, *Peçâs Celîlu'l-Kadr Ulemâ*, 32.

¹⁵⁸ Mv. Sadreddin aslen Keşmirlidir. 1789'da Delhi'de doğmuştur. Mv. Şah Abdülaziz, Mv. Şah Abdülkadir, Mv. Şah Muhammed İshak ve Sir Seyyid Ahmed Han meşhur öğrencileridir. İngilizler adına Delhi'de müftülük yapmıştır. 1857'de "cihat fetvası" vardığı suçlamasıyla mülküne el konulmuş, birkaç ay tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakılmıştır. Urduca, Farsça ve Arapça şiirler yazardı.

¹⁵⁹ Edrâvi, *Mv. Reşid Ahmed Gangohi*, 24-25.

¹⁶⁰ Erşed, *Bîs Bary Müselman*, 153. Krş. Muhammed Aşık İlahi Mireti, *Tezkiratu'r-Reşid*, (Sehârenpûr: Nâzım Kütüphane, 1981) 41, krş. Zaffruddin, *Meşâhîru Ulemâi Dâru'l-Ulûm*, 11.

¹⁶¹ Edrâvi, *Mv. Reşid Ahmed Gangohi*, 32.

Hasan'a ait olduğunu söyler. Hacı İmdadullah'ın Habibullah Hasan'ı tanımadığı hâlde ayakkabının ona ait olduğunu söylemesi herkesin dikkatini çekmişti. Bu olaydan sonra Gangohi, Hacı İmdadullah'ın keşif ehli biri olduğunu farketmiş ve ona ilgi duymaya başlamıştır. Hacı İmdadullah ile tanışmadan önce Kütüb-i Sitte okuturken takva, züht ve ihlasına bizzat şahit olduğu Şah Abdulgani'ye (öl. 1878) biat etmeyi düşünen Gangohi, bir türlü bu isteğini dile getirememiş ve ona biat etmemiştir.¹⁶²

Gangohi, Hacı İmdadullah ile tanışıp onunla yaşadığı manevi ve garip olaylardan sonra, ona olan saygısı ve sevgisi gönlünde derinleşti. Bir sonraki buluşmalarında Hacı İmdadullah, Mv. Gangohi'ye Allah'ın esmasını öğrenmek ve bir mürşide bağlanmak isteyip istemediğini, aynı zamanda kime ve nereye meylettiğini sordu. Gangohi, ona Mv. Abdulgani ile kendi ismini söyledi. Bunun üzerine Hacı İmdadullah, “Elbette Hazreti Abulgani büyük bir âlim ve muhaddistir; âlimler genelde âlimlere eğilim duyar. Ancak neden beni bu meseleye dahil ediyorsun? Ben okuma yazma bile bilmeyen biriyim,” diyerek tevazu içinde kendi ismini niye anmasına itiraz etti. Gangohi, bu itiraz üzerine ısrarcı olmadı ancak bir sonraki görüşmelerinde uygun bir üslupla biat etmek istediğini yine dile getirdi. Hacı İmdadullah ise onun samimiyetini sınamak amacıyla bu talebi reddetti. Gangohi, bu kez daha fazla ısrar etti ancak yine aynı yanıtı aldı. Mv. Gangohi'nin ilmi kibirden uzak ve son derece içten bir şekilde biat etmek istediği açıktı. Bir iki gün sonra Gangohi, Hafız Muhammed Zemin Şehit (öl. 1857)¹⁶³ ile tanıştı ve o, Hacı İmdadullah'a Gangohi'nin isteğini ilettili. Bunun üzerine Hacı İmdadullah, Gangohi'den biat aldı. Böylece Mv. Gangohi, Hacı İmdadullah'a biat eden ilk âlim oldu. Bu olayın ardından çok sayıda âlimin de Hacı İmdadullah'a biat ettiği, mürid âlimlerin sayısının yedi kişiden sekiz yüze kadar yükseldiği rivayet edilmektedir.¹⁶⁴

Mv. Gangohi, tüm içtihat ve istinbât yeteneklerine sahip olan bir muhaddisti. Hatta iyi bir muhaddiste bulunan tüm yetenekler Mv. Gangohi'de bulunmaktadır. O devrede sünnete en çok bağlı olan kişilerden olduğu ve kelimenin tam anlamıyla Hz. Peygamber (sav) âşığı

¹⁶² Erşed, *Bis Bary Müselman*, 155.

¹⁶³ Hafız Muhammed Zemin Şehid, Hacı İmdadullah ve Şeyh Muhammed Muhaddis Tânvî çağdaşları ve arkadaşlarıydı. Bu üç bey birlikte yaşadılar. Hafız Zemin, Hacı İmdadullah'tan birkaç yıl daha büyüktü. Hafız Zemin, ahlâk ve idrak bakımından çok yüksek bir mevkiye sahipti ama kimseye biat etmedi. Biri biat etmeye geldiğinde, “Eğer biat etmek istiyorsan Hacı İmdadullah'a git, eğer şeriat ilgili sorular sormak istiyor isen Mv. Şeyh Muhammed Muhaddis'e git ve ona sor, eğer nargile içmek istiyorsan benimle otur” derdi. Sanki hiç dert etmemişsin gibi çok tasasız bir insan olduğu söyleniyor. Her zaman yüzünün rengi belli olan ibadetle meşguldü. Şehitliği 1867 yılında Kurtuluş Savaşında Tâne Bûn cihadında gerçekleşmişti.

¹⁶⁴ Erşed, *Bis Bary Müselman*, 156-161.

olduğu söylenmektedir.¹⁶⁵ Dersine katılan tüm öğrencilerin ders süresinin uzun olmasını arzu ettikleri ifade edilir. *Kütüb-i sitte*'yi okuturken her hadisin manasını basit ve anlaşılır kelimelerle açıklar öğrencinin zihinde anlaşılmayan bir husus bırakmazdı. Öğrencilerin soru ve itirazlarına kızmazdı. Çünkü o, öğrencilerini sevgili Peygamber efendimizin misafiri olarak düşünürdü. Gangohi, ayrıca öğrencilerinin inanç ve amellerini de denetledi.

Mv.Gangohi dini ve dünyevi eğitimin yanı sıra cihat hareketlerinde de yer almıştı. Çalışmamızın giriş kısmında da ifade edildiği üzere ulemanın 1857 yılında başlattığı Kurtuluş Savaşı'na katılmıştı. Savaşa katılım sebebiyle hakkında tutuklama kararı çıkartılan Gangohi hapse girmemiş onun yerine kendisine benzetilen Mv. Ebu'n-Nâsır tutuklanmıştır. Hapiste birçok işkenceye maruz kalan Mv.Ebu'n-Nâsır kendisin Gangohi olmadığını söylememiştir. Bir süre sonra durum farkedilince Ebu'n-Nâsır serbest bırakılıp Gangohi tutuklanmıştır. İdam edileceği haberleri Hacı İmdadullah'a kadar ulaşmış ancak Hacı İmdadullah bunun olmayacağını zira Gangohi'nin daha yapacağı işlerin olduğunu söylemiştir.¹⁶⁶

Hapisten çıktıktan sonra öğretmenliğe başlayan Mv. Gangohi, 49 yıl boyunca öğretmenlik yapmış. Bu sürede Hindistan, Burma, Kabil ve Afganistan'dan gelen 300 öğrencisine kütüb-i sitteyi tamamen okutmuştur. Mv.Nânotovi'yi her zaman desteklemiş olan Mv. Gangohi, hayatını kitap ve sünnetin yayılmasına adanmıştır. Mv. Nânotovi ve Mv. Ahmed Ali'nin (öl.1880)¹⁶⁷ vefatlarından sonra Dâru'l-Ulûm Diyobend ve Mezâhiru'l-Ulûm Sehârenpûr'a ömrü boyunca sahiplik yapmıştır.¹⁶⁸

Mv.Gangohi bidd'at ve dalaletten nefret ederdi ve bunları işleyenlere çok sert davranırdı. Bir zamanlar Gangoh bögesinde bir damat alayı vardı, bu damat alayından birkaç kişi onu ziyarete geliyordu ve o bunlardan haberdardı. Ama damat alayı gelince yanında kadın oyuncularını da getirdiler. Ertesi gün onu ziyarete camiye geldiler ama o yüzünü çarşafla örtterek onlara iltifat etmedi. Uzun bir bekleyişten sonra içlerinden birisi dedi ki: Hazret sizi ziyarete geldik. O; “Ziyarete ne var?” diye öfkeyle cevap verdi. Onlardan biri olayı anladı ve kadınları akrabalarının getirdiğini söyledi. Gangohi onlara “Akrabalar kimsenin ilahı değildir, bu yüzden onlara itaat edilmemelidir” dedi ve onlar gidinceye kadar yüzünü açmadı.

¹⁶⁵ Erşed, *Bis Bary Müselman*, 170.

¹⁶⁶ Mireti, *Tezkiratu'r-Reşid*, 73-87. Krş. Tânvî, *Mv. Muhammed Kâsim Nânotovi*, 135-148. Krş. Edrâvi, *Mv. Reşid Ahmed Gangohi*, 55. Bkz. Erşed, *Bis Bary Müselman*, 165-169.

¹⁶⁷ Tam adı Hazreti Mv. Ahmed Ali Muhaddis Sehârenpûri'dir. Dâru'l-Ulûm Diyobend kurulduğunda, Dâru'l-Ulûm Sehârenpûr'un altı ay sonra temelini atmıştı ve kurucusu da Mv. Ahmed Ali'ydi.

¹⁶⁸ Erşed, *Bis Bary Müselman*, 175.

Mv. Gangohi, düğün (urs) kutlamalarını sünnet aykırı ve bid'at olarak görüyor, düğün kutlamalarına katılan dostlarına üzülür hatta onlarla konuşmazdı. Yine böyle bir urs zamanında öğrencilerinden Mv. Hafız Muhammed Salih (öl.1959)¹⁶⁹ onunla buluşmaya gelmiş onun düğüne geldiğini zannedip onunla konuşmamış sadece selamını almıştır. Mv. Muhammed Salih birkaç gün geçtikten sonra dayanamayıp ağlayarak ona kusuru neyse özür dilemeye geldiğini söylemiş. Mv. Gangohi elini tutarak: “Bana kusur etmediniz ki benden af diliyorsun, yaptıklarınız için Allah’tan sizi bağışlamasını isteyin.”¹⁷⁰ O zaman Mv. Muhammed Salih urs günlerinde gelmesinin onu rahatsız ettiğini anladı. Allah’ı şahit tutarak kendisinin ursla alakası olmadığını ifade eder.¹⁷¹

Mv. Gangohi’nin müritleri, onu Allah’tan korkan, iyi bir Müslüman ve merhametli bir insan olarak tanımlamakta; örnek nitelikteki birçok davranışıyla ön plana çıktığını ifade etmektedirler. Teheccüd namazını hiçbir zaman terk etmez ve Resulullah’ın sünnetlerini titizlikle uygulardı. Sadece sünnetlerle yetinmez, müstehaplara da büyük özen gösterirdi. Yıllar boyunca bu ibadet ve davranışlarından asla vazgeçmediği anlatılmaktadır. Bid’at gördüğünde gözlerinden yaşlar süzüldüğü, sahip olduğu ilmini başkalarıyla cömertçe paylaştığı, bir konuda bilgisi yoksa bunu utanmadan ve açıkça itiraf ettiği belirtilmektedir. Aynı zamanda son derece sabırlı bir insan olduğu vurgulanmaktadır.

Hatta bir yıl içinde erkek torununu, eşini, oğlunun eşini ve kız torununu kaybetmiş olmasına rağmen bu büyük acılar karşısında büyük bir sabır gösterdiği dile getirilmektedir. Ömrünün son dönemlerinde gözlerini kaybetmesine rağmen dini hizmetlerine ara vermedi. İnsanlar ve müritleri, kendisine yazdıkları mektuplarla dini konularda sorular sorar, o da bunlara cevap vermekte hiç gecikmezdi. Ancak görme yetisini kaybettiği için son dönemlerde cevaplarını başkalarına yazdırmak zorunda kalması kendisini rahatsız etmekteydi. Buna rağmen, günde yirmi ila yirmi beş mektuba cevap yazdırmaya devam etti. İnsanlara iyi davranır ve onları teselli ederdi; bu da onun karakterinin ne kadar güzel olduğunun bir kanıtıydı. Mekke ve Hameyn’i çok seven Mv. Gangohi, mantık ve felsefe konularından hoşlanmaz, bu tür bilgilerden uzak durmayı tercih ederdi.¹⁷²

¹⁶⁹ Mv.Hafız Muhammed Salih, Mv. Gangohi'nin ileri halifelerinden biriydi. Son derece dindar olan Mv. Salih, Doğu Pencap'taki meşhur ve ünlü Arapça medresesi *Medrese Reşidiye*'nin kurucusudur.

¹⁷⁰ Erşed, *Bîs Bary Müselman*, 180.

¹⁷¹ Erşed, *Bîs Bary Müselman*, 180.

¹⁷² Bkz. Erşed, *Bîs Bary Müselman*, 180-192.

b. Mv. Gangohi'nin Bağlı Olduğu Tasavvuf Silsileleri

Mv. Gangohi üç silsileye biat etmiştir, bunlar Çiştîyye, Kâdirîyye ve Sühreverdiyye'dir. Talebelerinin sınavlarına girerek onlara rehberlik yapan ve onları tanımaya çalışan Mv. Gangohi kendisi de biat alırdı. Biat alma konusunda çok dikkatli davranan Mv. Gangohi, başlarda Eşref Ali Tânvi (öl.1943) gibi bir talebeye bile biat vermemiştir. Mv. Gangohi'nin biat verme yöntemi şu şekildeydi: Öncelikle kendisi abdest alır, müridine de abdest almasını söylerdi. Biat işlemi genellikle cuma namazından sonra ya da öğleden sonra gerçekleştirilirdi. Bir kimseye biat verdiğinde, o kişinin elini tutar ve başını eğerek şu sözleri söylemesini isterdi:

“Ben Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve kaderin hayır ve şerrinin yalnızca Allah’tan olduğuna iman ettim. Öldükten sonra dirilişe inandım. Küfürden, şirkten, bid’atlerden ve tüm günahlardan tövbe ettim. Yalan söylemeyeceğime, hırsızlık yapmayacağıma, zina etmeyeceğime, kimseye iftira atmayacağıma, beş vakit namaz kılacağıma, Ramazan orucunu tutacağıma, malım varsa hac yapacağıma ve zekât vermek vacipse bunu ödeyeceğime söz veriyorum. Suç işlersem hemen tövbe edeceğim. Ben Reşid Ahmed’in eli üzerinde Çiştîyye, Kadiriyye ve Sühreverdiyye silsilesine biat ediyorum.”¹⁷³ Ardından elini bırakıp ancak Allah'a yapılan bu biat yeminini bozmamaya özen gösterilmesi konusunda kısa ve kapsamlı bir vaaz yapardı.

c. Mv. Gangohi ve Mv. Ahmed Rıza Han

İmam Ahmed Rıza Han Barelvi onun çağdaşdır ve en büyük rakibi olarak kabul edilmektedir. Onun Mv. Gangohi için verdiği küfür fetvaları toplandığında bir makale hacminde olacağı ifade edilmektedir. Abdurresid Erşed, bu konuda şu değerlendirmeyi yapar: “Hz. İmam Rabbani’ye (öl.1624) yönelmiş olan Mevlevi Ahmed Rıza Han Barelvi’nin (öl.1921), tekfir konusundaki tüm çabalarına çok üzülüyorum. Keşke bu zamanı, Peygamber Efendimizin sünnetini ihya etmekle geçirseydi. Hz. Gangohi’yi incittikleri kadar kimseyi incitmediler. Ancak Peygamber’in yaratılışının bir modeli olan varlık ve dünya hayatı boyunca onunla birlikte olan iyilik modelini takip etmeye teşvik eden bir insan, kendi rakibi için neden kötü bir söz söylesin ki? Nitekim Hazreti Gangohi’den, İmam Rıza’yı düşman edinerek onun hakkında kötü bir söz söylediğine dair hiçbir şey duyulmadığına yemin

¹⁷³ Erşed, *Bîs Bary Müselman*, 200. Bkz. Fuyûzrahman, *Hazret-i Hâci İmdadullah Mekki or inki Hulefâ*, 27-37.

edilebilir.” İmam Ahmed Rıza Han, cüzzam ve kan hastalığına yakalanmıştır. Bazı insanlar bu durumu “zulmün dünyadaki meyvesi” olarak yorumlayarak sevinç göstermiştir. Bir kişi, Mv. Gangohi’ye, “Barelvi Mevlevi cüzamlı oldu” dediğinde, o buna tepki göstermiş ve şu şekilde cevap vermiştir: “Kimsenin derdiyle sevinmemeli. Allah bizim kaderimize ne yazdı, bunu yalnız O bilir.”¹⁷⁴

Mv. Gangohi, 12 Cemaziülevvel 1323 (h) tarihinde teheccüd namazını kılarken ayak parmaklarının arasından bir hayvan tarafından ısırıldı. Ancak bu durumu namaz sırasında fark etmedi. Sabah namazı için kalktığında elbisesinde bir miktar kan olduğunu gördü. Üzerini değiştirip cemaate katıldı. Olayı hafif bir yaralanma olarak düşündüğü için herhangi bir tedaviye başvurmadi. 27 Cemaziülevvel 1323’te ateşi yükselmeye başladı ve ayağında mavi kabarcıklar oluştu. Yaradan kaynaklanan enfeksiyon nedeniyle vücudu şişti ve yara derinleşti. Mv. Gangohi, cuma gününü beklemekteydi ve sürekli o günün hangi gün olduğunu soruyordu. Cumartesi olduğu söylendiğinde cuma gününe olan özlemine dile getirdi. Cuma sabahı yine günün hangi gün olduğunu sordu. Kendisine cuma günü olduğu bildirildiğinde “**İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn**” diyerek teslimiyetini ifade etti. Böylece, 8 veya 9 Cemaziyelahir 1323 (h) tarihinde, miladi takvime göre 11 Ağustos 1905’te, cuma günü ezan okunduktan sonra saat 12.30’da 78 yaşında vefat etti.¹⁷⁵

d. Mv. Gangohi’nin Eserleri

Barelvi lideri Rıza Han tarafından tekfir edilen Mv. Gangohi’nin bazı eserleri şunlardır:

İmdâdu’s-Sülûk (امداد السلوك): Tasavvuf hakkında Farsça dilinde yazılmış bir kitaptır. Bu kitabı Mv. Reşid Gangohi müreşidi Hacı İmdadullah’a ait olarak gösterip “İmdadu’s Sülûk” adını vermiştir. Sonra öğrencisi bu kitabı *İrşâdu’l-Mülûk* adıyla Urducaya çevirmiştir.¹⁷⁶

Hidâyetu’ş-Şîa (هدايته الشيعية): Bu kitap içinde hilafet konusunun detaylı bir şekilde tartışılmasının yanı sıra takiyyenin (تقية) arka planı ve Kur’an-ı Kerim’de sahabenin yeri ele alınmaktadır.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Erşed, *Bîs Bary Müselman*, 193.

¹⁷⁵ Erşed, *Bîs Bary Müselman*, 225. Krş. Niyâzî, *Bîsevî Sadî Meñ Ber Sağır*, 229. Krş. Zafiruddin, *Meşâhîru Ulemâi Dâru’l-Ulûm*, 12. Bkz. Kâsîmî, *Dâru’l-Ulûm ki Câmi’ ve Muhtasar Tarih*, 448-452.

¹⁷⁶ Mv. Reşid Ahmed Gangohi, *İrşâdu’l-Mülûk*, çev. Mv. Muhammed Aşık İlâhi Merti, (Diyobend: Daru’l-Kitap Diyobend, 2005).

¹⁷⁷ Mv. Reşid Ahmed Gangohi, *Hidâyetu’ş-Şîa*, (Karaçi: Dâru’l-İşâat, ts.).

Zubdetu'l-menâsik maa umdeti'l-menâsik (زبدة المناسك مع عمدة المناسك): Hac ve Hac ile ilgili tüm gerekli konular hakkında bir kitaptır.¹⁷⁸

Letâif-i Reşidiye (لطائف رشيديه): Bazı konularda fetvalar bulunmakta, milad ve urs vb. konular hakkında hem hadislerle hem diğer alimlerin teyitleriyle ispatlar yapmaktadır.¹⁷⁹

el-Hakku's-sarih fi isbâti't-Terâvih (الحق الصريح فى اثبات التراويح): Hadislerden hareketle teravîh namazının yirmi rekat olduğunu kanıtlamak için yazdığı eserdir.¹⁸⁰

el-Kutûfu'd-dâniye fi tahkiki'l-cemâati's-sâniye (القطوف الدانية فى تحقيق الجماعة الثانية): Mahalle camisinde ikinci cemaatin yasaklığını fikhen kanıtlamaktadır.¹⁸¹

Cum'a fi'l-kura (جمعه فى القرى): Bu kitapta köyde Cuma namazı kılmanın caiz olduğuyla ilgili fetvasının hadislerle delillendirmiştir.¹⁸²

Reddu't-tuğyân (رد الطغيان): Kur'an-ı Kerim'in vakfedilmesini bid'at olarak kabul edenlerin yanlışlığını ispat etmek için kaleme aldığı eseridir.¹⁸³

İhtiyâtu'z-zuhr (احتياط الظهر): Cuma ihtiyatının gerçekleştiği yerde öğle vakti ihtiyatının gerekli olmadığını ispat için yazmıştır.¹⁸⁴

Hidayetu'l-mu'tedi fi kırâati'l-muktedi (هداية المعتد فى قراءة المقتد): İmamın arkasında Fatiha'nın okunup okunmayacağıyla ilgili çeşitli sorulara verilen cevapları içermektedir.¹⁸⁵

Sebîlu'r-reşâd (سبيل الرشاد): Şahsi taklid ve taklitsizliğin reddi. İmam'ın arkasında namaz kılarak Fatiha okunması ve raf'u'l-yedeyn hakkında fıkıh problemler üzerine bir kitaptır.¹⁸⁶

Faysalatu'l-a'lâm fi dâri'l-harb ve dâri'l-İslâm (فصلة الأعلام فى دار الحرب و دار الإسلام): Acaba Hindistan Dâru'l-Harb'midir hakkında yorumlar içeren bir makaledir.¹⁸⁷

Fetâvâ Reşidiyye Kâmil (فتاوى رشيديه كامل): Mv.Gangohi'nin bir çok fetvaları vardır ve onların hepsi Fetâvâ Reşidiyye Kâmil içinde toplanmıştır. Mv.Gangohi kendisi Hanefi olarak

¹⁷⁸ Mv. Gangohi, *Zubdetu'l-menâsik maa umdeti'l-menâsik*, (Bombay: Mektebe-yi Eşrefiye, ts.).

¹⁷⁹ Mv. Gangohi, *Letâif-i Reşidiye*, (Lahor: İdare-yi İslamiyat, 1992).

¹⁸⁰ Mv. Gangohi, *el-Hakku's-sarih fi isbâti't-Terâvih*, (Lahor: İdare-yi İslamiyat, 1992).

¹⁸¹ Mv. Gangohi, *el-Kutûfu'd-dâniye fi tahkiki'l-cemâati's-sâniye* (Lahor: İdare-yi İslamiyat, 1992).

¹⁸² Erşed, *Bis Bary Müselman*, 225.

¹⁸³ <https://amuslim.org/book.php?b=524&p=10>

¹⁸⁴ Erşed, *Bis Bary Müselman*, 225.

¹⁸⁵ Mv. Gangohi, *Hidâyetu'l-mu'tedi fi kırâati'l-muktedi*, (Lahor: İdare-yi İslamiyat, 1992).

¹⁸⁶ Mv. Gangohi, *Sebîlu'r-reşâd*, (Lahor: İdare-yi İslamiyat, 1992).

¹⁸⁷ Mv. Gangohi, *Faysalatu'l-a'lâm fi dâri'l-harb ve dâri'l-İslâm*, (Lahor: İdare-yi İslamiyat, 1992).

tanıtıyordu ama diğer mezhepleri de reddetmezdi, hatta ihtiyac ve zaruret halinde Şafi mezhebi ile amel etmesinin doğru olduğunu anlatmaktadır.¹⁸⁸

3. Mevlâna Eşref Ali Tânvî'nin Hayatı ve Eserleri

Diyobend ekolünün önde gelen isimlerinden biri olan ve hareketin dini ve entelektüel temellerinin güçlenmesine katkı sağlamış Mv. Eşref Ali Tânvî'yi (öl.1943) tanıyalım.

a. Hayatı

Mevlâna Eşref Ali Tânvî, 5 Rebiülevvel 1280 / 20 Ağustos 1863 yılında Tâne Bûn'da dünyaya geldi.¹⁸⁹ Esasen “Fârûki” lakabıyla tanınan Mv. Tânvî'nin ataları, yüzyıllar önce Tâne Bûn kasabasında yaşamaya başlamışlardı.¹⁹⁰ Dedelerinden biri olan Mv. Sadreddin Cihan, Kadı Muhammed Nazrullah Han'ın çağdaşıydı ve Akbar döneminde önemli bir şahsiyet olarak anılmıştı. Annesinin ataları ise Hz. Ali'nin soyundandı ve Cüncabâni'den Tâne Bûn'a göç etmişlerdi. Hem baba hem de anne tarafının aileleri eğitilmiş, entelektüel ilgileri daha çok dine yönelik iyi Müslümanlar olarak nitelenen ailenin ilmî statüsünün, onları kasabada özel bir konuma taşıdığı kaydedilir.¹⁹¹

Mv. Eşref Ali Tânvî'nin doğumu ilginç bir hikâyeye anlatılmaktadır. Annesinin erkek çocukları hayatta kalamadığı için büyükannesi bu durumu Hazreti Hafız Gulam Murteza Panipati'ye anlatmış ve yardım istemişti. Hz. Gulam Murteza, “Şimdi sıra Ali'de, yani Ali'yi verin” diyerek bu sorunu çözmek için dua etti. Eşref Ali'nin annesi bu sözleri, doğacak çocuğun isminin anne tarafından bir isimle “Ali” içereceği şeklinde yorumladı. Hz. Murteza, “İnşallah iki oğlu olacak, birinin adı Eşref Ali, diğerinin adı Ekber Ali olacak. Biri benim olacak ve biri Mevlevi olacak; diğeri dünyevi işlerle meşgul olacak,” diyerek öngörüsünü dile getirdi. Gerçekten de bu durum gerçekleşti.¹⁹²

Eşref Ali'nin annesi vefat ettiğinde henüz çok küçük yaşta bir ebe tarafından büyütülmüştü. Babası ona şefkatle yaklaşırsa da eğitim konusunda oldukça disiplinliydi. Teravîh namazı sonrası camiden şeker almasına asla izin vermez, bu davranışı ayıp olarak

¹⁸⁸ Mv. Reşid Ahmed Gangohi, *Fetâvâ Reşidiyye Kâmil*, (Lahor: İdare-yi İslamiyat, 1992).

¹⁸⁹ Buhârî, *Peçâs Celîlu'l-Kadr Ulemâ*, 49. Krş. Muhammed, *Hayat'e Aşref*, 20.

¹⁹⁰ Bkz. Azizu'l-Hasen Meczub, *Eşrefü's-Sevânih*, (Multan: İdare-yi Telifât-ı Eşrefiye, 1427h), 1/43-45; krş. Zafiruddin, *Meşâhîru Ulemâi Dâru'l-Ulûm*, 42.

¹⁹¹ Seyfurrahman, *Mevlânâ Eşref Ali Tânvî ki ilm-i Hidmât* (Cemşoro: Camiya-i Sind, İslami Kültür, Doktora Tezi, 1992), 9. Krş. Mv. Gulam Muhammed, *Hayât-ı Eşref*, (Karaçi: Mektebe-yi Tânvî), 18-19. Bkz. Erşed, *Bîs Bary Müselman*, 308-309; Han, *Siret-i Eşref*, 55-61; Meczub, *Eşrefü's-Sevânih*, 1/34-43.

¹⁹² Erşed, *Bîs Bary Müselman*, 309. Krş. Seyfurrahman, *Mevlânâ Eşref Ali Tânvî ki ilm-i Hidmât*, 11-13. Bkz. Meczub, *Eşrefü's-Sevânih*, 1/45-47.

görür ve şekerleri çarşıdan alıp ona getirirdi. Çocukluk döneminden itibaren din sevgisi belirgin olan Eşref Ali, camiye gitmeyi, vaaz dinlemeyi ve cemaatle namaz kılmayı oyun oynamaktan daha çok severdi. On iki yaşında teheccüd namazı kılmaya başlamış ve bu ibadeti büyük bir ilgiyle sürdürmüştü. Hacı İmdadullah'ın (öl.1899) piri olan kardeşi Mv. Şeyh Muhammed Muhaddis (öl.1876), Eşref Ali'nin gelecekte önemli bir şahsiyet olacağını ilham yoluyla dile getirmişti.¹⁹³

Mv. Eşref Ali Tânvî, ilk eğitimine Miret'te başladı. Burada Farsçanın temel kitaplarını okuyup Kur'ân-ı Kerim'i ezberledi. Daha sonra Tâne Bûn'a dönerek Mv. Fatih Muhammed'den Arapça ve orta düzey Farsça kitaplar okudu. Ayrıca edebiyat bilgisi yüksek dayısı Vacid Ali'den ileri düzey Farsça eğitimi aldı. Ardından Diyobend'e giderek burada Farsça bilgisini derinleştirdi. Dâru'l-Ulûm Diyobend'e girdi ve beş yıllık bir eğitim sürecinden sonra 1884 yılında mezun oldu. Eğitim sürecinde, Dâru'l-Ulûm Diyobend'in başkanı ve Hz. Hacı İmdadullah'ın halifesi olan Mv. Muhammed Yakub'un (öl.1884) öğrencisi oldu. Onun şefkat ve ilminden faydalandı, derslerden arta kalan vakitlerinde hocasıyla vakit geçirdi. Mv. Reşid Ahmed Gangohi, mezuniyet sınavına ve sarık kuşanma töreni (destarbendi) için geldiğinde Eşref Ali'nin zekâsını ve ilmî birikimini övdü. Mv. Mahmud Hassan, onun ilmî üstünlüğünü takdir etti ve tartışmalardaki yeteneğiyle dikkat çekti.¹⁹⁴

Mv. Eşref Ali Tânvî, özellikle kelâm ilminde ve mantıkta derin bir bilgiye sahipti. Kendi ifadesiyle, "Allah'a hamd olsun, mantık ilmini öğrendim ve bu sayede Diyobend'e dini bir tartışma için gelenlere karşı daima hazırdım. 'Eşref'in kılıcı', yalnızlık âleminden çıkar ve rakibini yaralardı," diyerek bu alandaki yetkinliğini dile getirmişti.¹⁹⁵

Çocukluğundan itibaren ilkeli bir yapıya sahip olan Tânvî, kıyafette çıplaklığı sevmez, birinin çıplak karnını görmesi halinde rahatsız olurdu. Ağır kokulu bir odada uyuyamaz ve ilkesizlik karşısında tahammülsüzlük gösterirdi. Bu özellikleri nedeniyle eşi, onun bir kral gibi yaşama anlayışına sahip olduğunu söylerdi.¹⁹⁶ Mv. Tânvî, çocukluk yıllarında gördüğü bir rüyadan bahseder. Rüyasında, iki güzel güvercinin bulunduğu bir kafesin aydınlatılmasını

¹⁹³ Erşed, *Bis Bary Müselman*, 310.

¹⁹⁴ Meczub, *Eşrefü's-Sevânih*, 1/56-93, Krş. Muhammed, *Hayât-ı Eşref*, 38-41.

¹⁹⁵ Erşed, *Bis Bary Müselman*, 311. Krş. Seyfurrahman, *Mevlânâ Eşref Ali Tânvî ki ilm-i Hidmât*, 32-38.

¹⁹⁶ Bkz. Han, *Siret-i Eşref*, 61-64. ve Meczub, *Eşrefü's-Sevânih*, 1/48-52.

isterler ve Eşref Ali onlara kendi ışıklarını kullanmalarını söyler. Güvercinlerin gagalarını sürterek kafesi aydınlattıkları bu rüya, ileride onun tasavvufa yöneleceğine dair bir işaret olarak yorumlanmış ve bu öngörü gerçek olmuştur.¹⁹⁷

Mv. Eşref Ali Tânvî, İslami ilimlerde derin bilgiye sahip, alçakgönüllü ve yüksek ahlaklı bir alim olarak tanınmıştır. Öğrencilik yıllarından itibaren dikkat çeken zekâsı ve ilmî yetkinliği hem hocaları hem de arkadaşları tarafından takdir edilmiştir. Özellikle Diyobend hareketinin önemli şahsiyetlerinden biri olarak, tasavvufî ve ilmî alanlarda derin izler bırakmıştır. Mv. Eşref Ali Tânvî'nin öğrenim hayatı, onun üstün zekasını ve ilme olan tutkusunu yansıtmaktadır. Öğrencilik döneminde, medreselerdeki eğitim sistemine yönelik eleştirileri ve mükemmeliyet arayışı dikkat çeker. 1884 yılında Daru'l-Ulum Diyobend'de düzenlenen büyük ve coşkulu törende, Mv. Gangohî'nin katılımıyla kendisi ve diğer 11 öğrenci mezuniyetlerini tamamlamıştır. Mezuniyet sonrasında Mv. Muhammed Yakup (öl.1884) fetva yazma görevini ona vermiştir.¹⁹⁸

Kanpur Medresesi'nde öğretmenlik yapmaya başlayan Mv. Tânvî, kısa sürede ilmi ve ahlaki duruşuyla dikkat çekmiştir. Çalıştığı okul adına bağış toplama girişimlerini dinî açıdan uygun bulmadığı için istifa etmiş, ardından Câmiu'l-Ulum'da öğretmenlik yapmayı kabul etmiştir. Bu görevde 14 yıl boyunca hizmet etmiştir. Daha sonra şeyhi Hacı İmâdullah Muhacir-i Mekki'nin isteği üzerine Tâne Bûn'a geri dönmüştür. Hocasına olan bağlılığı, onun maneviyatındaki derinliği ve şeyhine olan saygısını göstermektedir. Mekke'de şeyhiyle geçirdiği altı ay, hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Erşed, *Bis Bary Müselman*, 310. Krş. Zafıruddin, *Meşâhîru Ulemâi Dâru'l-Ulûm*, 42. Mv. Eşref Ali Tâhvi'nin rüyaları ve bunların müritleri ile ilgili anekdotlar, Diyobend âlimleri geleneğinde sıkça anılmış ve tasavvufî birer tecrübe olarak kabul edilmiştir. Ancak, bu rüyalar bazı çevrelerde tartışmalara neden olmuş, özellikle Barelvi âlimleri tarafından eleştirilmiştir. Barelvi âlimlerinin itirazları genellikle Diyobend ulemasının bu rüyaları yorumlama şekilleri ve bazen rüyalar üzerinden yapılan değerlendirmelerle ilgilidir. Örneğin, rüyalarla desteklenen bazı dinî hükümler veya kişisel kanaatler, Barelvi âlimler tarafından sorgulanmış ve bu durum zamanla ciddi tartışmalara dönüşmüştür. Özellikle bazı rüyaların yanlış yorumlandığı iddiası üzerinden Mv. Eşref Ali Tânvî ve onun talebeleri eleştirilmiştir. Bir başka dikkat çekici nokta ise, Mv. Muhammed Şafî gibi Diyobend ulemasının önde gelen isimleri hakkında Barelvi âlimleri tarafından yöneltilen "kâfir" ithamlarıdır. Bu ithamlar, rüya yorumları ve tasavvufî tecrübelerden kaynaklanmış, ancak Diyobend uleması bu suçlamaları reddederek, kendi görüşlerini geniş bir ilmî birikimle savunmuştur. Bu bağlamda, rüyaların yorumlanması meselesi, sadece bireysel bir manevî deneyim olarak değil, iki farklı ekolün dini yaklaşımındaki temel farklılıkları da ortaya koymaktadır. Diyobend uleması için rüyalar, ilham kaynağı olup şer'î ölçülere aykırı olmayan yorumlarla kabul edilirken, Barelvi çevreleri bu tür rüya tecrübelerine daha eleştirel yaklaşmıştır. Bkz. Muhammed Safî Ukarvi, *Teâruf-ı Ulemâ-i Diyobend*, (Lahor: Ziyâu'l-Kur'ân, 2004), 26.

¹⁹⁸ Erşed, *Bis Bary Müselman*, 175. Bkz. Han, *Siret-i Eşref*, 65-73.

¹⁹⁹ Erşed, *Bis Bary Müselman*, 313. Krş. Seyfurrahman, *Mevlânâ Eşref Ali Tânvî ki ilm-i Hidmât*, 37-42.

Mv. Tânvî, Müslümanlar için ayrı bir vatan gerekliliğini savunan ilk isimlerden biri olarak dikkat çeker. "Pakistan" adını, Allame İkbâl'den önce kullanmış ve Müslümanların bağımsız bir devlete sahip olmasının önemine vurgu yapmıştır. Bu görüşü, Müslümanların kültürel ve dinî kimliklerini koruma gerekliliği üzerine inşa edilmiştir.²⁰⁰

Mv. Eşref Ali Tânvî, 16 Recep 1362/ 20 Temmuz 1943'te 82 yaşında vefat etmiştir. Hastalıklarına rağmen son ana kadar ibadetine ve dinî görevlerine özen göstermiştir. Vefatından sonra cenazesine binlerce kişi katılmış ve üzüntüler farklı şekillerde ifade edilmiştir. Dürüstlüğü, dindarlığı, ilmî derinliği ve Sünnet'e olan bağlılığı sebebiyle *Hakîmu'l-ümmet* (حكيم الامت) unvanıyla anılmıştır.²⁰¹

Tâne Bûn karakolunda görevli bir polis memuru biat etmek isteğini Mv. Eşref Ali Tânvî'ye iletince ona kendisini fazla büyütmemeleri gerektiği sadedinde kendisi hakkında yazdıkları son derece anlamlıdır. Mv. Eşref Ali kendini şöyle tanımlamıştır: “Ben sade bir öğrenciyim. Bu çağda kutsal görülen Milad-ı Şerif, On Birinci Şerif,²⁰² Urs, Niyaz, Fatiha, Kavvâli, Tasarruf vb. gibi hepsinden mahrumum ve arkadaşlarımı da bu sade yöntemde tutmayı seviyorum. Ben ne mucizeli usta ne keşif sahibi ne de övülen usta ne de bir âlimim. Ben sadece Allah'ın ve Resulünün emirlerini haber veren ve arkadaşlarımı rahatsız etmeyen birisiyim. Durumumu, eğitimimi veya din işleriyle ilgili herhangi bir tavsiyemi gizlemek istemiyorum. Kimseyi eylemlere geçmeye zorlamam. Ancak eylemleri görmek beni mutlu ediyor ve kişileri aksiyondan uzak görmek beni üzüyor. Kelimenin tam anlamıyla acı verici olsa bile, ben ve arkadaşlarım için en önemli şey kimseyi incitmemektir. İster fiziksel ister kalbi olsun bu, birinin haksız yere ödürmek gibidir ya da haksız yere bir şey almak gibidir. Namusla ilgili olsa bile hakaret etmek, gıybet etmek gibidir. Psişik, endişe verici veya sinir bozucu olsa da eğer birşey sizin hatanız ise özür dilemekten çekinmeyin ve bunu unutmayın”²⁰³

²⁰⁰ Seyfurrahman, *Mevlânâ Eşref Ali Tânvî ki ilm-i Hidmât*, 132-155. Krş. Han, *Siret-i Eşref*, 547-557. Krş. Kâsımî, *Dâru'l-Ulûm ki Câmi' ve Muhtasar Tarih*, 484-488.

²⁰¹ Erşed, *Bis Bary Müselman*, 328. Krş. Seyfurrahman, *Mevlânâ Eşref Ali Tânvî ki ilm-i Hidmât*, 53-69. Bkz. Mv. Muhammed Mustafa, *Mamûlât-ı Eşrefi*, (Tâne Bûn: Matbaa İmdad, 1333h), 16-41.

²⁰² Şeyh Abdülkadir Geylani, Rebiüssâni ayının 11'inde doğduğu için her kameri ayın on birinci gecesi Şeyh Abdülkadir Geylani adına hazırlanan yemeğe “On Birinci Şerif” denir. Her ayın 11'inde 'küçük onbir', her yıl Rebiüssani'nin 11'inde ise 'büyük onbir' kutlanmaktadır.

²⁰³ Erşed, *Bis Bary Müselman*, 305.

Mv. Tânvî'nin hayatı hem tasavvufi hem de ilmî alanlarda İslami değerleri yaşatma çabası ve yeniliklerden uzak durma hassasiyetiyle örnek teşkil eder. Onun fikirleri, İslami cemaatler arasında önemli bir ilham kaynağı olmaya devam etmektedir.

Mv. Eşref Ali Tânvî'nin siyasete ilişkin yaklaşımı da hayli dikkat çekicidir. O, bir yandan ilim öğretirken diğer yandan Hindistan'da ortaya çıkan hareketleri ve sorunları da yakından takip ederdi. Leknev merkezli aylık *el-Furkân* dergisinin editörü ve Cemaat-i İslami'nin üyelerinden Mv. Muhammed Manzûr Numâni (öl.1997), bir dönem Mv. Tânvî'ye Mevdûdî'nin *Cemâat-i İslami*'sine katılmasını teklif edip bu arada hareketin şeriata uygun olup olmadığını sorduğunda Mv. Tânvî'nin cevabı şöyle olmuştur:

“Şeriat açısından hiçbir sakınca bulunmamakla birlikte, kalbim bu hareketi kabul etmiyor. Aynı düşüncemi sözlü olarak da ifade edeceğim. Bu yüzden benimle görüşmek için zahmet edip yolculuk yapmanıza gerek yok.”²⁰⁴

Mv.Muhammed Manzûr (öl.1997)²⁰⁵ da içinde bulunduğu hareketten bir süre sonra ayrıldı. Mv. Tânvî ayrılık haberini duyunca, nedenini öğrenmek için bir mektup yazdı. Mv. Manzûr ayrılık sebebini partinin liderinin (Mv. Mevdûdi) bencilliği olduğu cevabını verir.²⁰⁶

b. Mv. Eşref Ali Tânvî'nin Eserleri

Mv.Tânvî'nin bizzat kendisi tarafından yazılan irili ufaklı yazılarının ve mecmualarının toplam sayısının sekiz yüz olduğu belirtilmektedir. Bu eserlerden bazıları günümüzde hâlâ basılmaya devam etmektedir. Mv.Tânvî'nin hayatı boyunca hiçbir kitabının basımını izne tabi tutmamış; herkesin bu kitapları basma ve dağıtma hakkı olduğunu ifade etmiştir. O, sadece yaşlılar, kadınlar ve çocuklar gibi belirli bir kesim için değil; âlimler, fazıllar, fıkıh bilginleri ve tarikat ehli gibi geniş bir kitle için de değerli eserler kaleme almıştır. Bu eserlerden, özellikle yüksek tahsilli kişiler veya temel düzeyde Urduca bilenler faydalanabilir.²⁰⁷

Diyobend âlimlerine göre, Mv. Eşref Ali Tânvî'nin arşivleri ve kitaplarına bakıldığında onun bir Kur'ân tercümanı olduğu inkâr edilemez. O, aynı zamanda bir müfessir, muhaddis ve müftüydü. Bu dönemde binlerce fikhî meseleye cevap vererek müşidlik

²⁰⁴ Han, *Siret-i Eşref*, 546. Krş. Erşed, *Bis Bary Müselman*, 359.

²⁰⁵ Mv. Muhammed Manzûr Nûmâni (öl.1997), 1941'de Cemaat-i İslami Emiri Seyyid Ebu Ali Mevdûdi'nin vekili seçildi, ancak Mevdûdi ile görüş ayrılıkları nedeniyle 1942'de Cemaat-i İslami'den ayrıldı. Daha sonra Eşref Ali'nin *el-Furkan* dergisinin editörü olarak çalışmaya başladı.

²⁰⁶ Bkz. Han, *Siret-i Eşref*, 546-558.

²⁰⁷ Bkz. Meczub, *Eşrefu's-Sevânih*, 3/78-94.

makamına ulaşmıştır. Böylece şeriat ve tarikatı ayrı iki alan olarak görenlere, aslında bu ikisinin bir olduğunu ispat etmiştir. Mevlâna, kendi öğretmenleri ve hizmetleri hakkında da birkaç kitap yazmıştır. Eserleri Hindistan ve Pakistan'ın her yerinde bulunmakta olup günümüzde İngilizce, Bengalce, Guceratça, Sindhi ve Peştuca gibi dillere çevrilerek yayınlanmıştır.

Mv.Tâhvi'nin Arapça risalelerinden bazıları iki sayfa halinde çok kısa, bazıları ise büyük ciltler halindedir. Örnek olarak *Sebku'l-gâyât fî neski'l-âyât*, *Enveru'l-vücûd*, *et-Tecelli'l-azîm*, *Hâvaşi Tefsiri'l-beyânî'l-Kur'ân*, *Tasvîru'l-Mukattaât li-teysîri ba'zi'l-ibârât*, *et-telhisâtu'l-aşr*, *el-Hutabu'l-me'sûra*, *Vucûhu'l-mesânî*, *Seb'u seyyara*, *Ziyâdât*, *Câmiu'l-âsâr*, *Teyîdu'l-hakîka*, *Hutebâtu'l-ahkâm Âhkam*, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, *Eşrafu'l-beyân limâ fî ulûmi'l-hadîs ve'l-Kur'ân*, *İhyâu's-Sünen*, *Î'lâu's-Sünen*, *el-İstidrâku'l-hasen*, *Münâcât makbul*, *Ulûmu'l-fikh*, *Havâdisu'l-Fetâvî*, *Tercîhu'r-râcih*, *İlmu* Arapça eserleri dışında Farsça eserleri de vardır. Örneğin *Mesnevi-yi Zir u bom*, *Tallukât-ı Fârsi* ve *Âkaid-i Bâni Kolij*, *Bihîşt-i Kevser*, *İlm-i Sülûk* ve *Tasavvuf*. Mv. Tâhvi, Hafız ve Mevlânâ Celaledin-i Rumi'nin şiirleri olmak üzere birçok Farsça şiir de ezberlemiştir. ayrıca diğer ünlü kitapları şunlardır:

Cemâlu'l-Kur'ân: Harfler, harflerin mahreçleri, sıfatları gibi tecvit konularını ele alan bir eserdir.

Tecvîdu'l-Kur'ân: Genel tecvid konularını çocukların kolayca anlayabilecekleri şekilde işlediği kitabıdır.

Raf'ul-hilâf fî hükmi'l-Evkâf: Bu risalesinde Kur'an'a ait vakıflar konusunda okuyucular arasında mevcut olan ihtilafın nasıl çözümleneceği açıklanmıştır.

Vucûhu'l-misâlî: Bu eserde, Kur'an-ı Kerim'in meşhur kıraatlarındaki farklar, Kur'an'ın surelerinin sırasına göre düzgün Arapça olarak bir araya getirilmiş ve tecvid kuralları yazılmıştır.

Tenşîtu't-tab' fî icrâi's-seb': Kur'an-ı Kerim'in yedi harf üzere okunuşu ayrıntılı şekilde anlatılır.

Ziyâdât A'lâ kutubi'r-rivâyât: Kur'an-ı Kerim'in meşhur olmayan rivayetlerinin senedleri bulunmaktadır.

Yâdigâr-Hakku'l-Kur'ân: Bu eserde, Kur'an-ı Kerim'in edebiyatı ve tecvid meselelerinin kısa bir açıklaması yer almaktadır. Aslında bu, *Tecvîdu'l-Kur'ân* adlı eserin özeti ve ekidir.

Müteşâbihâtu'l-Kur'ân li-Terâvîhi Ramezân: Kur'an hafızlarının teravîhlerde Kur'an okurken müteşâbih ayetlerden kaçınabilmek uyması gereken bazı genel kurallar açıklanmıştır.

Tercümetu'l-Kur'ân: Kur'an-ı Kerim akıcı ve güzel bir dile tercüme edilmiştir.

Tefsîru beyâni'l-Kur'ân: Bu, on iki ciltte Kur'an-ı Kerim'in tamamının tefsiridir ve Mevlânâ tarafından iki buçuk yıl içinde tamamlanmıştır. Başlangıçta halk için yazılmış olsa da o kadar derin bir ilmî içeriğe sahiptir ki, sadece âlimler tarafından okunabilir.

Âdâbu'l-Kur'ân: Bu eser, Kur'an-ı Kerim'in tilavetine dair edebler ve tilavet yapanların eksikliklerini düzeltmek için rehberlik ve uyarılar içermektedir.

A'mâl-ı Kur'ânî: Kur'ân-ı Kerim'in bazı ayetlerinin havas (خواص) hocalar tarafından tecrübe edilen özellikleri anlatılmıştır.

Havâss-ı Furkânî: Bu eserin konusu, halkı gayr-ı meşru, şer'î olmayan muskalar, tılsımlar ve sihirli işlemlerden koruyarak, Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinin özelliklerine yönlendirmektir.

Sebku'l-gâyât fi neski'l-âyât: Kuran ayetlerinin tutarlılığı ve disiplini hakkında 156 sayfalık arapça bir kitaptır. İçinde Fatiha Suresi'nden Nas Suresi'ne kadar tüm sûreler arası tutarlılıktan ve bağlantılardan söz edilmektedir.

Hakikatu't-Tarîkat: Bu eserde, üç yüz otuz hadisten tasavvufla ilgili meselelerin cevabı verilmiştir. Bu eserde, ahlâk, hâller, meşguliyetler, öğretiler, alametler, faziletler, adetler, gelenekler, meseleler, açıklamalar, ıslah ve diğer çeşitli konularda on bölüm bulunmaktadır.

Behîşti Ziwar: Dinî, ahlâkî ve sosyal konuları bütüncül bir şekilde ele alarak İslam'ın günlük hayattaki pratik yansımalarını açıklayan, özellikle kadınlara yönelik çok değerli bir kaynaktır. Günümüzde hâlâ basılmakta ve Pakistan'daki her evde bulunmaktadır.²⁰⁸

C. Diyobendiliğin Temel Görüşleri

Diyobendî âlimleri, Dârü'l-Ulûm Diyobend'i Allah'a ve Resulü'ne (sav) uyan ve selef-i salihin izinden giden Hanefî mezhebine mensup olarak tanımlarlar. Dârü'l-Ulûm'un dinî

²⁰⁸ Bkz. Seyfurrahman, *Mevlânâ Eşref Ali Tânvî ki ilm-i Hidmât*, 136-165.

çizgisinin korunması, tüm üyelerin ve medreseyle ilgili herkesin görevi olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, hiçbir çalışanın veya öğrencisinin, Dâru'l-Ulûm'un mezhebi anlayışına veya çıkarlarına zarar veren herhangi bir dernek, kurum veya toplantıya katılmasına izin verilmemiştir.²⁰⁹

Diyobend uleması, Dâru'l-Ulûm'un dini anlayışını ise şu şekilde özetler: Dini Müslümanlık, fırkası Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, mezhebi Hanefilik, meşrebi Sufilik, kelâmi olarak Maturidilik ve Eş'arîlik, sülûk (manevi yol açısından) açısından Çiştîlik hatta tüm tarikat silsileleri makbuldür, fikren Veliyullahi, usulen Kâsımî furûan Reşîdi nispeti ise Diyobendiliktir.²¹⁰

Böylece Dâru'l-Ulûm Diyobend'in burada zikredilen yedi ilkesi bu düşüncenin temellerini oluşturur. Seb'ü Senâbil²¹¹ (yedi başak) denilen bu ilkeleri şöyle sıralayabiliriz:

- 1. Din:** Müslümanlık (İslam)
- 2. Mezhep:** Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat
- 3. Meslek:** Hanefilik
- 4. Meşrep:** Sufilik
- 5. Kelam:** Maturidilik ve Eş'arîlik
- 6. Sülûk:** Çiştîlik (tasavvuf yolu)
- 7. Nispet:** Diyobendilik

1. İlm-i Şeriat

İman ve İslam, inanç, ibadet, muamelat gibi alanları kapsamaktadır. Ancak bunun şartı, selef ilminin söz ve uygulamalarına bağlı kalmak, sahîh din âlimlerinin eğitim ve öğretimi ile manevi feyizlerinin sohbetinde bulunmaktır. Bu, yalnızca kitap okuma veya okuma yeteneği ya da akılcı ve zihinsel çabaların bir sonucu değildir; bilakis hem zahiri hem de batını ilim ve amellerin, bu ilim ve feyiz kaynaklarıyla bağlantılı olması gerekir.

Daha ayrıntılı ifade etmek gerekirse: “Dinin tüm ilmi ve ameli alanları dikkate alınması gereken hususlardır. Aynı şekilde, bu alanlardaki tüm şahsiyetler de saygıya ve yüceltmeye layıktır. Onlara duyulan sevgi ve saygı, Diyobend âlimlerinin mezhebinin en

²⁰⁹ Bkz. Kâri Muhammed Tayyip, *Meslek-i Ulemâ-yı Diyobend*, (Lahor: Tayyip Publishers, t.s.), 6-15; Destûr-ı Esâsi-yi Dâru'l-Ulûm Diyobend No 4-6'dan akt. Razavi, *Tarih-i Dâru'l-Ulûm Diyobend*, 1/424.

²¹⁰ Razavi, *Tarih-i Dâru'l-Ulûm Diyobend*, 1/428

²¹¹ Bkz. Kâri Muhammed Tayyip, *Ulemâ-i Diyobend ka Dini Ruh or Mesleki Mizâc*, (Lahor: İdare-yi İslamiyat, 1988), 181-190. Krş. Tayyip, *Meslek-i Ulemâ-yı Diyobend*, 16-27.

önemli temeli ve dayanağıdır. Çünkü bu kapsayıcılık yolu, sahabe-i kiramın da takip ettiği yoldur.”²¹²

2. Sünnete İttibâ

Cahillikten, geleneksel bidd’atlardan ve münkerlerden kurtulmanın mümkün olmadığı bu hayatın her alanında sünnete uyulmalıdır.²¹³

3. Bir Tarikata Bağlanma

Bu esas, İslam, iman ve ihsanla bağlantılı olduğundan, kitap ve sünnetten türetilen tasavvuf ve usûl-i mücerrebe (tecrübe) ilkeleri zinciridir. Buradan, medeniyet ve ahlakın mükemmelliği, arınma, benlik ve sülûkun bâtinî (içsel davranış) olarak elde edilmesi gerekmektedir. Diyobend âlimleri, velilerin mucizeleri hakkında şöyle anlatırlar: "Velilerin mucizeleri gerçektir ve bu mucizeler, velinin elinde görünen ancak velinin kendi yetkisine ait olmayan Cenâb-ı Hakk'ın fiilleridir. O halde, mucizeleri şirk diyerek inkâr etmek de bu mucizelere aldanıp velileri tamamen otorite olarak görmek de yanlıştır."²¹⁴ Aynı şekilde, peygamberler ve sahabiler gibi evliyalara karşı da bir muhalefet veya düşmanlık etmemelidir. Çünkü insanların bir kısmı şeyhlerine bağlıdır, bir başka sınıf ise şeyhlerinden kopuk ve cahil olduğu için onların Allah'ın evliyasından farklılaşması veya ondan ayrılması mümkündür. Bu yüzden Diyobendi bilginleri, burada kendilerini ılımlı bir yol izleyenler olarak tanımlamalıdır ve evliyaya olan aşırı sevgi ve muhalefetten uzak durmalıdır. Kendi şeyhlerinin sevgisi gibi, diğer şeyhler de büyük ve değerlidir. Bu nedenle, şeyhlerin müritlerinde bir şeyin sünnetten sapıyor gibi görünmesi durumunda, ancak şeyh kendisi sünnete uyuyorsa, elbette onlara uyanların yaptıklarından dolayı meşayihleri suçlanmayacaktır. Mutlaka onlara hürmet edilecektir, ancak kendilerine hizmet veya secde gibi şeylerle ibadet statüsü verilmeyecektir.”²¹⁵

4. Hanefi Fıkına Bağlılık

Dâru'l-Ulûm'un âlimleri Hanefi mezhebine mensup olduklarından, fıkıh alanında Hanefi içtihat yöntemlerini takip etmeleri ve sorunların çözümünde ya da fetva verirken bu prensipleri esas almaları önemlidir.²¹⁶

²¹² Bkz. Tayyip, *Meslek-i Ulemâ-yı Diyobend*, 15-27.

²¹³ Tayyip, *Ulemâ-i Diyobend ka Dini Ruh or Mesleki Mizâc*, 189. Bkz. Tayyip, *Meslek-i Ulemâ-yı Diyobend*, 35-40.

²¹⁴ Guman, *Akâid-i Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat*, 34.

²¹⁵ Bkz. Tayyip, *Meslek-i Ulemâ-yı Diyobend*, 27-28.

²¹⁶ Bkz. Tayyip, *Meslek-i Ulemâ-yı Diyobend*, 41-46.

5. Maturidilik ve Eş'arîlik

Doğru bir inanç anlayışı, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in kökleşmiş inançlarını, Eş'arîlik ve Mâtürîdilik'in üzerinde durduğu temel kavramları, prensipleri ve kuralları esas alır. İnançın sağlamlığı, bu prensiplerin gücüne bağlıdır; zira bu güç olmadan, batıl mezheplerin hurafeleri ve şüpheleri karşısında korunmak mümkün değildir. Bu nedenle, bu alan doğrudan imanla ilişkilidir.²¹⁷

Diyobendiler, kendilerini itikadî olarak Maturidi olarak tanımlarlar. Ancak ekol içerisinde çok değer verilen Şah Veliyyullah'ın hem Maturidi hem de Eş'ari olması hem de Diyobendi âlimleri arasında kelimî konularda Kâsımîlik olarak ifade edilen Hücetü'l-İslam Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi'nin kelimî anlayışının kabul edilmesi ekolün iki mezhebe de sıcak bakmasına sebep olmuştur. Zira Mv. Nânotovi'nin en belirgin özelliği, Eş'arîlik ile Maturidilik arasındaki farklılıkları tartışmak yerine bu farklılıkları ortadan kaldırmayı ve birleştirici bir yaklaşımı benimsemesidir. Bu nedenle, bu iki mezhebin kelimî meselelerindeki farklılıklarının önemsiz olduğu kabul edilmektedir.

Diyobendi âlimlerinin, kelimî meselelerde Diyobendi geleneğini zaman zaman Eş'ari olarak adlandırmasının nedeni de bu olabilir. Çünkü Maturidi olmalarına rağmen, Mv. Nânotovi'nin bilgeliği doğrultusunda bazı konularda Eş'arîliğin görüşlerine de ittibâ etmişlerdir. Bu yaklaşım sayesinde, genel kelimî meselelerde anlaşmazlık ortadan kalkmış ve Eş'arîlik ile Maturidilik arasındaki küçük farklar ihmal edilebilir düzeye indirgenmiştir.²¹⁸

6. Hakkı Savunmaktan Sapmama ve Sapkınlığa Düşmemek

Şeriatın korunması için şirk ve sapkınlığın reddi, ateizmin reddi, cahiliye âdetlerinin ıslahı ve gerektiğinde yazılı veya sözlü tartışmalar.²¹⁹

7. Kâsımîlik ve Reşîdîlik

Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi ve Mv. Reşid Ahmed Gangohi, belirtilen tüm ilkeleri alarak zamanın gerekliliklerini benimseyip kendilerine özgü bir yöntem

²¹⁷ Tayyip, *Ulemâ-i Diyobend ka Dini Ruh or Mesleki Mizâc*, 183. Krş. Kâsımî, *Dâru'l-Ulûm ki Cami ve Muhtasar Tarih*, 144.

²¹⁸ Bkz. Tayyip, *Meslek-i Ulemâ-yı Diyobend*, 50-55.

²¹⁹ Onun açıklaması şöyledir ki evlilik ve yas ayinlerini basit ve samimi Üsve-i Hasene ve Selef-i Sâlihîn uygulamasıyla sınırlamak istiyorlardı. Yas tutma ve bu kültürde var olan Tija, Tesva, Şehlam, Barsi vb. uygulamaları bazıları bid'at olarak görüyorlar ve yapanları hem sert sözlerle hem de güç kullanarak durdurmaya çalışıyorlardı. Çünkü bu uygulamaları yapanlar bunların sevap olduğunu düşünerek yapıyorlardı ki işte bid'at tam da budur. Bu sebeple bunların reddedilmesi gerekir. Evlilik törenleri kültür ve toplum ruhu ile yapılmaktadır. Fakat Sünnete aykırıdır. Bkz. Tayyip, *Meslek-i Ulemâ-yı Diyobend*, 29.

oluşturmuşlardır. Bu yöntemler, "meşreb" olarak nitelendirilebilir. Bu nedenle, Dâru'l-Ulûm Diyobend'de ekolün kurucularının meşrebine uygun bir şekilde hareket etmek müritler için zorunlu kılınmıştır.

Bu prensibi bildikten sonra şunu söyleyebiliriz: Diyobendilik, Allah'ın kitabına ve Resulullah'ın sünnetine göre iman etmek, Kur'an ve hadisleri selef-i salihîn'in din anlayışına uygun bir şekilde yorumlamak, çözümü net olmayan dini meselelerde İmam Ebu Hanife'yi taklit etmek ve şeriat ile tarikatın bütünlüğünü savunmaktan ibarettir.²²⁰

Mv. Menâzir Ahsan Gîlâni şöyle der: "İmam Ebu Hanife'nin Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in inançları ile sünnetin takipçiliği ve tasavvuf hayatına dair yaptığı araştırmalar, bu cemaatin âlimlerinin temel özelliğidir. İşte bu özelliğe 'Diyobendilik' denir."²²¹

Dâru'l-Ulûm Diyobend'in hukuk ekolünün ilk ilkesi "الإعمال أولى من الإهمال" yani "Amel etmek, ihmal etmekten daha iyidir" şeklindedir. Bu prensip doğrultusunda İmam Ebu Hanife, tüm hadislerde esas olan bir din anlayışını ortaya koymakta ve diğer tüm gelenekleri kendi görüşü çerçevesinde ilişkilendirmektedir. İmam Ebu Hanife'nin anlayışında hiçbir hadis amelden uzak bırakılmaz.

Ayrıca şunu söyleyebiliriz ki, tüm imamların fikhî yöntemleri bu anlayış çerçevesine dâhil edilebilir. En fazla, bu yöntemler arasında râcih (tercih edilen) ve mercûh (tercih edilmeyen) ya da efdal (daha üstün) ve mefdûl (daha az üstün), asıl (temel) ve furû (tali), azimet (katı uygulama) ve ruhsat (kolaylık) gibi farklılıklar olabilir.²²²

Diyobendiliğin temel görüşlerinin en iyi anlatıldığı eserlerden biri hiç şüphesiz Mv. Halil Ahmed Sehâranpûrî'nin *el-Muhenned ale'l-mufenned* adlı eseridir. Daha önce de vurgulandığı üzere Ahmed Rıza Han'ın Diyobend kurucularının Urduca yazmış oldukları eserlerinden tahrifatta bulunarak yazdığı *Husâmu'l-harameyn* adlı eserde Diyobend âlimlerini tekfir etmesi üzerine bu âlimlere tekfir fetvası veren Arabistanlı âlimlerin Diyobendilikle ilgili sormuş olduğu 26 soruya verilen cevaplardan oluşan bu eser dönemin tüm Diyobend âlimlerince Diyobendiliğin görüşlerini yansıtan bir eser olarak kabul görmüştür. Biz de o eserde yer alan Diyobendiliğin temel görüşlerini burada aktarmak istiyoruz.²²³

²²⁰ Muhammed Âşık İlahi Bülendşehrî, *Barelvi Ulemâ ve Meşâyih kiliye Lemha-i Fikriye*, (Karaçi: Dâru'l-Ulûm İşâat, 1408h), 7.

²²¹ Gîlâni, *Sevânih-i Kâsımî*, 2/37.

²²² Mv. Muhammed Tayyib, "Mukaddime", 1/29.

²²³ Sehâranpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*, 40-73.

1. Bizler (Diyobendiler), fıkhıta İmam-ı Azam Ebu Hanife Numan bin Sabit'in fıkhını takip ediyoruz. İtikatta İmam Ebu'l Hasan Eş'ari (öl. 936) ve İmam Ebu Mansûr Matürîdî'ye (öl. 944) uyarız. Tasavvufta ise Nakşibendi, Çiştî, Kâdiri ve Sühreverdi tarikatlarına mensubuz.²²⁴

2. Bizler Kur'an-ı Kerim, Sünnet, ümmetin icması veya bir imamın sözünden bir delil bulunmadığı takdirde bir konuda konuşmayız. Hatasız olduğumuzu iddia etmiyoruz, bir hatamız olduğunda onu da açıkça dile getiririz.²²⁵

3. “Vehhabilik” ifadesi Hindistan ıstılahında önceleri dört imamı taklid etmeyi terk edenler için kullanılırdı. Ancak daha sonra bu kavramda anlam genişlemesi oldu ve sünnet-i seniyye ile amel edip bid'atleri reddedenler için kullanılmaya başlandı. Hatta Bombay ve etrafında evliya kabirlerine secde edip tavaf edenleri engelleyenler için kullanıldı. Hatta faizin haram olduğunu söyleyene bile Vehhâbi demeye başladılar. Buna göre bir Hindli birine Vehhabi diyorsa, bu o kişinin akidesi bozuk bir olduğunu değil onun sünnetle amel eden, bid'atlerden kaçınan, günah işlemekten korkan bir Hanefî olduğunu gösterir.²²⁶

4. Şeyhlerimize göre Rasulullah Efendimizin kabrini ziyaret yüksek derecelere nail olmak adına çok sevaplı ve en büyük yakınlaşma vesilesidir. Oraya gitmek için çok yorucu ve masraflı bir yolculuk bile yapılırsa yeğdir. Orada Rasulullah'a (sav) binlerce salat u selam getirmelidir. Vehhabilerin üç mescit dışında seyahat edilmez hadisindeki anlayışları doğru değildir. Bu hadis üç mescidin özel olduğuna delalet etmektedir.²²⁷

5. Bizim inancımıza göre, bir kişi duasında Peygamberler, salihler, evliya, şehitler ve Sıddıklarla tevessülde bulunabilir. Bu kişilerle hayattalarken de öldükten sonra da tevessülde bulunulabilir.²²⁸

6. Bize göre Peygamber Efendimiz (sav), diğer peygamberler ve şehitler kabirlerinde diridirler. Hayatları diğer kabirdekiler gibi berzah hayatı değil dünya hayatı gibidir ancak orada sorumluluk yoktur.²²⁹

7. Mescid-i Nebevî'de dua ederken en doğrusu kişinin yüzünü Rasulullah'ın kabrine dönerek dua etmesidir. Ancak yüzünü kibleye karşı çevirip dua etmesi de caizdir. Peygamber

²²⁴ Sehârenpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*, 40-42.

²²⁵ Sehârenpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*, 42-43.

²²⁶ Sehârenpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*, 43-44.

²²⁷ Sehârenpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*, 45-49.

²²⁸ Sehârenpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*, 50.

²²⁹ Sehârenpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*, 51-52.

Efendimiz'e (sav) bol bol sA'lât getirmek büyük bir sevaptır. İster *Delâilu'l-hayrât* okunsun ister başka evrat. En güzeli Rasûl-i Ekrem'den rivayet edilen lafızlarla dua etmektir ancak böyle olmasa da sevabı çoktur.²³⁰

8. Bize göre, dört mezhep imamından birine uymak vaciptir. Çünkü imamları takip etmeyenlerin âkıbetlerinin kötü olduğu görülmüştür. Biz ve şeyhlerimiz usûl ve fûruda İmam Ebu Hanife hazretlerini takip ederiz. Allah bizi onun yolunda öldürsün ve onun zümresinden haşreylesin.²³¹

9. Bize göre bir kişi inancının doğruluğunu ve şeriatın esaslarını öğrendikten sonra; şeriatta derin bilgi sahibi, dünyayı umursamayan, âhireti arzulayan, nefsin engellerini aşmış, münciyatı bilen mühlikattan sakınan kâmil ve mükemmil bir şeyhe biat etmesi müstehaptır. Biat ettikten sonra şeyhi vesilesiyle ihsan makamına ulaşmaya çalışmalıdır. Şeyhlerin ruhaniyetlerinden istifade etmek, onların gönüllerinden ya da kabirlerinden manevi zenginliğe ulaşmak ehline doğrudur, ancak bu halk arasında yaygın olarak bilinen şekilde değildir.²³²

10. Bizim Muhammed bin Abdulvehhab'la ilgili görüşümüz *ed-Durru'l-muhtâr* müellifi Haskefi'nin Hâriciler hakkında dediği gibidir. Haricilere asi (buğât) hükmü uygulanır. Biz onların tevili batıl olsa bile tekfir etmeyiz. Vehhabiler de Necd'de ortaya çıkıp Haremi ele geçirmişlerdir. Bunlar aslen Hanbeli mezhebine mensupturlar. Fakat bunlar sadece kendilerinin müslüman olup muhaliflerinin müşrik olduğunu düşünmekte ehl-i sünnetle savaşmayı mübah görmektedirler. Şunu söylemek lazımdır ki ne Abdulvehhab'ın kendisi ne de takipçilerinden biri bizim şeyhlerimiz ya da silsilemiz içinde bulunur. Ne fıkhıta ne hadiste ne tefsirde ne de tasavvufta. Biz seleften hiçbir müslümanı tekfir etmeyiz. Ehl-i kiblede bidatçileri de dinin zaruri bir ilkesini reddetmedikleri sürece tekfir etmeyiz. Onların zaruri bir ilkeyi reddettikleri sabit olursa onları tekfir ederiz ancak bu konuda dikkatli davranırız. Bizim ve şeyhlerimizin bu konudaki yolu böyledir.²³³

11. "Rahman arşa istiva etti." Ayet-i kerimesini ve benzer ayetleri nasıl diye tevil etmeksizin inanırız. Allah Teâlâ hazretlerinin her türlü eksiklikten ve mahlukatına benzemekten münezzehe olduğuna inanırız. Seleftimizin anlayışı böyledir. Ancak sonradan gelen (müteahhirun) imamlarımızın istivanın kapsama, elin kudret anlamına gelmesi gibi dil

²³⁰ Sehârenpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*, 53-57.

²³¹ Sehârenpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*, 58.

²³² Sehârenpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*, 59-60.

²³³ Sehârenpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*, 61-63.

açısından ve şeran caiz olan tevillerini de kabul ederiz. Allah Teâlâ'ya yön ve mekân nispet etmeyiz.²³⁴

12. Biz ve büyüklerimiz, Hz. Muhammed'in (sav) tüm yaratıklardan üstün ve Allah katında en hayırlı olduğuna inanırız. Allah Teâlâ'ya yakınlık ve statü bakımından kimse Hz. Muhammed'e (sav) eşit olamaz. Hz. Muhammed (sav), nebilerin ve elçilerin lideri, peygamberlerin sonuncusudur. Bizim inancımıza göre, Hâtemu'n-nebiyyin'i inkâr eden kişi, bu konuda kati delili inkâr ettiği için kâfirdir. Şeyhimiz Muhammed Kasım Nânotovi, *Tahzîru'n-nâs* adlı kitabında Peygamberimiz'in peygamberlerin sonuncusu olduğunu açık bir şekilde açıklamıştır.²³⁵

13. Peygamber Efendimiz'e (sav) tüm yaratıklardan daha fazla ilim verildiğine inanıyoruz. Ne bir melek ne de bir peygamber, yani mahlûkların hiçbiri, Ona (sav) yaklaşamaz. Hz. Muhammed'e (sav) ilk ve son ilim verilmiştir. Yüce Allah'ın lütfu onun üzerinde büyüktür. Ancak bu, her olayın her detayından haberdar olmasını gerektirmez.²³⁶

D. Dâru'l-ULûm Diyobend'in Günümüzdeki Rolü ve Etkisi

Dâru'l-ULûm Diyobend, Hindistan'daki en etkili eğitim kurumlarından biridir. 1857'de kurulmuş olan bu okul, şimdiye kadar yüzbinlerce mezun ve birçok okulla büyük bir etki yaratmaktadır. Hindistan genelinde binden fazla medreseye sahip olan Dâru'l-ULûm Diyobend, sadece Hindistan'la sınırlı kalmayıp, Pakistan, Bangladeş, Orta Asya, Afrika ve hatta İngiltere gibi ülkelerdeki Sünni Müslümanlar arasında da geniş bir etkiye sahiptir. Bu okul, özellikle kendi kurumsal yapısını kurarak, tarihsel olarak radikal görüşlere karşı bir duruş sergilemiş ve bu etkiyi uzun yıllar sürdürmüştür.

Dâru'l-ULûm Diyobend, Hindistan'da doğmuş olsa da global ölçekte büyük bir etkisi olan bir hareket haline gelmiştir. Gerek eğitim gerek dini-teolojik alandaki etkisi, özellikle Sünni müslümanlar arasındaki yeri bugün dünya çapında kendisini hissettirmektedir. İslam'ın geleceği için önemli bir yere sahip olan Diyobend ekolü, özellikle Sünni İslam'ın koruyucusu ve gelişiminde etkin bir rol oynamaktadır.

²³⁴ Sehârenpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*, 64.

²³⁵ Sehârenpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*, 65-68.

²³⁶ Sehârenpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*, 70.

1. İslam'ı Savunmak

İslami düşüncenin korunması ve yayılmasına özel önem verilmektedir. Pakistan'da Kadiyanilik gayrimüslim bir azınlık olarak ilan edildikten sonra, Kadiyaniler faaliyet merkezlerini artık Hindistan'a kaydırmışlardır. Bu durumu göz önünde bulundurarak, "Tüm Hindistan Hatm-i Nübüvveti Koruma Meclisi" (كل بند مجلس تحفظ ختم نبوت) bu fitnenin (Kadiyaniliğin) sürekli takibini yapmaktadır. Sadece takip etmekle kalmayıp, aynı zamanda halk arasında Hatm-i Nübüvvet bilincini uyandırabilecek ve Kadiyanilerin aldatma ve sahtekârlıkları konusunda insanları bilgilendirebilecek bireyler yetiştirmektedir. Ayrıca, öğrencileri dini sınırların korunmasına hazırlamak ve fitnelerden haberdar etmek amacıyla bir "İlmi Dersler Bölümü" (شعبه محاضرات علمیه) kurulmuştur. Bu bölümün tamamlanmasından sonra öğrencilere Hristiyanlık, Musevilik, Hinduizm, Şiilik ve Kadiyanizm dışında çeşitli mezhepler hakkında haftalık dersler verilmektedir. Hristiyanlık karşıtı bir departman da bu alanda kurulmuştur.²³⁷

Hindistan'ın 1947'de bölünmesiyle Pakistan kurulmuş ve bu süreçte Kadiyanî topluluğu faaliyetlerini Pakistan'a taşımıştır. Çiniyot yakınlarındaki bir kasabaya yerleşerek burayı Rabvah (günümüzde Çenab Nagar) adıyla merkez haline getirmişlerdir. Bu yeni merkez, topluluk için stratejik bir önem taşımıştır. Pakistan'ın yeni kurulan bir ülke olması nedeniyle, Kadiyanî topluluğunun bazı üyeleri, devlet kurumlarında ve yönetim mekanizmalarında çeşitli pozisyonlarda görev almışlardır. Üst düzey askerî ve bürokratik pozisyonlarda yer almalarının yanı sıra, dışişleri gibi önemli görevlerde de temsil edilmişlerdir.

Bu gelişmelere karşılık, "Meclis-i Tahaffuz-ı Hatmi Nübüvvet" (Son Peygamber Anlayışını Koruma Meclisi) adında bir platform oluşturulmuştur. Bu hareket, ulema liderliğinde Kadiyanîliğin inanç temellerine yönelik eleştiriler getirmiş ve topluluklarının dinî statüsüyle ilgili tartışmaları gündeme taşımıştır. Bu çabalar sonucunda, 7 Eylül 1974'te Pakistan Ulusal Meclisi, Kadiyanîlerin iki kolunu (Kadiyan ve Lahor grupları) gayrimüslim bir azınlık olarak ilan etmiştir.

Ülkede, ehl-i hadisin (gayri mukallid) ve Selefilere aşırılık yanlısı hareketlerinin yıllara sâri olarak devam etmesi Müslümanlar arasında büyük huzursuzluklara yol açmıştır.

²³⁷ Kâsımî, *Dâru'l-Ulûm ki Câmî' ve Muhtasar Tarih*, 115-118.

Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla, Diyobendi hareketi bünyesinde "Sünnetin Korunması" bölümü kurulmuştur. Bu bölüm, söz konusu kaygıları gidermek ve öğrencileri bu konuda eğitmek amacıyla oluşturulmuştur.

2. Medrese Eğitiminde Yapılan Yenilikler

Dâru'l-Ulûm Diyobend, geleneksel medrese eğitimini sürdürürken, birçok yenilikçi adım atmıştır. Tüm Hindistan'da, "Tüm Hindistan İrtibat Medreseleri Arabiya İslamiya" adı altında bir federasyon kurarak 3.000'den fazla medresenin bir araya gelmesini sağlamıştır. Bu federasyon, sadece eğitim vermekle kalmamış, aynı zamanda medreseyi savunma, sosyal ve siyasi tehditlere karşı korunma amaçlı bir güç oluşturmuştur. Bu sayede, Hindu milliyetçiliği, İngilizler ve diğer dış tehditlere karşı Diyobendiliğin eğitim kurumları bir güvence olmuştur.²³⁸

3. İslam'ın Sünni Yorumunun Korunması ve Sünnet'e Bağlılık

Dâru'l-Ulûm Diyobend'in bir diğer önemli misyonu, İslam'ın sünni yorumunu korumak ve bid'atlere karşı direnmektir. Bu kapsamda, Diyobend hareketi özellikle "Tahaffuz-i Nâmûs-i Sahâbe" (Sahabenin Onurunu Koruma) hareketini başlatmış ve Sünni geleneklerin savunulması adına önemli adımlar atmıştır. Sahabe sevgisi ve Sünnet'e olan bağlılık, Diyobendiliğin temel ilkelerindendir. Eserler ve çeşitli açıklamalarla, bid'atlere karşı ciddi bir savaş açmış, halkı bu konularda bilinçlendirmeye çalışmıştır. Sünnet'e bağlılık adına bir hareket başlatmışlar ve bid'atlara karşı pek çok kitap yazmışlardır.²³⁹

4. Ehl-i Hadis Hareketinin Yükselişi

Ehl-i Hadis hareketi, Diyobend ekolüne karşı çıkmış bir grup olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Maulvi Abdul Hak Banarasi ve diğer Ehl-i Hadis alimleri, Diyobendiliğin metodolojisine karşı birçok eleştiri yapmışlardır. Bu eleştiriler, Ehl-i Hadis'in hadislerin doğrudan rivayetini esas alarak, diğer ilmi kaynaklara daha mesafeli durmalarından kaynaklanıyordu. Diyobend hareketi ile Ehl-i Hadis arasındaki ideolojik çatışma, özellikle İslam'ın sünni yorumunun öğretileri üzerinde büyük bir etki yaratmıştır.

²³⁸ Kâsımî, *Dâru'l-Ulûm ki Câmi'* ve *Muhtasar Tarih*, 117.

²³⁹ Bkz. Kâsımî, *Dâru'l-Ulûm ki Câmi'* ve *Muhtasar Tarih*, 297-299.

5. Dâru'l-Ulûm Diyobend ve Günümüz İslami Siyasi Hareketleri

Günümüzde Dâru'l-Ulûm Diyobend, sadece dini eğitim vermekle kalmayıp, aynı zamanda önemli bir siyasi aktör haline gelmiştir. Özellikle Pakistan ve Afganistan'daki Taliban, Cemaat-i Tebliğ gibi dini grupların üzerinde büyük bir etkisi bulunmaktadır. Diyobendiliğin bu gruplarla bağlantılı olduğu iddiaları hem ulusal hem de uluslararası alanda tartışılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

BARELVİLİK

Bu bölümde, İmam Ahmed Rıza Han Barelvi'yi ele aldık. Ahmed Rıza Han, Barelvilik'in kurucusu ve imamı olarak kabul edilmektedir. Hindistan'ın Bareilly şehrinde yaşadığı için yolundan gidenlere Barelvi denmektedir. Ancak Barelviler kendilerine “Barelvi” denmesinden hoşlanmazlar hatta kendilerini Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaati ile özdeşleştirmiş ve kendilerine sünni denilmesini tercih etmişlerdir.

Bu bölümde Ahmet Rıza Han'ın hayatı, fikirleri, eserleri ve Barelvilik üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

A. İmam Ahmed Rıza Han Barelvi'nin Hayatı

Mv. Ahmed Rıza Han Barelvi 10 Şevval 1272 /14 Haziran 1856'da Hindistan'ın Bareilly kentinde doğdu.²⁴⁰ İmam Rıza Han Bareilly Şerif'in Casüli Mahalle'sinde doğdu. Doğum yılına göre tarihî adı el-Muhtar'dır. Dedesi ona Ahmed Rıza ismini verdi ve bu isimle ünlendi.²⁴¹

Takipçileri onu *A'lâ Hazret* ve *Fâzıl Barelvi* lakaplarıyla anarlar. Adına Abdu'l-Mustafa'yı kendisi eklemiştir. Bir Pathan (Afganlı) olduğu ve atalarının Kandahar'ın Barhiç kabilesine mensup olduğu söylenir. Büyük dedesi Babür döneminde Lahor'a gelmiş ve prestijli görevlerde bulunmuştur. Sonra oradan Delhi'ye göç etmiştir.²⁴²

Dedesi Muhammed Saidullah Han'ın Azâm Han, Muâzzam Han ve Mukrâm Han adında üç oğlu bulunur. Bu üçü de yüksek kurumlarda görev yapar. Hafız Muhammed Kâzım Ali Han, Azâm Han'ın oğludur ve onun soyundan İmam Rıza gelir.²⁴³

²⁴⁰ Ömer Faruk Seyyidi, *İmam Ahmed Rıza Azîmu'l-Mürettebât Âlimun Celîlu'l-Kadr Şâir*, (Lahor: Rıza Akademi, ts.) 7. Krş. Bedruddin Ahmed, *Sevânih-i A'lâ Hazret İmam Ahmed Rıza*, (U.P: Kâdri Mission Bareilly Şerif, 1405h), 87; Feyyaz Kâviş, *İmam-ı Ehli-Sünnet Mevlânâ Ahmed Rıza Han Barelvi*, (Rahimyâr Han: Rıza International Akademi, 1990), 12.

²⁴¹ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 1/27; krş. Muhammed Nâsiruddin Nâsir, *Hayât-ı A'lâ Hazret*, (Lahor: Progressive Books, 2018), 16. Krş. Seyyid İrtiza Ali Kirmânî, *Sîret-i Pâk A'lâ Hazret Barelvi*, (Lahor: Azam and Sons's Publisher, 2000), 24.

²⁴² Nâsir, *Hayât-ı A'lâ Hazret*, 22. Krş. Muhammed Mesud Ahmed, “Ahmed Rıza Han Barelvi”, *Fikr u Nasr* (October, 1980), 48; Muhammed Eyyub Kâdri, *Tezkire-yi Ulemâ-i Hind*, (Karaçi: Historical Society, 1961), 98. Bkz, Semîne Nâsir, “Mesâlik ki Müşterikât ki İdrâk ki Ehemmiyet: Pakistan ki Tenâzur main Tecezziyât-ı Mûtâlaa”, *el-Milal: Journal of Religion and Thought*, (2019), 119. Krş. Kâdri, *Tezkire-yi Ulemâ-i Hind*, 98; Shah Syed, *Pakistan'daki Diyobendî ve Barelvi Ekolleri Arasındaki Hadise Dayalı Tartışmalar*, 34-35.

²⁴³ Bedruddin Ahmed, *Sevânih-i A'lâ Hazret*, 85; krş. Kirmânî, *Sîret-i Pâk A'lâ Hazret*, 25; Sâbir, *Aik Azîm Şahsiyet*, 7; Kâviş, *İmam-ı Ehli-Sünnet Mevlânâ Ahmed Rıza Han Barelvi*, 11.

Ahmed Rıza Han'ın babası Mv. Naki Ali Han da (öl.1880) zamanının âlimlerindedir. Bilinen bazı eserleri şunlardır: *el-Kelâmu'l-evda' fî tefsiri şerhi elem neşrah*, *Vesîletu'n-necât*, *Serveru'l-kulûb fî zikri'l-mahbûb*, *Tezkiyetu'l-itkân*, *Cevâhiru'l-beyân fî esrâri'l-erkân*, *Fadlu'l-ilmî ve'l-ulemâ*. Ömrünün tamamını sünnetin yayılması ve bidatı reddetmekle geçirdiği söylenir. Ahmed Rıza Han'ın Mv. Hasan Rıza Han ve Mv. Muhammed Rıza Han adlı iki erkek kardeşiyle üç tane de kız kardeşi vardır.²⁴⁴

Çocukluğunda bile farklılığı açıkça belli olur ve entelektüel konuşmalarıyla insanları şaşırtır. Barelvi uleması Ahmet Rıza Han'ın çocukluğu hakkında son derece dikkat çekici menkıbeler anlatırlar. Derler ki: “Efendimiz A'lâ Hazret'in anlattığına göre, henüz üç buçuk yaşındayken kendi mescidinin önünde durur. Bu sırada Arap kılığında bir adam gelir, onunla Arapça konuşur ve o da fâsih bir Arapça ile cevap verir. Bundan sonra o yaşlı adamı bir daha kimse görmez.” Çocukluğunda gerçekleşen başka bir olayda, İmam Rıza'nın hocası çocuklara her zamanki gibi ders verirken, bir çocuk onu selamlar. Hocaefendi, “Sağ olun” der. Bunun üzerine Hz. A'lâ şöyle der: “Bu selamın cevabı değildir. ‘Aleyküm selam’ demelisiniz.” Hocası bu sözleri duyunca çok sevinir ve ona bol bol dua eder. Bir başka rivayete göre, İmam Rıza Han henüz beş yaşındayken büyük bir gömlek giyerek dışarı çıkar. O sırada önünden birkaç kadın geçer. Hemen gömleğinin ön eteğini iki eliyle kaldırarak mübarek yüzünü gizler. Bu durumu gören kadınlardan biri şöyle der: “Vay efendim! Yüzünü saklayıp avret yerlerini açtın.” O ise şu cevabı verir: “Gözler yanıldığında kalp yanılır, kalp yanıldığında ruh yanılır.” Kadın bu cevabı duyunca hayrete düşer.²⁴⁵

İmam Rıza'nın Allah'ın lütfuyla sahip olduğu zekâyı anlatan, çocukluğundan kalma meşhur bir olay şöyle aktarılmaktadır: Bir Mevlevî, ona evde Kur'an öğretirken bir gün bir ayet içindeki bir kelimeyi öğretmeye çalışıyordu. Ancak Mevlevî, o kelimeyi söylemekte zorlanıyordu. Sürekli "Fatiha" diyor, ama o "Fatha" diyordu. Bu durumu İmam Rıza'nın dedesi Mevlâna Rıza Ali Han fark etti. Dedesi, İmam Rıza'yı yanına çağırarak Kur'an-ı Kerim'i istedi ve bakıldığında, hattatın yanlışlıkla "Fatha" yazmış olduğu görüldü. Yani İmam Rıza, doğru okuyordu. Dedesi, torununa Mevlevî tarafından öğretilen şekilde neden

²⁴⁴ Nâsır, *Hayât-ı A'lâ Hazret*, 22-24.

²⁴⁵ Nâsır, *Hayât-ı A'lâ Hazret*, 25; Ahmed, *Sevânih-i A'lâ Hazret İmam Ahmed Rıza*, 108-109. Detaylı bilgi için bkz. Kirmânî, *Sîret-i Pâk A'lâ Hazret*, 36-95; Muhammed Reyhan Kâdri Rizvi, *Feyzân-ı A'lâ Hazret*, (Lahor: Şebir Brothers, 2012), 82-86; Abdulkakim Eşref Kâdri, “Yâd-ı A'lâ Hazret”, (www.AlahazratNetwork.org) AlahazratNetwork, 19-21.

okumadığını sordu. İmam Rıza, niyet ettiğini ancak dilinin buna izin vermediğini açıkladı. Bu tür olaylar, Mevlevî'nin defalarca başına gelmişti. Bu nedenle Mevlevî, İmam Rıza'ya: "Sahibzade! Bana doğruyu söyle, kimseye söylemem, insan mısın yoksa cin misin?" diye sordu. İmam Rıza, "Allah'a hamdolsun, ben sadece bir insanım. Evet, Allah'ın lütfu ve fazileti mevcuttur." diyerek cevap verdi.²⁴⁶

Küçük yaşta babasından eğitim alır. Arapça temel kitaplarını bitirdiğinde Rıza Han'ın yaşının 13 olduğu söylenir. Aynı yaşta evlat edinme ile ilgili bir soruya cevaben ilk fetvasını verir. Babası bu fetvayı doğru bulur ve fetvayı yazmasına izin verir.²⁴⁷ Bu fetva, 14 Şaban 1286 / 19 Kasım 1869 tarihinde yazılır. Fetva yazma işi, 10 Şaban 1336 / 21 Mayıs 1918'e kadar devam eder. Böylece elli yıl boyunca fetva yazmaya devam eder.²⁴⁸

Babası, manevi hedeflere ulaşması için onu Kâdiri, Çiştî, Nakşibendi ve Sühreverdi silsilelerine sahip Hz. Şah Âl-i Rasûl Mârharvî'nin (öl. 1879) hizmetine verir. Hz. Şah Âl-i Rasûl şöyle demiştir: "Kıyamet günü Allah bana 'Ne getirdin?' diye soracağı zaman ne cevap vereceğimi düşünürdüm, ancak Ahmed Rıza sayesinde bu endişeden kurtuldum."²⁴⁹

İmam Rıza babasıyla Şah Âl-i Rasûl Mârharvî'nin hizmetine girip Kâdirî tarikatı üzere biat eder, daha sonra Nakşbendiyye, Çiştîyye, Sühreverdiyye, Alaiyye (علائیه) gibi çeşitli tarikatlardan nasip alıp halifelik yapmıştır.²⁵⁰

İmam Rıza'nın ilk öğretmeni babası Mv. Naki Ali Han olmuştur. Diğer hocaları ise şunlardır: Mirzâ Gulâm Kadir (öl.1883), Mv. Abdu'l-Alî Râmpûri (öl.1885), Şeyh Ebu'l-Hüseyin Ahmed Nûri (öl.1906), Mv. Mesûd Ahmed (öl.2008). İmam Rıza şu hocalardan da çok faydalanmıştır: Şeyh Hüseyin b. Sâlih (öl.1884), Şeyh Abdurrahman Siraj Mekkî (öl.1883), Şeyh Ahmed b. Zeynî Dahlân Mekkî (öl.1881) ve şeyhi Pir Şah Âl-i Râsûl Mârhervi'dir.²⁵¹

Rıza Han, 1874'te Efdâl Hüseyin'in en büyük kızıyla evlenir ve bu evlilikten yedi çocuğu olur. İki erkek beşi kız olan çocuklarından sadece erkek olanlarının isimleri

²⁴⁶ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A 'lâ Hazret*, 1/27-28.

²⁴⁷ Nâsır, *Hayât-ı A 'lâ Hazret*, 31. Daha fazla ayrıntı için bkz. Kâdri, "Yâd-ı A 'lâ Hazret", 22-26. Krş. Kâviş, *İmam-ı Ehli-Sünnet Mevlânâ Ahmed Rıza Han*, 13.

²⁴⁸ Muhammed Enver Han, *Mevlânâ Ahmed Rıza Han Barelvi ki Fıkhi Hidmât ka Tahkik-i Câtze*, (Câmşûrû: Sind Üniversitesi, Tekâbul-i Edyân ve Sekâfet-i İslâmiye, Doktora Tezi, 1998), 26.

²⁴⁹ Seyyidi, *İmam Ahmed Rıza*, 9.

²⁵⁰ Mv. Muhammed Sâbir Nesîm Bestevî, *A 'lâ Hazret Barelvi*, (Lahor: Mektebe-yi Nebeviye, 1976), 37.

²⁵¹ Ahmed, "Ahmed Rıza Han Barelvi", 49.

bilinmektedir. Bunlar Mv. Şah Hâmid Rıza Han (öl.1943) ve Mv. Müftü Mustafa Rıza Han'dır (öl.1981).²⁵²

İmam Rıza düzenli olarak herhangi bir medresede ders vermemiştir, ancak birçok öğrencisi olmuştur. Bilinen öğrencileri şunlardır: Oğlu Mv. Hâmid Rıza Han, Mv. Emced Ali Uzma, Mv. Zaferuddin Razvi Bihâri, Mv. Seyit Ahmed Eşref Gîlânî, Mv. Abdulalim Mirti, Mv. Burhânu'l-Hak Cebelpûri, Mv. Nâvâb Sultâni, Mv. Seyyid Amir Ahmed, Mv. Hasan Rıza Han, Mv. Hâfız Yakînuddin ve İmam Rıza'nın ağabeyi Mv. Muhammed Rıza Han, vardır.

İmam Rıza 25 Safer 1340 / 28 Ekim 1921'de bir cuma günü 65 yaşındayken vefat etmiştir. Türbesi Bareilly'de bulunmaktadır.²⁵³

B. İmam Ahmed Rıza Han Barelvî'nin İlmî ve Ahlakî Kişiliği

İmam Rıza'nın 55 ilim ve sanat dalında bilgi sahibi olduğu bilinmektedir, ancak bazı kaynaklarda bu sayının 45 olarak ifade edildiği de söylenmektedir.²⁵⁴ Bunlar arasında Kur'an ilmi, hadis ilmi, hadis esasları, Hanîfî fıkıhı, fıkıh kitapları ve diğer dinler, fıkıhın esasları, tefsir ilmi, akaid ve kelam ilmi, nahiv ilmi, mânâ ilmi, sarf ilmi, beyân ilmi, bedii ilmi, mantık ilmi, münazara ilmi, felsefe ilmi, teksir ilmi, hesap ilmi, heyet ilmi, kiraât, tasavvuf, şiir, esmâu'r-ricâl, tarih, luğat, edebiyat vb. Allah'ın onu mükemmel bir hafıza ile kutsadığı söylenmektedir.²⁵⁵

Bazıları İmam Rıza'yı hafız zannettikleri için A'lâ Hazret, bu bilgiyi öğrendikten sonra sonra Kur'an'ı ezberlemeye başlamış ve muhtemelen yatsı namazı için cemaat oluşana kadar olan zamanını Kur'an'ı ezberlemeye ayırmıştır. İmam Rıza, "Benim adıma Hafız yazan

²⁵² Ahmed, *Hayât-ı İmam-ı Ehli Sünnet*, 3. Daha ayrıntı için bkz. Kirmânî, *Sîret-i Pâk A'lâ Hazret*, 32-36; Rizvi, *Hayât-ı A'lâ Hazret*, 75-81; Rizvi, *Feyzân-ı A'lâ Hazret*, 92.

²⁵³ Seyyidi, *İmam Ahmed Rıza*, 9. Krş. Rizvi, *Hayat-ı A'lâ Hazret*, 1023. Krş. Kâviş, *İmam Ehli-Sünnet Mevlâna Ahmed Rıza Han Barelvî*, 37. Ahmed Rıza Han'ın torunu Muhammed Ahter Rıza el-Kâdiri, dedesinin vefatından 5 ay önce Ramazan 1339 tarihinde ölüm tarihini İnsan suresindeki "Her birinin etrafında gümüş kaplar, billür kadehler, gümüş beyazlığında şeffaf kupalar doluşturılır." (İnsan, 76/5) ayetinden çıkardığını söyler. Bkz. Muhammed Ahter Rıza el-Kâdiri el-Ezherî, "Nebzetun ani'ş-şeyhi'l-imâmi'l-hümâm vahîdî'z-zemân ferîdî'l-evân el-allame Ahmed Rıza Hân." *el-Emnu ve'l-ulâ li nâi'l-Mustafa bi-dâfi'l-belâ*, 9. Oğlu ise bu süreyi spesifik olarak 4 ay 22 gün olarak ifade eder. Bkz. Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 1/35.

²⁵⁴ Han, *Mevlâna Rıza ki Fikihi Hidmât*, 26.

²⁵⁵ Seyyidi, *İmam Ahmed Rıza*, 7. Krş. Nasır, *Hayât-ı A'lâ Hazret*, 32; Rizvi, *Feyzân-ı A'lâ Hazret*, 220.

Allah'ın kulları haksız çıkmasın diye, her gün bir cüz ezberleyip otuzuncu gün otuzuncu cüzü ezberledim” diyerek, Kur'an-ı Kerim'i büyük bir çaba ile ezberlediğini anlatmaktadır.²⁵⁶

İmam Rıza on üç yıl on ay dört günlükken babası Mv. Naki Ali Han'dan bütün gerekli ilimleri alıp mezuniyetini tamamladı. Yukarıda geçtiği üzere aynı günde bir soruya cevaben ilk fetvasını yazdı ve fetvayı doğru bulduktan sonra babası fetva yazma görevini ona verdi ve sonuna kadar fetva yazmaya devam etti.²⁵⁷ Barelvi alimleri, İmam Rıza'nın Dâru'l-İfta'sında Hindistan, Pakistan, Burma, Çin, Amerika, Afganistan, Afrika, Hicaz ve diğer İslam ülkelerinden birçok soruların geldiğini ve bunların sayılarının bazen 400 ve bazen 500'ü bulunduğunu belirtmektedir.²⁵⁸

Barelvi âlimlerine göre fıkıh sorularının cevaplarını aramaktan yorulanlar, A'lâ Hazret'e teslim olur ve referans isterlerdi. İmam Rıza onlara: “*Reddu'l-muhtar*'ın filan cildinin filan sayfasında şu sözlerle filan satırda var diyerek fıkıh kitaplarının adını ve bölümlerini söyleyerek cevap verirdi. İlgili kitaplara bakıldığında İmam Rıza'nın tarif ettiği aynı sayfada yazılmış aynı kelimeler bulunurdu. Bu Allah tarafından kendisine iyi bir hafıza gücü verildiğini göstermektedir.²⁵⁹

Ahmed Rıza Han'ın batını ilimlerden olan *ilm-i teksîr*²⁶⁰, *ilm-i hey'et*²⁶¹ ve *ilm-i cefr*'de de²⁶² yetkin olduğu söylenmiştir. İmam Ahmed Rıza'nın cefr ilminin çok incelikli (s sofistike) bir ilim olup ehl-i beyte özgü olan bu ilmi Hz. Ali ve Hz. İmam Cafer-i Sadık'ın açıkladığını ifade etmiştir.²⁶³

Barelvi âlimleri İmam Rıza'yı Resulullah'ı çok seven *Âşık-ı Resûl* olarak anarlar. Onlara göre İmam Ahmed Rıza Han Peygamber'e (sav) olan sevginin örneğiydi.²⁶⁴ "Aşk-ı

²⁵⁶ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 1/30. Krş. Rizvi, *Feyzân-ı A'lâ Hazret*, 220-221.

²⁵⁷ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 1/28.

²⁵⁸ Seyyidi, *İmam Ahmed Rıza*, 7-8.

²⁵⁹ Nâsır, *Hayât-ı A'lâ Hazret*, 32-33; krş. Bestevi, *A'lâ Hazret Barelvi*, 81.

²⁶⁰ BİR ismin sayıları bulması ve bu sayıları bölün ve muska kutularına her iki tarafın toplamı eşit olacak şekilde yazın, bunu ilim Teksir denir.

²⁶¹ İlimi Hey'et, yıldızlar ve astronomi bilgisini ifade eder. Görünmeyen şeyler ve kayıp eşya hakkında bilgi almak için bu ilim kullanır. İmam Rıza bu ilimde ustaydı ama Allah'ın dilediği zaman değerleri değiştirme gücüne sahip olduğuna inanıyordu. Bkz. Mv. Zaferuddin Razvi Bihâri, *Hayât-ı A'lâ Hazret*, (Lahor: Mektebe-yi Nebeviyye, 2003), 245-247.

²⁶² Gaybın farkında olma bilgisi, görülmeyeni harf ve rakamlarla keşfetme bilgisi. Cefr ilminde yıldızların insanın kaderini etkilediği kabul edilir. Dolayısıyla Barelviler bu bilgiyi meşru, Diyobendiler ise bu bilgiyi gerçek bilgi olarak bilmeyi inançsızlık yani küfür olarak değerlendirmektedir. Bkz. <https://darulifta-deoband.com/home/ur/islamic-beliefs/174573>.

²⁶³ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 1/28-29.

²⁶⁴ Daha fazla ayrıntı için Bkz. Rizvi, *Feyzân-ı A'lâ Hazret*, 265-273.

Resûl'ün hazinelerinden sonsuz servet elde edip bu serveti insanlar arasında dağıtmıştır."²⁶⁵ Onun yazdığı *Hadayık-ı bahşîş-i şerif* adlı naatlarını içeren kitabı bu aşkın ispatıdır. Sadece kaleminin ucuyla değil, kalbinin derinliklerinden yazdığı her dörtlük, Peygamberimize olan sonsuz sevgisine ve bağlılığına şahitlik eder. Peygamber'in (sav) itaatini ve kulluğunu kalbi ve ruhuyla kabul ettiği için hiçbir dünyevi kişinin iltifatına kaside yazmamıştır.²⁶⁶

İmam Rıza ikinci kez hacca gittiğinde Peygamber'i ziyaret etmek arzusuyla mübarek kabrinin önünde uzun bir süre salavat okumuş ancak ilk gece ziyaret kısmet olmayıp çok hüznülenince Peygamber'in rahmetinden ümidini dile getirdiği ünlü Naat gazelini yazdı. Çok edepli bir şekilde oturmuş ziyareti beklerken Allah'ın lütfuyla uyanık bir halde Hz. Peygamber'i ziyaret etti.²⁶⁷

İmam Rıza çok dindar biri olarak bilinmektedir. Kendisinin anlattığına göre, bir gece Recep ayında babası Mevlâna Naki Ali Han'ı rüyasında görmüş ve babası ona şöyle demiştir: "Ahmed Rıza, bu Ramazan çok hasta olacaksın. Oruçlarını kaçırma." İmam Rıza, bu uyarıya rağmen hiçbir hastalık veya yolculuk sebebiyle oruçlarını terk etmediğini dile getirir. Ramazan ayında ciddi şekilde hastalandığını ancak yine de oruçlarını aksatmadığını söyleyerek, bu konuda Allah'a şükretmiştir. Ayrıca, İmam Rıza kendi imanını şu sözlerle ifade eder: "Biri kalbimi ikiye bölecek olsa, bir tarafında 'Lâ ilâhe illallah' diğer tarafında ise 'Muhammedün resûlullah' yazılı olduğunu görür."²⁶⁸

İmam Rıza'nın müritleri, onu "fena fi'r-Resûl" yani kendini Peygamber Efendimiz'e (sav) adayan, onun yolunda tamamen yok olan biri olarak görürler. İmam Rıza, Peygamberimize yönelik küstahça sözler duyduğunda gözyaşlarına hâkim olamaz ve bu tür davranışlara sert bir şekilde tepki gösterirdi. O, sevgili Peygamberimizin tarafını tutarak küstahlıkları reddeder ve bu süreçte zalimleri keskin ve kararlı sözlerle sustururdu. İmam Rıza, Allah'ın kendisini Peygamberimiz (sav) için bir kalkan olarak görevlendirdiğine inanır ve bu görevi yerine getirirken gurur duyardı. Onun amacı, Peygamberimize hakaret etmeye cesaret edenleri, kendisiyle uğraşmaya mecbur bırakmaktı ki bu sayede onlar,

²⁶⁵ Ahmed Rıza Han, *el-Fuyûzâtü'l-Melekiyye*, 125'den akt. Muhammed Mesud Ahmed, *Muhadis Barelvi*, (Karaçi: İdare-yi Mesudiye, 2004) 83.

²⁶⁶ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 1/30. Krş. Abdulhakim Han Ahter Şahcihânûrî, *İmam Ahmed Rıza*, (Lahor: İdare-i Meârif-i Numaniye, 2007), 8.

²⁶⁷ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 1/32.

²⁶⁸ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 1/32, 3/413.

Peygamberimizin şanına dil uzatmaktan geri dursunlar. Bu tutumu, onun Peygamber sevgisinin ve bağlılığının ne kadar derin olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.²⁶⁹

İmam Rıza'nın müritleri, onun iyi kalpli bir insan olduğunu, fakirlere hep yardım ettiğini, asla onları eli boş döndürmediğini hatta hayatının son günlerinde arkadaşlarına ve özellikle akrabalarına onlara yardım etmesini, onlara kendi evlerinden güzel ve lezzetli yiyecekler yedirmelerini ve asla fakire kızmamalarını vasiyet ettiğini söylerler.²⁷⁰

Hayatı boyunca tasnif ve telif ile uğraşan Ahmet Rıza Han'ın namazları cemaatle kıldığı, az yemek yiyip az uyuduğu söylenmiştir. İki saatten fazla uyumadığı ifade edilmiştir.²⁷¹ Uyurken baş parmağını işaret parmağının üzerine koyar, böylece parmaklarıyla 'Allah' kelimesini oluştururdu. Ayaklarını uzatarak uyumaz, sağ tarafına yatarak ellerini başının altında toplayarak vücuduyla 'Muhammed' kelimesini oluşturduğu söylenmiştir.²⁷²

İmam Rıza'yı sıradan bir insandan farklı kılan pek çok kerametleri anlatılmaktadır. Bunlardan biri, Şeyh Habib'ur Rahmân 1920'deki bir olayı şöyle anlatır. Şeyh, "Kendisinin dişleri bile çıkmamış küçük bir çocuk olduğunu ve o yaşta çok zayıf ve hasta olduğunu anlatmaktadır. Yavaş yavaş hastalığı kötüleşip zatürreye döndü, nefesi kesildi hatta ailem bile öldüğümü ilan etti ve beni bir battaniye ile sararak ayrı yatırdılar, der. A'lâ Hazrat'ın sayesinde ailem onun yakınlardaki bir evde yaşıyorlardı ve bu trajik olayı öğrenince çok üzülmüş. Benim hastalığının detaylarını sormuş ve bazı muskaları hazırlayıp burnumdan tütsü verilmesini emretmiş. Annem ve babam ona çok inanlardı cenaze hazırlıkları yaparken Hazretin verilen talimatına uymuşlar çok geçmeden battaniyenin içinden ağlama sesi duymuşlar, annem battaniyeyi çıkardığında ben yeniden hayattaymışım."²⁷³

A'lâ Hazret bir kere Biit'tan trenle Bareilly'e gidiyordu. Yolda birkaç dakika Nevâb Genj diye bir istasyonda durdu, akşam vaktiydi. A'lâ Hazret arkadaşlarıyla namaz kılmak için kürsüye indi. Meslektaşları tren çalışırsa ne olur diye endişelenirken o sakince ezan okutturup cemaatle birlikte namaza başladı. Trenin kalkma zamanı geldiğinde makinist treni çalıştırmak ister ama treni çalıştıramaz. Makinist herkesi toplar ve motorda herhangi bir arızanın olmadığını bildirir. Aniden bir Hindu panditin bir dervişin namaz kıldığını ve onun yüzden

²⁶⁹ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 1/32-33.

²⁷⁰ Şahcihân-pûrî, *İmam Ahmed Rıza*, 33.

²⁷¹ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 1/33.

²⁷² Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 1/33.

²⁷³ Rizvi, *Feyzân-ı A'lâ Hazret*, 377.

trenin çalışmadığını herkese anlatır. A'âlâ Hezret itmînân ile namazı bitirip arkadaşlarıyla trene biner binmez tren çalışmaya başlar. Doğrudur ki, Allah'a ait olan, kâinat O'na aittir.²⁷⁴

Başka bir olay da şöyle anlatılmaktadır: Cinlerin bir grubunun reisi Ahmed Muhaddis Sürti'nin (öl.1916) Dâru'l-Ulûmu'ndaki derslerine katılmış. 1901 yılında Muhaddis Surti, *et-Ta'liku'l-mücellî şerhu muiyyeti'l-musalli* adlı bir kitap yazmaktadır. Bir gün masasından birçok kâğıt kaybolur, çok arar ama bu kâğıtları bulamaz. Bu olayı İmam Rıza'ya anlatır. İmam Rıza ona camilerinde yaşayan bir cin grubunun varlığını ve bu grubun birinin İslami ilimleri bildiğini ve o hocanın hadis derslerine katıldığını anlatır. Bu cinin onun kâğıtlarına bakmak için aldığını ama geri koymayı unuttuğunu söylyerek ona camide tekrar arama yapmasını ister. Camide tekrar arama yapıldığında kâğıtları yüksek bir niş üzerinde güvenli bir şekilde saklanmış bulurlar.²⁷⁵

Müritleri, İmam Rıza Han'ın ölüleri diriltmek, ölülerle konuşmak, nehirleri yönetmek, hayvanlarla konuşmak, gayp hakkında haberleri vermek gibi özel kerametlerden bahsetmektedir. Bu kerametler İmamın sıradan bir insan olmadığına delil olarak gösterilmektedir.²⁷⁶

İmam Rıza'nın öldüğü 25 Safer 1340 / 28 Ekim 1921 Cuma günü Kudüs'te rüyasında Resulullah'ı gören Suriyeli bir ihtiyarın rüyası dikkat çekicidir. Suriyeli ihtiyar rüyasında Resulullah'ın huzurunda kendini görür. O an bütün sahabiler ve evliya da orada hazır bulunmaktadır. Ancak mecliste derin bir sessizlik vardır. Sanki birilerinin gelmesi beklenmektedir. İhtiyar, Hz. Peygamberimiz'e (sav) yaklaşarak, "Annem ve babam sana feda olsun, ne bekliyorsunuz?" diye sorar. Resulullah (sav) şöyle cevap verir: "Ahmed Rıza'yı bekliyoruz." İhtiyar, "Ahmed Rıza kimdir?" diye sorar. Peygamberimiz (sav), "Hindistan'da Bareilly sakinlerinden birisidir," diye yanıtlar. Suriyeli ihtiyar, rüyasından uyandıktan sonra, Ahmed Rıza'yı aramak için Hindistan'a gider. Bareilly'e vardığında, Peygamberimiz'in (sav) sevdiği bu zatın, 25 Safer'de rüyasını gördüğü gün vefat ettiğini öğrenir.²⁷⁷

²⁷⁴ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'âlâ Hazret*, 1/33-34. Daha fazla ayrıntı için Bkz. Rizvi, *Hayât-ı A'âlâ Hazret*, 625-1000.

²⁷⁵ Rizvi, *Hayât-ı A'âlâ Hazret*, 981. Krş. Bestevi, *A'âlâ Hazret Bareilvi*, 63-69.

²⁷⁶ Rizvi, *Feyzân-ı A'âlâ Hazret*, 378-400.

²⁷⁷ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'âlâ Hazret*, 1/35-36.

C. İmam Ahmed Rıza Han Barelvi'nin Eserleri

Rıza Han çeşitli konularda 1000'den fazla kitap yazmıştır. Takipçileri bunların elli beş ayrı ilme ait 1100 kitap olduğunu söyler. Barelvi âlimleri, 1282h'den 1340h'a kadar onun tarafından yazılmış sayısız fetvayı bildirirler ama maalesef hepsinin yazıya aktarılamadığı anlatılmaktadır. Yazıya aktarılanları *el-Atâyâ en-Nebeviyye fi'l-fetâvâ er-Rızviyye* adıyla yayınlanmıştır. Bu kitap *Fetâvâ Rızviyye* adı ile meşhur olmuştur. Fetvaların toplam sayfa sayısı 21656, toplam soru-cevap 6847 ve toplam dergi sayısı 206 olan 30 cilt halinde mevcuttur.²⁷⁸ Fetvâlarda Kur'an, Hadis, Fıkıh, Mantık, Kelâm vb. çeşitli ilim dallarına temas edilmiştir.

Bazı kitapları şunlardır:

el-Mu'temedu'l-mustened binâu necâti'l-ebed: İmam Rıza'nın akaidle ilgili bu kitabı esasen Fadlu'r-rasûl el-Osmâni el-Bedâyûni'nin (öl.1289/1872) kendi ifadesiyle Necdîlerin (Vehhabiler) dalaletlerini ortadan kaldırmak Ehl-i sünnetin itikadını ortaya koymak amacıyla yazdığı *el-Mu'tekadu'l-muntekad* adlı akait kitabına yazmış olduğu şerhtir. Rıza Han, şerhin önsözünde Naturalist (Tabiatçı), Nedevî ve Necdîleri (Vehhabi) ifrît olarak gördüğünü Kâdiyâniliği ve Rafizileri de en zararlı şerir varlıklar olarak gördüğünü ifade eder.²⁷⁹

Husâmu'l-Haremeyn âla menhari'l-küfri ve'l-meyn: İmam Rıza'nın Haremeynde 1324/1906'da Urduca yazdığı bu küçük risalede *el-Mutemedu'l-mustened*'i referans göstererek Gulam Ahmed Kâdiyâni, Kâsım Nânotovi, Raşid Ahmed Gangohi, Halil Ahmed Sehâranpûri, Eşref Ali Tânvî'yi tekfir etmiştir. Kadiyaniler, Mirzâîler, Vehhabiler, Diyobendileri kâfir ilan edip Haremeynde daha önce imam, müderris olarak hizmet etmiş ve etmeye devam eden Hanefî, Şafîi ve Maliki mezhebine mensup 35 âlimin Hindistan'da Ahmed Rıza Han'ın bahsettiği bu kişi ve grupları kendilerinin de tekfir ettiğine dair beyanları ilave edilmiştir.²⁸⁰

Bu eserde dikkat çekici husus, Rıza Han'ın *el-Vehhâbiyyetu'l-emsâliyye ve'l-havâtumiyye* genel başlığı altında değerlendirdiği bu mürted grubun kendi içinde Emir Hasan ve Emir Ahmed es-Sehsvâni adıyla *Emîriyye*, Nezir Hasan Dihlevî'ye nispetle *Nezîriyye*,

²⁷⁸ Barelvi, *Fetâvâ Rızviyye*. Bkz. Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 1/34. Bkz. Ahmed, *Sevenih Alâ Hz. İmam Ahmed Rıza*, 391-394. Krş. Ahmed, *Hayât-ı İmam-ı Ehli Sünnet*, 42-46.

²⁷⁹ Rıza Han, "Hutbetu'l-mahşi", 64.

²⁸⁰ Rıza Han, *Husâmu'l-Haremeyn*; krş. Şahcihânpûri, *İmam Ahmed Rıza*, 6-7.

Kâsım Nânotovî'ye nispetle *Kâsımiyye* adıyla alt gruplara ayrıldığını ifade etmesidir. Yine Diyobendi Reşîd Ahmed Gangohî'yi *el-Vehhâbiyyetu'l-Kezzâbiyye* adıyla anması, yine Gangohî'nin bazı takipçilerini Rafizi Şeytaniyye fırkasına benzetererek *el-Vehhâbiyyetu's-Şeytâniyye* diye anması ilginçtir.²⁸¹

el-Emnu ve'l-ulâ li-nâiti'l-Mustafa bi-dâfi'l-belâ (*Mustafa'yı Belaları Savuran Olan Öven Kişinin Emniyette ve Yücelikte Olması*): Ahmed Rıza Han'ın torunu Muhammed Ahter Rıza tarafından Arapçaya çevrilen bu eser, *sA'lât-ı tâciyye* veya *durûd-ı tâc* adıyla bilinen Rasulullah'a salavat içeren duada geçen “belayı defeden, hastalıkları iyileştiren” gibi ifadeler içeren dua cümlelerinin bidat ve şirk olduğunu düşünen Diyobendilere karşı Ahmed Rıza Han'ın 1311/1893 yılında yazdığı eserdir. İki bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde Rıza Han, Rasulullah (sav) için bu ifadeleri kullanmanın caiz olduğuna dair 6 ayet ve 60 hadis-i şerifi örnek olarak verir. Eserin ikinci bölümünde ise *sA'lât-ı tâciyyeye* bid'at ve şirk diyen Vehhabilerin delillerini yıkan 44 ayet ve 240 hadise yer verilmiştir.²⁸²

Subhânu's-subûh an aybi kizbin makkûh adlı kitabını Allah'a yalanlarla iftira atanlara cevap olarak yazmıştır.

İmam Rıza Han, dünyanın hareket etmediğine ve sakin durduğuna inandığı için bu konuda birkaç eser yazmıştır. *Nuzûl-i âyât-i Furkân be-sukûn-i zemîn u âsımân* adlı kitabında dünyanın sakin olup hareket etmediğini durağan bir halde olduğunu Kur'an ayetleriyle ispatlamaya çalışmış ve bilim insanlarının dünyanın döndüğü fikrini reddetmiştir. *Fevz-i mübîn der redd-i hareket-i zemîn* adlı eserinde de Dünya'nın hareket ettiği gerçeğini reddetmek için kaleme almıştır.²⁸³ *Muîn-i mubîn be her devr-i şems ve sükûn-ı zemîn* adlı küçük risalesinde de Amerikalı Profesör Albert F. Parta'yı eleştirmiştir.²⁸⁴

²⁸¹ Rıza Han, *Husâmu'l-Harameyn*, 31-38.

²⁸² Bkz. Ahmed Rıza Han Barelvi. *el-Emnu ve'l-ulâ li-nâiti'l-Mustafa bi-dâfi'l-belâ*, Çev. Muhammed Ahter Rıza el-Kâdirî el-Ezherî, (Dimeşk: Dâru'n-Nu'mân li'l-ulûm, 1430/2009). *Salât-ı Tâciyye* metninin çalışmamızın üçüncü bölümünde “Muhtar Kul” başlığı altında göstereceğiz.

²⁸³ İmam Ahmed Rıza Han, *Fuz'ı Mübin der redi Hereketi Zemin*, Resâyıl Fetvâ Rezviya (Karaçi: Meclis İ.T, ts). Bkz. Ahmed, Muhadis Barelvi, 109.

²⁸⁴ İmam Ahmed Rıza Han, *Moin Mübin Berdûr Şems ve Sukûn'u Zemin*, Resâyıl Fetvâ Rezviya (Karaçi: Meclis İ.T, 1338), 4/27.

Kenzu'l-Îmân adlı kitabı Kur'an-ı Kerim'in Urduca tercümesidir. Bu eser üzerine İmam Rıza'nın halifesi Mv. Seyyid Naîmuddin Muradâbâdi bir hâşiye yazmıştır.²⁸⁵ fgyhsdfh²⁸⁶

Onun diğer meşhur kitapları *Tecellî'l-Yakîn, el-Kevkebetu's-Şihâbiyye, Sellu's-suyûf el-Hindiyye, Hâyâtu'l-Mevât*.²⁸⁷

Ahmed Rıza Han siyaset alanında da önemli bir rol oynadı. Onun siyasî fikirlerini anlatmak için kaleme aldığı *Enfesu'l-fikr fî kurbâni'l-bakar, A'lâmu'l-a'lâm bienne Hindûstân dâru's-selâm, Tedbîr-i Felâh ve necât ve ıslâh* vb. kitapları önemli kitaplardır.

İmam Rıza'nın Kur'an-ı Kerim'e dair de çok çalışmaları vardır. O, bir tefsir yazmamıştır, ancak birçok tefsire şerh yazmıştır. Şerh yazdığı tefsirler şunlardır: *Tefsîr-i Beydâvî-yi Şerîf, İnâyetu'l-Kâdî, Meâlimu't-tenzîl, el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân, ed-Durru'l-mensûr, Tefsîru Hâzin*. İmam Rıza'nın bu tefsirlerin tamamına şerh yazmamıştır. Bu tefsirlerde bulunan bazı hatalı yorumları tashih etmiştir. Örneğin Beğâvî'nin (öl.516/1122), “Onlardan, kurtulacağına inandığı kişiye, ‘Efendinin yanında benden bahset’ dedi. Fakat şeytan ona, efendisine Yûsuf’tan söz etmeyi unutturdu. Dolayısıyla Yûsuf birkaç sene daha zindanda kaldı.” (Yusuf, 12/42) ayetini tefsir ederken Şeytan’ın Hz. Yusuf (as) üzerinde kontrolünün kolaylaştığı şeklindeki yorumu eleştirir.

Barelviler İmam Rıza'nın hadis konusunda da müthiş bir uzmanlığa sahip olduğunu *Kütüb-i Sitte* başta olmak üzere birçok hadis kitabına tasrihatta bulunduğunu ifade ederler. Bir kısım açıklamalarda bulunduğu hadis kitapları şunlardır. *Sahih-i Buhâri, Sahih-i Müslim, Sahih-i Tirmizi, Sünen-i Nesai, İbn Mâce, Kitâbu'l-Âsâr, Müsned-i Ahmed b. Hanbel, Sünen-i Dârimî, Terğîb ve Terhîb, el-Makasidu'l-Hüsnâ, Mevzûât-ı Kebîr, Umdetu'l-Kâri, Fethu'l-Bâri* vb.

İmam Rıza'nın fıkıh alanındaki çalışmaları çok büyüktür. Barelvi alimleri, İmam Ebu Hanife, İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed, İmam Züfer'in yansımasının İmam Rıza'da görüldüğünü söylerler. Belki de bu yüzden Muhammed İkbâl, İmam Rıza hakkında “Mevlâna

²⁸⁵ Kenz'ul-Îmân me Tefsir Hezayn'ul-İrfân, İmam Ahmed Rıza Han (hâşiye: Seyyid Muhammed Naeemuddin) (Karaçi: Metebet'ul Medeny, ts). Bkz. Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 1/35. Bkz. Şeh-ul-İslam Alama Sayid Muhammed Medeni, “İmam Rıza or Urdu tercüme Kurani ka Takbuli Mutâlâ”, İmam Ahmed Rıza Number, 6/7-8-9(26 Marta 1976), 85-113.

²⁸⁶ Ahmed Yâr Han Naîmî. *Kenzu'l-Îmân tefsîru Nûri'l-İrfân*. (Lahor: Pir Bahai Company, ts.)

²⁸⁷ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 1/34.

Ahmed Rıza Han tabiatında biraz sert olmasaydı, kendi zamanının İmam Ebu Hanife'si olurdu” demiştir.²⁸⁸

İmam Rıza'nın şiir ve edebiyatta da yetkinliği vardır. Onun Farsça, Arapça ve Urduca dillerinde yayınlanmış çok sayıda naati bulunmaktadır.²⁸⁹ Şeyh Ahmed Ebu'l-Hayr Mir Dâd Mekkî (öl.2020), ilim ve belagatta İmam Rıza gibi birisini görmediğini böyle bir şeyhin varlığı için Allah'a şükrettiğini söyler.²⁹⁰

Rıza Han'ın bini aşkın eseriyle ilgili ayrıntılı çalışma, takipçilerinden Mv. Zaferuddin'in (ö. 1962) *Hayât-ı A'lâ Hazret* adlı kitabında yapılmıştır. Bu kitap, basılı ve yayınlanmamış eserler de dahil olmak üzere Rıza Han'ın tüm kitaplarını ayrıntılı bir şekilde ele alan çok geniş bir eserdir. Bu kitaba göre, İmam Ahmed Rıza'nın çeşitli konularda yazdığı kitapların dağılımı ise şöyledir:²⁹¹

- Kalam hakkında 17 kitap
- Akâid hakkında 31 kitap
- Tecvid hakkında 2 kitap
- Tefsir hakkında 6 kitap
- Hadis Usulü hakkında 6 kitap
- Hadis için 11 kitap
- Fıkıh Usûlu için 9 kitap
- Fıkıh hakkında 50 kitap
- Ferâiz hakkında 4 kitap
- Kur'an hat sanatı ile ilgili 1 kitap
- Arap edebiyatı hakkında 6 kitap
- Lugat hakkında 2 kitap
- Sefer ile ilgili 3 kitap
- İlm-i fezâil hakkında 30 kitap
- Menâkıb hakkında 18 kitap
- İlm-i sülûk üzerine 2 kitap

²⁸⁸ Seyyidi, *İmam Ahmed Rıza*, 22.

²⁸⁹ Seyyidi, *İmam Ahmed Rıza*, 26-40; Muhammed Masod Ahmed, İmam Ahmed Rıza or Âlem İslam(Karaçi: İdare'ye Mesodiya, 2000), 14-28.

²⁹⁰ Seyyidi, *İmam Ahmed Rıza*, 9.

²⁹¹ Bkz. Razvi Bihâri, *Hayât-ı A'lâ Hazret*.

- İlm-i ahlak için 2 kitap
- Tasavvuf bilgisi için 3 kitap
- Zikir bilgisi için 5 kitap
- İlm-i terhib ve terhib ile ilgili 1 kitap
- İlm-i tarih üzerine 3 kitap
- İlm-i münâzarâ üzerine 18 kitap
- İlm-i teksir üzerine 1 kitap
- İlm-i aritmetik üzerine 1 kitap
- İlm-i İrsimâ'ye Teyki (sayıların özelliklerini tartışan bilgi) üzerine 3 kitap
- Cefr bilgisi üzerine 3 kitap
- Astronomi bilgisi üzerine 1 kitap

Rıza Han'ın hem Müslümanlar hem de gayrimüslimlerle ilgili de birçok dinî kitabı bulunmaktadır. Daha çok reddiye şeklinde olan bu eserleri şunlardır: Hristiyanlığa reddiye için 3 kitap, *reddi ariyâ* üzerine 2 kitap, *reddi neçeriyâ* hakkında 7 kitap, Kâdiyânilik hakkında 6 kitap, Râfizilik hakkında 6 kitap, Nevâsib hakkında 1 kitap, Vehhâbilik hakkında 76 kitap, *reddi gayire muklidin* hakkında 26 kitap, *reddi nedvâ* hakkında 17 kitap, Râfizilerin kolları olarak nitelendirdiği *Mefseka* hakkında 7 kitap, yine başka bir kolu olan *Tefdiliyye* hakkında da 7 kitap yazmıştır. Sufî olmadığı halde sufîlik iddiasında bulunan *Mutasavvife* hakkında 2 kitap, Mv. İsmail Dihlevî hakkında 10 kitap, Mv. Nânotovî hakkında 12 kitap, Mv. Gangohî hakkında 25 kitap, Tânvi hakkında 9 kitap, Mv. Nezir Hüseyin hakkında 6 kitap yazmıştır.²⁹²

D. İmam Ahmed Rıza Han Barelvî'nin Görüşleri

Barelvî âlimlerine göre, Barelvîler kesinlikle Ehl-i Sünnet'tir ve “Sünnî” kelimesi “Şii” kelimesiyle karıştırılmamalıdır. Birçok grup, kendilerinin Sünnî olduğunu iddia etse de tarihsel ve modern bakış açılarıyla, Sünnî, Hanefî ve Barelvî olanlar gerçek anlamda Sünnî'dir, çünkü sünnet İslâm'ın özüdür. Ancak, Ehl-i Sünnet içinde yeni bir grup olarak ortaya çıktıkları izlenimi yaratmak amacıyla kötü niyetli gruplar tarafından kendilerine “Barelvî” adı verilmiştir.²⁹³

²⁹² Razvî Bihârî, *Hayât-ı A'lâ Hazret.*

²⁹³ Şekîb Arslan Mübârekpûrî, *Barelvî hi Ehl-i Sünnet hain*, (A'zem Gar: Bahru'l-Ulûm Urs Committee, 2017), 3.

İmam Ahmed Rıza Han'ın genel görüşlerini açıklayalım.

1. İmam Ahmed Rıza Han'ın Akidevi Görüşleri

Bir insanı Müslüman yapmanın yolu, "Lâ ilâhe illâllah Muhammedün Rasulullah" demektir. Allah tektir. Allah, kullarına doğru yolu göstermek için peygamberler ve elçiler olarak salih kullarını göndermiştir. Allah'tan gelen her şey doğrudur, ben bu peygamberlere ve kitaplara inanıyorum, bunların en büyüğü ve lideri ise Muhammed'dir. Benim dinim Müslümanların dinidir, Müslümanların dini doğru olandır ve Müslümanların dini dışında kalan tüm dinler batıldır.²⁹⁴

Kur'an-ı Kerim'de Allah'la ilgili geçen haberi sıfatları kabul edeceğim diye onun da bizim gibi uzuvları olduğuna inanmak anlamında *teşbih-i mahz* akidesine sahip olmak küfürdür. Aynı konuda Yüce Allah'ı O'nun layık olmadığı sıfatlardan tenzih edeceğim diye O'nun haberi sıfatlarını inkâr anlamına gelecek *tenzih-i mahz* akidesi de sapkınlıktır. Bu konuda doğru olan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin *tenzih maa't-teşbih bilâ teşbih* (تنزيه مع تشبيه) yani teşbihe kaçmadan O'nun sıfatlarını kabul edip O'nu layık olmayan sıfatlardan tenzih akidesidir.²⁹⁵

İmam Rıza, bu hususta asıl akidenin "*O'na benzer hiçbirşey yoktur.*" (Şûra, 42/11) ilkesi olduğunu bunun *tenzihi* ifade ettiğini, ayetin devamındaki "*O herşeyi işitir, her şeyi görür.*" (Şûra, 42/11) ayetinin ise teşbih olduğunu ancak Allah'ın işitmek için kulağa, görmek için göze ihtiyacı olmadığını biliriz. İşte bu *tenzihle beraber teşbihsiz teşbih* inancıdır.²⁹⁶

Hız. Peygamber'in şefaati demek hiçbir Müslümanın ceza görmeden onun şefaati ile kurtulmasıdır. Ceza tamamlandıktan sonra şefaati olursa o zaman şefaatin etkisi ne olur?! Cezanın tamamlanmasından sonra zaten kurtuluşa erecektir, dolayısıyla Peygamber'in (sav) şefaati onu bu cezadan kurtaracaktır.²⁹⁷

Var olan tüm meleklerle inanmak gereklidir, bunların bile bir sayısı yoktur, bütün kitaplara inanmak gibi, bütün meleklerle de inanmak lâzımdır. Kitaplardan dördünün adı biliniyor, geri kalan kitaplar da vardır. O halde bütün kitaplara inandığımız söylenmelidir. Aynı şekilde bütün elçilere de inanmak gerekmektedir.

²⁹⁴ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 1/137-138.

²⁹⁵ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 4/515.

²⁹⁶ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 4/516.

²⁹⁷ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 2/283.

Allah'ın, Hz. Peygamber'e (sav) verdiği lütufla *Mâ Kâne ve mâ Yekûn ilmine* sahip olduğunu yani Peygamberimizin geçmişte olmuş ve gelecekte olacak herşeyi bildiğine inanmaktadır.²⁹⁸

İmam Rıza, “*Allah verir, ben dağıtırım.*” (Buhari) hadisinden hareketle Hz. Peygamber'in (sav) Allah'ın hazinesi ve Allah'ın emrinin uygulayıcısı olduğunu Cenab-ı Hakk'ın lütf hazinelerini ve nimetlerini elçisinin mülküne yerleştirdiğini ifade eder. Ona göre Allah Resulü dilediğine verir, dilediğine vermez. Hz. Peygamber'in (sav) kararı dışında, Peygamber'in sarayından hiç kimse bir bereket ve zenginlik elde edemez.²⁹⁹

“Mefâtiḥ” (مفاتيح) ve “mekâlîd” (مقاليد) kavramlarının tamamı Hz. Peygamber ile ilişkilendirilmiştir. Dünya, görülen âlem; ahiret ise gayb âlemidir. Gaybın anahtarlarına "mefâtiḥ" denir. Bu mesele, “*Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları Allah'tan başka kimse bilemez.*” (En'âm, 6/59) ayetiyle açıklanır. Aynı şekilde gaybın anahtarları için “mekâlîd” kelimesi de kullanılmıştır. Nitekim, “*Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur.*” (Şûrâ, 42/12) ayeti bu bağlamda zikredilir. Buradan hareketle, "mefâtiḥ" kelimesinin ilk harfi "M" ve son harfi "H" ile "mekâlîd" kelimesinin ilk harfi "M" ve son harfi "D" birleştirildiğinde, kutsal isim olan "Muhammed" ortaya çıkar. Bu durum iki şekilde yorumlanır: Birincisi, gaybın ve görülen âlemin tüm anahtarlarının Hz. Muhammed'e verildiğine; ikincisi ise mefâtiḥ, mekâlîd ve gaybın tamamının kapalı olduğu, ancak bu kapıları açan anahtarın Peygamber'e ait olduğuna işaret eder. İmam Rıza, eğer Peygamber gelmemiş olsaydı, bu kapıların sonsuza dek kapalı kalacağını ifade etmiştir.³⁰⁰

İmam Ahmed Rıza "Muhammed" adının erdemini anlatır ve çocuklara Muhammed adını vermeyi sever ve der ki: "Kardeşlerimin tüm erkek çocuklarına Muhammed adını verdim." Bu ismin faziletini, "Kim benim sevgimden dolayı oğluna Muhammed veya Ahmed ismini koyarsa Allah, babayı ve oğlunu, ikisini de bağışlar".³⁰¹ "Kıyamet günü melekler, 'İsmi

²⁹⁸ Muhammed Serfirâz Han Safder, *Tefrîhu 'l-havâtur fî reddi tenvîri 'l-havâtur*, (Gujravalâ: İdâre-i Neşr u İşâat, 1977), 58.

²⁹⁹ Mâhûz ez Al-Muvahib-ud-Diniya, 1/27. Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A 'lâ Hazret*, 4/520.

³⁰⁰ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A 'lâ Hazret*, 4/507-508, Krş. Ahmed Yâr Han Naîmî, *Câe 'l-Hak ve zeheka 'l-bâtil*, (Gucerat: Müftü İktidar Ahmed Han Malik Naîmî Kütüphanesi, ts), 96.

³⁰¹ Kenz-ul-Âmal, kitab-un-Nikah, Hadis 45215, 16/175. Bahavala Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A 'lâ Hazret*, 1/74.

Muhammed veya Ahmed olanlar cennete gitsin' derler."³⁰² diye hadislerle anlatmaktadır. "Muhammed isminde bir adam eğer bir topluma katılırsa o toplum mübarek sayılır."³⁰³

Peygamberlerin vefatından sonra berzah hayatı gerçek ve dünyevidir.³⁰⁴ Sadece bir saniye için ölümler ve daha sonra eskisi gibi hayat verilir. Nitekim onların tereke malı taksim edilmez, eşlerine nikâh caiz olmaz hatta eşleri için iddet lazım değildir. Peygamberler kabirlerinde yiyip içerler ve namaz kılarlar.³⁰⁵

İmam Ahmed Rıza Han Peygamber Efendimiz'in (sav) yaşamının ötesinde de manevi gücünün ve etkisinin sürdüğüne inanmaktadır. Bu görüş, Barelvi hareketinin temel inançlarından biridir ve Peygamber Efendimiz'in (sav) hem fiziksel hem de manevi varlığının, zaman ve mekânla sınırlı olmadığına dayalıdır. İmam Ahmed Rıza Han, Peygamber Efendimiz'in (sav) öldükten sonra da ümmetine yardımcı olabileceğine ve onlarla doğrudan manevi bir ilişki kurabileceğine inanır. Barelvi görüşü, Peygamber Efendimiz'in (sav) öldükten sonra da ümmetine olan manevi etkisinin devam ettiğini ve bu etkinin, ona yöneltilen dualar ve salavatlar aracılığıyla insanların hayatına rehberlik edebileceğini savunur. Bu anlayışa göre, Peygamber Efendimiz (sav), Allah'ın izniyle, kullarıyla manevi düzeyde iletişim kurabilmekte, onların dertlerine çözüm olabilmektedir. Özellikle de bir mümin, Peygamber Efendimiz'e (sav) dua veya salavat gönderdiğinde, Peygamber Efendimiz (sav) bu çağrıya duyarsız kalmaz ve Allah'ın izniyle onlara yardımda bulunur.

Bu düşünce, Peygamber Efendimiz'in (sav) yüksek manevi makamına olan derin saygıyı ve sevgiyi ifade eder. Barelvi hareketi, bu görüşü savunarak, Peygamber Efendimiz'in (sav) her zaman ümmetine rehberlik etme kapasitesine sahip olduğuna inanır. Bu anlayış, özellikle çeşitli zorluklarla karşılaşan insanların, Peygamber Efendimiz'e (sav) dua etmeleri ve ona yönelmeleri gerektiği vurgusunu içerir.

Şeriatın biri zahir, diğeri batın olmak üzere iki yönü vardır. Kâdî, zahirî hükümlerde yetkilidir ve herkesin bu hükümlere uyması zorunludur. Pir veya Mürşid ise batınî hükümlerde yetkilidir ve bu hükümlere de herkesin riayet etmesi gerekir.³⁰⁶

³⁰² Firdos-ul-Ahbar Delmi, Bab-ul-Yaâ, Hadis 8515, 2/503(Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 1/64).

³⁰³ Kenz-ul-Âmal, kitab-un-Nikah, Hadis 45216, 16/175. (Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 1/74).

³⁰⁴ Sunan ibn Mâcâ, Kitabul Cenâiz, Hadis 1637, 2/291, Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 3/362.

³⁰⁵ Zerkani Ali Almuvaheb-ul-Diniya, 7/364-365. Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 3/362.

³⁰⁶ Bu konuda Mürşid'in veya pir'in batının bilinmesiyle ilgili iki olay anlatılarak mürşid'in batıl bilgiye sahip olduğu ispat edilmektedir, dolayısıyla onun emirlerine uymak doğru ve zorunludur diye anlatılmaktadır. Bkz. Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 2/261-262.

İmam Rıza'ya göre Raşidi halifelik Peygamberimizin nasihat ettiği yolda gerçekleşen Hz.Ebu Bekir Sıddık (r.a), Hz.Ömer-i Faruk (r.a), Hz.Osman-ı Gani (r.a), Hz. Ali (r.a) ve İmam Hasan (r.a) ve emiril mü'minin Ömer bin Abdülaziz dönemleri için geçerlidir. Böyle bir halifelik daha sonra İmam Mehdi tarafından kurulacaktır.³⁰⁷

Ahmed Rıza Han, İmamet-i Kübrâ (siyasi liderlik) hakkında Ehl-i Sünnete ve'l-Cemaatin şartlarını aynen kabul eder. Bu şartlar; erkek olmak, özgür olmak ve Kureyş'ten olmaktır. Bu şartlar kesindir ve icma bu yöndedir.³⁰⁸

Dört peygamberin hayatta olduğunu anlatmaktadır. Bu dört peygamberden ikisi gökte ve diğer ikisi yerdedir. Hazreti Hızır (as) ve Hazreti İlyâs (as) yeryüzündedir. Gökte olan Hz.İdris (as) ve Hz.İsa (as) dir.³⁰⁹ Hz.Hızır (as) diridir ve denizin hizmeti ona emanettir ve Hz.İlyas (as) yeryüzündedir. Her yıl hac zamanlarında toplanır, hac yaparlar, haccın sonunda zemzem suyundan içerler, bu su bütün yıl yemeden içmeden kendilerine yeter.³¹⁰

İmam Ahmed Rıza Han, Peygamber Efendimizin doğum günü olan Mevlid Kandili'nin kutlanmasını teşvik etmiştir. Ona göre, Peygamber'in (sav) doğum günü, İslam ümmeti için büyük bir nimettir ve bugünü kutlamak, Allah'a şükretmek için önemli bir vesiledir. Bu kutlamaların dinen bir sakıncası yoktur ve dini bir anlam taşır.

2. İmam Ahmed Rıza Han'ın Düşman Anlayışı: Vehhabilik Eleştirisi

Ahmed Rıza Han'a göre, Allah'ın düşmanları üç grupta toplanır: Birinci grup, gerçek kafirlerdir; ikinci grup, sevgili Resulü'ne düşman olanlar. Üçüncü grup ise, bu düşmanların dostlarıdır. Ona göre Allah'ın Resulü'ne düşman olanlar ve onların dostları, hepsi Allah'ın düşmanıdır. Burada dikkat çekici olan İmam Rıza'nın Allah'ın elçisine düşman olanlar olarak Diyobendileri, Kadıyanileri, Vehhabileri ve Rafızileri örnek göstermesidir.³¹¹

Ahmed Rıza Han, bu farkındalığa vardığı andan itibaren, kalbinde tüm Allah düşmanlarına karşı bir nefret bulduğunu ifade eder.³¹² Müslümanlara, "Allah'ın ve Resulü'nün düşmanlarından nefret edin" diye ricada bulunur. Ancak, insanların durumunu

³⁰⁷ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 1/160.

³⁰⁸ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 1/160.

³⁰⁹ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 4/484.

³¹⁰ Al-Âsbatu fi Temeyizu-us-Sehâb, 2/264; Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 4/505.

³¹¹ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 2/275-276.

³¹² Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret*, 2/276.

anlayarak yoksul ve muhtaç birini gördüklerinde, Allah'a ve Resulü'ne düşman olsalar bile onlara acıyıp, Allah'ın rahmetine muhtaç olduklarını düşünür.³¹³

Kötü mezhebi olan insanın yanına gidip oturmak haramdır ve eğer kötü fırka olma korkusu güçlü olmazsa din için öldürücü bir zehirdir. Peygamber (sav) buyurur ki: "Onları senden uzak tut ve onlardan kaç ki seni saptırmassınlar, yoksa seni fitneye sürüklerler."³¹⁴

Ona göre Vehhabî, Rafizi, Kâdiyânî vb. kötü fırkadan olan mürtet kişilerin cenaze namazını kılmak küfürdür.³¹⁵ Vehhabilerin yaptığı mescit, küffarın yaptığı mescit, onların evi gibidir. Onların namazı nasıl batıl ise ezanı da batıldır. Dolayısıyla bu ezana cevap verilmeyecektir, ama Allah'ın adı geçince "celle celaluhu" ve Resulü'nün adı geçtiğinde saygı için salavat getirilir.³¹⁶

3. İmam Rıza'nın İmam Mehdi Hakkındaki Görüşleri

İmam Rıza'ya göre, İmam Mehdi Hanefi usulüne göre namaz kılacak, ancak Hanefi mezhebinin mukallidi olmayacaktır. Bilakis, o dönemde insanlar Hanefi mezhebine göre namaz kılacaklar, çünkü Peygamber Efendimiz (sav) onlara Hanefi mezhebine göre namaz kılmalarını emredecektir. O zaman, Allah ve Resulü'nün en sevdiği mezhebin Hanefi olduğu açıkça ortaya çıkacaktır. Eğer İmam Mehdi bir müçtehit ise, meselelerde içtihat yapabilir; aksi takdirde, Peygamber Efendimizin emri doğrultusunda, firkanın imamı İmam Azam'ın mezhebi takip edilecektir.³¹⁷

Ahmed Rıza Han, hukuki ihtilaf konularında hangi görüşe uyulursa iyi olacağını belirtir çünkü âlimlerin bu görüşler üzerinde değişik fetvaları bulunmaktadır. Ona göre herkes kendi mezhebine kendi imamına uymalıdır.³¹⁸

4. Kıyamet Günü ve Mezar İnaçları

İmam Rıza müridleri gömülürken ezan okuma emri verilmiştir ve bu ezan Şeytanı korkutmak için okunur. Hadislerde ezan okunduğu zaman şeytanın 36 mil koşarak uzaklaştığı belirtilmektedir. Hadisteki ifadeye göre "Ruhâ"ya kadar koştuğunu ve "Ruha"nın Medine'den "36" mil uzakta olduğu anlatılmaktadır.³¹⁹

³¹³ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A 'lâ Hazret*, 1/165.

³¹⁴ Sahi Müslim Mukedme, Hadis 7, 9, Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A 'lâ Hazret*, 2/277.

³¹⁵ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A 'lâ Hazret*, 1/133.

³¹⁶ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A 'lâ Hazret*, 1/167.

³¹⁷ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A 'lâ Hazret*, 2/258.

³¹⁸ Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A 'lâ Hazret*, 1/84, 115.

³¹⁹ Sahi Müslim, Kitabus Salat, Hadis 388,389, s.204. Mustafa Rıza Han, *Melfûzât-ı A 'lâ Hazret*, 4/526.

İmam Rıza, mezarlıklarda yüksek sesle Kur'an okunmasını tavsiye etmektedir. Ancak bu okumaların, ölüleri rahatsız etmeyecek bir şekilde yapılması gerektiğini belirtir. Sesin ölülerin işitebileceği ve kalplerini rahatlatacak şekilde olması gerektiğini ifade eder. Ölüleri huzursuz edecek kadar yüksek sesle değil, onları dinlendirecek ve eğlendirecek bir tonla okunması gerektiğini vurgular.³²⁰

Kıyamet günü Kur'an-ı Kerimi hıfzeden on, şehitler elli, hacılar yetmiş, ama âlimler sayısız insana şefaath edecekler. Âlimlerle ilgisi olanlara bile şefaath edecekler. İnsanlar sorgulanıp hesabı yapıp cennete gidecekler ama âlimlerin hesabı bitse bile onları bekletecekler. Onlar, Allah'a insanların gittiğini ve kendilerinin neden durdurulduklarını soracaklar, Allah, onlara “Bugün benim için melekler gibisiniz, şefaath edin ki insanlar sizin şefaathinizle kurtulsun. Her sünnî âlim kendi öğrencilerine şefaath etsin hatta gökteki yıldızlara kadar olsa bile şefaath edin.”³²¹ diye emredilecektir.

Münker ve Nekir'in soruları Arapça olacak diye bir hadis bulunmamaktadır. Ancak Hazreti Seyyidi Abdulâziz Dabbâğ "İbriz" kitabında “Münker ve Nekir'in sorularının Süryanice olacağını anlatmaktadır.³²²

5. Medine'nin Kâbe'den Daha Üstün Bilinmesi

İmam Rıza Cumhur Hanefi, İmam Mâlik ve Emîrü'l-Mü'minîn Ömeri Fâruk'un mezhebini anlatarak Medine'nin efdal olduğunu ve "Medine, Mekke'den daha hayırlıdır" diye bir hadisi rivayet etmektedir.³²³ Birisi Medine'de bir namazın elli bin sevabı ve Mekke'de yüz bin sevabının olup olmadığını, Mekke'nin daha hayırlı olup olmadığını sormuştu. İmam Rıza bu sorunun cevabını, Şeyh Muhakkik Abdulhak Dihlevi'nin (öl.1642) şu sözleriyle "Mekke'de nicelik, Medine'de nitelik fazladır." yani orada sayıca fazlalık vardır, burada ise değer fazladır” diye vermiştir.³²⁴

Medine, Kâbe'den üstündür diye bunu birçok yerde dile getirmiştir. Mesele bir şiirde

اہل نظر نے غور سے دیکھا تو یہ کھلا کعبہ جھکا ہوا تھا مدینے کے سامنے

³²⁰ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 4/525.

³²¹ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 1/92.

³²² Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 4/447. Krş; Al-Maliki, *el-İbriz*, çev. Muhammed Muhiin-ud-Din Cehangir, 452.

³²³ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 2/237.

³²⁴ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 2/238.

Yani Kâbe mirac gecesinde Medine'yi Makam-ı İbrahim tarafından 'beni putlardan temizleyene hamdolsun' diye secde etti.³²⁵

6. Tasavvufi Görüşleri

Bir mürşide biat³²⁶ ettikten sonra başka bir mürşit ile biat etmek veya mürşidi değiştirmek şer'i haramdır fakat biatin yenilenmesi caizdir ve müstehaptır. Bir kimsenin mürşidi ölürse onun müridi başka bir silsile ile biat etmelidir ve bu durum değiştirmek sayılmaz belki biatin yenilenmesi sayılır.³²⁷

Biat için dört şartının olması gereklidir aksi halde biat caiz sayılmaz. 1. Doğru bir sünni inanca sahip olması. 2. En azından kendi ihtiyacına göre sorunları kitaptan kimsenin yardımını olmadan çıkarabilmesi için yeterli bilgiye sahip olması. 3. Silsilesinin Peygamber Efendimize bağlı olması.³²⁸ 4. Fâsık ve suçlu olmaması.³²⁹

Şeb-i Urs (Arûs) günü sabittir çünkü evliyaların ruhları visâl günü mezara gelirler. Dolayısıyla visâl saati nimet ve bereket elde edilmesi için özeldir.³³⁰

Türbelerde musiki vb. eğlenceli faaliyetlere karşı olan Ahmed Rıza Han'a göre bir mürit, mürşidin türbesine gittiğinde dört arşın uzakta durup Fatih'a'yı okumalıdır ve ona ömrü boyunca nasıl saygı gösterdiyse aynısı devam ettirmelidir. Mürşidin mezarını ziyaret ettiğinde onun ayak ucundan girmesi gerekir çünkü eğer mürit mezarın baş tarafından girerse Mürşid'in başını kaldırıp arka tarafa bakması zor olur.³³¹ İmam Rıza'ya göre evliyalar başlarını kaldırmaya ihtiyaç duyarlar ve hem ileriye hem de arkayı aynı şekilde görebilmeleri nübüvvetin şanıdır.³³²

Mezar sahibi Urs'ta şeriata aykırı eylemlerden rahatsız olur.³³³

³²⁵ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 1/177.

³²⁶ İmam Rıza, bi'atın anlamını 'kendini satmak' olarak tanımlar. Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 2/260.

³²⁷ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 1/64-65.

³²⁸ Yani Şeyh veya Mürşidin biat zinciri Hz. Ali'ye kadar ulaşsın, bu zincir kırılırsa biat olamaz.

³²⁹ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 2/228. İmam Rıza, insanların biat'ı bir ritüel olarak aldıklarını söylüyor. Bağlılığın anlamını anlamıyorlar. Baiyat, Yahya Müniri (as)'ın bir takipçisinin nehirde boğulduğunu söylüyor. Hızır Hazretleri göründü ve "Elini ver de seni çıkarayım" dedi. Mürit, "Ben bu eli Yahya Müniri (a.s.)'a verdim, artık kimseye vermem" dedi. "Hz. Hızır (a.s.) gözden kayboldu. Hazreti Yahya Müniri (a.s.) belirdi ve onu dışarı çıkardı."

³³⁰ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 3/383.

³³¹ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 1/153.

³³² Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 3/384.

³³³ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 3/383.

Yiyecek, içecek ve giyecek gibi yaşamdaki ihtiyaçların aynısının ölümünden sonraki yaşamda da gerekli olduğuna inanırlar. İmam Rıza bir kadının vefatından sonra rüyasında oğluna kefeninin bozulduğunu ve eski kefeninden dolayı arkadaşları arasında utandığını söyler. Böylece oğlu başka bir ölü kişinin kefeninin içeresine yeni bir kefen koyar ve geceleri annesi oğlunun rüyasına girer ve çok güzel bir kefen gönderdiği için oğluna teşekkür eder.³³⁴

Evlilyalar isterse aynı anda on bin şehirde on bin yere daveti kabul edebilir.³³⁵ Yani, aynı anda bin yerde bulunabilir. Bir soruya cevap verirken, eğer Allah'ın velileri on yerde bulunabiliyor ise bu demek oluyor ki bu durum Allah'ın veli kullarına has bir şeydir. "*Seba Sanabil Şerif*" ten delil göstererek Hazreti Seyyidi Fatih Muhammed'in bir zamanda on meclisi ziyaret etmek için söz verdiğini söylüyor. Birisi Hazreti Fatih Muhammed'in aynı anda on yeri ziyaret etmesi nasıl mümkün olabilir, diye sordu? Şeyh ona "Krişna, Kanhaiya'nın kafir idi ve aynı zaman yüzlerce yerde göründü, Fatih Muhammed'in aynı anda birkaç yerde bulunması şaşırtıcı mı? diye cevap verdi."³³⁶

İmam Rıza'ya göre kadınların türbelere gitmesi caiz değildir. Abdülkâdir Geylânî'nin kitabı *Gunyetu't-Tâlibîn*³³⁷ de "kadınların türbelere gitmesi caiz midir, değil midir diye sormayın, kadına Allah ve kabir sahibinin ne kadar lanet ettiğini sorun. Evden ayrıldığı an lanet başlar ve melekler o dönene kadar lanet etmeye devam eder."³³⁸

İmam Rıza'nın görüşlerinde vasitanın olmasının gerekli olduğunu görmekteyiz. Ona göre Vehhabiler bunu inkâr eder, Vasitanın elçi anlamına geldiğini ve sadece elçi olduğuna inanmaktadır.³³⁹

Evlilyalar çeşitli güçlerin sahibidir ve bu güçlerden biri onların ortadan kaybolabilmesidir.³⁴⁰

Kâbe bedenini, şeyh ise ruhunun kıblesidir. Bunu ispat etmek için İmam Rıza bir olay anlatır: Bir kişiye kral tarafından idam cezası verilir. Ceza vakti gelince o kendi şeyhinin türbesine yönelir çünkü bu onun kıblesidir ve bu gerçek bir müridin durumudur. Nitekim bir kapı bu kadar sağlam tutulursa feyz mutlaka bulunur.³⁴¹

³³⁴ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 1/154.

³³⁵ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 1/176.

³³⁶ (Seba-e-Senabil Sunbul Şeşum, 170). Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 1/177.

³³⁷ Abdülkâdir Geylânî, *Geniyyet'ut-Tâlibîn* (Tr. Mübeşir Hüseyin Lahori) (Lahor: Numâni Kütüphanesi, ts)

³³⁸ *Ğeniya-tul-Mutmela*, 594. Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 2/315.

³³⁹ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 2/251.

³⁴⁰ Bkz. Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 1/179.

³⁴¹ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 2/260-261.

İmam Rıza, Gavsul-Âzam'ın yanında kıyamete kadar gelen tüm müritlerin isimleri yazılan bir defterin olduğunu ve "Allah ona bütün bunları bağışlandığını" anlatmaktadır.³⁴² İmam Rıza, Gavsul-Âzam'ın her çağda olması gerektiğini ve o olmadan yer ve gök ayakta kalmaz diye anlatmaktadır.³⁴³

Evliyaların gözünde hem geçmiş hem de gelecek vardır. Evliyalar "bize haber verilmeden bir yaprak bile yeşil olmaz" diye anlatmaktadır.³⁴⁴

Eğer mürid boşa, onun mürşidi de boş kalmaz. Eğer o da boş bulunursa, o zaman mutlaka Gavsul-Âzam'dan bir feyz gelir. Mürid, şeyhinin, devrin bütün evliyalarından daha hayırlı olduğuna inanmadıkça, o şeyten hiçbir fayda göremez. Aynı şekilde ölümler, mürşidlerinin yanına gömülmek ister ta ki onların himmetiyle cezalandırılmasınlar.³⁴⁵

E. Barelilik'in Doğuşunda Siyasî Sebepler

İmam Rıza'nın takipçileri "Barelvi" olarak bilinse de bu grup kendisini Ehli Sünnet ve'l-Cemaat ile özdeşleştirmeyi tercih eder. Bu nedenle Barelvi tanımı şu şekildedir: "Hindistan alt kıtasında, Ahmed Rıza Han Barelvi Kâdirî'yi düşünce ve inanç lideri olarak kabul eden bir Ehli Sünnet ve'l-Cemaat grubudur. Tarihsel olarak, bu grup, Necidli Muhammed b. Abdülvehhâb hareketine, özellikle Şah Veliyullah Dihlevi (öl. 1762), Şah Abdülaziz (öl. 1823) ve Şah İsmâil Şehid'in (öl. 1831) bazı dini görüşlerine ve Diyobend ulemasının hareketine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır."³⁴⁶

Barelvi âlimler, Barelilik'in ortaya çıkışını dönemin siyasî koşullarına bağlıyorlar ve bu siyasî koşullar Müslümanların kendi âlimlerinin onları kandırıp İngilizleri desteklediği döneme rastlar. Onlara sadece dünyevi kayıplar yaşatmakla kalmamış, aynı zamanda İslam'ın emirlerinden şüphe etmelerine ve Müslümanların arasında ayrılık yaratmalarına neden olmuştur. Bunlardan ilki Diyobendilerin ilk lideri Şah Veliyullah Dihlevi'nin torunu Şah Abdülaziz ve onun yeğeni Mv. İsmail Dihlevi'dir. Mv.İsmail Dihlevi'nin İngiliz İmparatorluğu'nun kuruluşuna katkısı başka kimseyle kıyaslanamayacak kadar büyüktür. Barelviler bunu kanıtlamak için şu olaydan bahsetmektedir: Mv.İsmail Şehid bir gün Kalküta'da vaaz verirken bir kişinin İngiliz hükümetine karşı cihadın doğru olup olmadığı

³⁴² Behicet-ul-İsrar, Zikre Fedlul Sahaba, 193. Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 2/261.

³⁴³ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 1/178.

³⁴⁴ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 4/511.

³⁴⁵ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 2/270, 3/402.

³⁴⁶ Dâniş Gah Punjab, Urdu Dâyra Mâref İslamia (Lahor.Pakistan:Dâniş Gah Punjab, 2004), 4/485.

sorusuna, “Böyle tarafsız bir hükümete karşı cihat yapmanın doğru olmadığı” cevabını vererek aksine, biri onlara (İngilizlere) saldırırsa, onlarla savaşmanın ve hükümete saldırılmasına izin vermemenin Müslümanların görevi olduğunu, hatta hükümetin düşürülmesine bile izin verilmemesi gerektiğini söyler.³⁴⁷ Nitekim İngilizler onun fetvasından memnun olmuşlar böylece Mv. İsmail, Müslümanlar arasında bölünmeye neden olmuş ve onları saptırmaktan geri durmamıştır.³⁴⁸

Barelvi âlimlerine göre, Mv. İsmail’i “İslam’ın mücahidi, gazisi ve şehidi” olarak ilan edenler Vehhabîler, Diyobendiler, Nedviler ve Neyçiriler/Tabiatçılardır. Ancak tarih, Mv. İsmail Dihlevî’nin (öl.1831) "İslamcı mücahit" olmadığını, aksine Vehhabîlere ve İngilizlere sadık olduğunu göstermektedir. Çünkü Mv. İsmail Dihlevî’den Mv. Eşref Ali Tânvî’ye (öl.1943) kadar uzanan dönemde Hindistan’da İslam’a yönelik yoğun saldırılar artmıştır. Sir Seyyid Ahmed Han (öl.1898), Aligarh’da “Cennet, cehennem, İlahi ceza ve vahiy gerçek değildir; Cebrail, Mikail ve diğer melekler yoktur.” şeklinde görüşler dile getirmiştir. Eltâf Hüseyin Hâli (öl.1914) ise Peygamber’in (sav) üstünlüğünü küçümseyerek, “Peygamber (sav) sadece bir elçidir, bizimle arasında başka bir fark yoktur.” demiştir. Mirza Gulam Ahmed Kadiyânî (öl.1908), bir yandan Hz. İsa’ya saldırıda bulunurken diğer yandan kendisini peygamber ilan etmiştir. Mevlânâ Şiblî Numani Nedvî (öl.1914), Dehrielerin (materyalistlerin) inançlarının İslami öğretilere faydalı olduğunu savunmuştur. Mv. Eşref Ali Tânvî (öl.1943) ise Diyobendîliği yaymaya çalışmış ve Peygamber’in (sav) gayb bilgisini küçümseyerek, bunu çocukların, delilerin ve hayvanların gayb bilgisiyle eşit tutmuştur. Mevlânâ Kâsim Nânotovî (öl.1880), Peygamber Efendimiz’den (sav) sonra yeni bir peygamberin gelebileceğini ileri sürmüştür. Mevlâna Gangohi (öl.1905) ise Allah’ın yalan söyleyebileceği gibi çirkin bir inancı savunmuştur. Bu bağlamda Vehhabîlik, materyalizm, ateizm, Tabiatçılık (Neyçerîlik), Mirzâilik ve Diyobendilik gibi fikirlerin İslam dünyasında yayılan tehlikeli akımlar olduğu ifade edilmiştir.³⁴⁹

Barelvi âlimleri, bu tür uygulamaların İslami konuların orijinal biçimlerini ve şeriat kurallarını tamamen çarpıttığını ifade etmişlerdir. Özellikle bu dönemde verilen fetvalardan, bu tür çarpıtmaların ne kadar derinleştiği anlaşılabilir. Örneğin, Diyobendilikte, "Ey Allah'ın

³⁴⁷ Hâyâtty Tâyba, 296. Behavala, Ahmed, Sevenih Alâ Hz. İmam Ahmed Rıza, 41-42.

³⁴⁸ Risale’ye yek rozi, 145, Behavala Ahmed, Sevenih Alâ Hz. İmam Ahmed, 42.

³⁴⁹ Bedruddin Ahmed, *Sevânih-i A’lâ Hazret İmam Ahmed Rıza*, 81-82

Resulü!" diyen bir kişi kafir sayılırken; Vehhabîlikte, "Yâ Gavs!" diyen biri müşrik kabul edilirdi. Ayrıca, bir kişinin oğluna Abdunnebi, Abdurrasul, Nebi-bahş veya İmam-bahş gibi isimler vermesi, onu müşrik yapardı. Mevlit Kandili'ni kutlamak, Peygamber'e (sav) ayakta durarak salavat getirmek de müşriklik sayılırdı. Peygamber (sav) için gayb ilmine inanmak, Peygamber'i (sav) hazır ve nazır olarak görmek, kâfirlik olarak kabul edilirdi. Hatta Allah'ın dostlarından yardım dileyen bir kişi de kâfir sayılırdı. Evliyaya dua eden, kabirlerde ezan okuyan, Urs³⁵⁰ kutlayan kimseler de din suçlusu kabul edilirdi. Bu görüşlerin arkasında, İngiliz hükümetinin kontrolü altında, Müslümanları farklı fırkalara ayırarak onları zayıflatmak için çeşitli oyunlar oynandığına dair bir kanaat vardır. Bu durumu savunanlar, kendilerini Müftü ve Mevlâna olarak tanıtmaktadırlar. Ancak Barelvi âlimleri, İslam'ın özüne dönmek, ümmetin dinini yaşatmak ve Peygamber Efendimizin (sav) unutulmuş sünnetlerini hatırlatmak için bir Müceddid-i A'zam'a ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadırlar.³⁵¹

Onlara göre Allah, dini desteklemek ve korumak için birçok üstün özelliklere sahip bir kul yaratmıştır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurur: "Her yüzyılın başında Allah, bu ümmet için dinini yenileyecek bir müceddid gönderecektir."³⁵² Bu hadis-i şerifin ışığında, bu müceddidin adı Mustafa Ahmed Rıza'dır. O hem büyük Arap hem de Acem âlimlerinin takdir ettiği, ilimde ve hikmette üstün meziyetlere sahip bir şahsiyettir. O, on dördüncü asrın aydınlık bir ayı gibi parlamış ve Allah ile Resûlünün dinine hizmet eden bir müceddid olarak yüce bir makam kazanmıştır.³⁵³

Barelvi ulemasına göre, bir müceddidin en önemli özelliklerinden biri, dönemin sonunda ve gelecek asrın başında ilmî ve dinî hizmetleriyle tanınmış olmasıdır. İmam Rıza, sünnete olan bağlılığı, bid'atleri ortadan kaldırması ve dinî hizmetleriyle âlimler arasında ün kazanmıştır. Geçmiş asrın süresini tam anlamıyla değerlendirmeyen veya dini hizmetleriyle öne çıkmayan bir âlim, müceddid olarak kabul edilmez. İmam Rıza, 10 Şevval 1272 (1856) tarihinde doğmuş ve 25 Safer 1340 (1921) tarihinde vefat etmiştir. Hayatı boyunca, on üçüncü yüzyılın 28 yıl, 2 ay ve 20 gününü; on dördüncü yüzyılın ise 41 yıl, 1 ay ve 25 gününü yaşamıştır. İlmi çalışmaları, sanatkârlığı ve yazılarıyla tanınmış; sünneti savunmuş ve

³⁵⁰ Evliyaların öldüğü gün ruhlarının mezarlarına dönmesine Urs denir. Bu nedenle vefat ettiği zaman veya o saati bereket ve duanın kabul olmak için çok hayırlı kabul edilir.

³⁵¹ Bedruddin Ahmed, *Sevânih-i A'lâ Hazret İmam Ahmed Rıza*, 82-83

³⁵² Ebu Davud, *Sünen*, 3/231'den aktaran Ahmed, *Sevânih Alâ Hz. İmam Ahmed Rıza*, 84.

³⁵³ Bedruddin Ahmed, *Sevânih-i A'lâ Hazret İmam Ahmed Rıza*, 84.

sapkınlığa karşı büyük mücadeleler vermiştir. Tüm bu özellikleriyle, bir müceddidin sahip olması gereken tüm vasıflar, sadece İmam Rıza'da toplanmıştır.³⁵⁴

Bu şekilde, İngilizleri destekleyen Diyobend âlimlerine, Nedve âlimlerine ve Vehhabilere karşı çıkıp onlarla mücadele eden Müslümanlar, İmam Rıza'yı önder olarak benimseyip onun izinden gitmişlerdir. Kendilerini Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mensubu olarak görseler de alt kıtada Barelvi olarak tanınmaktadırlar.³⁵⁵

F. Barelvilik'in Teşekkülü ve Yayılışı

Hindistan'da farklı din ve mezheplere mensup insanlar (Hindu, Hristiyan, Musevi veya Müslümanlar) bir arada, aynı mahallede yaşamaktan çekinmemektedir. Hindistan'ın bu toplumsal yapısının yüzyıllardır böyle devam ettiğini görmekteyiz. Bu kadar yoğun bir etkileşim içinde, insanların birbirlerinin dinlerinden etkilenmemesi veya dini inançlarının diğer dinlerle karışmaması neredeyse imkânsızdır.

Örneğin, Hindistan ve Pakistan'ın bazı bölgelerinde Hindu kızlarının tesettürlü olduğu görülürken, başka bölgelerde Müslümanların kâfirlerin kıyafet ve görgü kurallarını benimsediği gözlemlenmektedir. İnsanlar, çevrenin etkisiyle bu tür değişimlere daha fazla maruz kalmaktadır. Kılık ve kıyafetlerinde bu denli bir farklılık görüldüğünde, entelektüel anlamda ne kadar etkilenebileceklerini tahmin etmek zor değildir.

İmam Rıza, evliyanın manevi makamına inanıyor ve tasavvuf yolunda oldukça katı bir tutum sergiliyordu. Bu nedenle, ideolojik olarak tarikatı ve İmam Rıza'yı takip edenlerin tamamı Barelvi cemaatine katılmış oldu. Artık ister Barelvi ister Nakşibendi ister Sühreverdi gibi başka bir tarikat koluna mensup olsun, bu kişilerin farkında olmadan Barelvi cemaatine dahil sayıldığı görülmüştür. Çünkü Diyobendiler, Vehhabiler ve Ehl-i Hadis mensupları, velilerin türbelerinde yapılan ibadet ve davranışlara karşı çıkararak bu kişileri durdurmaya çalışmış, hatta onlar hakkında “müşriklik” fetvası vermiştir. Böyle bir ortamda, İmam Rıza'nın fetvaları ve yazıları, bu tür âdetleri atalarından miras alarak sürdüren insanlar ve konuya dair bilgi sahibi olmayanlar için bir kurtuluş vesilesi haline gelmiştir.

³⁵⁴ Bedruddin Ahmed, *Sevânih-i A'lâ Hazret İmam Ahmed Rıza*, 131.

³⁵⁵ Ahmed Rıza Han'ın Hint alt kıtasında Osmanlı Devleti'ne yardım toplanmasıyla ilgili kanaati yardım edilmesi yönünde olmuştur. Ek 9'da da sunulan fetva örneğinde Ahmed Rıza, Osmanlı Halifeliğine yardım etmeli miyiz etmemeli miyiz? Sorusuna Osmanlı Halifeliği diye bir şeyin olmadığını ama Osmanlı Padişahlığının olduğunu halifelik şartlarını taşımadıklarını ancak onlara yardım edilmesi gerektiği fetvası vermiştir. Bkz.Ek 9.

Aslında İmam Rıza da türbelerde yapılan pek çok uygulamayı reddetmiş ve bu davranışları gerçekleştirenleri günahkâr olarak nitelendirmiştir. Bununla birlikte, hak ile batılı ayırt etmenin zor olduğu durumlarda bazı fetvalarıyla farklı yorumlara kapı aralamıştır. Bu fetvalardan faydalananlar, inançlarında daha sağlam bir duruş sergilemişlerdir. Böylece tarikat mensupları ve evliya takipçileri, genel olarak Barelvilik çatısı altında toplanmıştır. Yine de belirtmek gerekir ki İmam Rıza, türbelerin tavaf edilmesi, türbelere secde edilmesi gibi uygulamaları kesin bir şekilde yasaklamış ve bunların şeriata göre haram olduğunu açıkça ortaya koymuştur.³⁵⁶

Barelvilik, en büyük gücünü Ahmed Rıza Han'ın Kadıyani, Vehhabi ve Diyobendi ulemasını Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) hakaret etmekle suçlamasını kendince kanıtlaması ve Harem bölgesinden onların kâfir olduğuna dair fetva getirmesiyle kazanmıştır. Bu olayın ardından, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) yüceliği adına Müslümanlar, Barelvi hareketine ve bu harekette kullanılan dile ve anlayışa daha fazla ilgi göstermeye başlamış ve bu topluluk zamanla "Âşık-ı Resûl" olarak tanınmıştır.

Barelvilik'te, Mevlid Kandili ve evliyaların vefat yıldönümleri olan urs törenleri, büyük bir coşkuyla kutlanır. Barelviler, sayılarının fazlalığı nedeniyle kendilerini "Sevâd-ı Azam Ehl-i Sünnet" (Ehl-i Sünnet'in Büyük Topluluğu) olarak adlandırırlar. Günümüzde Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'te çoğunluk olarak yaşamaktadırlar. Barelvilere göre dünya genelindeki nüfusları 200 milyondan fazladır. Ayrıca, Pakistan'daki Müslüman nüfusun %50'sinden fazlasını Barelvilik mensupları oluşturmaktadır.

İmam Rıza'dan sonra, müritleri Barelvilik'i yayarak cemaatlerini geliştirmeye devam etmişlerdir. Bu süreçte, İmam Rıza'nın kendi çocukları Mustafa Rıza Han (öl. 1981) ve Hamid Rıza Han (öl. 1943 ile ünlü öğrencilerinden bazıları da önemli roller üstlenmiştir. Bu isimler arasında Mv. Abdüselam Cebelpûrî (öl. 1953), Ebu Mahmud Seyyid Ahmed Ceylânî (öl. 1925), Mv. Zaferuddin Bihâri (öl. 1962) gibi şahsiyetler yer alır. Bu kişiler, hayatlarını Barelvilik'i ve bu cemaatin inançlarını ilerletmeye adanmışlardır.³⁵⁷

Barelvilik'in oluşumunda Bareillyli öncülerin çıkardığı gazete ve dergiler de etkili olmuştur. Bu dergiler sadece Hindistan'da değil İngiltere'de de basılmaktadır. Örneğin '*Mah-e Name İstikâmet*' (Kânpur), '*Mah-e Name Nûri Kiren*' (Barelli), '*Mah-e Name Pasıbân*'

³⁵⁶ Bedruddin Ahmed, *Sevânih-i A'lâ Hazret İmam Ahmed Rıza*, 133-139

³⁵⁷ Bkz. Han, *Mevlâna Rıza ki Fikihi Hidmât*, 88-107.

(İllahâbâd), 'Mah-e Name A'lâ'yi Hazret' (Barelli), 'Mah-e Name El-Mizân' (Bombay), 'Mah-e Name Eşrefiya' (Müberekpür Azâmgerh), 'Mah-e Name Mevlevî' (Delhi), 'Mah-e Name Sultan El-Hind' (Acmîr Şerif), 'Pendra rozâ Hanefî' (Srineger Keşmir), 'Mah-e Name Sünni Düniya' (Barelli), 'Mah-e Name Hicaz' (Londra), 'Mah-e Name Hicaz cedid' (Delhi), 'Mah-e Name Islamic Times' (Stock Report), 'Mah-e Name Kari' (Delhi) vb. önemlidir.

Bilindiği üzere medreseler bu cemaatin öğretilerini yaymanın ilk aracıydı. İmam Ahmed Rıza'nın babası Mv. Muhammed Naki Ali Han (ö.1880), 1872'de Bareilli'de *Misbâhu'l-Tedîb* adlı bir Arapça medrese kurmuştu. Daha sonra bu medrese *Misbâhu'l-Ulûm* ismiyle meşhur oldu. 1894'te *İşâatu'l-Ulûm* adıyla başka bir Arapça medrese kuruldu. 1904 yılında Ahmed Rıza Han, *Manzaru'l-İslam* adlı bir medrese kurmuştu.³⁵⁸ Bengâl, Bihâr, Pencap, Sarhed vb. yerlerden yüzlerce öğrenci bu medreseye eğitim için gelirdi. Ancak İmam Rıza'nın daimî talebelerinin statüsü çok değildir ve bazı yerlerde İmam Rıza'nın medresede fetva yazımı ve derlemesinin yanı sıra bir süre bu medresede öğretmenlik yaptığı da görülmektedir. Hatta kendisi şöyle yazmaktadır: Allah'ın izniyle verdiğim dersimi on üç yıl, on ay, dört gün içinde tamamladım. Daha sonra birkaç yıl daha öğrencilere ders verdim."³⁵⁹ En büyük oğlu Mv. Hamid Rıza Han Barelvi, İmam Rıza hayattayken *Dâru'l-Ulûm Manzaru'l-İslam*'ın organizasyonunu ve yönetimini devraldı çünkü İmam Rıza kendisi te'lif ve tasnif ile meşguldü. Bu medrese o kadar ünlü oldu ki bazı öğrenciler Diyobend ve Gangoh'taki medreseleri bırakıp Bareilli'ye geldi ve dinî farklılıklara rağmen bu medresede İmam Rıza'dan etkilendiler ve onun öğrencisi olmaya karar verdiler. Hatta bu medresede İmam Rıza'nın ilminden binlerce değil milyonlarca öğrencinin yararlandığı yazılmaktadır.³⁶⁰

Şemsu'l-Ulûm Bedâyûn Medresesi, ehli sünnet ve'l-cemaatin tarihî bir medresesidir. Abdulmacid Kâdiri Bedâyûn'un babası 1899'de camia *Şemsi Bedeyü'de* 'Medrese Şems'ul-Ulûm Bedeyü'yi kurdu. Allâmâ Mohib Ahmed Kâdiri bu medresenin ilk müdürü seçildi. Şah Abdülkâdir Bedeyüni (ö.1901), Hafız Buhari Seyyid Şah Abdüssamed Çiştî, İmam Rıza Han (ö.1921), Mv.Muhaddis Sürti'nin (ö.1916) katıldığı Medresenin kuruluş toplantısı yapılmıştır.

"Dâru'l-Ulûm Hizb'ul-Ahnâf Lahor" Dâttâ Ganc Bahş yolunda olan Ehli Sünnetin merkezî bir medresesidir. Bu medresenin 86 yıllık tarihi boyunca okulun yönetimi Seyyid

³⁵⁸ Ahmed, *Hayât-ı Mevlâna Ahmed Rıza Han Barelvi*, 48.

³⁵⁹ Ahmed Rıza Han, *el-Kelimetu'l-Mulhime*'den akt. Bedruddin Ahmed, *Sevânih-i A'lâ Hazret İmam Ahmed Rıza*, 49.

³⁶⁰ Ahmed, *Hayat Mevlâna Ahmed Rıza Han Barelvi*, 49.

Muhammed Didâr Ali Şah Rizvi (öl.1935), Ebu'l-Berkât Seyyid Ahmad Rizvi (öl.1978), Ebu'l-Hessenât Seyyid Muhammad Ahmad Rizvi (öl.1961) ve Seyyid Mehmet Ahmad Rizvi (öl.1999) tarafından yönetildi ve bu kişiler Barelvi cemaatini büyük ölçüde güçlendirdi.

Ahmed Rıza Han, Barelvi cemaatini daha da güçlendirmek amacıyla dost ve akrabalarının tavsiyesi ile bir cemaat kurmaya karar verdi ve bu amaç için 1920'de *Kul Hind Cemaat-ı Rıza-yı Mustafa Bareilli*'yi (Tüm Hindistan Rıza-yı Mustafa Cemaati Bareilli) kurmuştur. Rıza-yı Mustafa Cemaati'nin amaçları ve hedefleri şunlardır:

1. Aziz Peygamber Mustafa'nın (s.a.v.) onur ve yüceliğini korumak.
2. Sapkın mezheplerin Müslümanlara yönelik saldırılarından insanları haberdar etmek.
3. Birleşik millet fikrini savunan "Gandhiyan Fırkası"nı yazılı ve sözlü olarak reddetmek
4. Arya ve Hristiyanların itirazlarına yazılı ve sözlü cevaplar vermek,
5. İmam Ahmed Rıza ve diğer Ehl-i Sünnet alimlerinin eserlerini yaymak.

İslamî kimliği korumak, *birleşik milletçilik* anlayışına karşı durmak, *irtidad* fitnesine engel olmak ve halkta sağlam inanç oluşturmak için, Rızâ-yı Mustafa Cemaatinin katkıları büyük olmuştur. Cümle-i İslam ve Müftî-i Âzam'ın himayesinde, bu cemaat, kısa süre içinde, Hindistan'da büyük etki yaratmıştır. Barelvi Cemaati'nin ilk siyasi partisi, *All India Sunni Conference*, Hindistan ve İngiltere'deki Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat (Barelvi) topluluğunun siyasi partisinin adıdır. Bu parti bünyesinde birçok toplantı düzenlenmiştir. İlki, 17-19 Mart 1925'te Murâdâbâd'da gerçekleştirilmiştir.³⁶¹

G. Günümüz Hint Alt Kıtasında Barelvilik'in Önemi

Günümüzde Barelvi alimleri çok aktiftir. Öğretileri sadece medreseleriyle sınırlı değil dünyanın her yerinde anlatılmaktadır. Bu amaç için medreseler, camiler, İslamî hareketler, siyasî hareketler, tebliğ cemaatleri Barelvilik'in öğretilerini tanıtmaya çalışır ve bunların sayesinde Barelvilik çok hızlı yayılmıştır. Bu bağlamda Barelvi eğitiminin tanıtılmasında çalışmalarıyla dikkat çeken bazı özel vakıf, medrese ve hareketlerin bir özeti aşağıda verilmiştir.

1. World Islamic Mission (ed-Da'vetu'l-İslâmiyye el-Âlemiyye): Dünya İslami Misyonu (WIM), Sufi Sünnî (Barelvi) Müslümanların İslamî bir davet, vaaz ve uluslararası

³⁶¹ Hutbât'ı All India Sunni Confrence (Gucurat.İndia: Mektebe'yi Rizviye, ts)

Müslüman organizasyonlarını gerçekleştirir. Bu organizasyonları 1972’de Mevlâna Şah Ahmed Nürani Siddiki (öl.2003), seyid Marûf Hüseyin Şah Arif Kâdiri Nuşahi (öl.1978) ve Allame Erşed El-Kâdiri (öl.2002) Mekke’de başlatmışlar. Şu an Dünya İslam Misyonu birçok ülkede Müslümanların hizmetindedir. Dünya İslam Misyonu'nun merkezi Manchester, İngiltere, Birleşik Krallık'tadır ve dünya çapında en az 24 ülkede faaliyet göstermektedir.³⁶²

2. Tanzîmu’l-Medâris-i Ehl-i Sünnet: Pakistan’da faaliyet gösteren bu İslami eğitim kurulu, Şubat 1960’ta “Camiâ Muînî Derâ Gâzi Han”da kurulmuştur. Kuruluş, Derâ Gâzi Han’da Mv. Gulâm Cihâniyân Muînî Kureşi’nin (öl. 1977) başkanlığında ve Ehl-i Sünnet ulemasının katıldığı bir toplantıyla gerçekleşmiştir. Daha sonra, 1974 yılında Lahor’da örgütün temelleri bir kez daha güçlendirilmiştir.

Tanzîmu’l-Medâris, Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat’e (Barelvilik) mensup medrese ve üniversite öğrencilerine yönelik eğitim faaliyetleri yürütmektedir. Kurum, öğrenciler için sınavlar düzenleyerek onlara çeşitli seviyelerde sertifikalar vermektedir. Bu eğitim seviyeleri şunlardır:

- Kur'an hafızlığı, tecvid ve kıraat sertifikaları
- Sâneviyye Amme (lise düzeyi)
- Sâneviyye Hâssa (ön lisans düzeyi)
- Derece-i Âliye (ilk 2 yıllık lisans eğitimi)
- Derece-i Âlemiye (son 2 yıllık lisans eğitimi)

Ayrıca, tıp, felsefe, mantık ve Arapça gibi alanlarda sınavlar düzenlenmekte, bunun yanı sıra diğer bazı eğitim programları sunulmaktadır.

Tanzîmu’l-Medâris, siyasi olmayan, eğitim odaklı bir ağıdır ve kendi kuruluş ilkelerine ve hedeflerine bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Bu örgüt, Pakistan’da genelde Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat’e (Barelvilik) bağlı yaklaşık 8000 medreseyi temsil etmektedir. Mevcut merkezi yöneticileri Seyyid Hussainuddin Şah Sultânûri (d. 1933), (Örgütün baş yöneticisi), Müfti Münebur Rahman (d. 1945) (Merkezî başkan) ve Abdul Mustafa Hezarvi (d. 1914) (Merkezî yönlendirici).³⁶³

³⁶² https://members.tripod.com/~wim_canada/wimintro.htm. Facebook adresi, World Islamic Mission (WIM) International, Bkz, diğer ülkelerde WIM hizmeti eden siteler <https://wimcanada.com/>. Bkz, <https://www.visitoslo.com/en/product/?tlp=2979073&name=World-Islamic-Mission-Norway>

³⁶³ <https://tanzeemulmadaris.com/>.

3. Dâvet-i İslâmî: Dâvet-i İslâmî, misyonerlik ve politikadan uzak bir harekettir. 1981'de Karaçi'de başlayıp, kurucusu Mevlâna Muhammed İlyas Kâdiri³⁶⁴ tarafından hayata geçirilmiştir. Hareket, İmam Ahmed Rıza Barelvî'nin takipçisi olup, temel amacı ahiret kaygısı oluşturmak, Peygamber'e (sav) tabi olma ruhunu uyandırmak ve güzel bir ortam oluşturmak, dini öğrenmek ve öğretmektir.³⁶⁵ Bu nedenle, Dâvet-i İslâmî'nin faaliyetleri şu anda Pakistan ve Hindistan dışında, Afganistan, Bangladeş, Nepal, Seylan, Amerika, İngiltere, Rusya, Japonya, Avustralya, Kenya, Mozambik, Arap Emirlikleri, Muskat ve Kuveyt gibi ülkelerde de devam etmektedir. Hareket, bu faaliyetlerini "Medeni iş" olarak adlandırmaktadır.³⁶⁶ Dâvet-i İslâmî'nin yedi esası vardır:

Dâvet-i İslâmî'nin yedi esası ise şunlardır:

1. **İslâm'ın Beş Rüknu:** Tevhit, Peygamberlik ve dinin diğer esaslarına inanmak, namaz, oruç, zekât ve hac konularını öğrenmek ve uygulamak.
2. **Sünnete Uymak:** Hayatını kutsal sünnetlere göre yürütmek.
3. **Anma ve Durud:** Her gün Allah'ı anmak ve Kuran okumak için zaman ayırmak ve Resul'e çokça salat ve selam göndermek.
4. **Hukuku'l-İbâd:** Ana-babanın haklarına, çocukların haklarına, eşlerin haklarına, komşuların haklarına ve diğer Müslümanların haklarına her zaman saygı gösterilir.
5. **Kesb-i Helal:** Helal rızık için mücadele yapmak.
6. **Samimiyet ve Fedakârlık:** Her şeyi samimiyetle yapmak ve din için her türlü fedakarlığı yapmaya hazır olmak.
7. **Emri bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker:** İyi işler yapmak ve başkalarını buna teşvik etmek. Kötülüklerden kaçınmak ve başkalarını onlardan korumak.³⁶⁷

³⁶⁴ Muhammed İlyas Kâdiri Pakistanlı Memen müslüman dini bir alimidir. "Tehreek Dawat-e-Islami'yi"nin kurucusudur. Muhammed İlyas Kâdiri 1950 yılına göre yani 26 Ramazan 1369h'da Pakistan'ın Karaçi şehrinde doğdu. Hamed İlyas Kâdiri'nin birçok zincirli tarikatta biat etmesine izin vardır, ancak yalnızca Kâdriyye zincirinde biat ediyor. Takipçi sayınız milyonlarla ifade ediliyor ve onlar kendi adıyla "Attârî" yazmaktadır. İlyas Kâdiri'nin kurduğu "Devet'i İslami" örgütü bugüne kadar 200'den fazla ülkeye kervanlarını gönderdi. Devet'i İslami şuan yüzden fazla alana bölünmüştür. Bu kapsamda dünya eğitim kurumu Dârul Medine, Pakistan'da ve Pakistan dışında kurulan şube sayısı 40'ın üzerine çıktı. Ayrıca Medine Medresesi'nde 500'den fazla dini eğitim kurumu bulunmaktadır.

³⁶⁵ Niyâzî, *Bîsevî Sadî Men Ber Sağîr*, 606.

³⁶⁶ Muhammed İlyas Âttar Kadri, *Namaz ka Câyiza* (Karaçi: Dâveti İslami), 2-3. Krş. Niyâzî, *Bîsevî Sadî Men Ber Sağîr*, 606.

³⁶⁷ Kâdiri, *Namaz ka Câyiza*, 7. Krş; Niyâzî, *Bîsevî Sadî Men Ber Sağîr*, 607.

İmam Rıza Han ne kadar sert mizaca sahipse ve kitaplarında muhaliflerine yönelik sert sözler kullansa da İmam Rıza Han'ın cemaati, çok yumuşak davranmış, büyük bir ahlak ve sevgiyle insanları dine çağırmıştır. Bu şekilde vaaz vermenin bazı özel ilkeleri şöyle anlatılır: Bunlardan biri, konuşmaya başlamadan önce salavat ve selam göndermenin zorunlu kabul edilmesi, ardından konuştuğu kişilere isimleriyle hitap ederek ve tatlı tatlı kardeşlerim diyerek sohbete başlanması gereklidir.

4. İdâre-i Tahkikât-ı İmam Ahmed Rıza: “İmam Ahmed Rıza Araştırma Merkezi”. Bu kurum, 1400 Hicri yılında (1980) kurulmuş olup, kurucusu Seyid Riyâset Ali Kâdri Nuri Barelvi'dir (öl. 1992). Kurum, İmam Ahmed Rıza'nın öğretilerinin tanıtımına ilk olarak Karaçi'de başlamış ve daha sonra İslamabad'da bu faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu amaçla, her yıl düzenlenen "İmam Ahmed Rıza Konferansı"nı organize etmiş ve "Merâfı Rıza" adlı yayını başlatmıştır. 2000 yılından itibaren ise kurum, günümüzde hâlâ devam etmekte olan "Mehânâme Merâfı Rıza" dergisini çıkarmaktadır. Kurumun ana amacı, halkı İmam Ahmed Rıza ve onun öğretileri hakkında bilgilendirmektir. Barelvi Cemaati'ne ait birçok medrese, Barelvi öğretilerinin yayılması noktasında aktif bir şekilde hizmet vermektedir.

5. el-Câmiâtu'l-İslâmiye: Hindistan'daki Barelvi Müslümanlarının en büyük ve en tanınmış medreselerinden biridir. Hindistan'ın Feyzâbâd şehrinde, Uttar Pradesh eyaletinde yer almaktadır. Bu medrese, 1964 yılında Mv. Kameruzzaman (d.1946)³⁶⁸ tarafından kurulmuştur.

6. el-Câmiâtu'l-Eşrefiye: Eski ismi "Dâru'l-Ulûm Ehl-i Sünnet Medrese'yi Eşrefiyâ Misbahu'l-Ulûm" olan Hindistan'ın çok eski bir medresesidir. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Barelvi dinine mensup Müslümanların en büyük İslâmî okuludur. Bu enstitü Hindistan'ın UP eyaletinin Âzemgarh bölgesinde yer almaktadır. Bu kurumun mezunları Hindistan ve dışında Amerika, Afrika, Avrupa vb. farklı ülke ve şehirlerde öğretim, organizasyon ve vaaz hizmetleri yapmaktadır. İ

İlk olarak bu medrese, Purâni Basti'deki bir mahallede, Mübarekpûr'un zengin bir ailesinin binasında kurulmuştur. Daha sonra, burada medresenin sahipleri olan Abdulvehhâb Ensâri, Hacı Abdulrahman ve Hafız Abdulvâhid, medreseyi 20 Mart 1922'de millete

³⁶⁸ Allame Kamerü'l-Zaman Uzma, Ehl-i Sünnet ve Cemaat Berelvi hareketinin önde gelen din âlimidir. 2011 ve 2012 yıllarında, elli yılı aşkın süredir birçok İslami kuruluş, kurum, cami, kolej ve üniversite kurma çabalarından dolayı dünya çapındaki en etkili beş yüz müslüman arasında gösterildi. Allame bizzat İngiltere topraklarında İslami öğretileri yayma işini yürütmektedir.

vakfetmişlerdir. Alanın küçük gelmesi üzerine, aynı aileden Şeyh Muhammed Emin Ensâri ve diğerleri, 27 Eylül 1934'te kasabanın merkezindeki yerleşkelerini millet adına adamışlardır. Yer sıkıntısı nedeniyle, 'Câmia Eşrefiye' medresesinin binası, şu anda ofislerinin ve tüm departmanlarının bulunduğu, Mübarekpûr kasabasının dışındaki büyük bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Bu kurumdan mezun olanlara 'Misbâhi' denir.³⁶⁹

7. Câmiâ Ahmediye Sünniye Kâmil Medresesi: Câmiyâ Ahmediyâ Bangladeş'in meşhur bir yüksek öğrenim kurumudur. 1954 yılında kurulan Bangladeş'teki en büyük ve en eski Sünni Barelvi medreselerinden biridir. Ünlü İslam akademisyeni Seyd Ahmed Şah Srikoti (öl.1961)³⁷⁰ kurucusudur.³⁷¹

8. Câmiâ Emcediye Razaviyye: Bu Üniversite Kuzey Hindistan'da Uttar Pradesh bölgesindeki Gosi kasabasında 2 Zilkade 1402 / 21 Temmuz 1982'de Mevlâna A'lâul Mustafa Kadri tarafından kurulmuştur. Sistemik öğretim bölümleri, Fıkıhta Uzmanlık Bölümü, Tecvidu'l-Kur'an Bölümü, Kur'an'ı Ezberleme Bölümü ve Sadru's-Şerîa Dâru'l-İftâ ve'l-Kaza ve hukukun çeşitli bölümleri vardır. Aynı üniversiteye bağlı olarak Külliyyetu'l-Benâti'l-Emcediyye adıyla kızlara dini eğitim ve öğretim verilen fakülte vardır.³⁷²

9. Câmiâ Alimiye İslamiye Karaçi: Pakistan'da bulunan İslami ve modern bir bilim üniversitesidir. Bu kurum, "World Federation of Islamic Missions" yani Dünya İslami Misyonlar Federasyonu tarafından yönetilmektedir. Karaçi İslam İlimleri Üniversitesi Karaçi, 28 Ağustos 1958'de Dr. Fazlurrahman Ensari (öl. 1974) tarafından kurulmuştur. 1965 yılında tamamlanan medrese, Hazreti Abdulâlim Sıddık'ın (öl.1954) ismiyle "Alimiye" adını almıştır.³⁷³

10. Câmiye Muhammadiye Sefiyâ Serferâzu'l-Ulûm İslamabad: Yaygın olarak Câmia Serfirâzu'l-Ulûm adıyla bilinen bu üniversite, Ehl-i Sünnet organizasyonuna bağlı modern ve dinî bir eğitim kurumudur. İslamabad'daki birkaç büyük dinî okuldan biridir. Üniversitede her yıl dokuzuncu sınıftan yüksek lisansa kadar hafızlık bölümü ve sekiz yıllık

³⁶⁹ <http://aljamiatulashrafia.in/>,

³⁷⁰ 1344 Seyyid Ahmed Şah bin Seyyid Sadruddin Şah, Allah ona rahmet etsin. Sedat ailesindendi. 1925 yılında Chittagong'da (Bangladeş'te bir şehir) Anjuman Şura'yı ve Jamia Ahmediyya'yı kurdu. Din derslerinin modern müfredata göre öğretildiği üniversitenin üç katlı binasında yüzlerce öğrenciye konaklama imkanı ayarlandı.

³⁷¹ <https://jaskm.edu.bd/>

³⁷² <http://www.jamiaamjadia.net/ur/index.php>.

³⁷³ <https://wfim.org.pk/>

okul organizasyonu kursunun tamamlanmasıyla manevi eğitim verilmektedir. Kurucusu Dr. Muhammed Serfirâz Muhammedi Seyfi'dir (d. 1958).³⁷⁴

11. Sunni İttihad council Pakistan: Pakistan'da siyasî ve dinî bir partidir. 2001 yılında kurulmuştur, o zaman başkanı Sahibzade Fazıl Kerim (öl.2013) idi. Sünni İttihat Konseyi o zaman kurulduğunda Barelvilik'in neredeyse tüm partilerini içeriyordu ve bu parti Barelvi düşünce ekolüne ait bir siyasi partidir.³⁷⁵

12. Tahrîk-i Minhâcu'l-Kur'ân (Minhaj ul Quran International): 17 Ekim 1980'de Lahore, Pakistan'da Dr. Muhammed Tahiru'l-Kadri (d.1951)³⁷⁶ önderliğinde başlatılan İslam'ın yenilenmesi hareketidir. Hareketin merkezi, Pakistan'ın Lahore şehrindeki Model Town'da yer almaktadır. 1995 yılında, Tahrîk-i Minhâcu'l-Kur'an adı altında Pakistan'da dünyanın en büyük sivil toplum eğitim projelerinden biri başlatılmıştır. Bu proje, ülke genelinde beş üniversite, yüz kolej, bin model lise, on bin ilkokul ve halk kütüphanesi kurulmasını kapsamaktadır.³⁷⁷

³⁷⁴ <http://tanzeemulmadaris.com/Nazm-ul-Madaris.aspx>

³⁷⁵ https://pakvoter.org/political_parties/sunni-ittihad-council/

³⁷⁶ Barelvi ekolüne mensup olan Muhammed Tahiru'l-Kâdri, 19 Şubat 1951'de Jhang'da doğmuştur. 1980 yılından bu yana, "Tahrîk-i Minhâcu'l-Kur'an" adlı hareketi başlatarak bilgi ve farkındalık oluşturmayı, ümmetin durumunu iyileştirmeyi, Kur'an ve Sünnet öğretileriyle dini teşvik etmeyi ve yaymayı amaçlamaktadır.

³⁷⁷ <https://www.minhaj.org/urdu/>

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİYOBEENDİLİK VE BARELVİLİK ARASINDAKİ İHTİLAFLAR

Bu bölümde Diyobendilik ve Barelvilik arasındaki ihtilaflar açıklanacaktır. Her iki grup da Hanefi mezhebine mensup olmasına rağmen, birçok teolojik ve pratik konuda derin ayrılıklar yaşamaktadırlar. Bu ayrılıklar, zaman zaman sert polemiklere ve karşılıklı tekfir suçlamalarına yol açmıştır. Biz burada tekfir, şirk, peygamber algısı, bidat anlayışı, tasavvuf ve tarikat anlayışları başlıkları altında ayrılık noktalarını inceleyeceğiz.

Diyobendilerin Barelvilik hakkındaki eleştirileri üç konu etrafında dönmektedir. Bunlar; kendileri gibi düşünmeyenleri çok kolay bir şekilde tekfir etmeleri, yerel örf ve adetleri şeriatın kaynağı olarak görüp cahiliye adetlerini din olarak kabul etmeleri ve İngilizlerin yanında yer alıp her türlü bağımsızlık hareketine karşı çıkmak.³⁷⁸

Diyobendilere göre Barelvi cemaati evlenme, yas gibi uygulamalarda bid'at uygulamalar yapmakta ve Muharrem, Şeb-i Berat, Sâfer, Rebiülevvel, Rebiülâhir aylarında ve özellikle Urs günlerinde (urs günleri: bir âlimin vefat ettiği gün) dinen kabul olunmayacak uygulamalara saptmaktadırlar. Üstelik bu uygulamaların birçoğunu "Bid'at-ı Hasene" olarak değerlendirmektedirler. Bunun dışında Hz. Peygamber'in (sav) bir nur olduğuna inandıkları için onun hayatta olduğuna inanmaları³⁷⁹ ve onun gayb ilmine sahip olduğuna inanmaları³⁸⁰ vb. tüm inançlar Diyobendilere göre onların müşrik olarak vasıflanmalarını gerektiren hususlardır.

Barelvi âlimler iki grup arasındaki ihtilaf için nedenler ileri sürmektedirler. Onlara göre ihtilafların sebebi ne bid'at ne de bid'at-ı hasenedir. Çünkü bid'at yapan da yapmayan da müslümandır. Barelvilere göre Barelvilik ve Diyobendilik arasındaki ihtilafın nedeni, Diyobendi âlimlerinin kâfir olması ve bu durumun kendi mensuplarından da gizlenmesidir. İlimle uğraşmayan sıradan insanları bid'atlar ile kandırmaktadırlar. Barelvilere göre, Diyobendi âlimler küstahtır, Allah adına, sevgili peygamberi adına ve diğer peygamberler

³⁷⁸ Mv. Sahibzade Ğulam Nâsir'ud-Din Siyâlvi, *İbârât'ı Ekâbir ka Tehkiki'o Tenkidi Câyizâ* (Cehlâm: Ehl'e Sünnet Publications, 2012), 31-34; Hâlid Mahmûd, *Mutâlâ-yı Barelviyet*, (U.P.: Hafizî Book Dipu Diyobend, 1997), 1/27.

³⁷⁹ Mahmûd, *Mutâlâ-yı Barelviyet*, 5/201-215, krş. Seyid Ahmed Kâdri, *Barelvi Mezhep ka ilmi Mühâsibâ Beciveb Diyobendi Mezhep ka ilmi Mühâsibâ* (Karaçi: Camiyya Arabiyya Ehsân'ul-Ulûm Gülşen İkbâl, ts), 37, 53, 62.

³⁸⁰ Safder, *Tefrihu'l-havâtur*, 58.

adına hakaret etmektedirler. Bu sebeple Diyobendiler kâfir olmuşlardır ve onlara inananlar da onlar gibi kâfirdir.

Şimdi bu ihtilaf konularını biraz daha detaylandıralım.

A. İnanç Temelindeki Farklılıklar

Barelviler, Diyobendileri yanlış peygamber telakkisine sahip oldukları iddiasıyla tekfir ederken Diyobendiler de onları şirke düşen bid'at ehli olarak görmektedirler. Diyobendiler ise Barelviliğin Hindistan cahiliye çağının bir ürünü olduğunu ve bid'atlerin kaynağını oluşturduğunu ifade etmişlerdir.

1. Peygamber Telakkisi

Barelvîlere göre Diyobendiler, Hz. Peygamber'le (sav) ilgili algıları ve küstahlıkları sebebiyle kâfir olmuşlardır. İmam Ahmed Rıza Han Barelvî, *el-Mutemedu'l-Mustened* kitabında Diyobendilerin, Hz. Peygamber'le ilgili algıları sebebiyle küstahlık yaptıklarını ve bunu yapan kişinin müslüman olarak kalmayıp kâfir olacağını yazmıştır. Hatta Ahmed Rıza Han, ilgili kitabının fetvalar kısmını otuz beş Haremeyn âlimine sunmuş onların da Diyobendiliğin kurucuları Mv. Nânotovi, Mv. Gangohi ile Mv. Eşref Ali Tânvî ve Şah Veliyyullah Dihlevî'nin torunu Mv. İsmail Dihlevî'den (öl.1831) oluşan dört âlime itiraz edip tekfir ettiklerini ifade etmiştir.³⁸¹

Ahmed Rıza Han'ın Diyobendilerle ilgili iddiasının temeli Kâsım Nanotovi'nin *Tahzîru'n-nâs* adlı kitabındaki bir ifadesine dayanmaktadır.³⁸² Rıza Han, Nanotovi'nin şöyle dediğini iddia etmektedir:

“Sözgelimi Peygamberimizle aynı zamanda başka bir yerde başka bir peygamber olsaydı bile peygamberimiz yine son peygamberdir. Hatta peygamberin zamanından sonra bir peygamber doğsa bile, Muhammed'in akıbetinde bir fark olmayacaktır. Halkın kanaatine göre Rasûlullah'ın son peygamber olduğu yani ondan sonra hiçbir peygamberin gelmeyeceği açıktır ama bilen bilir ki önceki ve sonraki zamanların kendisinde hiçbir fazilet yoktur”³⁸³

Rıza Han'a göre bu ifadesiyle Nânotovi, Hz. Peygamber'i son peygamber olarak görmemektedir. Eğer bir müslüman Muhammed'i (sav) son peygamber olarak tanımıyorsa o

³⁸¹ Rıza Han, *Husâmu'l-Haremeyn*, 4-8.

³⁸² Rıza Han, *Husâmu'l-Haremeyn*, 19-20. Bkz, Muhammed Masharib Seyyid, Pakistan'daki Diyobendi ve Barelvî Ekolleri Arasındaki Hadise Dayalı Tartışmalar, Yüksek Lisans Tezi (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimler Anabilim Dalı, 2016), 32.

³⁸³ Rıza Han, *Husâmu'l-Haremeyn*, çev. Şah Muhammed Mustefa Rıza Kâdri (Bombai: Rıza Akademi, 2009), 80.

müslüman olamaz. Çünkü Allah'ın Resülü Muhammed'in (sav) peygamberlerin sonuncusu olması ve zamanı olarak onun son zamanı bulması dinin bir gereğidir.³⁸⁴

Nânotovi'nin *Tahzîru 'n-nâs* adlı kitabının dört farklı baskısını inceledik.³⁸⁵ Hiçbirinde Rıza Han'ın alıntıladığı ifadeleri bir bütün olarak göremedik. Her bir baskıda ilgili ifadelerin üç farklı cümle olarak kitabın farklı yerlerinde olduğunu tespit ettik. Anlaşılan Rıza Han, farklı yerdeki cümleleri bir paragraf haline getirmiştir. İncelediğimiz dört farklı baskıda da cümleler şöyledir³⁸⁶:

“Halkın kanaatine göre Rasûlullah'ın son peygamber olduğu yani ondan sonra peygamber gelmeyeceği açıktır ama bilen bilir ki önceki ve sonraki zamanların kendisinde hiçbir fazileti yoktur.” (s.14)

“Siz (Peygamber), sizinle aynı zamanda başka bir yerde peygamber olsa bile son Peygamber olarak kalırsınız.” (s.38)

“Peygamber'in zamanından sonra bir peygamber doğsa bile, Muhammed'in akıbetinde bir fark olmayacaktır.” (s.63)

Görüldüğü üzere İmam Rıza bu cümleleri farklı yerlerden nakledip bir paragrafta toplamıştır. Diyobend âlimlerine göre, İmam Rıza bu paragrafı Arapçadan yanlış tercüme ederek anlamı tamamen değiştirmiştir. Orjinal cümle şu şekildedir: “Fakat anlayışlı insanlar için açık olacaktır ki, önde ya da geride olmanın kesinlikle hiçbir erdemi yoktur.”³⁸⁷ Dolayısıyla bu durum ilk olma ya da sonuncu olma erdeminin yadsındığı anlamına gelmemektedir. Ancak İmam Rıza Arapça metni “مع انه لافضل فيه اصلا عند اهل الفهم” “Akıl sahibi insanlar nezdinde Hz. Peygamber'in son peygamber olmasının bir hikmeti yoktur.” şeklinde çevirerek³⁸⁸ manayı çarpıtmıştır.³⁸⁹

Barelvilere göre bir insanın haksızlıklara karşı çıkmayarak sade bir müslüman olduğunu söylemesi yeterli değildir. Barelvi ve Diyobendi farklılıklarının durumu da buna benzer. Mesele Hanefî, Maliki, Şafii ve Hanbeliliğin aralarındaki fikhi-ameli konulardaki farklılığı gibi değildir. Diyobendiler Barelvilerle aralarındaki ihtilafı tali meselerdeki

³⁸⁴ İmam Ahmed Rıza Han, *Husâmu 'l-Harameyn*, 80.

³⁸⁵ İncelediğimiz baskılar şunlardır: 1. U.P.Huccetu'l-İslam Akademisi, 1437h, 2. Seharenpur, Kütüphane-yi Rahimiye baskısı, 3. Karaçi, Dâru'l-İşat baskısı, 4. Diyobend, Kütüphane-yi İmdâdiye, 1355h baskısı.

³⁸⁶ Bkz. Nânotovi, *Tahzîru 'n-nâs*, U.P.: Huccetu'l-İslam Akademisi, 1437h.

³⁸⁷ Muhenned Kasim Nânotovi, *Tahzîru 'n-nâs*, (Karaçi, Dar-ul-İşât, ts), 4-5.

³⁸⁸ İmam Ahmed Rıza Han, *Husâmu 'l-Harameyn âla menhari 'l-küfri ve 'l-meyn*, çev. Şah Muhammed Mustefa Rıza Kâdri (Bombay, Rıza Akadmi, 2009), 80.

³⁸⁹ Mv. Numâni, *Faisla Kun Munâzara*, 153.

farklılıklar gibi sunsalar da aslında aralarındaki temel ihtilaf Allah'a ve peygamberlerine karşı küstahlık ve hakarettir. O yüzden bu ihtilafları sade bir zihinle okuyan hiç kimse asla Diyobendileri desteklemez.³⁹⁰

Mv. Nânotovi'nin *Tahzîru'n-nâs* kitabında "Hatm-i Nübüvvet" (son peygamber) meselesini nasıl ele aldığı incelenirse Rıza Han'ın Nânotovi'ye haksızlık yaptığı açıkça görülür. Nânotovi, ilgili kitabında hatm-i nübüvveti; hatm-i nübüvvet-i mertebî, mekânî ve zemânî olarak mertebe, mekân ve zaman olarak üç seviyede ele alır. Ona göre mekânsal ve zamansal olarak peygamberliğin son halkası olması ilk seviyeyi (hatm-i nübüvvet-i mertebî) ispat eder. Çünkü nübüvvetin tüm mertebeleri Hz. Peygamber'de (sav) biter. Bütün yaratılmışların en üstünü Hz. Peygamber'dir. Hz. Muhammed (sav), peygamberlerin sonuncusu olarak övülmüştür. "Hatm-i Nübüvvet" vasfı ile sadece Hz. Muhammed (sav) övülmüştür. Diğer peygamberlerden hiçbiri bu sıfatla tanımlanmamıştır.³⁹¹

Mv. Nânotovi konuyu izah sadedinde devamla şöyle der: Farz-ı muhal, Hz. Muhammed (sav) zamanında bir peygamber gelse veya Hz. Muhammed'den (sav) sonra birisi peygamber olarak gelse bile yine de Hz. Muhammed son peygamberdir, *hatm-i nübüvvet-i mertebi* seviyesinden başka bir mertebe yoktur. Birisinin peygamber olarak Hz. Muhammed'den önce veya sonra gelmesinin son peygamberlik anlayışına bir etkisi ve zararı olamaz. Çünkü tüm mertebeler Hz. Muhammed (sav) ile biter. Bu nedenle birisinin Hz. Muhammed'den (sav) önce veya sonra gelmesinin hiçbir önemi yoktur ve peygamberlik sıfatı için Hz. Muhammed'e (sav) muhtaçtır. Hz. Muhammed'in (sav) zamanı en son zamandır. Bu nedenle *hatm-i nübüvvet-i zemâninin* delili *hatm-i nübüvvet-i mertebi* için gerekli bir delildir ve bu delil *hatm-i nübüvvet-i mertebiye* daha fazla güçlendirir. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in son zamanda yaratılmasından dolayı diğer peygamberlerden daha yüksek ve daha faziletli olduğunu söylemek yanlış bir söylemdir. Çünkü bu şekilde zamanın kıymetinden dolayı Hz. Muhammed'in üstünlüğünü kanıtlamış gibi olmaktadır, aksine Hz. Muhammed (sav) sayesinde zaman değer kazanmıştır.³⁹²

³⁹⁰ Rıza Han, *Husâmu'l-Haremeyn*, 3-4.

³⁹¹ Safder, *Bâni Dâru'l-Ulûm*, 61-63.

³⁹² Safder, *Bâni Dâru'l-Ulûm*, 63-89.

Görüldüğü üzere Mv. Nânotovi'nin sözgelimi olarak ifade ettiği örneklere Rıza Han tarafından yanlış anlaşılmıştır. Rıza Han'ın bu sebeple Nânotovi'yi tekfir etmesi yanlış verilmiş bir karardır.

İmam Rıza'nın Diyobendilere ikinci itirazı Peygamber'in (sav) gayb ilminin bilip bilmemesi hususundadır. İmam Rıza'ya göre Diyobend âlimleri Mv. Nânotovi, Mv. Gangohi ve Mv. Eşref Ali Tânvî, İblis'in yeryüzünün tüm ilmine sahip olduğunu, yeryüzünde olan her şeyi bilmekte olduğunu kabul ederlerken Hz. Peygamber'in (sav) gaybı bilmediğini, onun gaybı bildiğini düşünmenin şirk olacağı iddiasında bulduklarını ifade ederek onları eleştirir. Diyobendilerin, İblis'i Allah'ın ilmine kolay bir şekilde ortak ederken Peygamber efendimizi bundan hariç tutarak Allah'ın gazabına uğradıklarını ifade eder. Onların Peygamber'in ilmi için bir nas olmadığını bu konuda açık ve kesin bir nas olması gerektiğini şart koştuklarını ancak Peygamber'in ilminin inkârıyla ilgili herhangi bir nas bulunmadığını göz ardı ettiklerini söyler.³⁹³

Rıza Han'a göre Gangohi, *Berâhîn-i kâtıa* adlı kitabında kendi müşdidinin şeytan olduğunu ve şeytanın bilgisinin Peygamber'in (sav) bilgisinden daha fazla olduğunu açıklar. Çünkü o, Şeytan ve Melekü'l Mevt'in (Azrail) ilminin genişliği nas ile ispat edilmekte ancak Peygamber'in (sav) ilminin genişliği ile ilgili kesin nas bulunmamaktadır demiştir. İmam Rıza'ya göre bu ifade şirk değilse de imanın bir parçası da değildir. O zaman Gangohi'yi gavs ve kutup olarak gören müslümanlar bir daha düşünsünler. Şeytanın ilminin genişliğine inanan Gangohi, Allah'ın kendisine bütün ilimleri verdiği hatta kendisinden önceki ve sonrakilerin hepsini bilen Hz. Muhammed (sav) için nasıl nas ister. Acaba bu İblis'e inanmak küfür değil midir? diye sorar.³⁹⁴

Ahmed Rıza Han'ın bu iddialarına itiraz eden Diyobendiler, Gangohi'nin böyle bir düşüncede olmadığını Rıza Han'ın iftira ve karalaması olduğunu söylerler. Gangohi'nin tekfir edilmesine dayanak gösterilen fetvanın sahte olduğunu onun böyle bir fetva vermediğini söylerler. Mv. Gangohi'nin bu sahta fetvayı öğrendiğinde inkâr ettiğini, Rıza Han'a bir mektup yazarak bu fetvanın kendisi tarafından yazılmadığını açıkça belirttiğini, ancak İmam Rıza'nın tekfir fetvasında ısrarcı davrandığını ifade ederler. Diyobendiler Mv. Gangohi'nin

³⁹³ Rıza Han, *Husâmu'l-Haremeyn*, 21.

³⁹⁴ Rıza Han, *Husâmu'l-Haremeyn*, 22-23. Daha fazla ayrıntı için Bkz. Ukarvi, *Teâruf-ı Ulemâ-i Diyobend*, 39-50.

tüm fetvalarının *Fetevâ-yı Reşîdiyye* adıyla korunduğunu, onun böyle bir fetvasının olmadığını söylerler.³⁹⁵ Onlara göre Barelvilerin daha önce *Tahzîru'n-nâs* kitabını çarpıtarak küfür yazısı çıkartmaları zor olmadığı gibi yine sahtekâr birinin mühür ve imzasıyla bu iddiaları yayınlamaları da zor değildir.³⁹⁶

Diyobendiler, Peygamber'in (sav) bilgisiyle ilgili iddiaya şu cevabı verirler: İki çeşit bilgi vardır: Kişisel (ذاتى) ve Atâî (عطائى). Kişisel (ذاتى) kimsenin vermediği kendi başına olandır. Atâî (عطائى) birisi tarafından verilen, hibe edilen ve söylenen şeyler. Birinci çeşit kişisel bilgidir ve bu Allah katında özeldir. Mahlûkatlardan kim bir bilgiye sahipse bu bilgi Allah tarafından verilir ve söylenir. Bir kimse evliyaya, peygambere veya meleğe bile ilmin şahsi olduğunu söylese herkesin nazarında müşrik olur. Çünkü bu mesele bütün ümmetin meşhur icma meselesidir.³⁹⁷ Aynı şekilde ilimleri de ikiye ayırırlar: Birincisi şer'î ikincisi dünyevi ilimdir. Dinle ilgisi olmayan ve gereksiz konulardaki bilgisizlikten dolayı peygamberlerin izzetinde bir kayıp olmadığı gibi, ilimlerinin kemâline de bir zarar yoktur.³⁹⁸ Örnek olarak, Tebük savaşı sırasında sahâbi Zeyd b. Erkam'ın başından geçeni verir. Zeyd, savaşta münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selul'ün "Muhammed'in yanında bulunanlara yardım etmeyin ki dağılsınlar. Medine'ye döndüğümüzde güçlü olanlar zayıf olanları oradan çıkaracaktır" sözünü işitice amcası kanalıyla Resulullah'a ulaştırır. Resulullah (sav) Abdullah bin Übey ve ashâbını çağırıp bu meseleyi onlara sorar. Onlar da Allah adına yemin ederek böyle bir şey söylemediklerini söylerler. Hz. Peygamber onları doğrulamış, Zeyd bin Erkam ise yalancı durumuna düşerek kavmi tarafından kınanmıştı. Daha önce böle bir olay yaşamamış olan Zeyd b. Erkam dışarı çıkamamıştı. Ertesi gün Allah, münafıkların yalan söylediğini vahiyle bildirince Peygamber Efendimiz, Zeyd b. Erkam'ı çağırıp onu müjdelemişti. İşte bu bahsi geçen örnekte olduğu gibi Peygamber Efendimiz'in (sav) bazı şeyleri bilemediği ve başkalarından da bilgi aldığı hadislerle sabittir. Ve bu durumun Hz. Muhammed'in görkemine gölge düşürmez.³⁹⁹

Diyobendiler, Rıza Han'ın Gangohi'ye nispet ettiği *Berâhîn-i kâtia* kitabıyla ilgili de şunu söylerler. Bu kitabın yazarı Gangohi'nin öğrencisi olan Mv. Halil Ahmed'dir. Bu kitap,

³⁹⁵ Mv. Numâni, *Faisla Kun Munâzara*, 65-78.

³⁹⁶ Mv. Numâni, *Faisla Kun Munâzara*, 66-67.

³⁹⁷ Mv. Numâni, *Faisla Kun Munâzara*, 84.

³⁹⁸ Mv. Numâni, *Faisla Kun Munâzara*, 91.

³⁹⁹ Mv. Numâni, *Faisla Kun Munâzara*, 96.

İmam Rıza Han'ın takipçisi olan Mevlevi Abüssemi Ensârî'nin (öl.1901) *Envâr-ı Sâtiâ*⁴⁰⁰ adlı kitabına cevap olarak yazılmıştır. Çünkü bu kitapta Şeytan'ın ve Azrail'in ilimlerinin geniş olduğu delillerle ispatlanmış ardından kıyas yoluyla peygamberimizin ilminin geniş olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mv. Halil Ahmed bu kıyası reddetmek için *Berâhîn-i kâtiâ* eserini yazmıştır. Bu eser esasen din, diyanet, nübüvvet ve nübüvvet vazifeleri ile ilgili olmayıp sadece “dünya bilgisi” (علم زمین) kapsamındaydı. Mv. Halil Ahmed bu kitabında yeryüzünde peygamber olmayan bir kişinin bilgisi bir peygamberin bilgisinden daha fazla olabilir ve bu peygamberin şanını eksiltmediği gibi bu ilmin gelişiyle peygamber olmayanın şanını da artıramaz şeklinde ispat etmektedir. Diyobendi âlimler bunu ispat etmek için örnek olarak Peygamber'in (sav) şiir bilgisine sahip olmadığını buna karşılık kâfirlerin şiir bilgisine sahip olduklarından bahsetmektedir. Şiir bilmemesi Peygamber'in şanını eksiltmediği gibi kâfirlerin derecesini artırmamıştır. Çünkü şiir ilmi dünya ilmi ile ilgili olup ne mutlak ilim (özel bir hüner bilgisi) ne de en yüksek ilimlerin bilgisi (şeriat bilgisi) gibidir.⁴⁰¹

2. Vehhabilik Yakıştırması Üzerinden Diyobendilere Eleştiri

Ahmed Rıza Han, tüm yanlış gördüğü inanç mensuplarını ve münafıkları Vehhabî olarak adlandırmaktadır. *Melfûzât*'ta Vehhabiliği Haricilik üzerinden şöyle açıklar: Vehhabilik halifeler döneminde de var olmuştur. Abdullah b. Abbas (r.a), Sıffin olayındaki karışıklığı gidermek ve insanlara nasihat etmek için Hz. Ali'nin (ra) talimatıyla oraya gitmiş, “Emürümünün'in neyini beğenmediniz” diye sormuş. Orada bulunanlar da Sıffin olayında Ebû Mûsa el-Eş'arî'yi hakem yapmanın şirk olduğunu söylemişler. İbn Abbas (r.a) onlara, “Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.” (Nisa, 4/35) ayeti ile cevap vermiştir. İmam Rıza buradan hareketle Diyobendilerin de Vehhabîler gibi olduğunu söyler. Diyobendiler de Vehhabîler gibi delil getirmektedir. Devamında şöyle der; bunlar ‘Gayb İlmi ve ‘İmdad İlmi’ ilmi için zâtî (ذاتی) ve atâî (عطائی) arasındaki farkı körü körüne kabul edip ya nasta olmayan şeyleri delil olarak gösteriyorlar ya da nasta olan şeyleri inkâr ediyorlar. Sıffin olayında beş bin kişi tövbe etmişti. Emirülmüminîn tövbe etmeyen beş bin kişinin de

⁴⁰⁰ Abdusseme Ensârî, *Envâr-ı Sâtiâ*, (Lahor: Mektebetu Câmia, 1994).

⁴⁰¹ Mv. Numâni, *Faisla Kun Munâzara*, 97-98. Krş, Sehârenpûri, *el-Berâhînu 'l-kâtiâ alâ zalâmi 'l-envâri 's-sâtiâ*, 7-8.

ödürülmesini emretmişti. Fakat bazı sahabiler ödürülmesi gereken kişilerin gece gündüz tilavette bulunduğunu, bütün geceyi teheccüd namazıyla geçirdiğini söylediler ve ödürülmelerinin yanlış olduğunu dile getirdiler. Peygamberimiz (sav), Hz. Ali'ye (r.a.) “İçinizden bazı insanlar çıkacak; onların namazlarını görünce kendi namazlarınızı küçümseyeceksiniz. Onların oruçlarını görünce kendi oruçlarınızı küçümseyeceksiniz. Onların amellerini görünce kendi amellerinizi küçümseyeceksiniz. Onlar Kuran okurlar fakat bu Kuran onların boğazlarından aşağıya inmez. Okun yaydan çıkıp uzaklaşması gibi dinden çıkıp uzaklaşırlar.”⁴⁰² hadisi ile bu insanların namaz, oruç gibi zâhirî amellerle sıkı sıkıya bağlı olacağını fakat bütün bunlara rağmen dinden bir ok gibi çıkacaklarını bildirmiştir.

İmam Rıza şöyle anlatmaktadır: Bir Vehhabî, Huneyn Gazvesi'nde Peygamber'in (sav) dağıttığı paylaşıma itiraz etti ve birine çok birine az verdiğiniz için haksızlık buluyorum dedi. Hz. Ömer onu ödürmek isteyince Peygamberimiz (sav) kalsın diyerek filan filan kişi onun neslinden doğacaktır dedi. Peygamber'in bu hareketi Vehhabîlere işarettir.⁴⁰³

İmam Rıza, Vehhabîlerin her çağda yeni bir renk ve yeni bir isimle ortaya çıkan bir mezhep olduğunu ve son zamanda Vehhabilik adı altında doğduğunu anlatır. Ona göre Vehhabîlerin sahih hadislerde zikredilen işaretleri şu şekildedir.

1. İçinizden bazı insanlar çıkacak; onların namazlarını görünce kendi namazlarınızı küçümseyeceksiniz. Onların oruçlarını görünce kendi oruçlarınızı küçümseyeceksiniz. Onların amellerini görünce kendi amellerinizi küçümseyeceksiniz. Kuran okuyacaklar fakat gırtlaklarından aşağı inmeyecek.

2. Sözlerinin herkesin sözlerinden daha güzel olduğunu iddia edecekler veya her şeye hadis diyecekler.

3. Hedeften çıkan ok gibi dinden çıkacaklar.

4. Sembol olarak çoğunun başı tıraşlı ve dizleri çıplaktır.⁴⁰⁴

İmam Rıza, Vehhabîlerin lideri Muhammed b. Abdulvehhâb Necdî'nin saçını tıraş etmekte çok ısrarlı olduğunu aktarır. Hatta kadınların da İbn Abdulvehhab'ın murdar dinine girdiğinde saçlarını tıraş etmesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁰⁵

⁴⁰² Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'âlâ Hazret*, 1/119-120.

⁴⁰³ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'âlâ Hazret*, 1/121.

⁴⁰⁴ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'âlâ Hazret*, 1/120-121.

⁴⁰⁵ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'âlâ Hazret*, 1/121.

İmam Rıza, fikrini beğenmediği herkesi Vehhâbi olarak niteler. Özellikle Diyobend âlimleri onun eleştiri oklarından kurtulamamışlardır. İmam Rıza'nın başlıca eleştirdiği Diyobendi âlimleri; Mv. Nânotovi, Mv. Gangohi ve Mv. Eşref Ali Tânvi olmakla beraber hadisçi âlim Mv. İsmail Dihlevi de onun tarafından eleştirilmiştir. Ona göre ilk üç isim Hz. Peygamber'in (sav) gayb ilmini bilip bilmemesi ve Şeytanın Peygamberden daha bilgili olduğu düşünceleri sebebiyle *Vehhâbi-Şeytaniyye* fırkası mensubu olmuşlarken muhaddis İsmail Dihlevi de evliyayı şirke suçlaması sebebiyle *Vehhâbi-Kezzâbiyye* fırkası mensubu olmuştur.⁴⁰⁶

İmam Rıza Han, Mv. İsmail Dihlevi'ye eleştirilerini onun *Takviyetü'l-İman* kitabı üzerinden yapar. Mv. İsmail Dihlevi, hadisçi Şah Veliyyullah Dihlevi'nin (öl.1762) torunu, Şah Abdul Gani Dihlevi'nin (öl.1878) oğludur. Ve Şah Veli Abdülaziz Muhaddis Dihlevi (öl.1823), Şah Abdülkadir (öl.1814), Şah Rafiuddin Dihlevi'nin (öl.1818) yeğenidir.⁴⁰⁷

Barelvi âlimlere göre Hindistan'da "Ehl'i-sünnet vel Cemaat" ve "Şii" olmak üzere iki mezhep bulunuyordu. Daha sonra Mv. İsmail Dihlevi ortaya çıktı. Kendisi Şah Veliyyullah'ın torunu olmasına rağmen Muhammed bin Abdülvehhab Necdi'ye (öl.1792) meyletmiş ve Necdi'nin *Reddu'l-İşrâk* adlı risalesinden etkilenmişti, daha sonra bu eserin Urduca tercümesi olan *Takviyetü'l-İman*'ı yazmıştır. Bu kitapla din özgürlüğü dönemi başlamış bazısı gayrı mukallid (ehl-i hadis) oldu, bazısı Vehhabî oldu. Birine Ehl-i Hadis denildi, birine filozof denildi. Bunlar yüzünden müctehid imamların itibarı ve hürmeti kayboldu. Sıradan dindarlar kendilerine imam demeye başladılar ve böylece peygamberlik lehine bir küstahlık başladı.⁴⁰⁸ Artık aile geleneklerini bırakıp Necdi rengine boyandılar. Kendi öğretileri sayesinde Şah Veliyyullah da dâhil olmak üzere kendi aile büyükleri müşrik ve cehenneme mahkûm oldu.⁴⁰⁹ Mv. İsmail, Necdi'nin (Muhammed bin Abdülvehhab) kitaplarının etkisi ile aile sistemine karşı namazda *raf'u'l-yedeyn* (رفع اليدین) yapmaya başladı.⁴¹⁰

Diyobendi âlimler *Takviyyetü'l-İman* kitabını, şirki neşretmesi ve şirkin küçük ve büyük kaynaklarını detaylı bir şekilde anlatarak reddetmesi bakımından saf şirkin reddi kitabı

⁴⁰⁶ Rıza Han, *Husâmu'l-Haremeyn*, 22-23. Daha fazla ayrıntı için bkz. Ukarvi, *Teâruf-ı Ulemâ-i Diyobend*, 39-50.

⁴⁰⁷ Müftü Muhammed Emin, *Teâruf-ı Takviyetü'l-İman*, (Faysalâbâd: Tahrik-i Tebliğ-i İslam, ts.), 19.

⁴⁰⁸ Emin, *Teâruf-ı Takviyetü'l-İman*, 25-26. Krş, Seyd Muhammed Naim'ud-Din Eşrefi, *Etib'ul-Biyan fi red'ut-Tekviya* (اطيب البيان في رد تقوية)(Kahra Mega: Cemmatı Rıza'yı Mustaf, 1999), 36-37.

⁴⁰⁹ Emin, *Teâruf-ı Takviyetü'l-İman*, 26.

⁴¹⁰ Emin, *Teâruf-ı Takviyetü'l-İman*, 27.

olarak kabul etmektedir. Onlara göre Barelvililerin *Takviyetu'l-İman* kitabına en büyük itirazı, kitapta evliya ve evliyaların onuruna hakaret içeren ifadelerin yer almasıdır. Çünkü bu kitapta gaybı sadece Allah'ın bildiği vurgulanarak evliyada bu tür anlamlar atfedilenlerin *şirk-i hafî veya şirk-i celi* durumuna düşecekleri anlatılmaktadır.⁴¹¹

Bu kitap incelendiğinde bu kitabın tevhid üzerine yazılmış bir kitap olduğu anlaşılır. Allah'tan başka güç sahibi yoktur, Allah'tan başka yaratıcı yoktur, Allah şirkten nefret eder, gayb bilgisi sadece Allah'a aittir, gayb iddiasında bulunan yalancıdır, şirkin çeşitleri ve secdeyi kimlerin yapması gerektiği vs. gibi özel bölümler kitapta yer almaktadır.⁴¹²

Nitekim Diyobendi âlimler bu kitabın savunulması için birçok tartışma yürüttüler. Onlara göre bu kitap nebilerin ve resullerin amaçlarını açıkça anlatan bir kitaptır. Sadece Allah'a ibadete çağıran, insanların Hz. Peygamber'in çağrısını unuttuğu, müslüman olmayan kavimleri taklit etmeye başladıkları bir dönemde, bir tevhid çağrısına acil bir ihtiyaç ortaya çıkmıştır. *Takviyetu'l-İman* kitabı bu ihtiyacı fazlasıyla karşılamaktadır.⁴¹³

İmam Rıza, *Vehhabî Şeytaniyye* fırkasının üçüncü kişisi dediği Mv. Eşref Ali'yi peygamberimizin gayb bilgisinin mahiyeti üzerinden şöyle eleştirir:

“Bu mezhebin büyüklerinden biri olan ve *Vehhabî Şeytaniyye* mezhebinin mensubu olarak bilinen Eşref Ali Tânvî, aynı Gangohî'nin izinden gitmiştir. Kendisi küçük bir risale olan *Hifzu'l-İman* adlı eserinde, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) gayb bilgisinin her çocuk, deli ve hayvana eşit olduğunu ifade etmiştir. Eserinde şöyle yazar: ‘Eğer kutsal nefsin üzerindeki gayb bilgisinin kapsamı Zeyd’e göre doğru kabul edilirse, o zaman bu gaybın sadece bir kısmını mı yoksa tümünü mü içerdiği tartışmaya açıktır. Eğer sadece belirli gayb bilgileri kastediliyorsa, bu durumda Peygamber’in vasfı nedir? Zira bu gayb bilgisi yalnızca Zeyd ve Amr’da değil, her çocukta, delide, hayvanda ve yırtıcıda da mevcuttur. Eğer tüm gayb bilgisi kastediliyorsa ve bunun dışında hiçbir bilgi bırakılmamışsa, o zaman bu inancın yanlışlığı hem naklen hem de aklen ispat edilmektedir.’”⁴¹⁴

⁴¹¹ Bkz. Şah İsmail Dihlevî, *Takviyetu'l-İmân*, (Lahor: el-Mektebu's-Selefiyye, ts.)

⁴¹² *Risâlet-i Tevhid* adıyla da bilinen *Takviyetu'l-İman* kitabının Arapça tercümesi Dâru'l-Ulûm Nedvetu'l-Ulemâ'dan Mv. Seyyid Ebu'l-Hasen Nedvi tarafından yapılmıştır. Bkz. İsmail b. Abdulgani Dihlevî, *Risâletu't-Tevhid*, çev. Ebu'l-Hasan Ali Haseni Nedvi, (Lahor: Meteby Halil 1999).

⁴¹³ Hilal Dergisi 19/12.

⁴¹⁴ Rıza Han, *Husâmu'l-Haremeyn*, 26.

Diyobendi âlimlere göre İmam Rıza bu paragrafta bile dürüst davranmamıştır. Bu itiraz Eşref Ali Tânvî'nin dergisindeki tartışmadan gelmektedir. Peygamber Efendimiz'e (sav) "Âlimu'l-Gayb" (gaybı bilen) demek doğru mudur, değil midir diye tartışmış. Peygamber Efendimiz'in (sav) gayb ilmine sahip olup olmadığı, eğer varsa ne kadar olduğu konusunu tartışmalıdır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'e "Âlimu'l- Gayb" denilmesinin caiz olmadığını bu dergide ispat etmiştir. Çünkü bazen bir kastın içinde bir nitelik vardır ama bu kastın bu sıfatla anılması doğru değildir. Buna bir örnek vererek Peygamber Efendimiz'in (sav) ayakkabı tamirini bildiğini ancak ayakkabı tamircisi olmadığını yazıyor. Çünkü Peygamber Efendimiz (sav) gayb bilgisini daima tek kaynaktan, Hz. Cebrail almıştır. Dolayısıyla bu bilgi bağlantısız değildir. Bu nedenle ona 'Âlimu'l- Gayb' demek doğru olmaz.⁴¹⁵

İkincisi ise bu dergide 'Âlimu'l-Gayb' (علم الغيب), "Kısmi Gayb" (بعض الغيب) ve "Küllî Gayb" (كل الغيب) başlıklarına ayrılarak çok detaylı anlatılmış olmasıdır. Mv.Eşref Ali Tânvî'ye göre herkes "'Kısmi Gayb" biliyor. Çünkü herkes, başkalarından gizlenen veya bir başkasının bilmediği bir şeyin bilgisine sahip olabilir. Peygamber Efendimiz (sav) de bu tür bilgilere sahip olmasından dolayı ilmine "Kısmi Gayb" denilebilir ancak bu bilgiden dolayı ilmine 'Âlimu'l-Gayb', denilemez. "Kısmi Gaybı" şeylerden dolayı Peygamber'e (sav) 'Âlimu'l-Gayb' denilmesinin doğru olmadığını bizzat İmam Rıza da teyit etmiştir. Ve bunu *ed-Devletu'l-Mekkiyye* adlı kitabında detaylı olarak anlatmaktadır. Mv. Eşref Ali Tânvî'ye göre 'Âlimu'l-Gayb', hiçbir bağlantı olmadan ve kimse tarafından yanıtılmadan gaybı bilen kişidir.⁴¹⁶

İmam Ahmed Rıza şöyle der: “Benim İsmail Dihlevî'yle ilgili inancım Yezid hakkındaki gibidir. Birisi İsmail Dihlevî'ye kâfir derse buna itiraz etmem, ancak ben kendisine doğrudan kâfir diyemem. Ancak kim Gulam Ahmed (Kadiyani), Seyyid Ahmed (Aligarhi), Halil Ahmed Sehârenpûrî (Enbithavi), Reşid Ahmed (Gangohi) ve Eşref Ali (Tânvî)'nin küfründen şüphe ederse, kendisi de kâfir olur.” Bu görüşüne delil olarak, *ed-Durru'l-muhtâr* adlı eserde yer alan “Kafirin küfründen şüphe edenlerin kendisi kâfirdir.” ifadesini alır. Çünkü ona göre bu şahıslar, *Husâmu'l-harameyn* kitabının da gösterdiği üzere ümmetin icması çerçevesinde İslam dairesinin dışında kabul edilmiştir.⁴¹⁷

⁴¹⁵ Mv. Numâni, *Faisla Kun Munâzara*, 154.

⁴¹⁶ Mv. Numâni, *Faisla Kun Munâzara*, 154-155.

⁴¹⁷ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 1/172.

3. Diyobendilerin *Husâmu'l-Harameyn Üzerine İddialara Cevapları*

İmam Rıza'nın Diyobend kurucusu âlimleri tekfir etmek için *Husâmu'l-harameyn* kitabını yazarak tekfir fetvasını 35 Harameyn âlimine tasdiklettiğini ifade etmiştik. Diyobendi âlimler, *Husâmu'l-harameyn* kitabındaki tekfir fetvasına şiddetle karşı çıktılar, çünkü burada tekfir edilen âlimler Dârü'l-Ulum Diyobend'in kurucuları ve hocalarıydı. Onlara kâfir hükmü verilmesi, Diyobendiliğe de küfür fetvası verilmesi anlamına geliyordu. Diyobendilere göre, Mv. Rıza Ahmed Han bid'atlarla dolu bir aileye mensuptu. Hz. İsmail Şehid, *Takviyyetü'l-İman* kitabında ehli bid'at ve özellikle bid'atleri şirk derecesine varan sapıklara yönelik sert sözler söyleyince, bu durum Barelvilerde derin bir hoşnutsuzluğa yol açtı. Mv. Ahmed Rıza Han, Şehid'in bir kâfir olduğunu kanıtlamaya çalıştı, ancak başarısız oldu. Mv. Ahmed Rıza Han, Diyobend âlimlerinin Urduca eserlerinden tahrif ederek aldığı bilgileri Arapça *el-Mu'temedu'l-mustened* kitabında yazdı ve bunu Harameyn âlimlerine onaylattı. Ardından Hindistan'a gelerek bu esere *Husâmu'l-harameyn ala menhari'l-kufri ve'l-meyn (Küfür ve sapıklığın burnunun üzerine harameynin (Mekke ve Medine) kılıcı)* adını verdi ve Hindistan'da büyük bir gürültü kopmasına neden oldu.⁴¹⁸

Diyobendilere göre, Ahmed Rıza Han, *Husâmu'l-harameyn*'i okuma yazma bilmeyenlerin Diyobendileri kâfir olarak kabul etmeleri için yayınlamıştır. Bu eserde, Kadıyanîlerin küfrü anlatıldıktan sonra, Diyobendi büyüklerinin de kâfir oldukları iddia edilmiştir. Bu çerçevede Mv. Nânotovi, Mv. Gangohi, Mv. Halil Ahmed ve Mv. Ali Eşref Tânvî'nin metinleri tahrif edilerek bu âlimlerin kâfir oldukları kanıtlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, onlara kâfir demeyen kişilerin de kâfir sayılması gerektiği vurgulanmıştır.⁴¹⁹

Diyobendiler, bu küfür fetvasına karşı koymak amacıyla *el-Muhenned ale'l-Mufenned* adıyla bir kitap yazmışlardır. Muhaddis Mv. Halil Ahmed Sehârenpûrî (öl. 1927) tarafından yazılan bu kitap, Diyobendi âlimlerinin inançlarını Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat inançlarıyla açıklamayı hedeflemiştir. Diyobendi âlimler, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın sağlam temeller üzerine inşa edilmiş olan inançlarının kendilerine özel bir rahmet olduğunu kabul ederler. Onlara göre, hiçbir fitne bu inançları sarsamaz. "Allah'ın özel rahmeti onların üzerindedir ve her çağda doğru yolu takip etmişlerdir" anlayışını benimserler. İnançlarının sağlamlığı, hadis geleneğine odaklanma, selefin din anlayışının korunması, fikhin çeşitliliği ve tasavvufun

⁴¹⁸ Sehârenpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*, 24. Bkz, Ukarvi, *Teâruf-ı Ulemâ-i Diyobend*, 50-100.

⁴¹⁹ Sehârenpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*, 18.

ateşi, bu rahmete işaret eder. Böylece, dinle ilgili hiçbir konuda haksızlık olmadığı ve şüphelerin ortadan kalktığını savunurlar.⁴²⁰

Diyobend âlimlerine göre müslümanların güç kaybetmesinden sonra İngilizler tüm Hindistan'ı işgal ettiler. İngiliz devleti Hindistan'daki âlimleri en büyük düşmanı olarak görmeye başladı. Dâru'l-Ulûm Diyobend ve buradaki hocaların ilmi ve dini etkisinin yayıldığını görünce İslam'ı ortadan kaldırmak için çeşitli önlemler aldı. Bunlardan birisi dünyevi mevlevileri ve pirleri satın alarak onların aracılığıyla Diyobendi âlimleri Vehhabîlikle suçlamaktı. Mv. Rıza Ahmed Han, İngilizlerin bu hedefe ulaşmasına yardım edip bu dinin müslümanlarını bugüne kadar birleşmemiş iki parçaya ayırdı.⁴²¹ Onlara göre kendi tarafından verilen bu fetva hakkında Haremeyn âlimlerinden teyitleri (tasdikât) almak için farklı araçları ve kaynakları kullandılar. Çünkü Diyobendi âlimlerin eserleri Arapça dilinde değil, Haremeyn âlimlerin bilmedikleri dil olan Urduca dilindeydi. Dolayısıyla Mv. Ahmed Rıza'nın sunduğu/tahrif ettiği anlamı anladılar ve doğruladılar. Bu âlimlerden bazıları ise "Eğer gerçekten inançları böyle ise, o zaman fetva doğrudur." şeklinde görüşlerini ihtiyatlı bildirdiler.⁴²²

Bu olay meydana geldiğinde, o sırada Medine'de bulunan ve Mescid-i Nebevi'de ders veren Dâru'l-Ulûm Diyobend mezunlarından Mv. Seyyid Hüseyin Ahmed Medeni (öl. 1957) *Husâmu'l-harameyn* fetvasından habersizdi, çünkü bu durum çok gizli bir şekilde yürütülmüştü. Ancak, olayın farkına vardığında, Haremeyn âlimlerine gerçeği bildirdi. Bunun üzerine, bu âlimler 26 soru hazırlayarak Diyobendi âlimlerine gönderdiler. O dönemde Mv. Mv. Nânotovi ve Mv. Gangohi vefat etmişti, bu yüzden bu 26 soruya cevaplar, bizzat Mv. Halil Ahmed Sehâranpûrî tarafından Arapça dilinde yazıldı. Mv. Eşref Ali de dahil olmak üzere o dönemde Diyobend Medresesi'ndeki tüm âlimler, bu cevapları onayladılar. Onlara göre *el-Muhenned ale'l-Mufenned* kitabı, Dâru'l-Ulûm Diyobend'in görüşlerini tam olarak yansıtmaktadır.⁴²³

el-Muhenned ale'l-Mufenned kitabı beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde haremeyn âlimlerinin Diyobendilere sordukları 26 sorunun cevabı bulunmaktadır. İkinci bölümde Diyobend ulemasından 24 kişinin bu cevapların doğru olduğuna dair tasdikâtı

⁴²⁰ Sehâranpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*, 03.

⁴²¹ Bülendşehri, *Barelvi Ulemâ ve Meşâyih kiliye Lemha-i Fikriye*, 25-26.

⁴²² Sehâranpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*, 18.

⁴²³ Sehâranpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*, 18-19.

(تصديقات) vardır. Üçüncü bölümde Mekke ve Medine âlimlerinin tasdikâtı/onayı vardır. Dördüncü bölümde Kahire ve Şam âlimlerinin tasdikâtı vardır. Beşinci bölümde Diyobend ulemasının inançlarını özetlemektedir.⁴²⁴

Bu onay mektuplarını incelediğimizde toplam onay sayısı 67'dir. Bu onayların ülke dağılımı şöyledir: Hint (Diyobend) âlimlerinden gelen onay 24, Mekke âlimlerden gelen onay 5, Medine'den gelen onay 23, Mısır Ezher'den 3 âlim ve Şâm âlimlerinden 12 âlim olmak üzere toplam 67 âlim bulunmaktadır. Bu âlimler içerisinde Şam âlimlerinden meşhur Hanefî İbn Âbidin de (öl.1836) bulunmaktadır. Sehâranpûrî'nin cevaplarını içeren risaleyi mütala eden Medine'de mukim âlim Seyyid Ahmed Berzenci uzun sayılabilecek bir onay mektubu yazıp altında bu onayı tasdik eden 21 âlimin daha ismini göndermiştir.⁴²⁵

Diyobend âlimlerinin Mekke ve Medine gibi kutsal yerlerden takrîzler toplayıp basarak halka dağıtmalarına rağmen İmam Rıza fetvasından ayrılmamış ve bu konu sıradan Müslümanlar için bir sır olarak kalmıştır. Çünkü İmam Rıza'nın fetvasına göre küfründe şüphe ile hareket eden de kâfirdir ve buna göre bu tasdikleri gönderen bu âlimler de kâfir olacaklardır. Dolayısıyla Bareilly'deki müslümanlardan başka müslüman kalmamış demektir.

Diyobend âlimleri, İmam Rıza'ya yönelik eleştirilerinde onun sert mizacına ve tavizsiz tutumuna vurgu yaparlar. İmam Rıza'nın çağdaşı ve Barelvi geleneğinin önde gelen isimlerinden Mv. Abdulhay Haseni Leknevi (öl. 1923), bu konuda şöyle yazar: "Ahmed Rıza Barelvi, fıkıh ve kelâm ilimlerinde katı ve kesin bir tutum sergileyen, inanç konularında oldukça sert ve açık sözlü biriydi. Tekfir konusunda hızlı davranarak Hindistan şehirlerinde ayrılık ve anlaşmazlık bayrağını yükseltmiştir. Kendini savunan, ona bağlılık gösteren ve görüşlerini delil olarak sunan bir grubun lideri olmuştur. İnanç ve araştırmalarında kendileriyle aynı fikirde olmayan veya geleneksel din anlayışından farklı bir çizgi izleyen kişilere karşı, küfrün tanımı ve yorumlanmasında en ufak bir yanlış anlamaya ya da rekabeti artırabilecek bir duruma müsamaha göstermezdi. Her reform hareketinin daima karşısında yer almıştır."⁴²⁶

İmam Rıza'nın öğrencisi olan ve onunun ünlü eseri *Kenzu'l-İman*'ın haşiyesi olan *Hazâinu'l-irfân*'ı yazan Mv. Necmeddin Muradâbâdi (öl. 1948), bir gün hocası Mv. Ahmed

⁴²⁴ Bu kitabın Urduca çevirisi ise altı bölüm olup, sayısı 37 olan Diyobendin büyük bilginlerinin modern tasdikâtları bulunmaktadır. Bkz. Sehâranpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*.

⁴²⁵ Bkz. Sehâranpûrî, *el-Muhenned ale'l-Mufenned*, 99-140.

⁴²⁶ Bülendşehri, *Barelvi Ulemâ ve Meşâyih kiliye Lemha-i Fikriye*, 28-29.

Rıza Han'ın yanına gelerek ona Diyobendilerle ilgili eleştirilerinde üslubunun çok sert olduğunu, kitabını okumak üzere eline alan okuyucuların bu sert üslup sebebiyle kitabı okumayı terkettiklerini ifade etmiştir.⁴²⁷

Diyobendi âlimlere göre, Mv. Kasım Nânotovi ve Mv. Reşid Ahmed Gangohi'ye yönelik küfür fetvaları verildiğinde her iki âlim de vefat etmişti. Ancak, Mv. Eşref Ali Tânvî ve Mv. Halil Ahmed Sehâranpûrî gibi diğer iki önemli âlim hayatta iken bu suçlamalara yanıt vermişlerdir. Bu âlimler, kendilerine atfedilen küfür inançlarının iftiradan ibaret olduğunu beyan etmiş ve bu suçlamalardan masum olduklarını dile getirmişlerdir. Bu açıklamalar birçok dergide Urduca olarak da yayınlanmıştır. Hatta bu açıklamalar İmam Ahmed Rıza'ya da aktarılmıştır. Ayrıca, İmam Rıza, bir münazaraya davet edilmiş ancak bu münazara gerçekleşmemiştir. İmam Rıza, münazaraya katılmak için Mv. Eşref Ali Tânvî'nin de katılmasını şart koşmuş, Mv. Eşref Ali bu şartı kabul etmesine rağmen İmam Rıza'nın gelmemesi nedeniyle münazara yapılamamıştır.

Diyobendi âlimler, İmam Ahmed Rıza'yı reddeden yazılar kaleme alırken, aynı zamanda Diyobendi ve Barelvî farklılıklarını sona erdirmek için bir münazara gerçekleştirmişlerdir. Bu münazara, hicri 1353 (1934) yılında Lahor'da Mv. Muhammed Manzûr Numânî (öl.1997) ile Mv. Ahmed Rıza Han Barelvî'nin halifesi Mv. Haşmet Ali Han (öl. 1935) arasında yapılmıştır. Münazaranın hakemleri olarak Dr. Allâme Muhammed İkbâl (öl. 1938), Profesör Allâme Asgar Ali Ruhi (öl. 1954) ve Şeyh Sadık Hasan Amrîtsari görevlendirilmiş, ancak Diyobendi ve Barelvî grupları arasındaki çatışmayı sona erdirmeye çabası başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁴²⁸

4. Diyobendilere Göre Barelvîleri Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ten Çıkaran İnançlar

İmam Ahmed Rıza Han kendisini Ehl-i Sünnet vel Cemaat'ten olduğunu söyleyen bir Hanefî'dir. İmam Ahmed Rıza Han, kıyamet gününde, Allah'ın ve Resulü'nün (sav) katında sadece bu mezhebin doğru olduğunu savunmaktadır. Diyobendi âlimleri de Mv. Ahmed Rıza Han'ın akide bakımından Ehli Sünnet ve'l-Cemaat'e ait olduğunu inkâr etmemektedir. Akidede hiçbir bid'at yapmadığını ancak amelde bid'atinin çok olduğunu söylerler.⁴²⁹

⁴²⁷ Bedruddin Ahmed, *Sevânih-i A'lâ Hazret İmam Ahmed Rıza*, 131. Krş. Rizvi, *Feyzân-ı A'lâ Hazret*, 275.

⁴²⁸ Münazaranın tüm detayları için bkz. Muhammed Manzûr Numânî, *Faisla Kun Munâzara*.

⁴²⁹ Mahmûd, *Mutâlâ-yı Barelvîyet*, 5/112.

Diyobendi âlimlere göre Barelvilerdeki ameli bid'atlar Mv. Ahmed Rıza Han'ın eseridir. Akaitdeki bid'atlar ise Mv. Abdussemi Rampûrî (öl.1900) ve Müftü Ahmed Yâr Han Naîmî (öl.1971) tarafından Barelvilik içine koyulmuştur.⁴³⁰ Diyobendi âlimlere göre bu bid'atlar Barelvileri Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ten çıkaracak boyuttadır. İtikattaki bu bid'atlar beştir. Bunlar:

1. Allah'tan başkasından yardım (istimdad) istemek. (غير الله سے استمداد)
2. Nur akidesi ve Beşerîlik (عقیده نور و بشر)
3. Hâzır ve nâzır akidesi (عقیده حاضر و ناظر)
3. Muhtar Kul akidesi (عقیده مختار کل)
4. İlm-i Gayb-i Zâti (علم غیب ذاتی).⁴³¹

a. Allah'tan Başkasından Yardım İstemek

Diyobendî ve Barelvî âlimleri arasında, Allah'tan başkasından yardım isteme konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Diyobendî âlimlere göre, dünyadaki tüm fiiller sebeplerle bağlantılıdır. Nasıl ki sıkıntı çeken bir çocuk annesine ya da bir hasta doktora başvuruyorsa, annenin çocuğa yardım etmesi veya doktorun hastaya şifa bulmasında destek olması, Allah'ın yarattığı sebeplerden biri olarak kabul edilir. Ancak bu sebepler sınırlıdır ve zayıftır; bu nedenle en yüce sebebe, yani Allah'a yönelmek esastır. Allah'tan daha üstün bir varlık yoktur ve yalnızca O, kullarına yeter. Eğer Allah'tan başkası en büyük sebep olarak kabul edilir ya da bir vesile olarak yardıma çağrılırsa, bu durum, kişinin Allah'ın teklifine inanmasına rağmen şirk yoluna sapmasına neden olur. İslam tarihinde Allah'ın birliğini tamamen inkâr eden müşrikler olmamışsa da insanlar farklı şekillerde Allah'a ortak koşmaya devam etmiş ve bu nedenle İslam dairesinin dışında sayılmışlardır. Diyobendî âlimlere göre, Barelvîlerin günümüzdeki uygulamaları da bu duruma benzemektedir. Bu nedenle, Barelvîlerin bazı eylemlerini şirk olarak nitelendirmekte ve onları Ehl-i Sünnet ve Cemaat dairesinden dışlamaktadırlar.⁴³²

Barelvîler, Allah'tan başkasından yardım istemenin şirk değil, caiz olduğuna inanırlar. Bu görüşlerini, Rasûlullah'ın sahabilerinin, âlimlerin ve velilerin uygulamaları ile Kur'an

⁴³⁰ Mahmûd, *Mutâlâ-yı Barelvîyet*, 5/ 113-114.

⁴³¹ Mahmûd, *Mutâlâ-yı Barelvîyet*, 5/ 113-114, Krş. Muhammed Masharib Seyyid, Pakistan'daki Diyobendi ve Barelvî Ekolleri Arasındaki Hadise Dayalı Tartışmalar, Yüksek Lisans Tezi (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimler Anabilim Dalı, 2016), 36-45.

⁴³² Mahmûd, *Mutâlâ-yı Barelvîyet*, 5/115-116.

ayetleri, hadisler ve fakihlerin sözleriyle desteklerler. Onların bu konudaki bazı argümanları şunlardır:

Müftü Ahmed Yâr Han Naîmî (öl. 1971), Allah'tan başkasından yardım isteme itirazına şöyle cevap verir: Kur'an'da "*Yalnız sana ibadet eder yalnız senden yardım dileriz*" (Fâtiha, 1/4) ifadesi yer almaktadır. Ancak burada diri ile ölü arasında bir fark belirtilmemiştir. Eğer ölülere değil de dirilere ibadet etmek caizse, bu durumda diri veya ölüye ibadet etmek mutlak şirk olduğu gibi, yardım istemenin de aynı şekilde mutlak şirk olması gerekmez mi? Hz. Musa (a.s.), vefatından 2500 yıl sonra Miraç Gecesi'nde Hz. Mustafa'nın (s.a.v.) ümmetine, elli vakit namaz yerine beş vakit namazın farz kılınmasında yardım etmiştir. Allah Teâlâ, başlangıçtan itibaren beş vakit namazın farz olacağını biliyordu. Ancak, büyük zatlar dinin kolaylaştırılması adına, elli vakit yerine beş vakit namazın belirlenmesine vesile olmuşlardır. Bu olay, Allah dışındakilerin yardımının da bir nevi destek olabileceğini göstermektedir. Ayrıca Kur'an'da Allah'ın velilerinin diri olduğu ve onlara "ölü" denmemesi gerektiği bildirilmiştir: "*Allah yolunda öldürülenlere ölüler demeyin. Onlar diridirler fakat siz farkında değilsiniz*" (Bakara, 2/154). Eğer onlar diriye, ölümlerinden sonra onlardan yardım istemek de caiz olur. Bazıları, bu ayetin sadece kılıçla öldürülen şehitlerle ilgili olduğunu söylemektedir. Ancak ayette demir kılıçtan bahsedilmediği için, ilâhi aşk kılıcıyla öldürülenler de bu kapsama girer. Hadis-i şeriflerde boğularak ölenlerin, yanarak ölenlerin, vebadan ölenlerin, doğum yaparken ölen kadınların, öğrencilerin ve yolcuların da şehit sayıldığı belirtilmiştir. Eğer kılıçla öldürülenler sağ kabul edilir ve diğerleri ölü sayılırsa, bu durumda Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ve Hz. Ebû Bekir'i de ölü kabul etmek gerekir ki bu, herkesin ittifak ettiği bir yanlıştır. İmam Gazâlî de hayatta olan birinden yardım istemenin caiz olduğu gibi, vefat etmiş birinden yardım istemenin de caiz olduğunu belirtmektedir.⁴³³

Barelvî âlimleri, Kur'an'daki şu ifadeyi delil olarak gösterirler: "*Eğer iddianızda doğruysanız Allah'tan başka bütün şâhitlerinizi (yani dil ustalarını ve âlimleri de) çağırın*" (Bakara, 2/23). Müftü Ahmed Yâr Han, bu ayeti şu şekilde yorumlar: Aynı ayette, kâfirler Kur'an'a benzer bir sure getirmeye ve destekçilerini yardıma çağırmaya davet edilmektedir. Bu durum, Allah'tan başkasından yardım istemenin caiz olduğunu göstermektedir. Diğer bir ayette ise şu ifade yer alır: "*Meryem oğlu İsa, 'Allah yolunda bana yardım edecek kim var?'*

⁴³³ Naîmî, *Câe'l-Hak*, 1/192-193.

diye sormuş, onlar da 'Biz Allah'ın dininin ve peygamberinin yardımcılarıyız!' demişlerdi" (Saf, 61/14). Bu, Hz. İsa'nın (a.s.) Allah'tan başkasından yardım istediğini açıkça göstermektedir. Ayrıca, "Ey inananlar! Siz Allah'ın dinine yardım ederseniz, O da size yardım eder" (Muhammed, 47/7) ayetini tefsir eden Barelvî âlimleri, burada bizzat zengin ve hiçbir şeye ihtiyacı olmayan Allah'ın kullarından yardım istediğini belirtmektedirler.⁴³⁴

Barelvî âlimleri, bu örneklerden yola çıkarak şu soruyu sorarlar: Kur'an, Allah'ın dinine yardım etmeyi teşvik ederken ve Allah'tan başkasından yardım istemeye örnekler sunarken, Allah'tan başkasından yardım istemek nasıl şirk sayılabilir?

Barelvî âlimleri, Allah'tan başkasından bir şey isteme meselesinde delil olarak hadislerden de yararlanmaktadır. Bu bağlamda Ashab-ı Suffe'den sahabi Rebîa b. Kab el-Eslemi'nin Rasulullah'ın hep hizmetinde bulunması sebebiyle Allah'ın Elçisi'nin "Benden bir şey iste" sorusuna "Cennette seninle birlikte olmak istiyorum." diye cevap verince Rasulullah'ın ona "Tamam ama sen de bana çok secde ederek yardım eyle."⁴³⁵ buyurması başkasından yardım istemenin bir delilidir. Çünkü bu hadis, Hz. Rebîa'nın Peygamber Efendimiz'den cenneti istediğini açıkça ortaya koymaktadır. Buna karşılık Peygamber (sav), "Allah'ı bırakıp benden cennet istediniz, siz müşrik oldunuz" dememiştir. Aksine bu zor isteğini önce "Başka bir şey iste" diye kabul etmek istememiş ancak ısrar karşısında o zaman "Nafile ibadetlerle bana yardım et" diyerek, Allah'tan başka birinden yardım istemenin caiz olabileceğini ifade etmiştir.⁴³⁶

İmam Rıza, Allah'tan başkasından yardım isteme meselesiyle ilgili olarak şunu söyler:

"Yardım anında kimin adının anılması gerektiği bir imtihandır. O anda Allah'ın adını anmak veya velisinin adını anmak, insanın niyetine ve durumuna bağlı olarak bir sınavdır. Ancak o esnada bir velinin adını anmak da doğrudur. Bu bağlamda, Hz. Cüneyd-i Bağdadi'nin müridlerinden birine yönelik gerçekleştirdiği bir olay şöyle anlatılmaktadır: Hz. Cüneyd-i Bağdadi, müridine "Ya Cüneyd! Ya Cüneyd!" diyerek gelmesini emretti. Mürid, bu ifadeyi söyleyerek nehir üzerinde adeta karada yürüyormuş gibi yürümeye başladı. Nehrin ortasına vardığında şeytan onun kalbine şöyle bir vesvese verdi: "Neden Allah'ın adını anmıyorsun? Hazret kendisine 'Ya Allah!' denmesini ister, sana da 'Ya Cüneyd!' dedirtiyor."

⁴³⁴ Naîmî, *Câe'l-Hak*, 1/193-194.

⁴³⁵ Müslim.

⁴³⁶ Naîmî, *Câe'l-Hak*, 1/195.

Mürid bu vesveseye kapılarak "Ya Allah!" dedi ve o anda suya gömülmeye başladı. Boğulma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığında "Boğuluyorum!" diye bağırdı. Bunun üzerine Hz. Cüneyd ona şöyle dedi: "Aynı sözleri tekrar et, 'Ya Cüneyd! Ya Cüneyd!' de." Mürid bu sözleri tekrar edince nehrin diğer tarafına güvenle geçti.⁴³⁷

Bu hikâye, Allah dostlarının izniyle yardım istemenin meşru olabileceğini ve Allah'ın velilerinin adını zikretmenin, kişinin samimiyeti ve niyeti çerçevesinde bir rahmet kapısı olabileceğini ifade etmektedir. Ancak bu tür durumlarda vesvese ve şeytanın kalbe koyduğu şüphelerin, insanın imanını sınyabileceği de vurgulanmaktadır.

Barelvî âlimlerine göre Hz. Peygamber'den (sav) ve diğer peygamberlerden yardım istemekte bir sakınca olmadığı gibi bunda ihtilaf da yoktur. İhtilaf varsa o da evliyaların kabirlerinden yardım istemekle ilgilidir. Nitekim âlimler bunu yasaklamış, sûfler ise bunu caiz olarak kabul etmişlerdir. Allâme Muhammed bin Muhammed Cezeri Şafii (öl.1429) *Hısn-ı Husayn* adlı kitabında der ki, yardım istediğinizde "Ey Allah'ın kulları, bana yardım edin! Ey Allah'ın kulları, bana yardım edin! Ey Allah'ın kulları, bana yardım edin!" deyin.⁴³⁸ Buradaki "Allah'ın kulları" ifadesi melekler, Müslümanlar, cinler ve Gayb erenlerini (Ricâlu'l-gayb) içermektedir. Dolayısıyla bu yardım Allah'a güvenilerek istenir, bu yardım ilahidir. Buna inanmamak haramdır ve buna inanmak şeriatte caizdir.

Evliyanın, bağlılarına nasıl yardım edeceklerini öğrettikleri ibadetlerden biri de *Namaz-ı Gavsîye*'dir. Bu namaz, Abdülkadir Geylani'nin (öl. 1166) öldükten sonra bile insanlara yardımcı olmak amacıyla bir tarif olarak sunduğu özel bir ibadettir. *Namaz-ı Gavsîye*'nin şekli şöyledir:

"Her rekâta 11 defa İhlas Suresi okunur, selamdan sonra 11 defa sA'lât ve selâm getirilir. Sonra Bağdat'a (kuzeye) doğru 11 adım yürünür. Her adımda ismini anarak ihtiyacınızı arz edin ve şu şiiri okuyun:

ایدرکنی ضیم و انت ذخیرتی
و اظلم فی الدنيا و انت نصیری
و عار علی حامی الحمی و هو منجدی
اذاضاع فی البیدا عقال بعیری

⁴³⁷ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 1/117.

⁴³⁸ Muhammed b. Muhammed Şâfiî Cezerî, *Hısn-ı Husayn*, çev. Muhammed Sıddık Hazrevî, (Karaçi: Ziyâu'l-Kur'ân Publications, 2005) 202.

Bana bir zarar dokunur mu?

Sen benim hazinem olunca.

Bana dünyada zulmedilir mi?

Sen benim yardımcın olunca.

O benim yardımcımken koruyucuma âr değil midir?

Çölde devemin ipinin kaybolması.

Molla Ali Kâri (öl.1605) Gavs'ın bu duasının birçok kez denendiğini ve doğru olduğunu söylemiştir. Böylelikle Barelvi hocalar ödükten sonra velilerden yardım istemek caiz ve faydalı diye düşünmektedir. Dolayısıyla Barelvî âlimlerine göre yardım Allah'tan gelir, ancak Allah'ın yarattığı vesileler şeklindedir. Peygamberlerin, meleklerin, insanların, cinlerin, abdalların veya evliyaların çağruları üzerine insanlara yardıma geldikleri ve onları bu zorluktan kurtardıklarına dair çok sayıda rivayet vardır. Sadece muhtaçların yardımlarıyla değil, görmeleriyle de bereketlendiği bu rivayetlerden anlaşılmaktadır.

Diyobend âlimlerine göre ise Allah'tan başkasından yardım istemek şirktir. Diyobendilerin ünlü kitapları arasında bulunan *Guldeste-i Tevhid*⁴³⁹ ve *Dil ka Surûr*⁴⁴⁰ Mv. Muhammed Serfirâz Han Safder tarafından Barelvîlerin Allah'tan başkasından yardım istemek inancına reddiye için yazılmıştır.

Safder'in eleştirilerini şöylece özetleyebiliriz:

Yaratan ve sahip olan Allah'tır. Başkasını da yaratıcı ve sahip olarak kabul etmek şirktir. Allah'ın peygamber ve velilerinin bizi dinlediklerine ve hâlimizi bildiklerine inanmaları şirktir. Çünkü bu ancak Allah için mümkündür. İnsanların birbirlerine yardım etmeleri, Allah tarafından verilen ve bir insanın başka bir insana yardım edebileceği vasıtalarla mümkündür. Ancak tüm bu sebeplerin ötesinde, mezardaki öüden yardım istemek, ömüşt evliyalardan yardım ve ihtiyaçları için dua etmek gibi şirktir. Dua ancak kabir sahibinin bereketi ile kabul edilecek diye kabirlere gitmek şirktir. Sıkıntı anında, belayı defetmek için Allah'ın yerine evliyalara veya peygamberlere başvurmak şirktir. Yerin ve göklerin bütün işlerinin peygamberlerin veya evliyaların elinde olduğuna veya kudrette olduğuna inanmak

⁴³⁹ Muhammed Serfirâz Han Safder, *Guldeste-i Tevhid*, Gujravala: Mektebe-yi Safderiye, 2008).

⁴⁴⁰ Muhammed Serfirâz Han Safder, *Dil ka Surûr* (Gujravala: Mektebe-yi Safderiye, 1999).

şirkidir. Saygı ile ibadet arasında bir fark vardır ve Barelviler bu farkı bilmezler. Bu sebeple Evliyaların kabirlerine gidip şirk olan tazim secdesini yaparlar.⁴⁴¹

b. Nur ve Beşer İnanıcı

Nur ile beşer anlayışı, Peygamber Efendimiz'i (sav) nur olarak kabul etmek ve onun beşer olduğunu inkâr etmektir. Barelvi âlimleri Resulullah'ı (sav) nur saymakta ve onun insan olduğunu inkâr etmektedir. Barelviler bu anlayışı İmam Rıza'dan almışlardır.

İmam Ahmed Rıza Han şöyle demektedir: "(Kâfirler) Peygamberleri kendileri gibi beşer sandılar ve onların peygamberliğini inkâr ettiler. *“Sen de bizim gibi bir adamsın ve Rahman hiçbir şeyi nüzul etmedi, sadece yalan söylüyorsun.”* (Yasin, 36/15) Nitekim bu habislere göre peygamberliğin vahyedilmesi bile geçersizdir. Peki, beşeriliklerinden başka ne görecekler ki? Vahiy ve peygamberliği kabul edip de peygamberleri kendi gibi beşer olarak görenlerin kalbi daha kördür. Onlar *“De ki: ‘Ben sadece sizin gibi bir beşerim.’* (Fussilet, 41/6; Kehf, 18/110) kısmını alıyorlar *“Bana vahyolunuyor.”* (Fussilet, 41/6; Kehf, 18/110) kısmını almıyorlar. Kâfirler aldığı kadar aldılar, Peygamberlerin (as) beşeriliği Cebrail (as) meleğinden daha üstündür diye kabul ettiler. Onları görenlerin gözünde zahiri beşerilik vardır ki bu da insanların kendilerini sevmesini ve onlardan feyz almasını sağlamak içindir. Yani diyor ki: *“Eğer elçi olarak bir melek göndermiş olsaydık, onu mutlaka bir insan şeklinde gönderirdik ve elbette onları şu anda içinde buldukları şüphe içinde bırakırdık.”* (En'âm, 6/9) Bu durum göstermektedir ki, peygamberlerin dış görünüşlerini görmek, onları başkaları gibi görmek, onların beşeriliğini kendininmiş gibi bilmek, görünenin de, kör batının da bir aldanışıdır, şeytan tarafından aldatılırlar. Yeme, içme, uyuma insani bir eylemdir, muhtaç olduğundan değildir. Daha doğrusu Peygamberimiz (sav) buyurmuş ki: *“Ben sizin gibi değilim, geceyi Rabbimin yanında geçiririm, O beni doyurur ve içirir.”* (Buhari). Bilakis onun bu eylemleri aynı zamanda sünnetin tesisi ve ümmetin eğitimi içindi. Hadislerde bahsi geçen unutkanlık gibi, Hz. Muhammed'in her konuyla ilgili yolunu insanlara göstermek içindi. *“Ben unutmuyorum, unutturuluyor ki ümmet sünnetin yolunu bilsin.”* Ömer (ra) Peygamber Efendimiz'in (sav) *“Ben de sizin gibi bir insanım”* sözünü kendi adına söylemediğini, ancak bu sözleri söylemekle görevlendirildiğini söylemiştir. Buradaki maksat tevazuyu öğretmek ve bu tevazuyu ümmete sevdirmek ve Müslümanların Hıristiyanlar gibi (onlar Peygamberlerinin

⁴⁴¹ Bkz. Safder, *Guldeste-i Tevhid; Dil ka Surûr*.

yüceliğini abartmayı severler) yapmasından alıkoymaktır. İsa için ümmeti, İsa'nın faziletleri arasında Allah'ı ve Allah'ın oğlunu saymıştır. O halde Muhammed'in erdemlerinin yüceliğini kim tahmin edebilir? Dolayısıyla bu abartıyı önlemek için burada "Ben sizin gibi bir beşerim, Allah veya Allah'ın oğlu değilim" demeniz ve evet "Yuha İlayya"nın elçi olduğu öğretildi. İlk söz Hristiyanlığın aşırılıklarını defetmek için, ikinci söz ise şeytanın aşırılıklarını defetmek içindi, bunun benzeri bir örnek Benî İsrail Suresi'nde de şöyle söylendi ki, “*De ki: Rabbim Allah'ı tenzih ederim, ben Allah değilim, ben bir beşer elçisiyim.*” (İsrâ, 17/93) Her ikisinin sözleri 'Kelime-i Şehadet'te birleştirildi. “*Şahitlik ederim ki Hz. Muhammed (sav) Allah'ın kulu ve elçisidir.*” Kullar Tanrı değildir, elçiler Tanrı'dan ayrı değildir, cezbeden şey ikinci mükemmellik kelimesini bırakıp, ilk tevazu kelimesini kullanmaktır.⁴⁴² İmam Rıza bunu daha ispat etmek için şöyle bir hadis rivayet eder: “*Ey Cabir şüphesiz Allah Peygamberinin nurunu her şeyden önce kendi nurudan yarattı.*”⁴⁴³

Müftü Ahmad Yâr Han Naîmî, *Câe'l-Hak* adlı eserinde nur ve beşer meselesini ele alırken Fussilet Suresi 41/6. ayetindeki “*De ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım*” ifadesini değerlendirir. Naîmî, bu ayette geçen “Kul” (De ki) ifadesine dikkat çeker ve şunları söyler: Allah burada “De ki” diyerek doğrudan Peygamber Efendimiz'e (sav) hitap etmektedir. Bu, yalnızca Peygamber Efendimiz'in bu şekilde konuşmasına izin verildiğini gösterir. O (sav), itaatkârlığı ve tevazusundan dolayı bunu dile getirmiştir. Dolayısıyla bu ifade, “Peygamber Efendimiz bizim gibi bir insandır” anlamına gelmez. Aksine, bu söylemin yalnızca Hz. Muhammed'e (sav) özel bir izin olduğu vurgulanmaktadır.

Bizim, bu ifadeyi kullanmak yerine şöyle dememiz gerekir: “*Şahitlik eden, müjdeleyen, uyaran, Allah'ın izniyle O'na davet eden ve ışık saçan bir kandil olarak gönderilen.*” (Ahzâb, 33/45-46) ve “*Ey örtüsüne bürünen!*” (Müzzemmil, 73/1) ve “*Ey örtüsüne sarınan!*” (Müddessir, 74/1) ifadelerini kullanırız. Bizler, Hz. Muhammed'in (sav) şanını artırabiliriz; ancak o, beşer olduğunu tevazu içinde söylemiştir.

Bu ifadelerde kâfirlere hitap edilmektedir. Çünkü her şey, kendi cinsinden olmayandan çekinir ve korkar. Bu bağlamda denilmiştir ki: “Ey kâfirler! Benden korkmayın, çünkü ben sizin cinsinizdenim, yani bir beşerim.” Bu, kâfirleri cezbetmek için kullanılan bir hitap tarzıdır; tıpkı bir avcının, avını yakalamak için hayvan sesleri çıkarması gibi. Bu açıdan,

⁴⁴² Bkz. Barelvi, *Fetâvâ Rızviyye*, 14/662-665; 30/657.

⁴⁴³ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 1/30. Rivayet sahih değildir.

Diyobendîler de kâfirler arasında değerlendirilebilir ve bu hitap onlara da yöneliktir. Ancak Müslümanlara gelince, Peygamber'in (sav) üstünlüğü şu ifadeyle açıklanır: "Benim gibiniz var mı?" Peygamberler, Rabbin aynasıdır; sesleri ve dilleri onlara ait olsa da sözler Rabbe aittir. Ayet, "Sizin gibi bir beşerim" (Kehf, 18/110) ifadesiyle sona ermemiş, "Bana vahiy olunuyor" diyerek devam etmiştir. Vahiy, Peygamber ile ümmeti arasında büyük bir fark ortaya koymaktadır.

Nitekim insanlık ile Mustafa (sav) arasında 27 derecelik fark vardır. Bu dereceler şunlardır: İnsan, şehit, müttakî, velî, abdâl, avatar, kutup, gavs, Gavs-ül-Azam, tâbi, sahâbî, muhâcir, siddîk, nebî ve rahmeten li'l-âlemîn (sav). Böylece toplam 27 mertebe bulunur. Bu nedenle sıradan bir insan ile Mustafa (sav) eşit olamaz. Bu eşitliği kabul etmek, birinin "Allah da bizim gibi mevcuttur" demesi gibidir. "Allah da bizim gibi işitiyor ve görüyor çünkü kelâmı vardır" demek ne kadar yanlışsa, bizim insanlığımız ile Rabbin varlığı veya Resûlullah'ın beşeriyeti arasında bir kıyas yapmak da o kadar yanlıştır. Tıpkı bizim varlığımız ile Rabbin varlığı arasında bir mukayese olamayacağı gibi, bizim insanlığımız ile Peygamber'in (sav) beşeriyeti arasında da bir mukayese mümkün değildir.

Naîmî, insanlarla Peygamber arasındaki farkı anlatarak şöyle devam ediyor: 'Dikkate alındığında, Peygamber Efendimiz'in (sav) imanda, ibadetlerde, eylemlerde (muamelât) büyük bir farklılığa sahip olduğu hatta hiçbir konuda bize benzemediği açıktır. Peygamber Efendimiz'in "Ben Allah'ın Resulüyüm" sözünü biz söylersek kâfir oluruz. Peygamber'in imanı gördüklerine yani Rabbin, cenneti ve cehennemi gördüğüne dayanmaktadır. Bizim imanımız ise duyduklarımıza dayanmaktadır.

Yine *Ruhu'l-Beyân* tefsirinde, Meryem Suresi bağlamında "Kehf" (كهيعص) harfleri üzerinde yapılan açıklamalar, Hz. Peygamber'in üç farklı suretinden bahsetmektedir: Beşer sureti (صورت بشرى), Hak sureti (صورت حقى) ve Melek sureti (صورت ملكى).

1. **Beşer sureti:** Bu, "Ben ancak bir beşerim" (إنما أنا بشر) ayetiyle ifade edilmektedir ve Hz. Peygamber'in insani yönüne işaret eder.
2. **Hak sureti:** "Beni rüyasında gören gerçekten görmüştür" (من رأى فقد رأى الحق) ifadesiyle belirtilmiştir. Bu ifade, Hz. Peygamber'i gören herkesin hakikati gördüğünü vurgulamaktadır.
3. **Melek sureti:** "Benim Allah'la öyle bir vaktim vardır ki hiçbir mukarreb melek veya gönderilmiş peygamber bu dereceye ulaşmamıştır. (لى مع الله وقت لا يسعنى فيه ملك مقرب).

(ولا نبى مرسل) cümlesiyle açıklanmıştır. Burada, Peygamber Efendimiz'in Allah'a öyle bir yakınlık derecesine ulaştığı belirtilmektedir ki, o anlarda ne yakın bir melek ne de bir peygamber bu dereceye ulaşabilir.

Ayrıca, Mirac sırasında Hz. Peygamber'in Sidretü'l-Müntehâ'ya ulaştığında, Cebrâil'in gücünün sınırına geldiği ancak Hz. Peygamber'in beşerî gücünün henüz devreye girmediği ifade edilmektedir. Bu yorum, Hz. Peygamber'in farklı suretlerine işaret ederken, ayette yalnızca bir suretten bahsedildiğini vurgular.⁴⁴⁴

Mevlânâ Ahmed Yâr Han Naîmî, Peygamber Efendimiz'e (sav) "beşer" demek doğru değilse ona "insan" ve "abd/kul" demenin de yasak olması gerektiği çünkü bu kelimelerin de "beşer" kelimesine benzer olduğu itirazına şöyle cevap vermiştir:

Mevlânâ Ahmed Yâr Han, şu cevabı vermiştir: "*Beşer*" kelimesi, *kâfirler tarafından Hz. Peygamber'i küçümsemek ve ona hakaret etmek amacıyla kullanılmıştır. Ancak Allah, Hz. Peygamber'e 'insan' ya da 'kul' diyerek onu yüceltmiş ve şerefleştirmiştir. Tıpkı 'İnsanı yarattı' (خلق الانسان) ve 'Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti' (علمه البيان) ifadeleri ile 'Bir gece kulunu yürüttü' (اسرى بعبده ليلا) ayetlerinde olduğu gibi. Bu sebeple bu sözleri hürmetle söylemek caizdir. Ancak 'beşer' kelimesini küçümseyerek kullanmak haramdır.*

Bu durumu, "Râinâ (bize çobanlık et)" (راعنا) ve "Unzurnâ (bizi gözet)" (انظرنا) ifadelerine benzetmiştir. Her iki kelime de aynı anlama sahip olmasına rağmen, "Râinâ" kelimesi kötü bir niyetle kullanıldığı için haram kabul edilmiştir ve küfür yoluna işaret eder.⁴⁴⁵

Diyobendi âlimleri, Hz. Muhammed'in (sav) hem bir insan (beşer) olduğunu hem de bir nur (ışık) olduğunu reddetmek yerine, bu iki özelliği kabul ederek farklı bir yaklaşım benimsemektedir. Bu durumu şu şekilde açıklarlar:

Allah Teâlâ, kendi kudretiyle cinlerden meleklerle, insanlardan sayısız yaratıklar yaratmıştır. Ancak insana verdiği şeref ve üstünlük, diğer hiçbir varlığa verilmemiştir. Cinleri ateşten, melekleri nurdan yaratmış, ancak insanı hem cinlerden hem de meleklerden üstün kılmıştır. Bunun delili olarak Allah'ın şu ayeti zikredilir: "*Biz insanı en güzel şekilde yarattık.*" (Tin, 95/4). Bu ayet, insanın üstünlüğüne işaret eder. Tirmizi'den gelen şu rivayet de bu düşünceyi desteklemektedir:

⁴⁴⁴ Naîmî, *Câe'l-Hak*, 1/164.

⁴⁴⁵ Naîmî, *Câe'l-Hak*, 1/167.

Bir gün Hz. Abbas (ra), Peygamber Efendimizin (sav) yanına gelir. Peygamber Efendimiz, minbere çıkarak şöyle der: "Ben kimim?", Halk, "Sen Allah'ın Resulüsün, selam seninle olsun," diye cevap verir. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz şöyle buyurur:

"Ben, Muhammed bin Abdullah bin Abdulmuttalib'im. Yüce Allah mahlûkatı yarattı; beni yaratıkların en hayırlısı kıldı. Daha sonra iki fırka yarattı; beni en hayırlı firkada kıldı. O fırkayı kabilelere ayırdı; beni en hayırlı kabileye yerleştirdi. Kabileleri evlere ayırdı ve beni ev ve kişilik bakımından en üstün kıldı."⁴⁴⁶

Bu rivayet, insanın yaratıkların en hayırlısı olduğunu ve peygamberlerin de insanların en hayırlısı olduğunu açıkça göstermektedir. Allah Teâlâ'nın şu ayeti de, peygamberlerin insanlardan seçildiğine işaret eder: "*Eğer yeryüzünde melekler olsaydı, onlara elçiyi de melek olarak gönderirdik.*" (İsra, 17/95) Bu nedenle, peygamberler insanlara rehberlik etmek üzere insan olarak gönderilmişlerdir. Hz. Âdem'den (as) Hz. Muhammed'e (sav) kadar tüm peygamberler insandır.

Diyobendi âlimleri, Kur'an, hadis, sahabe sözleri, selef-i salihin, müfessirler, muhaddisler ve dört imamın öğretileri ışığında şu inancı benimserler:

1. Tüm peygamberler insandır.
2. Hz. Muhammed (sav) de insandır.
3. Ancak Peygamber Efendimiz (sav), eşsiz bir insandır. Onun, diğer insanlardan üstün bir yaratılışı vardır.⁴⁴⁷

Diyobendi âlim Mv. Serfirâz Ahmad Han (öl. 2009), Hz. Peygamber'in (sav) hem bir insan hem de bir nur olduğunu ifade eden bir anlayışı benimsemiştir. Kendi inancını ve görüşünü, *Tenkid-i Metn* adlı eserinde şu şekilde açıklar:

"İnancımız ve araştırmamız şudur: Son Peygamber, Hz. Muhammed (sav) hem beşerdir hem de nurdur. Cinsiyet ve kast bakımından beşerdir, sıfat ve hidayet bakımından ise nurdur. Onun sayesinde dünyanın karanlıkları nurla aydınlandı; küfür ve şirk karanlıkları yok oldu. Yeryüzü, iman ve tevhid nurunun ışıklarıyla aydınlandı. Bencil arzuların karanlığında ve karşılıklı nefret uçurumlarının derinliklerinde kaybolan insanlar, Hz. Muhammed'in (sav) rehberliğiyle güvenli ve aydınlık yollarda yürüdüler. Bu anlayışa göre,

⁴⁴⁶ (Tirmizî, Cilt 2, s. 201, Emin Şirketi Basımı, Delhi)

⁴⁴⁷ Muhammed Serfirâz Han Safder, *Nur ve Beşer*, (UP: Mektebe-yi Ukaz Diyobend, ts), 5-8.

Hız. Peygamber'in (sav) insan olma vasfı, onun beşerî yönünü ortaya koyarken; nur vasfı ise rehberlik, hidayet ve sıfat yönünden taşıdığı üstünlüğü ifade eder.

Serfirâz Ahmad Han, bu görüşün temelini şöyle açıklar:

*"Hiçbir Müslüman bu gerçeği inkâr edemez. Eğer Peygamber Efendimiz'in (sav) nur olma vasfı, onun insanlığını, beşeriliğini ve adamlığını tamamen inkâr edecek bir şekilde ele alınıyorsa, biz bu inancı reddediyoruz. Çünkü böyle bir inanç, Kur'an'daki kesin nassa aykırıdır."*⁴⁴⁸

Bu yaklaşım, Hız. Muhammed'in (sav) nur olma sıfatını bir mecaz olarak görüp onun hidayet ve rehberlik yönünü vurgularken, aynı zamanda onun beşerî vasfını da kabul etmeyi gerektirir. Diyobendi âlimleri bu dengeyi gözeterek, Peygamber Efendimiz'in (sav) eşsiz konumunu hem insan hem de rehberlik ışığı olarak tanımladılar. Böylelikle Diyobendi âlimleri Hız. Muhammed'i (sav) bir beşer olarak görmekte ve nuru Hız. Peygamber'in (sav) sünneti olarak adlandırmaktadırlar. Barelvi âlimleri ise Hız. Peygamber'i yalnızca nur olarak görmektedirler.

Hız. Peygamber'in nur olup olmadığı konusunda ihtilafın farklı yönleri bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

b1. Allah'ı Nur Olarak Kabul Etmek

Barelvi âlimlerine göre, nurun gerçek anlamı ışık, parlaklık ve aydınlıktır. Ancak aynı zamanda "nur" terimi, ışığın ortaya çıkması anlamında da kullanılır. Bu bağlamda, güneşe de nur denilebilir. İki tür nur vardır: 1. Hissi Nur (نور حسی) ve 2. Akli Nur (نور عقلی). Hissi nur, gözle görülebilen güneş ışığı ve lamba ışığı gibi duyuşal ışıklardır. Akli nur ise, gözün algılayamadığı ancak aklın kavrayabildiği ışık türüdür. Aynı şekilde, Kur'an'a, hidayete ve ilme de nur denilmektedir.

Müftü Ahmed Yâr Han, nuru överken şöyle der: "Yüce Allah ezeli ve ebedi nurdur ve kendisi tecelli etmiştir; tecelli ettiği şey de nur olmuştur." Peygamber Efendimiz (sav), Kur'an, İslam ve melekler, Rabbin bir hediyesi olarak yaratılan nurlardır. Onlar, Allah tarafından nur kılındıkları için nur olmuşlardır. Örneğin, Allah Teâlâ ezeli olup, Semî'dir, Basîr'dir, Hay'dır,

⁴⁴⁸ Muhammed Serfirâz Han Safder, *Tenkîd-i Metn*, (Gujravalı: Mektebe-yi Safderiye, 2010), 84-85.

Alîm'dir, Habîr'dir; diğer mahlûklar da O'nun yaratmasıyla semî, basîr, alîm ve habîr olurlar.⁴⁴⁹

Diyobendi âlimlerine göre, Allah Teâlâ'ya "nur" denilemez çünkü O'nun bir bedeni yoktur ve dolayısıyla bedeninin, nur gibi belirli bir uzantısı da bulunmaz. Aynı şekilde, yaratık olan ışığın da iki türü vardır: biri harici, diğeri ise dâhili olmak üzere iki çeşidi bulunur. Görünen şeyler arasında ışığı görülebilen güneş, ay, yıldızlar gibi cisimler de vardır. Yani, bu görünür ışık "zati nur"dan gelir. Bâtini nur ise, nur sıfatından türetilir. Bu yüzden iman ve amel, "Nur-ı Nübüvvet" ile aydınlanır. Bu anlayışa göre, Mecusiler ve Hindular gibi Barelvîlerin de Allah'ın nurunu kabul etmeleri hatalıdır. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat inancı bu şekilde değildir çünkü onlar, Allah için bir bedeni veya herhangi bir fiziksel durumu kabul etmezler; Allah, bu tür şeylerden münezzehtir.⁴⁵⁰

Kur'an'daki "*Allah göklerin ve yerin nurudur*" (الله نور السموات والارض) ayetine (Nûr, 24/35) atıfta bulunulduğunda, Diyobendi âlimleri, bu ayeti İmam Fahrüddin Razi'nin (öl.606/1210) görüşlerine dayanarak müteşabih olarak kabul ederler. Dolayısıyla, Diyobendi âlimleri bu ayeti, Allah'ın nurun kendisi değil, nurun yaratıcısı olduğu şeklinde yorumlamaktadır.

b2. Hz. Peygamber'i Baştan Beri Nur Olarak Kabul Etmek

Barelvi âlimleri, Hz. Muhammed'i (sav) iki temel açıdan değerlendirirler: Bunlar "Muhammed'in şahsı" (شخص محمدی) ve "Muhammed'in hakikati" (حقیقة محمدیه)dir.

Muhammed'in şahsı, Hz. Âdem'in soyundan gelen ve Bibi Âmine Hatun'a ait olan kutsal beden anlamına gelir. Bu, Hz. Muhammed'in (sav) insani yönüne işaret eder. Peygamberimiz, diğer tüm peygamberlerden sonra dünyaya gelmiş, Hz. Hatice'nin kocası, Kâsım, Abdullah, Zeynep, Ümmü Gülsüm, Rukayye, Fatıma ve İbrahim'in babası ve Bibi Âmine Hatun'un evladı olmuştur. Bu bağlamda, o bir insandır.,

Muhammed'in hakikati ise, Rabbin ilk tecellisine (Nur) atıfta bulunur. Bu hakikat, yaratılışın özüdür ve daha sonra ortaya çıkan tüm varlıklar "Muhammed'in şahsı" olarak kabul edilir. Müftü Ahmad Yâr Han, "Muhammed'in şahsı"nın delili olarak şu ayeti öne sürer:

⁴⁴⁹ Ahmed Yâr Han Naîmî, *Risâle-yi Nûr*, (Gucerat: Müftü İktidar Ahmed Han Malik Naîmî Kütüphanesi, ts.), 5.

⁴⁵⁰ Mahmûd, *Mutâlâ-yı Barelviyet*, 5/201-223.

“De ki: Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim.” (Kehf, 18/110): Hz.Muhammed'in hakikati'nin delili ise şu hadise dayanır: “Âdem henüz su ve çamur arasındayken, ben Peygamberdim.” (Buhari).

Bu yaklaşıma göre, "Hz. Muhammed'in hakikati" ne Hz. Âdem'e ne onun soyuna ne beşere ne de bir başkasına bağımlıdır. O, tüm yaratılışın temelidir. Barelvilere göre, Hz. Muhammed (sav), Hz. Âdem daha yaratılmadan önce peygamberdi. Eğer o dönemde Hz. Muhammed'e "beşer" denirse, bu durumda Hz. Âdem'e “Ebu'l-Beşer” denmesi anlamını yitirir. Bu anlayışa göre, "nur olmak, delil olmak, Rabbin tecellisi olmak, “Hakikat-i Muhammediye”nin hakikatine ait sıfatlardır.⁴⁵¹

Bu görüş, Barelvi âlimlerinin Hz. Peygamber'in (sav) nurani yönüne dair yorumlarını ifade eder. Onlara göre, Peygamber Efendimiz'in nuru hem duyuşal hem de zihinseldir. Sahabiler, Hz. Peygamber'in mübarek vücudundaki nuru doğrudan hissetmemiştir; bu nedenle yüzünü güneşe ve aya benzetmişlerdir. Aynı şekilde, Peygamber'in mübarek bedeninde gölge bulunmaması, yürüdüğü sokaklarda kalıcı bir koku bırakması gibi özellikler, onun nuraniyetinin bir sonucu olarak kabul edilir.

Barelvi âlimleri, Miraç hadisesinde de bu nuraniyeti ön plana çıkarırlar. Onlara göre, Peygamber Efendimiz'in mübarek bedeni ateşten geçerken bundan etkilenmemiştir. Göklere yolculuk yapmak, rüzgârın olmadığı bir yerde bulunmak, hep Peygamber'in nur olması sayesinde gerçekleşmiştir. Müftü Ahmed Yâr Han bu konuyu şu sözlerle özetler: "Hz. Peygamber (sav), dünyadayken Rabbi gördü çünkü kendisi nur idi."⁴⁵²

Diyobendi âlimleri, Hz. Peygamber'in (sav) bir beşer olarak kabul edilmemesi iddiasını kesin bir şekilde reddederler. Onlara göre, bu tür bir yaklaşım Barelvileri Hristiyanlık inançlarına yaklaştırmaktadır. Peygamber Efendimiz'in gölgesinin olmadığını söylemek gibi görüşler de tamamen hatalıdır. Diyobendi âlimleri bu iddiayı şu delillerle çürütürler: “Peygamberimiz (sav) güneşi hissederdi ve güneş çok gelince eliyle yüzünü örter, böylece gölgelenirdi.”⁴⁵³ Bu nedenle, gölgeye sahip olmanın ancak beşer olmakla mümkün olduğunu ifade ederler. Peygamber Efendimiz'in beşer olduğu, kesin ayetlerle, sahih

⁴⁵¹ Naîmî, *Risâle-yi Nûr*, 7-8.

⁴⁵² Naîmî, *Risâle-yi Nûr*, 261.

⁴⁵³ *Mir'âtu'l-Ukûl*, 1/356, akt. Mahmûd, *Mutâlâ-yı Barelviyet*, 5/238.

hadislerle ve sahabenin ittifakıyla ortaya konulmuştur. Dahası, Diyobendi âlimleri, Peygamber'in beşer olmasını sağlıklı bir imanın şartı olarak kabul ederler.

Diyobendi âlimleri, bu inancın selef ve haleften bu yana İslam'ın temel öğretilerinden biri olduğunu ve dinde zaruri olarak bilinmesi gereken konular arasında yer aldığını belirtirler. Onlara göre, bu temel hakikati reddeden bir kişi, İslam'ı inkâr eden bir kişi olarak kabul edilir.⁴⁵⁴

b3. Nûr-ı İlahî'den Nur'u Muhammedi'nin olması

Barelvi âlimlerine göre, Resûlullah'ın (sav) nuru Allah'ın nurundandır. Ancak bu inanç, belirli bir çerçevede açıklanır: Peygamber Efendimiz'in nuru, Allah'ın nurundan bir parça değildir. Aynı şekilde, Allah'ın nuru, Peygamber Efendimiz'in nurunun özü de değildir. Peygamber Efendimiz'in, Allah gibi ezeli ve zâtî bir nura sahip olduğu söylenemez. Ayrıca, Allah'ın Peygamber Efendimiz'in içinde yer aldığı gibi bir iddiada bulunulamaz. Eğer bu tür bir inanç kabul edilirse, bu şirke ve küfre götürür. Bu ifade, sadece Peygamber Efendimiz'in hiçbir aracılık olmadan Rabbin lütfunu aldığı anlamına gelir. Buna bağlı olarak, tüm yaratılmışlar, Rabbin lütfunu Peygamber Efendimiz aracılığıyla alacaklardır.⁴⁵⁵

Bu görüş, Barelvi âlimlerinin, Peygamber Efendimiz'in nuruna olan inançlarını tevhid akidesine uygun bir şekilde izah etmeye çalıştıklarını göstermektedir.

Barelvi âlimlerine göre, Peygamber Efendimiz'in nuru ile ilgili inanç, Allah'ın Hz. Âdem hakkında buyurduğu şu ifadeyle açıklanabilir: *"Onun şeklini tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın."* (Hicr, 15/29).

Bu ayette olduğu gibi, Hz. Âdem'in Allah'ın ruhundan bir parça olmadığı gibi, Hz. Peygamber'in nuru da Allah'ın nurunun bir parçası değildir. Bu bağlamda, yaratılmışların doğrudan Allah'tan feyz almaları konusu vurgulanır.⁴⁵⁶ Aynı şekilde, ümmetin Resûlullah'tan doğrudan feyz aldığı inancı da "Hâzır ve Nâzır" anlayışı çerçevesinde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Bu görüş, Peygamber Efendimiz'in nurunun mahiyetini Allah'a nispetle açıklarken, tevhid ilkelerine bağlı kalma çabasını yansıtır.

⁴⁵⁴ Mahmûd, *Mutâlâ-yı Barelviyet*, 5/254.

⁴⁵⁵ Naîmî, *Risâle-yi Nûr*, 6.

⁴⁵⁶ Naîmî, *Risâle-yi Nûr*, 6-7.

Diyobendi âlimlere göre "Nûr-ı Muhammedî," Seyyidü'l-Beşer olan Peygamber Efendimiz'e (sav) inen bir nurdur ve bu nur Allah'ın bir hediyesi olup, O'nun tarafından verilmiştir. Ancak bu nurun ilahi nurdan kaynaklandığı iddiası doğru değildir. Peygamber Efendimiz'in nurunun Allah'ın nurunun bir parçası olduğuna inanmak yanlış kabul edilir, çünkü bu inanç, Allah'ın zatına herhangi bir katılım veya ortaklık nispet etmek anlamına gelir. Diyobendi âlimlere göre, Nur-ı İlahî'den Nur-ı Muhammedî'ye bir geçiş olduğu düşüncesi ateist bir inançtır ve tevhid inancına aykırıdır.⁴⁵⁷

c. Hâzır ve Nâzır İnancı

Barelvilerdeki "hâzır ve nâzır" inancı, Hz. Peygamber'in ruhaniyetinin her an mevcut (hâzır) ve her yerde gözetleyici (nâzır) olduğuna inanmayı ifade eder. Bu inanç, Barelvilik'in temel doktrinlerinden biridir ve Hz. Peygamber'in üstün manevi özelliklerine ve Allah'ın ona verdiği özel yetkilere vurgu yapar.

Barelvi âlimleri, Hz. Peygamber'in (sav), Allah'ın izniyle, aynaya bakan bir kişinin her şeyi görebilmesi gibi tüm âlemleri görebildiğine ve Kutsal Ruh'un doğudan batıya dolaşır vesile arayanlara yardım ettiğine inanır. Bu inanç, İmam Ahmed Rıza'dan itibaren tüm Barelvi hocalarında aynı şekilde benimsenmiştir. Hatta çağdaş Barelvî âlimleri bu anlayışı, İmam Rıza'nın Kur'an tercümesi olan *Kenzü'l-Îmân*'dan alarak devam ettirmektedir.

Barelvî âlimleri şöyle ifade eder: "Görme yetimiz olduğu sürece bizler gözlemciyiz, yani 'nâzır'ız. Ulaşabildiğimiz her yerde varlık gösterir ve orayı ele geçirmeye çalışırız, bu da bizi 'hâzır' yapar. Örneğin, gökyüzünü görebiliyoruz, bu nedenle 'nâzır'ız; ancak orada bulunmadığımız için 'hâzır' değiliz. Buna karşılık, içinde bulunduğumuz bir oda ya da ev gibi erişebildiğimiz bir mekânda varlık gösterebiliriz; bu da o yerde 'hâzır' olduğumuz anlamına gelir."⁴⁵⁸

Dolayısıyla "hâzır ve nâzır," tek bir noktada durarak tüm dünyayı avucunun içi gibi görebilmek, dünyanın her köşesini bir anda dolaşabilecek bir güce sahip olmak, yakındaki ve uzaktaki herkesin sesini işitebilmek ve bu güçle ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılamak anlamına gelir. Allah buyurur ki: (إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا) '*Şüphesiz biz seni bir şahit (hâzır ve nâzır), bir sevinç ve korku habercisi olarak gönderdik.* (Ahzâb, 33/45). İmam

⁴⁵⁷ Mahmûd, *Mutâlâ-yı Barelvîyet*, 5/236.

⁴⁵⁸ Naîmî, *Câe'l-Hak*, 138; krş. Mahmûd, *Mutâlâ-yı Barelvîyet*, 8/202-208.

Ahmed Rıza, bu ayetin tefsirinde şöyle der: "Biz seni şahit, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik ki, kim sana ikramda bulunursa onu büyük bir lütufla müjdele, kim de sana saygısızlık ederse onu şiddetli bir azapla korkut. Eğer Hz. Muhammed bir şahit ise, şahitlik için iki şey gereklidir: Birincisi görmek, ikincisi ise orada bulunmaktır. Ümmetin tüm sözleri, fiilleri ve halleri onun önünde olmalıdır. Aksi takdirde onun şahitliğinden bahsetmek mümkün değildir. Allah Teâlâ ona bu mertebeyi bahşetmiştir." ⁴⁵⁹

Ahmed Yâr Han, Kur'an-ı Kerim'in Ahzâb Suresi'ndeki "*Ey Peygamber! Seni tanık, müjdecî, uyarıcı, izniyle Allah'a çağırıcı ve etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderdik.*" (Ahzâb, 33/45-46) ayetlerine atıfta bulunarak; ayette geçen "şâhit" (tanık) kelimesinin, "hâzır ve nâzır" anlamına gelebileceğini ifade eder. Şâhid, hem olay yerinde bulunduğu için tanık anlamına gelir hem de "seyirci" manasını taşır. Peygamber Efendimiz (sav), gayb âlemini görerek şahitlik yaptığı için "şâhid" olarak nitelendirilmiştir. Aksi halde, bütün peygamberler zaten kıyamet günü ümmetlerine şahitlik edeceklerdir, ancak bu tür bir şahitlik sadece görenek yapılabılır. Aynı şekilde, Peygamber Efendimiz'in (sav) müjdecî, peygamber ve savunucu olması da Allah'tan bir lütuftur. Diğer peygamberler bu görevlerini Allah'tan aldıkları vahiyleri dinleyerek yerine getirmiştir. Ancak Peygamber Efendimiz (sav), bunları bizzat gördükten sonra gerçekleştirmiştir. Bu durum, miraç olayının yalnızca Hz. Peygamber'e mahsus olmasını açıklamaktadır. Güneşe "Sirac-ı Münir" (سراج منير) denir; o, dünyanın her yerinde ve her evdedir. Peygamber Efendimiz de her yerde mevcut ve hazırdır. Dolayısıyla, bu ayetin her kelimesi Peygamber Efendimiz'in (sav) varlığını ve gözetleyiciliğini, yani "hâzır ve nâzır" olduğunu ispat etmektedir. ⁴⁶⁰

Barelvî âlimlerine göre, Hz. Peygamber (sav), kıyamet gününde diğer peygamberler lehine şahitlik yapacaktır ve bu şahitlik iki türlü olacaktır:

1. Peygamberlerin, Allah'tan aldıkları mesajı tebliğ ettiklerine dair.
2. Ümmeti hakkında: "Benim ümmetim doğru şahitlik yapmıştır."

Bu şahitlik mümkündür, çünkü Peygamber Efendimiz (sav), hem önceki peygamberlerin tebliğlerini hem de ümmetinin durumlarını bizzat görmüştür. Tüm bunlar, onun orada bulunmuş, izlemiş ve dolayısıyla "hâzır ve nâzır" olduğunu göstermektedir.

⁴⁵⁹ Barelvi, *Fetâvâ Rızvîyye*, 15/168.

⁴⁶⁰ Naîmî, *Câe'l-Hak*, 139. Bkz., "Rızâ Han Birelvî", DİA, İstanbul, 2008, XXXV, 62.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan şu ayet de bu konuyu destekler niteliktedir: *"Andolsun, size öyle bir elçi gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir."* (Tevbe, 9/128). Bu ayette geçen *"câekum/size geldi"* (جَاءَكُمْ), Peygamber Efendimiz'in (sav) tüm müminlere kıyamete kadar hitap eden bir elçi olduğunu ifade edecek şekilde yorumlanmıştır. Bu bağlamda, Peygamber Efendimiz'in (sav) her Müslüman'ın yanında olduğu ve Müslümanların dünyanın her yerine dağılmış olması nedeniyle, onun da her yerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, Peygamber Efendimiz (sav), her Müslüman'ın tüm davranışlarından ve hallerinden haberdardır.⁴⁶¹

Aynı şekilde, Nisâ Suresi 64. ayet de bu konuyu destekler niteliktedir: *"Biz her bir peygamberi, Allah'ın izniyle, ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik. Eğer onlar kendilerine kötülük ettiklerinde sana gelseler de Allah'tan bağışlanmayı dileselerdi, peygamber de onlar için mağfiret dileyseydi, elbette Allah'ı ziyadesiyle affedici ve esirgeyici bulurlardı."* (Nisâ, 4/64). Bu ayetin tefsirinde Barelvi âlimler şu yorumu yapmaktadır: *"Bir Müslüman'ın şefaate nail olabilmesi ancak Peygamber Efendimiz'in (sav) huzurunda bulunması ve onun kendisi için şefaet etmesiyle mümkündür. Bu durum, Resulullah'ın (sav) her yerde hâzır ve nâzır olduğunu göstermektedir. Zira tüm ümmetin aynı anda Peygamber Efendimiz'in (sav) huzuruna çıkması fiziksel olarak mümkün değildir. Bu nedenle, Peygamber Efendimiz (sav) bizzat ümmetinin yanında ve onlarla bulunmaktadır. Onun bu varlığı, kıyamete kadar tüm zamanlar ve mekânlar için geçerlidir."*⁴⁶²

Ahmed Yâr Han, Hz. Peygamber'in 'hâzır ve nâzır' olduğunu ispat etmek için şu hadisi aktarır: *"فَيَقُولَانِ مَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هَذَا الرَّجُلِ لِمَحْمَدٍ"* (*Mişkâtü'l-Mesâbih*, Kabir Azabının İsbatı Bölümü). Hadiste şöyle deniyor: İnsan ölümle birlikte kabirdeki perdelerden kurtulacak ve Resûlullah (sav) kendisine gösterilecek. Daha sonra, onun hakkında ne düşündüğü ve söylediği sorulacak. Bu nedenle, bir din âliminin vefat ettiği gün *Urs* (عرس) (düğün günü) olarak adlandırılır. Çünkü bugün, Peygamber Efendimiz'i ziyaret günü olarak kabul edilir. Dünyanın dört bir yanında binlerce insanın aynı anda farklı mezarlara defnedildiği bir durumda, eğer Peygamber Efendimiz (sav) 'hâzır ve nâzır' olmasaydı, aynı anda farklı kabirlerde nasıl bulunabilirdi?⁴⁶³

⁴⁶¹ Naîmî, *Câe'l-Hak*, 140.

⁴⁶² Naîmî, *Câe'l-Hak*, 140.

⁴⁶³ Naîmî, *Câe'l-Hak*, 144.

Ahmed Yâr Han, Peygamber Efendimiz'in (sav) 'hâzır ve nâzır' olduğuna dair delil olarak bir başka hadisi nakletmektedir. Bu hadis, Peygamber Efendimiz'in (sav) "Küsûf Namazı" (نماز كسوف) sırasında yaşanan bir olayı aktarır: Hz. Peygamber, cemaatle birlikte Kusûf Namazı kılarken elini ya da parmağını kaldırmıştır. Sahabiler, sanki bir şey almak istiyormuş gibi o hali fark etmişlerdir. Namazdan sonra "Ya Resûlullah, namaz sırasında ne oldu?" diye sormuşlar, Peygamber Efendimiz şu cevabı vermiştir:

"Bana cennet gösterildi. Oradaki meyvelerden bir salkımı koparmak istedim. Ancak insanlara gayb (görünmeyen bilgiler) kalsın diye bunu yapmadım. Eğer o salkımı koparsaydım, kıyamet gününe kadar insanlar ondan yemeye devam ederdi."

Bu olayda, Peygamber Efendimiz (sav) Medine'de durmasına rağmen elini kaldırarak cennete ulaşıp oradan bir salkım koparmaya yaklaşmıştır. Bu, onun bedenlen Medine'de olmasına karşın manevi bir boyutta cennete erişebildiğini göstermektedir. Ahmed Yâr Han'a göre, işte bu olay, Peygamber Efendimiz'in 'hâzır ve nâzır' oluşunun bir delilidir. Yine ona göre Peygamberimizin manevi kudreti, Medine'den dünyanın herhangi bir yerine ulaşabilir. Örneğin, Peygamber Efendimiz'in eli, Medine'den kalkarak batan bir gemiye dahi ulaşabilir. Bu sebeple, namazda Tahiyât (التحيات) duasını okurken, Peygamber Efendimiz'in 'hâzır ve nâzır' olduğunu bilerek okumak gerektiğini savunmaktadır.⁴⁶⁴

Diyobendi âlimleri, Barelvilerin Peygamber Efendimiz'in (sav) 'hâzır ve nâzır' olduğu inancına itiraz etmekte ve onların kendilerini Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat ve Hanefî mezhebine mensup olarak tanımlamalarını eleştirmektedir. Çünkü, Diyobendi âlimlere göre, İmam Ebu Hanife bizzat bu tür bir inancı reddetmiştir. Ünlü Hanefî fıkıh kitabı *Fetâvâ-yi Bezzâziyye*'de "Şeyhlerin ruhlarının mevcut olduğunu ve her şeyi bildiğini söyleyen kişi kâfirdir." ifadesi bulunmaktadır. Metinde "meşâyih" (şeyhler) kelimesi geçmekle birlikte, Diyobendi âlimler, bu ifadenin peygamberler ve veliler arasında bir fark gözetmeden değerlendirilebileceğini savunmaktadır. Dolayısıyla bu inancı taşıyan kişilerin durumu da Allah Resulü'ne dair aynı hükmü gerektirir. Bu bağlamda, Barelvilerin İmam Ebu Hanife'yi taklit ederken, onun 'hâzır ve nâzır' inancını reddetme görüşüne de uyması gerektiğini ileri sürmektedirler.⁴⁶⁵

⁴⁶⁴ Naîmî, *Câe'l-Hak*, 152-153.

⁴⁶⁵ Numâni, *Faisla Kun Munâzara*.

Bununla birlikte, Barelviler, inanç meselelerinde İmam Ebu Hanife'yi taklit etmediklerini belirtmektedir. Onlara göre, inanç meselelerinde bir kişi ayet ve hadislerden çıkarım (*istidlal*) yapabilir. Ancak fikhî konularda mezhep imamını taklit etmek zorunludur. Bu anlayışa göre, İmam Ebu Hanife'nin 'hâzır ve nâzır' inancını reddetmesi, Barelvilerin kendi inançlarını benimsemeleri açısından bağlayıcı değildir.⁴⁶⁶

Barelvilere göre Hz. Peygamber, Allah'ın lütfuyla 'hâzır ve nâzır'dır. Ancak Allah Teâlâ için 'hâzır ve nâzır' ifadesi kullanılmaz, çünkü bu terimin lugavî (sözlük) ve hakikî anlamı, Allah'ın yüceliğine ve şanına uygun değildir. İmam Ahmed Rıza Han, 'hâzır ve nâzır' inancının Allah'a uygulanamayacağına dair fetva vermiştir. Bir fetvasında; “*O (yani Cenab-ı Hak), 'hâzır ve nâzır' olarak adlandırılmaz. O, şahittir ve görendir. 'Hâzır ve nâzır' ise O'nun Habibi'dir (sav)*” demiştir.⁴⁶⁷

Bu anlayış, Barelvilerin 'hâzır ve nâzır' sıfatını yalnızca Peygamber Efendimiz'e (sav) özgü gördüklerini ifade etmektedir.

Diyobendi âlimleri, Hz. Peygamber'in (sav) her yerde 'hâzır ve nâzır' olduğu inancına karşı şu itirazları dile getirmiştir: Eğer Peygamber Efendimiz her yerde mevcutsa, o zaman Medine'de bulunmasının ne anlamı vardır? Ayrıca, insanlar neden Peygamber Efendimiz'in huzurunda imamlık yapmaktadır? Eğer her yerde mevcutsa, tüm namazlara bizzat Peygamber Efendimiz imamlık etmelidir!

Bu itirazlara yanıt olarak Ahmed Yâr Han şu görüşleri ileri sürmüştür: Eğer bu mantık doğruysa, Allah'ın her yerde mevcut olması durumunda Kâbe'ye gitmeye de gerek kalmaması gerekir. Ancak Kâbe, Allah'ın evinin sembolüdür ve oraya gitmek ibadetimizin bir parçasıdır. Aynı şekilde Medine, Peygamber Efendimiz'in saltanatının ışığı ve özel vahyin mekânıdır. Tıpkı Allah dostlarının mezarlarının bulunduğu yerlerin manevi birer kandil gibi olması gibi, Medine de bu özelliğe sahiptir. Ayrıca, Peygamber Efendimiz'in huzurunda bir başkasının imamlık yapamayacağına dair herhangi bir ayet veya hadis bulunmamaktadır. Nitekim Hz. Ebû Bekir Sıddîk (r.a.), Peygamber Efendimiz hayattayken 17 kez namaz kıldırmıştır. Sonuç olarak, Peygamber Efendimiz (sav), dualara, Kur'an tilavetine, Mevlid-i Şerif toplantılarına, naat okunan etkinliklere ve salihlerin cenaze namazlarına manevi varlığıyla ve özellikle kutsal

⁴⁶⁶ Şâmi, *Bâbu'l-mürteddîn matlab Kerâmât-ı Evliyâ*, akt. Naîmî, *Câe'l-Hak*, 153.

⁴⁶⁷ Barelvi, *Fetâvâ Rızvîyye, Fetâvâ-yı Rızvîyye*, “Akâid, Kelâm ve Dîniyat”, 29/333.

bedeniyle katılmaktadır. Bu, onun ümmetiyle olan derin bağlantısını ve sevgisini göstermektedir.⁴⁶⁸

d. Muhtar Kul İnanıcı

“Muhtar”, seçilmiş kişi anlamına gelir. *Muhtar Kul*, tüm evrende en üstün, seçilen ve favori anlamına gelmektedir. Bir işte muhtar ilan edildiğinde birine yetki vermek demektir. Başka bir deyişle *Muhtar Kul*, her türlü yetkiye sahip olan demektir. Velayet kelimesi de bunun için kullanılır. Tekvîn kelimesi, "kûn" (كن) kökünden türemiş olup "olmak" anlamına gelir. "Âlem-i tekvîn" ise, Allah Teâlâ'nın hikmeti ve emriyle "varlık" sahnesine çıkan yaratılışın bütün sistemini ifade eder. Kısaca, "velâyet-i tekvîniyye" varlıklar ve tekvînî işler üzerinde tasarrufta bulunmak demektir. Yaratmak, varlıkları devam ettirmek ve onlarda değişiklikler yapmak gibi tüm fiiller Allah Teâlâ'nın iradesi ve kudret elindedir. Dolayısıyla, âlemlerin Rabbi olan Allah, tüm varlıklar üzerinde mutlak tekvînî velâyete sahiptir. Bu nedenle “tekvin” yetkisini alan kişiye Muhtar Kul denir. Barelvi âlimlerine göre, Allah şimdi bütün yetkilerini Peygamber Efendimize emanet etmiştir.⁴⁶⁹ Barelvi âlimleri *Muhtar Kul* için velâyet kelimesini kullanarak iki tür velâyete olduğu kabul etmektedirler.

Muhtar Kul anlayışının en somut örneği *sa'lât-ı tâciyye* veya *durûd-ı tâc* denilen duadır. Ahmed Rıza Han'ın eserlerinden bahsederken ifade ettiğimiz gibi Mv. İsmail Dihlevi gibi âlimlerin bu dua cümlelerini okumanın şirk ve bid'at olduğu görüşlerine karşı *el-Emnu ve'l-ulâ li-nâitî'l-Mustafa bi-dâfi'l-belâ* adlı eserini kaleme alan Ahmed Rıza Han bu dua cümlelerini okumakta bir sakınca olmadığını ayet ve hadislerden delil getirerek ifade etmeye çalışmıştır.

Durûd-ı Tâc şu şekildedir:

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدٍ * صَاحِبِ النَّجَّاحِ وَالْمِعْرَاجِ وَالْبُرَاقِ وَالْعَلَمِ * دَافِعِ الْبَلَاءِ
وَالْوَبَاءِ وَالْقَحْطِ وَالْمَرَضِ وَالْأَلَمِ * إِسْمُهُ مَكْتُوبٌ مَرْفُوعٌ مَشْفُوعٌ مَنفُوشٌ فِي اللُّوحِ وَالْقَلَمِ * سَيِّدِ الْعَرَبِ
وَالْعَجَمِ * جِسْمُهُ مَقْدَسٌ مُعَطَّرٌ مُطَهَّرٌ مُنَوَّرٌ فِي الْبَيْتِ وَالْحَرَمِ * شَمْسِ الضُّحَى * بَدْرِ الدُّجَى * صَدْرِ
الْعُلَى * نُورِ الْهُدَى * كَهْفِ الْوَرَى * مِصْبَاحِ الظُّلَمِ * جَمِيلِ الشَّيْمِ * شَفِيعِ الْأُمَمِ * صَاحِبِ الْجُودِ
وَالْكَرَمِ * وَاللَّهُ عَاصِمُهُ * وَجَبْرِيلُ خَادِمُهُ * وَالْبُرَاقُ مَرْكَبُهُ * وَالْمِعْرَاجُ سَفَرُهُ * وَسِدْرَتُ الْمُنْتَهَى

⁴⁶⁸ Naîmî, *Câe'l-Hak*, 170-171.

⁴⁶⁹ Mahmûd, *Mutâlâ-yı Barelviyyet*, 5/439.

مَقَامُهُ ❀ وَقَابِ قَوْسَيْنِ مَطْلُوبُهُ ❀ وَالْمَطْلُوبُ مَقْصُودُهُ ❀ وَالْمَقْصُودُ مَوْجُودُهُ ❀ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ ❀ خَاتِمِ
النَّبِيِّينَ ❀ شَفِيعِ الْمُذْنِبِينَ ❀ أَنَيْسِ الْعَرَبِيِّينَ ❀ رَحْمَةِ لِّلْعَالَمِينَ ❀ رَاحَةَ الْعَاشِقِينَ ❀ مُرَادِ الْمُشْتَاقِينَ ❀
شَمْسِ الْعَارِفِينَ ❀ سِرَاجِ السَّالِكِينَ ❀ مِصْبَاحِ الْمُقَرَّبِينَ ❀ مُحِبِّ الْفُقَرَاءِ وَالْغُرَبَاءِ وَالْمَسَاكِينِ ❀ سَيِّدِ
النَّفَلِينَ ❀ نَبِيِّ الْحَرَمَيْنِ ❀ إِمَامِ الْقِبْلَتَيْنِ ❀ وَسَيِّدِنَا فِي الدَّارَيْنِ ❀ صَاحِبِ قَابِ قَوْسَيْنِ ❀ مَحْبُوبِ رَبِّ
الْمَشْرِقَيْنِ وَالْمَغْرِبَيْنِ ❀ جَدِّ الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ ❀ مَوْلَانَا وَمَوْلَى النَّفَلِينَ ❀ أَبِي الْقَاسِمِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ
❀ نُورٍ مِنْ نُورِ اللَّهِ ❀ يَا أَيُّهَا الْمُشْتَاقُونَ بِنُورِ جَمَالِهِ ❀ صَلُّوا عَلَيْهِ وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا.⁴⁷⁰

Allāhumma ṣalli ‘alā Sayyidinā va Mevlānā Muḥammad(in), ṣāḥibi t-tāci va-l-Mi‘rāci va-l-Burāki va-l-‘alam(i), dāfi i l-balā’i va-l-vabā’i va-l-kaḥṭi va-l-maraḍi va-l-alam(i), ismuhu maktūbun marfū‘un mashfū‘un mankūshun fi-l-lavḥi va-l-kalam(i), sayyidi l-‘arabi va-l-‘ajam(i), jismuhu mukaddasun mu‘aṭṭarun muṭahharun munavvarun fi-l-bayti va-l-ḥaram(i), shamsi ḍ-ḍuḥā badri d-dujā ṣadri l-‘ulā, nūri l-hudā, kahfi l-varā miṣbāḥi z-zulam(i), camīli ṣ-Ṣiyam(i), ṣafi i l-umam(i), ṣāḥibi l-cūdi va-l-karam(i), va Llāhu ‘āsimuhu, va cibrīlu Hādīmuḥu, va-l-Burāku markabuhu, va-l-Mi‘rācu safaruhu, va Sidratu l-Muntahā makāmuhu, va kāba kavsayni maṭlūbuhu, va-l-maṭlūbu maḳṣūduḥu va-l-maḳṣūdu mevcūduḥ(u), sayyidi l-murselīn(a), Hātīmi n-nabiyyīn(a), Ṣafī i l-mudhhibīn(a), anīsi l-garībīn(a), raḥmatin li-l-‘ālamīn(a), raḥati l-‘āshiqīn(a), murādi l-muṣṭākīn(a), ṣamsi l-‘ārifīn(a), sirāci s-sālikīn(a), miṣbāḥi l-mukarrabīn(a), muḥibbi l-fukarā’i va-l-gurabā’i va-l-masākīn(i), sayyidi sekalayn(i), nabiyyi l-ḥaramayn(i), imāmi l-kiblatayn(i), vasīlatinā fi-d-dārayn(i), ṣāḥibi kāba kavsayn(i), maḥbūbi rabbi l-maṣṣarikayni va-l-magribayn(i), jaddi l-Ḥasani wa-l-Ḥusayn, mavlānā va mavlā Sakalayn(i), abi l-Kāsimi Muḥammadi bni ‘Abdi Llāh(i), nūrin min nūri Llāh(i), yā ayyuha l-muṣṭākūna bi-nūri camālihi, ṣallu ‘alayhi wa ālihi wa-aṣābihi wa sallimū taslīma.

Türkçe çevirisi şöyledir:

Allah’ım! Efendimiz ve Mevlamız Muhammed’e salat ve selam eyle. O ki, tacın, miracın, Burak’ın ve sancağın sahibidir. Belaları, salgınları, kuraklığı, hastalığı ve acıları savandır. Adı, Levh ve Kalem’de yazılmış, yüceltilmiş, şefaitle anılmıştır. O, Arap ve Acem’in efendisidir. Bedeni Beyt’te ve Mescid-i Haram’da mukaddes, güzel kokulu, arınmış ve nurludur. O, kuşluk güneşi, karanlık gecelerin dolunayı, en yüksek makamlara sahip olan,

⁴⁷⁰ Muhammed Nâsiruddīn Nâsır, *Şerh-i Durûd-i Tâc*, (Lahor: Progressive Books, ts.), 17-20.

hidayet nuru, insanlığın sığınağı, karanlıkların lambasıdır. Güzel ahlak sahibidir, ümmetlerin şefaathisidir. Cömertliğin ve iyiliğin sahibidir. Allah, onu koruyandır; Cebrail, ona hizmet edendir; Burak, bineğidir; miraç, yolculuğudur. Sidretü'l-Münteha onun makamıdır; iki yay arası mesafesi onun aradığıdır. Aradığı, muradıdır; muradı, bulunandır. O, peygamberlerin efendisidir, peygamberlerin sonuncusudur. Günahkârların şefaathisi, gariplerin dostudur. Alemlere rahmet, aşıkların rahatlığı, özleyenlerin arzusu, Ariflerin güneşi, salıkların kandili, yakın olanların lambasıdır. Fakirleri, garipleri ve miskinleri seven odur. Dünya ve âhiretin efendisi, iki haremın peygamberi, iki kâblenin imamıdır. Dünyada ve ahirette bizim vesilemizdir. İki yay arası mesafeye sahip olan, iki doğu ve iki batının Rabb'inin sevgilisidir. Hasan ve Hüseyin'in dedesi hem bizim hem dünya ve âhiretin efendisidir. Ebül-Kasım Muhammed bin Abdullah, Allah'ın nurundan bir nurdur. Ey onun cemal nuruna hasret duyanlar! Ona, ailesine ve ashabına salat ve selam gönderin.

Ahmed Rıza Han, burada Rasulullah (sav) için kullanılan ifadelerin aşırı olduğunu iddia edip bu duaya karşı çıkan Diyo bendilere kendilerinin hüccet olarak gördüğü Şah Veliyyullah Dihlevi'nin *Etyabu'n-neğam* (اطيب النغم) kasidesinde Rasûlullah (sav) için "Kıyamet gününde korkularına karşılık kulların sığınağıdır." (ملاذ عباد الله ملجاء خوفهم) vb. cümleler kurduğunu onların hocaları kullanınca caiz olan ifadelerin başkaları kullanınca da caiz olması gerektiğini ifade eder.⁴⁷¹ Ona göre buna karşı çıkanların tutumu nispetin hakiki ve mecazi oluşuyla hakikin de zâti ve atâi oluşu arasındaki farkı bilmemelerinden kaynaklanmaktadır. Rasulullah için zikredilen hususlar onun zatıyla değil Allah Teâlâ'nın ona vermesiyle olan atâi hakikatlerdir.⁴⁷²

Ahmed Rıza Han, dünya ve ahirette her şeyin Peygamber Efendimiz'in (sav) elinde olduğuna ve bunu dilediği gibi insanlara ihsan edeceğine inanır. Aynı zamanda şeriat kuralları da ona emanet edilmiştir. Peygamber Efendimiz, istediği her şeyin helal, istediği kişiye veya şeye haram kılınmasını emredebilir.⁴⁷³

İmam Rıza'nın öğrencisi ve ünlü *Bahar Şeriat* kitabının yazarı Mv. Emced Ali (öl. 1948) şöyle yazmaktadır: "Cihanın tamamı Peygamber Efendimizin tasarrufundadır. Ne isterse onu yapabilir, dilediğine verebilir, dilediğinden de geri alabilir. Onun emrini dünyada

⁴⁷¹ Ahmed Rıza Han, *el-Emnu ve'l-ulâ*, 24.

⁴⁷² Ahmed Rıza Han, *el-Emnu ve'l-ulâ*, 29-30.

⁴⁷³ Ahmed Rıza Han, *el-Emnu ve'l-ulâ*.

geri çevirebilecek hiç kimse yoktur. Bütün dünya ona tabidir ve o, Rabbinden başka kimseye tabi değildir. Bütün insanların efendisidir. Efendisini tanımayanlar sünnetin tatlılığından mahrum kaldılar. Bütün dünya onların ülkesi, bütün gökler onların mülküdür. Göklerin ve yerin krallığı Peygamber Efendimizin emri altındadır. Cennetin ve cehennem anahtarları onun kutsal eline verilmiştir. Peygamber Efendimizin sarayından rızık, iyilik ve her türlü hediye dağıtılır. Dünya ve ahiret, Peygamber Efendimizin hediyesinin bir parçasıdır. Şer'i hükümler, Peygamber Efendimizin elindedir, dilediğini haram kılmak, istediğini helal kılmak ve dilediği farzı bağışlamak için verilmiştir."⁴⁷⁴

Ahmad Yâr Han Naîmî ise bu inancı şu şekilde ifade etmektedir: "Ölen kişiye ölüm anında tövbe kapısı kapalıdır, ömeden önce ise bu kapı açıktır." Ancak Peygamber Efendimiz'e (sav), tövbe etmesi ve kabul edilmemesi için hayatında dilediği kimseye tövbe kapısını kapatma yetkisi verilmiştir. Ve dilediğine ödükten sonra bile kapıyı açabilir ve onu diriltirek müslüman kılabilir.⁴⁷⁵

Diyobendi âlimleri, *Muhtar Kul* inancına tamamen karşı çıkmakta ve bu inanca sahip olan kişileri müşrik olarak nitelendirmektedirler. Ünlü âlim Mv. Muhammad İsmail Şehid Dihlevi (öl.1831) bu anlayışı reddeden bir isim olarak tanınmaktadır. Ona göre "Kimin adı Muhammed veya Ali ise, onlar hiçbir şeyin muhtarı değildir."⁴⁷⁶ Ardından şöyle devam etmektedir: "O halde, ister bu gücün kendisine (Peygamber) otomatik olarak verildiğini düşünsün, ister Allah'ın ona böyle bir güç bahsettiğini zannetsin, her iki durumda da şirk ispatlanmış olur."⁴⁷⁷ Dolayısıyla *Muhtar Kul* ister Allah tarafından verilmiş ister kişisel olarak kazanılmış olsun, Diyobendi âlimlerinin inancına göre şirk olarak kabul edilir. Günümüz Diyobendi âlimlerinin inançları da bundan farklı değildir. Mv. Muhammad Serfirâz Han Safder, bazı insanların peygamber ve velilere *muhtar kul* diyerek bu imkânın onlara Allah tarafından hediye (atâi) olarak verildiğini söyleyerek kafa karıştırdıklarını ancak bu düşüncenin çok tehlikeli olduğunu belirtmiştir.⁴⁷⁸ Dolayısıyla, Diyobendi âlimleri hem selefleri hem de ardılları, ister Allah'ın hediyesi (atâi) olarak isterse kişinin kesbetmesi manasında bir *Muhtar Kul* inancına sahip olanları müşrik olarak ilan etmişlerdir.

⁴⁷⁴ Muhammed Emced Ali A'zami, *Behâr-ı Şeriat*, (Karaçi: Mektebetu'l-Medîne, 2012), 1/79-85.

⁴⁷⁵ Ahmed Yâr Han Naîmî, *Saltanat-ı Mustafa*, (Lahor: Mektebet-i İslâmiye, t.s.), 46-47.

⁴⁷⁶ Şah İsmail Dihlevi, *Takvîyetu'l-İman*, 82.

⁴⁷⁷ Şah İsmail Dihlevi, *Takvîyetu'l-İman*, 51.

⁴⁷⁸ Muhammed Serfirâz Han Safder, *Dil ka Surûr*, 35-36.

Diyobendi âlimlere göre Barelvililer, *Muhtar Kul* inancını şiilerden almışlardır. Zira bu anlayış ilk kez şiî âlim Muhammed Yakup el-Kuleynî'nin (öl.329/941) *Usûl-i Kâfî* adlı hadis kitabında geçmektedir. Bu kitapta yer alan "Din İçindeki İşlerin Peygamber (sav) ve On İki İmam'a Birakılması" başlığı altında şu konular ele alınmaktadır: Akîde-i Tefvîz (عقیده تفویض), yani *Muhtar Kul* inancının dini açıdan zorunlu olduğu savunulmaktadır. Buna göre, halkın tüm işleri On İki İmam'a devredilmiş olup, onlar dilediklerine verir, dilediklerine vermezler. Bu anlayışa göre Şiiler, Peygamber Efendimiz'den (sav) sonra On İki İmam'ı *Muhtar Kul* kabul ettikleri gibi, İmam Rıza da Peygamberimiz'den sonra Gavs-ı Azam (Hz. Abdülkadir Geylani)'ı *Muhtar Kul* olarak kabul etmiştir. Her ne kadar melekler tekvinî düzenin sorumlusu olarak görülse de insan dünya işlerinde hâkimdir ve iyilik ya da kötülük yapma konusunda serbesttir. Bu nedenle yapılan işlerin bireysel anlamda doğrudan bir ödülü ya da cezası yoktur. Ancak, dünya işlerinin ilahi talimatlara uygun şekilde yürütülmesi ödüllendirilirken, bu kuralların ihlali cezalandırılmaktadır. Bununla birlikte, *Muhtar Kul* anlayışının, Peygamber Efendimiz'in (sav) şefaath inancıyla çeliştiği öne sürülmektedir. Çünkü eğer *Muhtar Kul* varsa, şefaatin anlamı nedir? Gücü olmayan birinin şefaath etmesi nasıl mümkün olabilir?⁴⁷⁹

Diyobendi âlimlere göre emretmek ile yetki vermek arasında önemli bir fark vardır. Onlara göre otoriteye dayalı düşünce sistemleri, bir kişinin yetkisini başka birine devretmesini belirli ihtiyaçlar veya zorunlu durumlarla ilişkilendirir. Örneğin, bir kişi hastalandığında veya güçsüz kaldığında, yetkisini başkasına devredebilir ve kendisine bir vasi atayabilir. Ancak Allah için böyle bir ihtiyaç ve zorunluluk söz konusu değildir, dolayısıyla yetkisini neden başkasına devretsin? Bu bağlamda kesin bir ilke ortaya koyarlar: "Hiç kimse, Allah'ın bir kimseye verdiği emirle muhtar olamaz." Allah, Hz. Azrail'e (as) ruhları almasını emretmiştir ve Azrail bunu kendi iradesiyle değil, tamamen Allah'ın emriyle yerine getirir. O, Allah'ın dilediğini öldürür ve yine Allah'ın dilediğini diriltir. Dolayısıyla, "Nizâm-ı Tekvîn" (evrenin yaratılış ve işleyiş düzeni) üzerinde ne bir insanın ne de bir meleğin yetkisi söz konusudur. Bu sebeple Diyobendi âlimlerine göre, Hz. Peygamber'e *Muhtar Kul* sıfatını atfetmek şirk olarak kabul edilir. Çünkü tek muhtar olan yalnızca Allah'tır ve O, bu yetkiyi kimseye paylaşmamıştır.⁴⁸⁰

⁴⁷⁹ Mahmûd, *Mutâlâ-yı Barelviyet*, 5/442-443, 463.

⁴⁸⁰ bkz. Mahmûd, *Mutâlâ-yı Barelviyet*, 5/472-528.

Barelvi inancında *Muhtar Kul* inancı, çocuk sahibi olmamak, işsizlik, rızık ve hastalıktan şifa gibi kaderle ilgili tüm kararların gerçekleştiği inancıyla ilişkilidir. Uzun ömür duası, yağmur dileği gibi konularda Hz. Peygamber'e *Muhtar Kul* olarak inanılır ve ondan yardım istenir. Ancak Barelvilere göre *Muhtar Kul* sadece Peygamber'e ait bir kavram değildir; bu evliyalar için de mümkündür ki onların başında Gavs-ı Azam Abdulkadir Geylani gelir. Çünkü onlara göre insanlar ister diri ister ölü olsun, bütün evliyaların yardımına başvurabilir.

e. *İlm-i Gayb*

Barelviler, Peygamber Efendimiz'in (sav) her şeyi bildiğine inanırlar. Onlara göre, dünyada ve ahirette olmuş ve olacak her şey Hz. Peygamber tarafından bilinmektedir. Ancak Diyobendi âlimler, böyle bir gayb ilmi anlayışını inkâr eder ve Barelvilere karşı çıkarlar. Diyobendilere göre gayb ilmi iki çeşittir. Birincisi, *ilm-i gayb-ı zâtîdir* ki bu, kişinin kendi kişisel bilgisiyse elde ettiği, Allah'ın vermediği bilgi anlamına gelir. İkincisi, *ilm-i gayb-i atâîdir* ki bu, kişinin kendi çabasını gerektirmeyen, Allah tarafından verilen bilgi demektir. Dolayısıyla, Diyobendi âlimlere göre *ilm-i gayb-i atâî* vardır çünkü Allah, peygamberine cennet ve cehennem gösterilmesi gibi pek çok görülmeyen şeyin bilgisini vermiştir. Ancak *ilm-i gayb-i zâtîye* inanan kişi, şirk işlemiş olur, çünkü bu sıfat yalnızca Allah'a aittir.

Barelvi âlimlerine göre ise, görünmeyen ve gözden gizlenen her şey gayb olarak kabul edilir. Bu bağlamda iki tür gayb vardır. Birincisi, cennet, cehennem gibi delillerle bilinebilenlerdir. İkincisi ise, kıyamet gününün ne zaman geleceği veya bir insanın ne zaman öleceği gibi, delillerle bile bilinmeyecek olanlardır. Bu tür gayba *Mefâtihu'l-Gayb* denir. Barelvi Ahmed Yâr Han Naîmî, "Söyleyin bana, Allah bunları bilip bilmez mi?" diye sorar. Ona göre, Kur'an ve *Levh-i Mahfûz*'da geçen tüm olaylar (كل ما كان وما يكون) "Kullu mâ kâne ve mâ yekûn" (olan ve olacak olanların hepsi) melekler, peygamberler ve bazı veliler tarafından izlenmektedir. Ayrıca, *Levh-i Mahfûz* her zaman Peygamber Efendimiz'in önündedir. Ahmed Yâr Han şöyle sorar: "Allah neden her şeyi *Levh-i Mahfûz*'da yazdı? Yazmak, unutmamak için yapılır, oysa Allah bundan münezzehtir." Bu yüzden *Levh-i Mahfûz*, başkaları için yazılmıştır. Varlıkların en sevileni ve en yücesi Hz. Peygamber'in zatıdır. Dolayısıyla, *Levh-i Mahfûz* Peygamber Efendimiz içindir.⁴⁸¹

⁴⁸¹ Naîmî, *Câe'l-Hak*, 84.

Naîmî, gayb ilminin mertebelerini şöyle açıklar: "Peygamber Efendimiz'in (sav) ilmi bütün mahlukâtta daha büyüktür. Hz. Âdem ve Hz. İbrahim (as), melekü'l-mevt (Azrâil) ve şeytan da mahlûktur. Bunu (bilgiyi) inkâr etmek ise küfürdür."⁴⁸²

Barevilere göre; Peygamber Efendimiz (sav) aynı zamanda kıyamet gününün ne zaman olacağı bilgisini de almıştır. *Levh-i Mahfûz*'da yer alan tüm geçmiş ve gelecek olayların bilgisi ve bundan daha fazlası ona verilmiştir. Peygamber Efendimiz'e (sav) ruhun hakikati ve Kur'an'daki tüm benzetmeler hakkında bilgi verilmiştir.⁴⁸³

Barevi âlimleri Hz. Peygamber'in sahip olduğu her türlü ilmin Allah tarafından kendisine verilen bir hediye (عطائی) olup kişisel bilgi (علم ذاتی) olmadığını söylerler. Onlara göre kim Rasulullah'daki gayb bilgisini şahsi (ذاتی) bilir ve bunu Allah'ın bir hediyesi (عطائی) olarak kabul etmezse o kâfirdir. Bu durumda Barevilerle Diyobendiler arasında gayb bilgisinin Allah'ın bir hediyesi (عطائی) olduğu konusunda görüş birliği olduğu söylenebilir.⁴⁸⁴

Barevi âlimleri gaybın ilmine delil olarak pek çok ayet ve hadis zikrederler. Hepsinden burada bahsetmek mümkün değil. Ancak burada Tekvîr Suresi'nin "*O, gayba ait bilgileri sizden esirgemez.*" (Tekvîr, 8/24) ayetiyle ilgili olarak Beğavî'nin (öl. 516/1122) *Meâlimu't-tenzil*'ine atıfta bulunarak şöyle derler: "Peygamber, gayb ve semavi haberler ve hikâyeler hakkında cimri değildir." Burada kastedilen, gayb ilminin Peygamber Efendimize gelmesidir. Bilgileri kâhinlerin (كاهن) sakladığı gibi saklamaz, öğretir ve haber verir.⁴⁸⁵ İmam Ahmed Rıza tefsirinde bu ayeti şöyle açıklar: "Cimri malı olup da harcamayan kimse ise, malı olmayan nasıl cimri olabilir?" Yani öğrendiğimize göre o, gaybın bilgisine sahipti. Ve bunu ümmetine haber verirdi.⁴⁸⁶

Ahmed Rıza, Resûl-i Ekrem'in gayb bilgisine sahip olduğuna kesin olarak inanıyordu. Peygamber Efendimiz'in müminlerin kalplerindeki halleri bildiğini ifade etmekteydi. Bu görüşüne Kur'an'dan şu ayeti delil olarak göstermektedir:

"Ey insanlar! Allah, sizi gayba muttali kılmaz. Ancak elçilerinden dilediğini seçer." (Âl-i İmrân, 3/179). Ardından şu ifadeyi ekler: "*Allah Teâlâ, gaybı bilendir ve bu bilgiyi yalnızca sevgili Resûlü'ne bildirir.*" (Cin, 72/26-27). Bunun ardından şu görüşü dile getirir:

⁴⁸² Naîmî, *Câe'l-Hak*, 43; krş. Mahmûd, *Mutâlâ-yı Barelvîyet*, 8/202-208.

⁴⁸³ Naîmî, *Câe'l-Hak*, 43.

⁴⁸⁴ Abdusseme Ensârî, *Envâr-ı Sâta*, 392.

⁴⁸⁵ Beğavî, *Meâlimu't-tenzil*'den akt. Naîmî, *Câe'l-Hak*, 61.

⁴⁸⁶ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 1/77-79.

*"Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat âlimleri, tüm peygamberlere bahşedilen faziletlerin en üstün derecede Hz. Muhammed'de (s.a.v.) toplandığını kabul ederler. Diğer peygamberler sahip oldukları faziletleri, ancak onun vesilesiyle elde etmişlerdir."*⁴⁸⁷

İmam Ahmed Rıza, Tirmizî'de geçen şu rivayeti örnek vererek iddiasını temellendirmeye çalışır:

Rasûlullah (s.a.v.), bir sabah namazına o kadar geç kalmıştı ki neredeyse güneş doğacaktı. Derken çabucak çıktı namazı için kamet getirildi. Rasûlullah (s.a.v.), namazı biraz hafifçe kıldırdı. Selam verince olanca sesiyle saflarda bulunduğunuz şekilde kalınız buyurdu ve bize dönerek şöyle dedi: "Beni bu sabah namazına geciktiren sebebin ne olduğunu söyleyeceğim, geceleyin kalkıp abdest alıp gereği kadar namaz kıldım, derken namazda uyulamaya başladım sonra uykum ağırlaştı ve ben bu sırada Rabb'im en güzel surette gördüm. "Ya Muhammed!" buyurdu. Ben de: "Ey Rabb'im buyur emrine amadeyim" dedim. Şöyle buyurdu: "Büyük ve ileri gelen melekler topluluğu hangi konuda tartışıyorlar?" Ben de: "Bilmiyorum Ya Rabbi" dedim. Bunu üç kere tekrarladı. Sonra el ayasını iki küreğimin arasına koydu ben iki elin serinliğini iki memem arasında hissettim. Her şey bana göründü ve her şeyi bildim. "Ya Muhammed!" buyurdu. Ben de "Buyur Rabbim emrine amadeyim" dedim. Şöyle buyurdu: "Büyük ve ileri gelen melekler topluluğu hangi konuda tartışıyorlar?" Ben de: "Keffaretler konusunda" dedim. "Nedir onlar?" buyurdu. Ben de dedim ki: "İyiliklere adımları çoğaltmak, namazlardan sonra mescidlerde oturmak, her türlü zorluklar karşısında abdest organlarını kapsamlı yıkamak." "Sonra hangi konularda" buyurdu. "Yemek yedirmek yumuşak söz söylemek, insanlar uyurken geceleyin namaz kılmak. Bunun üzerine: "Dile benden ne dilersen" buyurdu. Ben de şöyle duâ ettim: "Allah'ım iyilikler yapmayı kötülüklerden el çekmeyi, yoksulları sevmeyi beni beni bağışlayıp esirgemeni senden dilerim. Bir topluma bir fitne göndereceksen beni o fitneye düşürmeksizin vefat ettir. Bana seni sevmeyi seni sevenleri sevmeyi ve senin sevgine yaklaştıran her ameli sevmeyi nasib eyle." Rasûlullah (s.a.v.): "Bu söylenenler haktır ve gerçektir bunları kendinize ders edininiz ve öğreniniz" buyurdu.⁴⁸⁸

⁴⁸⁷ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 1/77-79.

⁴⁸⁸ Tirmizî, *Kitabu-t-Tefsir*, Hadis 3244,5/158'den akt. Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 1/80.

İmam Ahmed Rıza, bu hadisin, Peygamber Efendimiz'in yalnızca dinî meseleleri değil, göklerde ve yerde olan her şeyi bildiğini gösterdiğini savunur. Hadiste geçen, "*Ben göklerde ve yerde olanı bilirim.*" ifadesine dayanarak, bu bilginin Levh-i Mahfûz'un tüm sırlarını içerdiğini ileri sürer. Yani, ilk günden son güne kadar olacak her şey, kalplerin halleri de dâhil olmak üzere, Peygamber Efendimiz'e bildirilmiştir. Ayrıca, Seyyid Abdülkadir Geylânî'nin (Kaddesallâhu Sirrahû) şu sözünü de delil getirir:

"Allah'ın bütün şehirlerini bir çavdar tanesi gibi gördüm." Ve onun, "*Gözbebeğim Levh-i Mahfûz'dadır.*" sözünü naklederek, Allah'ın velilerinin Levh-i Mahfûz'un bilgisine ancak Peygamber Efendimiz'in vesilesiyle ulaşabildiğini ifade eder.⁴⁸⁹ Barelvi âlimleri, bu tür rivayetlerden hareketle, Peygamber Efendimiz'in gayb bilgisine sahip olduğunu ve bu bilginin ümmetine de yansıyabileceğini savunmaktadır.

Diyobendi ve Barelvi âlimleri, Kuran-ı Kerim'deki "*De ki: "Ben size, Allah'ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size, ben meleğim de demiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyarım."* De ki: "*Hiç kör ile gören bir olur mu? Siz hiç düşünmez misiniz?"*" (En'âm Suresi, 6/50) ayetini delil getirerek birbirlerinin inancını reddederler. Diyobendi ve Barelvi âlimleri, Kur'an-ı Kerim'de geçen şu ayeti delil göstererek birbirlerinin inançlarını reddetmektedir:

"De ki: 'Ben size, Allah'ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size, ben meleğim de demiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyarım.' De ki: 'Hiç kör ile gören bir olur mu? Siz hiç düşünmez misiniz?'" (En'âm Suresi, 6/50).

Bu ayetin tefsirlerinde farklı yorumlar yapılmıştır ve bu yorumlar dört farklı anlama işaret etmektedir:

1. Gayb bilgisinin şahsî olarak sahiplenilmesinin reddedilmesi: Diyobendi âlimleri bu anlam üzerinde ittifak etmişlerdir.
2. Tam ve mutlak bilgiye sahip olunmadığının ifade edilmesi.
3. Bu ifadenin tevazu ve mahviyet içeren bir söz olarak kullanılması.
4. Gayb bilgisine sahip olunduğunun değil, onun iddia edilmesinin reddedilmesi: Yani Peygamber Efendimiz (s.a.v.) gayb bilgisini iddia etmez, ancak ona bu bilgi verilmektedir.

Barelvi âlimleri, ayette geçen "*La ekûlu*" (demiyorum) ifadesinin iki kez tekrarlandığını ve bunun da bir olumsuzluğun diğerini ortadan kaldırdığına işaret ettiğini

⁴⁸⁹ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 1/82.

savunmaktadır. Buna göre, Hz. Peygamber'in gaybı bildiği sonucuna varılmaktadır. Aksi takdirde, iki kez geçen "*La ekûlu*" ifadesinin anlamı eksik kalır. Öte yandan, Diyobendi âlimleri, gayb ilmini çürüten birçok hadis nakletmişlerdir. Barelvi âlimleri ise bu rivayetlere karşı çeşitli cevaplar vermiştir. Bu bölümde, Diyobendi âlimlerinin aktardığı hadisler ve Barelvi âlimlerinin bunlara verdiği karşılıklar ele alınacaktır.

Diyobend âlimlerine göre, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) gayb bilgisine sahip olduğuna dair getirilen deliller, sadece dinî meseleler hakkında bilgi sahibi olduğunu gösterirken, bu bilginin reddedildiği deliller ise dünyevi konulara dair bilgisi olmadığını ispat etmektedir. Onlara göre, kıyamet gününün bilgisinin verilmemesi, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) gayb hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığını kanıttır.

Bu görüşlerini desteklemek için *Mişkâtü'l-Mesâbih*'te geçen şu hadisi delil getirirler: Cebraîl (a.s.), Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) "Bana kıyamet gününü haber ver" (*Ahbirni anis-Sâ'ah - أخبرني عن الساعة*) diye sorduğunda, Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Mâ el-mes'ûlu anha bi-a'leme mine's-sâ'il*" (*ما المسئول عنها بأعلم من السائل*), yani "Bu konuda sorulan kişi, sorandan daha fazla bilgiye sahip değildir." Bu cevap, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) kıyamet gününe dair bilgiye sahip olmadığını göstermektedir.

Barelvi âlimleri ise bu argümana iki temel nedenden dolayı karşı çıkarlar:

1. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) kıyamet gününe dair bilgisini inkâr etmemiştir. Aksine, aşırı bilgiye sahip olma iddiasını reddetmiştir. Eğer bu konuda hiçbir bilgisi olmasaydı, doğrudan "Bilmiyorum" (*Lâ a'lem - لا أعلم*) diye cevap verirdi. Bunun yerine, "Bu konuda sorulan kişi, sorandan daha fazla bilgiye sahip değildir" diyerek farklı bir anlam kastetmiştir. Barelvi âlimlerine göre, bu söz şu anlama gelir: "Ey Cebraîl! Senin bildiğin kadar ben de biliyorum ama bu toplantıda bu bilgiyi açıklamak uygun değildir."

2. Hz. Cebraîl'in bu cevaptan sonra kıyamet alametlerini sorması ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) bu alametleri anlatması, onun kıyametin zamanını da bildiğine işaret eder. Çünkü, eğer Peygamber (s.a.v.) kıyametin vaktini bilmiyor olsaydı, onun alametlerini de tarif edemezdi. Oysa hadislerde kıyametin büyük ve küçük alametleri detaylı bir şekilde bildirilmiştir. Barelvi âlimlerine göre, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) kıyametin tam vaktini Allah'ın takdiri gereği açıklamamış, ancak onunla ilgili derin bir bilgiye sahip olduğunu beyan etmiştir.

Diyobendi âlimlere göre, gayb bilgisinin delil olduğu deliller, dinî konuların bilgisine, reddedildiği deliller ise diğer dünyevi şeylerin bilgisine işaret etmektedir. Onlara göre, kıyamet gününe ilişkin bilginin olmayışı, Peygamber Efendimiz'in (sav) gayb hakkında hiçbir bilgisi olmadığı delilidir. Mişkve'de rivayet edildiğine göre: "Hz. Cebrail, Peygamber (sav) Ahbarni en-Şa'a'dan (اخبرنى عن الساعة) bana kıyamet gününü haber vermesini istedi, o da şu cevabı verdi: "Ma el-Mes'ul anha ba'ilm min el-Sakil, (ما المسئول عنها باعلم من السائل) yani biz bu konuda soruyu sorandan daha bilgili değiliz." Buradan Peygamber Efendimiz'in (sav) kıyamet gününü bilmediği anlaşıldı. Barelvi bilginleri bu argümanı iki nedenden dolayı reddederler. Peygamber (sav.) bu konudaki bilgisini inkâr etmemiştir. Aksine, aşırı bilgiyi yalanladı. Eğer öyle olsaydı, Resûlullah (sav) "Bilmiyorum" derdi. Ve cevap vermelerinin sebebi, ey Cebrail, senin bilginle benimkinin bu konuda eşit olması olabilir. Bunu ben de biliyorum ve siz de biliyorsunuz. Bu toplantıda sorarak sırları ifşa etmek uygun değildir. İkinci sebep ise Hz. Cebrail'in Peygamber'in cevabını aldıktan sonra şöyle demesidir, "فاخبر عن اماراتها" sonra kıyamet alametlerini anlat. Peygamber (sav) bunun işaretlerini açıklamıştır. O halde bu alametleri tarif etmeleri, onların kıyamet gününü bildiğine delildir, yoksa o zamanın alametlerini bilmeyen biri onları nasıl tarif edebilir?⁴⁹⁰

Diyobend âlimleri, eğer Peygamber Efendimiz (s.a.v.) gaybı biliyorsa, Hayber'de zehirli eti neden yediğini sorgularlar. Onlara göre, eğer bilinçli olarak yemişse, bu intihar girişimi olur ki, bu da Peygamber'in ismet sıfatına (günahsızlığına) aykırıdır. Buna karşılık Barelvi âlimleri, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) etin zehirli olduğunu bildiğini, ancak Allah'ın emriyle bu zehrin o an kendisine zarar vermeyeceğini de bildiğini söylerler. Peygamber (s.a.v.), Rabbinin muradının o eti yemesi yönünde olduğunu anlamış ve bunu ilahi takdire teslimiyetle kabul etmiştir. Nitekim vefatına yakın bir zamanda, zehrin etkisinin yeniden ortaya çıkacağını ve bu sebeple şehit olacağını bildirmiştir.⁴⁹¹

Barelvi âlimleri, Bi'rimûne Olayı'nı açıklarlar: Peygamber Efendimiz (s.a.v.), oranın halkının münafık olduğunu ve yetmiş sahabenin burada şehit edileceğini biliyordu. Ancak aynı zamanda bunun Allah'ın iradesi olduğunu da bilmekteydi. Bu yetmiş sahabenin şehadet vakti gelmişti ve Allah'ın takdirine razı olmak, kulluk şanının bir gereği idi. Nitekim Hz. İbrahim (a.s.), Allah'ın emriyle oğlunu kurban etmeye hazırlanmıştı. Bu bir zulüm değil,

⁴⁹⁰ Naîmî, *Câe'l-Hak*, 112-113.

⁴⁹¹ Naîmî, *Câe'l-Hak*, 131.

Allah'ın iradesine teslimiyetin bir göstergesiydi. Peygamber Efendimiz de bu büyük imtihana razı olmuş, sahabelerini Allah'ın takdirine teslim etmiştir.⁴⁹²

Ancak, Diyobendi ve Barelvi âlimleri arasında inanç, yenilik ve anlatım farklılıkları bulunmaktadır. Bu farklılıklar nedeniyle Diyobendi âlimleri, Barelvi cemaatini Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat çizgisinin dışında görmektedir. Hatta onları Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat yerine *Ehl-i Bid'at* olarak nitelendirmektedirler.

B. Dini Uygulamalar ve Ritüellerdeki Farklılıklar

Diyobend ve Barelvi âlimleri arasında, genellikle "füruî ihtilaflar" olarak adlandırılan birçok farklılık bulunmaktadır. Ancak bu ihtilafların tümünü detaylı olarak ele almak yerine, bunların temel sebeplerini iki ana başlık altında topladık: Tarikat ve bid'at.

Diyobendi ve Barelvi âlimleri, tarikat ve bid'at kavramlarını kendi özgün inançları ve argümanları çerçevesinde yorumlamakta ve uygulamaktadır. Bu bağlamda, her iki ekolün bu kavramlara ilişkin yaklaşımlarını, bunlardan doğan alt farklılıkları da kapsayacak şekilde ayrıntılı olarak açıklamaya çalıştık.

1. Tasavvuf, Tarikat ve Mürşid-i Kâmil Anlayışları

Burada her iki dini ekolün tasavvuf, tarikat ve mürşid-i kâmil anlayışlarını ve aralarından anlayış farkını inceleyelim.

a. Barelvilerin Anlayışı

Barelvilere göre tasavvuf, nefsin arzularına karşı çıkma yoludur ve bu oldukça zorlu bir süreçtir. Tasavvuf, şeriata tam anlamıyla uymanın bir adımıdır. İbadet ve çile, güzel ahlâk ve karakter geliştirme, nefsi arındırma, kalbin temizlenmesi, cihad ve mücahade, tasavvufun temel unsurlarını oluşturur ve bu alanda özel bir yere sahiptir.⁴⁹³

Meşhur Barelvi âlimi Muhammed Tahiru'l-Kâdri, tasavvufu tanımlarken İslam şeriatını ve Peygamber'in sözlerini iki bölüme ayırmaktadır. Ona göre, birinci bölüm eylemler ve hareketlerle ilgilidir; kıyam, rükû, secde, tilavet ve tesbih gibi ibadetleri kapsar. İkinci bölüm ise içsel koşullarla ilgilidir; sabır, tevekkül, fedakârlık, cömertlik gibi erdemleri ve ahireti dünyaya tercih etmeyi, yani iman ahlakını içerir. Bu ikinci bölüm, "fikh-ı bâtın" olarak adlandırılır. Tahiru'l-Kâdri'ye göre, her dönemde Kur'an ayetlerini okuyabilen, kitap ve

⁴⁹² Naîmî, *Câe'l-Hak*, 132.

⁴⁹³ Ebu Ahmed Muhammed Enes Rıza Kâdirî, *Bahâr-ı Tarikat*, (Lahor: Mektebe-i İmam-ı Ehl-i Sünnet, 2016), 22.

hikmeti öğretebilen, ruhları arındıran ve İslam ümmetinin Allah ve Resulü ile olan bağıni güçlendirebilen güçlü şahsiyetlere ve üstün niteliklere sahip vaizlere ihtiyaç duyulmuştur.⁴⁹⁴

Tahiru'l-Kâdri, Kur'ân'da Peygamber Efendimiz'e iki büyük vaat verildiğini belirtir. Bunlardan ilki, dinin galip geleceği, diğeri ise dinin korunacağıdır. İlk vaat, Allah'ın yardımı ve Müslümanların fetihleri sayesinde İslam'ın dünyaya yayılmasıyla gerçekleşmiştir. İkinci vaadin yerine gelmesi için İslamiyetin zahiri (görünür) ve batını (manevi) iki yönünün olduğu unutulmamalıdır. Zahiri yön, şeriatın uygulanmasıyla ilgilidir. Allah, bu yönün korunması için her dönemde fakihler, muhaddisler, gaziler ve kârilere gibi ilim ve mücadele ehli kişileri görevlendirmiştir. Batını yön ise şeriata uymak ve onun kalpte oluşturduğu güzel etkileri kazanmaktır. Bu manevi boyutu, yani tasavvuf ve ihsanı korumak için hocalar her dönemde halka yönelmiş, insanları güzel ahlaka teşvik etmişlerdir.⁴⁹⁵

Bu nedenle, din hocalarına "Mürşit" veya "Mürşid-i Kâmil" adı verilmiştir. Barelvi âlimi Tahiru'l-Kâdri, mürşid-i kâmilin sıradan bir insan olmadığını vurgular. Ona göre, mürşid-i kâmil, diğer insanlardan farklı olarak, sadece Kur'an'ın metnini değil, aynı zamanda Allah'ın sözünü doğru bir şekilde nakleden bir rivayet zincirinin parçasıdır. Tıpkı Buhari ve Müslim'in hadislerini, Peygamber Efendimiz'in sözlerinin güvenilir bir şekilde Peygamber'den nakledildiğini kabul etmeleri gibi, mürşid-i kâmil de bu hakikati öğrenmiştir. Mürşid-i kâmilin kalbi Resulullah'ın (sav) kalbiyle güçlü bir manevi bağa sahiptir. Onun manevi bağlantısı, bir zincirin halkaları gibi güçlüdür ve bu zincirin başı kutsallık ve maneviyatla bağlantılıdır. Peygamber Efendimiz'in (sav) sözleri nasıl bir kişiden diğerine aktarılıyorsa onun manevi hali de bir kalpten diğerine geçer ve sürekli bir değişim gösterir.⁴⁹⁶

Barelvi âlimleri tasavvufu inkâr edip karşı çıkan ve tasavvuf ehline hakaret edenleri cehaletle suçlarlar.⁴⁹⁷ Böyle kişilere Kur'an'ın "Dinleyin, Allah'ın velileri için ne korku ne de üzüntü vardır." (Yunus, 10/62) ayetini sunarlar. Ahmed Yâr Han Naîmî şerhinde şöyle yazar: "İnkârcıların veya gelecekte doğacak olanların olduğu konusu Kur'an-ı Kerim'de vurgulu harflerle başlamaktadır. "Kad", "lekat", "elâ", "inne" vb. reddedilirse aynı seviye vurgulanır. Mekke müşrikleri ve Mekke kâfirleri baştan beri velayete inanmadıkları için Hz.

⁴⁹⁴ Muhammed Tahiru'l-Kâdri, *Sülûk ve Tasavvuf ka Amel-i Destûr*, (Lahor: Minhâju'l-Kur'ân Printers, 1996), 13-15

⁴⁹⁵ Tahiru'l-Kâdri, *Sülûk ve Tasavvuf*, 20-23.

⁴⁹⁶ Tahiru'l-Kâdri, *Sülûk ve Tasavvuf*, 56.

⁴⁹⁷ Ebu Ahmed Rıza Kâdirî, *Bahâr-ı Tarikat*, 28.

Peygamber'in peygamberliğini inkâr ediyorlardı. Bazı mezheplerin inkârcıları farklı türdedir; bazıları velilerin mahiyetini (zat) inkâr eder, bazıları ilahi sıfatlarını inkâr eder, bazıları onların kerametlerini inkâr eder, bazıları onların feyz ve bereketlerini inkâr eder, bazıları da ilmini inkâr eder. Bu ayette konunun “elâ” ve “inne” çift vurgusuyla başlamasının nedeni budur.”⁴⁹⁸

Barelviler tarikatı ise bu işi bilenlerden başka kimsenin dolaşamayacağı karmaşık, dar ve sırlı sokaklara sahip sadece şeriatın hidayetiyle ulaşılabilir bir yol olduğunu ifade ederler. Nitekim Seyyid Şerif Cürçânî (öl.816/1413), tarikatı “menzilleri katetmek ve makamlarda yükselmekle Allah Teala'ya giden yola girenlere özgü olan bir siret, gidiş, davranış ve yaşayış biçimi olarak tanımlamıştır.⁴⁹⁹ Dolayısıyla tasavvuf ile tarikatın tanımlarında pek çok benzerlik vardır ve bu benzerlik, kişinin nefsinin ötürerek Allah'ın dini yolunda yürümesidir. Barelvi âlimleri, şeriat mertebesinin tarikattan daha yüksek olduğunu, tarikatın kendisinin şeriata tabi olduğunu belirtmektedirler.⁵⁰⁰

Barelvi âlimleri, mürşidin silsile sahibi olmasını zorunlu görmektedir. Silsileden kasıt, mürşidin (pir) bağlantısının, Peygamber Efendimiz'e kadar uzanan bir zincire dayanmasıdır. Bu nedenle mürşitlerin müritleri, kendilerini bu silsileye dayalı olarak onunla ilişkilendirecektir. Örneğin, Hz. Serî Sakati silsilesinden gelenlere “Sakatiyye” denir. Şeyh Cüneyd-i Bağdadi'nin silsilesindekilere “Cüneydiyye”, Hz. Sultan İbrahim Edhem'in silsilesindekilere ise “Edhemiyye” adı verilir. Bunun dışında birçok farklı zincir bulunmaktadır. Bunlar arasında bir zamanlar oldukça ünlü olup, artık var olmayanlar da mevcuttur. Aynı şekilde, Barelvi İmam Ahmed Rıza Han'ın silsilesindekilere "Rizvi", Mv. Muhammed İlyas Attâr Kâdiri'nin silsilesindekilere ise “Attârî” denir.⁵⁰¹

Mv. İlyas Attâr Kâdiri *Feyzân-ı Sünnet* adlı kitabında şöyle yazmıştır; âlimler ve evliyalar, müslümanların her milletinde ve mesleğinde olmuştur ve kıyamete kadar da olmaya devam edecektir. Allah'ın lütfü hiçbir ırka veya millete özel değildir. Allah dilediğine rahmetini bahşeder. Allah'ın birçok velisi yeryüzünde her zaman mevcuttur ve onların bereketleriyle dünya sistemi işlemektedir. Allah'ın veli kulları bekçi, tüccar, sebze-meyve

⁴⁹⁸ Naîmî, *Kenzu'l-Îmân tefsîru Nûri'l-İrfân*, 11/389.

⁴⁹⁹ Cürçânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*'tan (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.) akt. Ebu Ahmed Rıza Kâdirî, *Bahâr-ı Tarîkat*,155.

⁵⁰⁰ Ebu Ahmed Rıza Kâdirî, *Bahâr-ı Tarîkat*, 160.

⁵⁰¹ Ebu Ahmed Rıza Kâdirî, *Bahâr-ı Tarîkat*, 201-202.

satıcısı vb. her türlü kılıkta olabilir. Herkes onları tanımamaz. Bu sebeple kimseyi küçümsememek gerekir. Veliler hem erkekleri hem de kadınları içerir.⁵⁰²

Bu bağlamda burada bazı geleneklerden bahsedilmektedir. Naîmî şöyle yazar:

“Yaşlı bir adam susuzluk içinde bir kuyunun başına geldi. Kuyunun yanında duran bir kadının kovalar dolusu suyu boş yere döktüğünü gördü. Adam susadığını söyleyince, kadın ona ‘Bekle’ dedi ve uzun süre ayakta bekletti, ancak su vermedi. Yaşlı adamın sabrı tükenince, kadına şöyle dedi: ‘Bunca suyu boş yere döküyorsun ama bana bir yudum bile vermiyorsun. Susuzluğumu gidermediğin için çok aptalca davranıyorsun.’ Bunun üzerine kadın ona Delhi’de büyük bir yangın çıktığını ve buradan su göndererek onu söndürmeye çalıştığını söyledi. Ardından, ‘Burada sadece bir kişiye su mu içireyim, yoksa orada yanmakta olan bin kişiyi mi kurtarayım?’ diye ekledi. Dolayısıyla bu bilge kadın, gaybdan bilgi sahibiydi ve buradan su göndererek yangını söndürme gücüne sahipti. Aynı şekilde, Allah dostları (evliyaullah) da çoğu zaman mütevazı elbiseler içinde bulunabilirler. Müftü Ahmed Yâr Han'ın dediği gibi: ‘Kıyamet gününde Peygamberler bile Allah'ın velilerini kıskanacaklardır. Allah'ın evliyalı hesap vermekten korkmazlar, çünkü onlar başlangıçta ellerinde sadece bir sopa ve peştamaldan başka hiçbir şey olmayan, yalnızca Allah rızası için yiyen ve Allah için uyuyan kimselerdi. Dolayısıyla onların bu amellerine hesap sorulmaz.’”⁵⁰³

Barevilere göre bir müridin mürşid-i kâmiline karşı sahip olması gereken edepler şunlardır:⁵⁰⁴

1.Tam İtaat: Mürid, mürşidine bey'at ettiğinde aklını devre dışı bırakacak bir teslimiyetle, onun emirlerini tam anlamıyla kabul etmeli ve itaat etmelidir.

2.Aklı Kullanarak Sorgulamamak: Mürşid-i kâmilin hiçbir emrine veya davranışına akıl yürütmeye kalkışmamalı, çünkü onun her emrinde sayısız hikmetler vardır.

3.Mürşidini Başkalarıyla Kıyaslamamak: Mürid, mürşidini o dönemde yaşayan diğer evliyalardan üstün görmeli ve “Filanca daha kâmilidir” gibi düşüncelere kapılmamalıdır. Bu, müridin mürşidine olan saygısını azaltır.

4.Mürşidin Kerametlerinden Şüphe Etmemek: Mürşidin sahip olduğu manevi hallerden ve kerametlerinden asla şüphe edilmemelidir.

⁵⁰² İlyas Attâr Kâdiri, *Feyzân-ı Sünnet*, (Karaçi: Mektebe Medeniyye, 2006), 429-430.

⁵⁰³ Ahmed Yâr Han Naîmî, *Mevâz-ı Naîmiye*, (Lahor: Mektebe-yi İslâmiye, ts.), 2/53, 90.

⁵⁰⁴ Bkz. Ebu Ahmed Rıza Kâdirî, *Bahâr-ı Tarikat*, 177-195, 275.

5.Mürşidin Uzakta da Olsa Müritleriyle Bağlantılı Olduğuna İnanmak: Mürşit, müridinden uzakta olsa bile onun hâinden haberdardır ve feyzi müritleri üzerine yayılır.

6.Mürşidin Birçok Yerde Aynı Anda Bulunabilme Özelliğini Kabul Etmek: Mürşidin aynı anda birden fazla yerde bulunabilme manevi gücüne sahip olduğu bilinmelidir.

7.Mürşidin Verdiği Şeylere Hürmet Göstermek: Mürşidin verdiği herhangi bir eşya veya hediyeye saygı duyulmalı, satılmamalı ve bir lütuf olarak muhafaza edilmelidir.

8.Mürşidin Sevgisinden Kazanılan Manevi Gücü Başkasına Vermemek: Müridin, mürşidinden aldığı sevgi ve manevi etkiyi başkasına aktarmaması gerektiği belirtilmiştir.

9.Mürşidin Eşyalarını Yıkamak Serbesttir Ama Yıkamamak Daha Faziletli Görülmüştür: Mürşidin kişisel eşyalarının yıkanması yasak değildir, ancak yıkanmaması daha faziletli kabul edilmiştir.

10.Mürşidin Razı Olduğu Kişiye, Onun Hayatı Boyunca Sevap Yazılmaz: Böylece müridin mürşidine duyduğu hürmetin kalbinden kaybolmaması sağlanır.

11.Mürşidin Öfkelenmiş Olduğu Kişiye, Onun Hayatı Boyunca Ceza Verilmez: Müridin merhamet göstermemesi için, mürşit hayattayken o kişiye azap verilmez. Ancak mürşit vefat ettikten sonra cezalandırılır.

12.Evliyauallah'ın İzzeti: Allah, evliyalarına büyük bir izzet bahşetmiştir; onların bakışıyla insanların kaderinin değiştiği, birçok kişinin onlara imrendiği belirtilmektedir.

13.Mürşidin Dualarının ve Dileklerinin Makbul Olması: Şeyhler (mürşitler) ne dilerse Allah onlara verir ve insanlar da bu büyük zatların vesilesiyle istediklerine kavuşur.

14.Mürşitlerin Yeminlerinin Allah Tarafından Yerine Getirilmesi: Mürşitler Allah adına yemin ettiklerinde, Allah onların yeminini yerine getirir.

Barelviler, şeyhlerin müritlerine şefaet edeceklerine inanırlar. Naîmî, Kıyamet gününde kimlerin şefaet edebileceğinden bahsederken peygamberler, veliler, âlimler, şeyhler, hacerulesved, Kur'ân, Kâbe, Ramazan ayı ve küçük çocukları saymıştır.⁵⁰⁵

Ahmed Rıza Han, bu konuda Seyyid İsmail ve Muhibuddin Taberi arasında geçen olayı örnek verir. Bir gün Seyyid İsmail, Muhibuddin Taberi'yle mezarlıktan geçerken ona "Ölülerin dirilerle konuştuğuna inanıyor musun?" diye sorunca ona "Evet" cevabını vermiş ve "Bu kabirde yatan kişi bana cennet ehli olduğunu söylüyor." demiş. Derken orada ileriye doğru kırk mezar daha bulunuyormuş ve Muhibuddin Taberi güneş doğuncaya kadar orada

⁵⁰⁵ Ahmed Yâr Han Naîmî, *Mevâz-ı Naîmiye*, (Lahor: Maktebe-yi İslâmiye, ts.), 1/80

uzun süre ağlamış sonra gülümseyerek kendi kendine “Sen de onlardansın.” demiş. Olayı görenler, sebebini sorduklarında şu açıklamayı yapmış: “O mezarlarda yatanlara azap veriliyordu. Bunu görünce ağlamaya başladım ve Allah’a yalvardım. Nihayet, Allah şefaati kabul etti ve onlardan azabı kaldırdı. Ancak köşede hiç fark etmediğim bir mezar vardı. Oradan bir ses yükseldi: ‘Ey efendim, ben de onlardanım. Şarkı söyleyenlerden biriydim.’ Onun söylediklerine gülümseyerek: ‘Evet, sen de onlardansın’ dedim. Ve Allah onun da cezasını kaldırdı.”⁵⁰⁶

Barelvi âlimlerine göre mürşit/pir, müridinin tüm hareketlerinden haberdardır. Bu hareketler açık veya gizli olsun pir, müridin tüm eylemlerini bilir. Bu durumu Mv. Gulam Mahmûd Pîlânî, “Bize göre müridinin tüm davranışlarını bilmeyen mürşit, kâmil olamaz. Mürşid-i kâmilin müridinin ezelden ebede kadar tüm davranışlarını bilmesi gerekir” şeklinde ifade etmiştir.⁵⁰⁷

Barelvi âlimleri pir veya evliyaların yaşamları boyunca rızıklandırılmasına, yardım edilmesine öümlerinden sonra da bu azizlerin yardımına veya tasarrufuna inanırlar. Başta Seyyid Abdulkadir Geylani olmak üzere mürşitlerin dünyada tasarruflarının devam ettiğine inanırlar. Onlara göre evliyaların fitratları kendi hayatlarına özgü olmayıp, dünyadan göç ettikten sonra da evliyaların kerâmetleri devam etmektedir.⁵⁰⁸ Şahab Ramlı “Peygamberlerin mucizeleri ve velilerin kerâmetleri onların öümünden sonra azalmaz” der.⁵⁰⁹ Bu nedenle Barelviler ölümden sonra bile evliyaların, müritlerin isteklerini dinleyen ve onların üzerinde güç sahibi olduklarına inanırlar. İmam Rabbani bu inanın delili olarak cinlerin Allah'ın bir lütfundan bu gücü aldıklarında farklı şekillerde gelip garip şeyler yaptıklarını belirtmektedir. Eğer Kâmil'in (pir, mürşit) ruhları bu güce sahipse, bunda şaşılacak ne var ve bu iş için başka bir bedene ne gerek var? Bu nedenle veliler aynı anda birçok yerde ortaya çıkıp çeşitli görevler üstlenirler ve farklı şekillere bürünerek müritlerin sorunlarını çözerler.⁵¹⁰

Aynı şekilde mürşitlerin isimleri de mübarek kabul edilmiştir. Bu nedenle Barelviler, velilerin adının kutsanmasının sorunları önlediğine inanırlar. Yanan ateş söner, gergin kalp sakinleşir. Barelvi âlimler ashab-ı kehf'in isimlerinin çok yerde faydalı olduğunu; örneğin

⁵⁰⁶ Bkz. Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'âlâ Hazret*, 2/269-271.

⁵⁰⁷ Necmürrahman'dan akt. Mahmûd, *Mutâlâ-yı Barelviyet*, 1/52

⁵⁰⁸ Ebu Ahmed Rıza Kâdirî, *Bahâr-ı Tarîkat*, 286.

⁵⁰⁹ Barelvi, *Fetâvâ Rızvîyye*, 09/767.

⁵¹⁰ Bkz. Ebu Ahmed Rıza Kâdirî, *Bahâr-ı Tarîkat*, 354-357.

kaybolan bir şeyi ararken, savaştan kaçarken, bir kâğıda yazılıp ateşe atıldığında yangını söndürebilir, bebek ağladığında yazıp ateşe atılır, beşikte bebeğin başının altına verilir, çiftçilik için bir kâğıt parçasına yazılıp tahtaya yapıştırılıp tarlanın ortasına konulur, ateş ve baş ağrısı için kullanılır, valiye giderken uyluğa yazıp bağlanır, malın korunması için kullanılır, tekneye binerken ve suikastlardan kaçınırken kullanılabileceğini söylerler.⁵¹¹ Şeyh Abdulhak Muhaddis Dihlevi, Şeyh Taki isminin alınmasıyla zehirli hayvanların etkisinin anında ortadan kalkacağını belirtir. Aynı şekilde yılan yakalayıcıları arasında da adının anılmasıyla yılanın zehirinin çıkarıldığı bilinmektedir.⁵¹²

Barelviler evliyalarının türbelerini inşa etmeyi ve onları ziyaret etmeyi bir bereket olarak görür ve bunu seleflerinin uygulaması olarak tanımlarlar. Allame Şeyh İsmail, *Ruhu'l-Beyân*'da âlimlerin ve evliyaların mezarları üzerine kubbe inşa edilmesini caiz görmektedir. İnsanların gözünde kabre saygı oluşturmak amacıyla olduğunda insanların bunu küçümsememesi gerekir.⁵¹³

İmam Ahmed Rıza Barelvi, ölünün kabre gelen kişiyi gördüğünü ve onu dinlediğini söyler. Eğer onu hayatta tanıyorsa, öldükten sonra da tanır. Sevdiği biri veya dostu varsa, gelince onları görüp sevinir. Ona göre bütün bunlar hadislerde, imamların sözlerinde ve Ehl-i Sünnet itikadında sabittir.⁵¹⁴ Barelviler evliyaların türbelerinde dua etmenin din büyükleri tarafından ispat edildiğini söylerler. Örneğin İmam Şafii, İmam Ebu Hanife'den bereket dileyerek onun mübarek kabrini ziyaret etmiştir.⁵¹⁵ Aynı şekilde Barelvi âlimleri Şah Abdülaziz Muhaddis Dihlevi'yi referans alarak şöyle derler: Evliyalardan yardım istemenin yolu, muhtaç olanın, Allah'tan yakın ve şerefli olan salih kulunun maneviyatının yardımını istemesidir. “Allah'ım, mükâfatlandırıdığın ve şerefliendiridığın bu kulunun bereketiyle benim ihtiyacımı gider.” Veya bu kişiye, “Ey Allah'ın velisi, ey Allah'ın yakın kulu, bana şefaatin ve Yüce Allah'a dua edin ki o, ihtiyacımı gerçekleştirsin.” Her iki durumda da o iyi kul, sadece ortadaki bir vasıta, asıl güç sahibi olan verendir yani Yüce Allah'tır. Bunda kâfirin zannettiği gibi şirk şüphesi yoktur. İyi insanların ve evliyaların hayatlarında müracaat edildiği

⁵¹¹ Ebu Ahmed Rıza Kâdirî, *Bahâr-ı Tarikat*, 318.

⁵¹² Ebu Ahmed Rıza Kâdirî, *Bahâr-ı Tarikat*, 320.

⁵¹³ İsmail Hakkı Bursevi, *Ruhu'l-Beyân*'dan akt. Ebu Ahmed Rıza Kâdirî, *Bahâr-ı Tarikat*, 351.

⁵¹⁴ İmam Ahmet Rıza Barelvi, Fetva Radviya (Lahor, Pakistan, Raza Foundation, 2006), 09/658.

⁵¹⁵ Seyyid Şah Turâbu'l-hak Kâdirî Geylânî, *Mezârât Evliyâ or Tevessül*, (Karaçi: Bezm-i Rıza, 2001), 163.

gibi ölümlerinden sonra vesile olmaları mümkündür. Çünkü kâmil evliyaların ruhları ile zahir hayatları arasındaki tek fark, onların vefatından sonra daha fazla kemal kazanmalarındır.⁵¹⁶

Barelviler Gavs-ı Azam Geylani'nin şöyle dediğini iddia ederler: “Allah'tan bir şey istediğinde, onu benim aracılığım ile iste ki, istediğini elde edesin. Kim herhangi bir sıkıntıdan benden yardım isterse, onun sıkıntısı giderilir. Herhangi bir zorlukta benim adımla, onun sıkıntısı çözülür ve kim benim aracılığım ile Allah'a dileğini sunarsa, Allah onu yerine getirir.”⁵¹⁷ Bu nedenle Barelvi âlimleri bu şeyhler aracılığıyla dua ederler ve sıkıntılı zamanlarında onlara dua ederler.

b. Diyobendilerin Anlayışı

Diyobendi âlimleri de tıpkı Barelviler gibi tasavvufa inanırlar ve genellikle Kadirilik, Çiştîlik veya Sühreverdilik tarikatlarına bağlıdırlar. Diyobendiler de şeriat bilgisine sahip olduktan sonra kişinin arınması için tasavvufun şart olduğunu ifade ederler. Çalışmamızın başında da ifade edildiği üzere Diyobend'in kurucuları Mv. Kâsım Nânotovi ve Mv. Gangohi, Çiştîyye tarikatı şeyhi Hacı İmâdullah Muhâcir-i Mekki'ye intisap etmişlerdir. Ayrıca Mv. Gangohi'nin Çiştîyye dışında Kadiriyye ve Sühreverdiyye tarikatlarına da intisabı vardır.

Bu mürid-mürşit silsilesi günümüzde de devam etmekte olup, Diyobendi müritlerinin belli bir dinî bilgi edindikten sonra bey'at alarak bir tasavvuf topluluğuna katıldıkları görülmektedir. Diyobendi âlimleri arasında, tasavvuf hakkında en fazla eser veren isimlerden biri Mv. Eşref Ali Tânvî'dir. Onun kaleme aldığı eserler arasında *et-Tekeşşuf*, *Bevâdiru'n-Nevâdir*, *Tâlimü'd-Din*, *Kasdü's-Sebil*, *Hayatü'l-Müslimin*, *Âdâbu's-Şeyh ve'l-Mürid*, *Tebliğü'd-Din* ve *Şeriat ve Tarikat* (شریعت و طریقت) gibi pek çok önemli eser bulunmaktadır.⁵¹⁸

Mv. Eşref Ali Tânvî'nin halifesi Mv. Şah Muhammed Mesihullah (öl.1992) bu tasavvuf kitapları ışığında tasavvufu şöyle tanımlamaktadır: “Şeriatın amel-i bâtın ile ilgili kısmı tasavvuf ve sülûktür. Amel-i zâhiriyle ilgili olan kısmına ise fıkıh denir. Ahlâkın konusu olan ve Allah'ın rızasını kazanmanın amacı olan amel-i bâtını elde etmenin yolu da şeriatın emirlerine tam uymaktır. Buna göre şeriatın tam anlamıyla uygulanabilmesi için tasavvuf

⁵¹⁶ Seyyid Şah Turâbu'l-hak Kâdiri Geylânî, *Mezârât Evliyâ or Tevessül*, 170.

⁵¹⁷ Ebu Ahmed Rıza Kâdirî, *Bahâr-ı Tarikat*, 364.

⁵¹⁸ Mv. Şah Muhammed Mesihullah, *Şeriat or Tasavvuf*, (Multân: İdare-i Telifât-ı Eşrefiyye, 1983), 90.

şarttır. Tasavvuf “ilm-i bâtıdır ve tasavvuf ilkelerinin tümü Kur'an ve hadislerde yer almaktadır.⁵¹⁹

Aynı şekilde Diyobend âlimleri de şeriata bağlı olmayan hiçbir sufiyi kabul etmezler. Bu sebeple Bâyezid-i Bistâmî'nin "Faziletli bir kimsenin havada uçtuğunu görürseniz, emir ve nehiy, hıfz ve hudûd konularında şeriata uyup uymadığını görene kadar aldanmayın” sözünü esas alırlar.⁵²⁰

Onlara göre gerçek sülûk, keşif ve kerametlere sahip olmayı gerektirmez; kıyamet gününde mağfîret sorumluluğunu üstlenmeye, yani şefaet etmeye ihtiyaç duymaz. Dünyada muska ile dertlerin çözüleceğine, dua ile zafer kazanılacağına, üfleme ile hastalıkların sona ereceğine, gaybın haber verileceğine, güzel rüyalar görüleceğine veya ilham alınacağına inanmak da şart değildir. Asıl amaç, yalnızca Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmaktır ve bu her zaman akılda tutulmalıdır.⁵²¹

Diyobend âlimleri, hayatta olan büyük zatlara saygı duyup onlardan istifade etmeyi gerekli görmeye beraber vefat eden müşidlerin türbelerini ziyaret ederek dilek ve dualarda bulunmayı ise reddederler. Müridin, şeyhinin vefatından sonra onun kabrine bağlanmasını doğru bulmazlar ve türbelere yönelik kutsiyet atfeden inançları kabul etmezler.⁵²²

c. İki Ekol Arasındaki Anlayış Farkı

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat içinde yer alan Diyobendi ve Barelvi akımları, tasavvuf ve tarikat anlayışını benimseyen ekollerdir. Her ikisi de dinin bir parçası olarak gördükleri tasavvufun farklı tarikatlerini benimserler. Tasavvuf anlayışında bu iki ekol arasındaki temel fark velilerin ölümlerinden sonra dünyadaki tasarruflarının devam edip etmediği konusundadır. Barelviler müşitlerin ölümlerinden sonra da tasarruf edebileceklerini söylerken⁵²³ Diyobendiler bu görüşe katılmazlar. Onlara göre bu veliler hayattayken onlardan yararlanmak caizdir ve gereklidir de ancak onlar öldükten sonra artık yapacak bir şeyleri kalmaz. Çünkü ölüm bütün dünya işlerini bitiren kesin bir hükümdür.⁵²⁴

⁵¹⁹ Mv. Mesihullah, *Şeriat or Tasavvuf*, 94.

⁵²⁰ Mv. Mesihullah, *Şeriat or Tasavvuf*, 96.

⁵²¹ Mv. Mesihullah, *Şeriat or Tasavvuf*, 99.

⁵²² Mv. Abdurrahman Geylânî, *Şeriat or Tarikat*, (Lahor: Mektebe-yi İslam, 2006), 24.

⁵²³ Bkz. Ebu Ahmed Rıza Kâdirî, *Bahâr-ı Tarikat*, 288-300.

⁵²⁴ Bkz. Abdurrahman Geylânî, *Şeriat or Tarikat*, 23-25.

Ancak Barelvilere göre Diyobendilerin hocaları olarak kabul ettikleri iki muhaddis Şah Veliyyullah Dihlevi (öl. 1762) ve Şah Abdulaziz Dihlevi (öl. 1823) de, mürşit ve velinin vefat ettikten sonra bile keramet gösterme ve müritlerine yardım etme gücüne sahip olduğuna inandıklarını dile getirmişlerdir. Şah Veliyyullah'ın, “Şeyhlerin uralarını kutlamak, türbelerini kısıtlama olmaksızın ziyaret etmek, onlara her zaman Fatiha okumak ve sadaka vermek, çocuklarına ve kutsal emanetlere hürmet göstermek” gerektiğini ifade ettiği söylenir.⁵²⁵

Mv. Reşit Ahmed Gangohi'nin de şöyle söylediği aktarılır: “Mürid, şeyhin ruhunun tek bir yere bağlı olmadığından, müridin bulunduğu yerle sınırlı olmadığına emin olmalıdır. Şeyhin yakın ya da uzak olmasının önemi yoktur; onun manevi etkisi her zaman mevcuttur.”⁵²⁶

Diyobendilikte anlayışın zamanla değiştiğinin göstergesi aşağıda örnek olarak vereceğimiz Dâru'l-Ulum Diyobend müftülüğünün fetvasıdır:

“Ruhlar, ister evliyanın ki isterse sıradan bir insanınki olsun, hepsi buldukları yerde diridir. Allah'ın izin verdiği ruh, bulunduğu yerden ayrılıp başka yerlere gidebilir. Adanmış bir kişinin kalbinde saklaması gereken pirin/mürşidin hatırası, manevi bir şifa kaynağıdır. Bu nedenle, gönlünde manevi bir huzursuzluk hissedenden kimse, şeyhini düşünerek fayda görebilir. Çünkü o hem somut bir varlıktır hem de sevilen bir figürdür. Bu yüzden eski sufiler, müritlerine bunu öğretirdi. Ancak zamanla sufiler bu uygulamayı yasakladı. Hz. Mv. Reşid Ahmed Gangohi'ye göre, ruhların bu durumu onun 'hâzır ve nâzır' olduğunu kanıtlamaz. Çünkü bir ruhun herhangi bir fiili gerçekleştirmesi ancak Allah'ın izniyle mümkündür. Bu yalnızca bir velinin ruhuna özgü bir durum değil, Allah dilediği takdirde sıradan insanların ruhlarına da bu izni verebilir. Mv. Gangohi, *Reşidiye* derlemelerinin birçok yerinde, Allah'ın velilerini veya peygamberlerini 'hâzır ve nâzır' olarak kabul etmenin şirk olduğunu belirtmiştir.”⁵²⁷

Bu durum Diyobend âlimlerinin akide anlayışında iki gruba ayrıldığını gösterir. Birinci grup, mürşidin vefatından sonra ümmetine yardım edebileceğine ve keramet gösterebileceğine inanan eski Diyobend âlimleridir. İkinci grup ise günümüz Diyobend

⁵²⁵ Tahiru'l-Kâdri, *Sülûk ve Tasavvuf*, 68.

⁵²⁶ Gangohi, *İmdâdu's-Sülûk*, 23.

⁵²⁷ <https://darulifta-deoband.com/home/ur/others/10678>, fetva No: 631=527/Δ

âlimlerinden bazıları olup onlara göre, Pir ve mürşit keramet gösterebilir, ancak bunu diledikleri zaman yapabilecek bir güce sahip değildir. Onlar, dini öğreten ve insanları Allah'a davet eden kimselerdir. Ancak vefat ettiklerinde, bu bağ kopar ve artık ne keramet gösterebilirler ne de müridlerine yardım etme gücüne sahip olurlar.⁵²⁸

Diyobend âlimlerine göre tarikat, başlangıçta İslam'da arınmanın adıydı ve bunun İslam'a ve insanın imanına daha fazla olgunluk getirmesi gerekiyordu. Ancak zamanla başka amaçlarla kullanılmaya başlandı mesele gaybın bilgisini bilmek, manastırcılığı (münzevilik) benimsemek, Yüce Allah'ı ve Ricalu'l-gayb'i (gayb erenleri) ziyaret etmek vb. hem dine hem de dünyaya zarar veren anlayışa dönmüştür. Toplumun Allah'tan korkan insanları, sorumluluklarından ve insani ilişkilerinden uzaklaşıp keşiş haline geldikçe, dünya sistemi vicdansızların eline geçti. Ülkede fesat dönemi bundan sonra başladı. Rahiplerin bu eylemiyle insanlar, din ile dünyanın ayrı şeyler olduğunu, eğer sosyal ilişkilerin bir önemi olsaydı, dindarların bundan nasıl yüz çevirebileceğini hissetmişlerdi.⁵²⁹ Böylece tarikatı bilmeden kendi dinini benimsemenin sakıncaları ortaya çıktı. Bu nedenle Diyobendi âlimler tarikatın bu yönünü reddedip yasakladılar.

İman fazlalığı ve nefsi arındırma konusunda hocalardan ders ve yardım alınan tarikatta, bu hocaların vefatından sonra başka bir dönemin başladığını görüyoruz. Her insan için ölüm vardır ve bir müslüman öldüğünde, öğretisi hadislerle sabit olan Resûlullah'ın sünnetine göre en kısa sürede defnedilir. Ancak Barelviler arasında gömülme sonrası faktörler biraz farklıdır ve bunlardan birçoğuna burada değinmek gerekir. Mv. Ahmed Rıza Han vefat ettiğinde vasiyetinde şu yazıyordu: “Hamid Rıza Han yedi defa ezan okusun. Kabir ziyaretinde vaiz üç defa ezan okusun. Bir buçuk saat boyunca yüksek sesle salavât-ı şerife okunsun. Kabir ziyareti sırasında mümkünse üç gün üç gece yüksek sesle Kur'an-ı Kerim ve salavât okunmalı ki bu yeni evin kalbi duygulansın.⁵³⁰

Barelvi âlimleri kabirdeki sorgu ve sualle ilgili de ilginç yaklaşımlara sahip olmuşlardır. Kabirdeki kişiye kimin cemaatindensin diye soru sorulduğunda Ahmed Rıza Han cemaatindeyiz diye cevap vereceklerini söylemektedirler.

⁵²⁸ Bkz. Abdurrahman Geylânî, *Şeriat or Tarikat*, 23-25.

⁵²⁹ Bkz. Abdurrahman Geylânî, *Şeriat or Tarikat*, 33-34.

⁵³⁰ Seyyid Muhammed Medeni Miyân, “İmam Rıza Ahmed Özel Sayısı”, *el-Mîzân*, 323.

نکرین آ کے مرقد میں جو پوچھیں گے تو کس کا ہے ادب سے سر جھکا کر لوں گا نام احمد رضا خان

531

Melekler kabire gelip soracaklar: Sen kime aitsin? Edeple başımı eğerek Ahmed Rıza Han'ın adını anacağım.

Bu durumda kabirde bilindiği üzere 3 soru değil 4 soru sorulacağı anlaşılmaktadır. Yani “Rabbin kim?”, “Dinin ne?”, “Peygamberin kim?” sorularına ilaveten bir de “Hangi cemaattensin?” sorusu da sorulacaktır.

Başka bir yerde şeyhin yardımı hakkında şöyle yazar: “Bil ki, elini eline verdiği (intisap ettiği) şeyhin, ölüm anında kabre gelir ve müridi adına meleklerle hak üzere cevap verir ve onu kurtarır. O halde şefaaf için herkesin kâmil bir şeyhe bağlanması gerekir.”⁵³²

Diyobend âlimlerinden Mv. Muhammed Serfirâz Han, *Râh-ı Sünnet* kitabında şöyle yazıyor: “Ajmer’deki Hâce Çiştî’nin veya Salar Mesûd Gâzî’nin türbesine ya da herhangi bir kabre giden bir kişi, orada namaz kılar ve dualarının daha çok kabul edileceğine inanarak bu ziyareti gerçekleştirirse, cinayet işlemekten ve zinadan daha büyük bir günah işlemiş olur.”⁵³³ Buna göre, eğer bir kişi büyük zatların mezarlarını ziyaret edip Allah’a dua ediyor ve bu duaların mezar sahibinin yanında daha makbul olacağına inaniyorsa, İslam’a aykırı bir davranış sergilemiş sayılır. Diyobend âlimleri, bu fiilin zina ve cinayetten daha büyük bir günah olduğunu ve affa layık olmadığını belirtmektedir.

Diyobendilerin bu düşüncesine karşı çıkan Barelviler’e göre ise büyük zatların mezarlarını ziyaret edip dua etmenin bir sakıncası yoktur. Barelvi âlimlerinden Müftü İktidâr Ahmed Han, Kur’an-ı Kerim’deki şu ayetten bahsederek şunları söyler:

“Orada Zekeriyâ rabbine dua edip dedi ki: “Rabbim! Bana tarafından temiz bir nesil ihsan eyle! Kuşkusuz sen duayı işitmektesin.” (Âl-i İmran, 3/38)

Yani Hz. Zekeriya, Hz. Meryem’in yanında durarak bir oğul için Allah’a dua etmiştir. Bu durum, veli kişilerin yanında dua etmenin peygamber sünneti olduğunu gösterir. Velilerin dualarının kabul edilmesinin sebebi, onların Allah’a yakın olmalarıdır. Müftü Ahmed Han, şu ayeti de aktarır:

⁵³¹ Seyyid Eyyup Ali Rızvi, *Medâih-i A’lâ Hazret*, 25.

⁵³² *Fuyuzât-ı Ferîdiyye Urdu terceme Fevâid-i Ferîdiyye*, (Dera Gazi Han: Matbua Mektebi Muîn, ts.).

⁵³³ Muhammed Serfirâz Han Safder, *Râh-ı Sünnet*. (Gujrala: Mektebe-yi Safderiye, 2011), 122.

“Biz her bir peygamberi, Allah’ın izniyle, ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik. Eğer onlar kendilerine kötülük ettiklerinde sana gelseler de Allah’tan bağışlanmayı dileselerdi, peygamber de onlar için mağfiret dileseydi, elbette Allah’ı ziyadesiyle affedici ve esirgeyici bulurlardı.” (Nisâ, 4/64)

Bu ayet, suçluların Peygamber Efendimiz’in huzuruna çıkarak tövbe etmeleri gerektiğini ifade eder. Bu da Peygamber Efendimiz’in huzurunun, kabul edilmiş tövbenin bir yeri olduğunu açıkça ortaya koyar.

Sonrasında ise şu ayeti aktarır:

“Demiştik ki: “Şu şehre girin, orada bulunanlardan dilediğiniz şekilde bol bol yiyip için, kapıdan eğilerek girin ve af dileyin ki hatalarınızı bağışlayalım. Biz iyi davrananlara fazlasıyla vereceğiz.” (Bakara, 2/58).

Bu ayet, İsrailoğulları’nın tövbe etmek istediklerinde, onlara Beytü'l-Makdis’e giderek secde etmeleri gerektiğini bildirir. Bu, tövbenin kabulü ve duanın kabulü için belirli mekânların önemini gösterir. Orada peygamberlerin kabirlerinin bulunması nedeniyle, bu kabirlerin yakınlığının bereketiyle yapılan duaların çabuk kabul edileceği ifade edilmiştir. Bu da büyüklerin türbelerinde yapılan duaların hızla kabul edileceğini gösterir.⁵³⁴

Diyobend âlimleri türbelerdeki Urs'ları reddederek şöyle yazıyorlar: "Dine güzel bağlılık ve büyükleri sevmek, Allah sevgisine uygun olan en güzel amellerdendir. Onların izinden gitmek ve onları gerçek anlamda takip etmek mutluluktur." Öümlerinden sonra şeriat kurallarına göre îsâl-i sevâbı (ایصال ثواب) sunmak ve yükselmeleri için dua etmek en sevdikleri uygulamadır. Velilerden bir kimsenin mezarı yakında ise sünnete uygun olarak orada hazır bulunmak, onlar için dua etmek ve selam vermek sahih ve caizdir. Ancak ziyaret için uzun mesafelere gitmek Ehl-i Sünnet arasında farklı bir konudur. Bunu yasaklayanlar ise “Sadece üç mescit için yolculuk yapılır” hadisinden istidlâl yapmaktadır. Aynı hadis-i şeriften istidlâl Hz. Şah Veliyyullah şöyle buyuruyor: Bana göre gerçek şu ki, Allah'ın velilerinden herhangi birinin mezarı ve ibadet yeri ile Tur dağını ziyaret aynı yasakta eşittir.⁵³⁵ Kabir ziyareti ve belli bir günde toplanmak için bir gün belirlenmesi, şeriatla sabit olmayıp, özellikle “Urs” denilen yıldan sonra tespit edilen günün, şeriatla hiçbir alakası yoktur.⁵³⁶ Bunun dışında

⁵³⁴ İktidar Ahmed Han Naîmî, *Râh-ı Cennet be-Cevâb-ı Râh-ı Sünnet*, (Gucerat: Naîmî Kütüphane, ts.) 78-80.

⁵³⁵ Dihlevî, *Huccetu'l-Baliğâ*, 1/192'den akt. Safder, *Bâb-ı Cennet bi-Cevâb-ı Râh-ı Cennet*, 47.

⁵³⁶ Bkz. Safder, *Râh-ı Sünnet*, 174-205.

kabrin yanında oturup defnedildikten sonra Kur'an okumak, kabir üzerinde ezan okumak vb. uygulamalar Diyobend âlimleri tarafından sapkınlık olarak değerlendirilmektedir.⁵³⁷

Türbelere gidilerek çeşitli etkinliklerin yapılırdı. Günümüzde de türbelerde Peygamber Efendimiz'in naat ve övgü şiirlerinin dinlenmesi konulu kavvaller (ilahiler) düzenlenmekte ve bu etkinliğe katılmak bir sevap olarak kabul edilmektedir. Bu tören gece boyunca devam eder ve sabah ezan sesiyle sona erer. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Barelvi olan kişiler hepsi aynı inançta değildir. Bazı Barelviler tüm bunları uygular bazı Barelviler ise bunu geçersiz kabul eder. Bu konuda İmam Rıza Han'ın öğretilerine atıfta bulunur ve bu tür ibadetlerden kaçınır. Bazı örnekler aşağıdaki gibidir.

Toplumumuzda kabir üzerinde kandil ve fener yakılması yaygındır, İmam Rıza bunu reddeder ve kap içinde olmasa bile kabir üzerinde tütsü, mum vb. yakmaya devam edilmesi gerekmediğini söyler. Kabrin yanında yakmak, orada oturan kimse yoksa ve zikir de yapılmıyorsa, sadece kabir için yakılıyorsa, israf olduğu için açıkça haramdır.⁵³⁸

Kabir tavafı ve secdesi hakkında Ahmed Rıza şunları söylemiştir: Şüphesiz Kâbe'den başkasını tavaf etmek haramdır ve Allah'tan başkasına secde etmek şeriatımızda haramdır. Kabri öpmek ve gözle dokunmak caizdir, şeriatta haram değildir. Şeriatta yasaklanmayan şey de haram olamaz. Aynı şekilde elleri bağlı olarak geriye doğru yürümek de bir nevi nezakettir ve şeriatın yasaklamadığı bir nezakettir.⁵³⁹

Barelvilerin bu tür meselerde farklı yaklaşıma sahip olduğu görülmektedir. Bazı Barelviler için türbelerde Kavvali dinlemek sevap iken bazıları için yasaktır. Bazılarına göre kadınların türbeye gitmesi sevaptır, bazılarına göre ise yasaktır. Bazı Barelviler, Diyobendiler de dâhil olmak üzere Vehhabîleri kâfir olarak kabul ederken, Barelvilerin bir kısmı Diyobendileri kâfir olarak görmez. Bize göre Pakistan ve Hindistan'daki Müslümanların çoğunluğu Diyobendi ve Barelviliğin ne olduğunu bilmeden bu ekollerin bir parçası olmaktadır.

2.Diyobendilik ve Barelviliğe Göre Bid'at

Bid'at, İslam'da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve sahabenin döneminde bulunmayan, sonradan ortaya çıkan inanç, ibadet ve uygulamalardır. "Bid'at" (البدعة) kelime anlamı olarak "daha önce benzeri olmayan şey" demektir. Bid'atlar, genel olarak "hasene" (iyi, güzel bid'at) ve "seyyie" (kötü,

⁵³⁷ Bkz. Safder, *Râh-ı Sünnet*, 213-237.

⁵³⁸ Nasir, *Hayat-ı Â'lâ Hazret*, 311.

⁵³⁹ Nasir, *Hayat Â'lâ Hazret*, 312.

sapkın bid'at) olarak ikiye ayrılır. Bid'at-ı Hasene, dini esaslara ve İslam'ın ruhuna aykırı olmayan, faydalı yeniliklerdir. Örneğin, Kur'an'ın kitap haline getirilmesi, minarelerin yapılması gibi uygulamalar bazı âlimlerce bu gruba dahil edilmiştir. Bid'at-ı Seyyie ise dine sonradan eklenen ve İslam'ın özüne aykırı olan uygulamalardır. İbadetlerde ve inançta değişiklik yapmak, dinde olmayan kurallar koymak bu kapsama girer.

Diyobendilik ve Barelviliğin bid'at anlılığı farklılık arz eder. Şimdi buna bakalım.

a.Diyobendiliğe Göre Bid'at

Diyobend âlimleri sahabenin fiillerini sünnet ve ilk üç asırda (قرون ثلاثه)⁵⁴⁰ meydana gelen bütün dinî fiilleri doğru ve uygulaması zorunlu (واجب العمل - vâcibu'l-amel) olarak kabul ederler. Bu şekilde ilk üç asırdan sonra doğan tüm dini uygulamaları bid'at olarak ilan ederler ve kınarlar.

Diyobendilerin bu konudaki genel yaklaşımı şöyledir: Allahu Teâla Peygamber'in (sav) şahsını en güzel ve en yüksek örnek olarak bildirmiş ve bizden her işte, her harekette, her türlü hüznün ve mutluluk muamelelerinde onu takip etmemizi istemiştir. Kur'an-ı Kerim'de *"İçinizden Allah'ın lutfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır."* (Ahzâb, 33/21). Başka bir ayette, *"De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir."* (Âl-i İmrân, 3/31). Buna göre sevginin ölçütü Rasûlullah'ın (sav) sünnetine uymak olmaktadır.⁵⁴¹

Bu nedenle, eylemleri sünnete uygun olmayanlar, bid'atta bulunur. Bid'atın tanımını netleştirmek için Mevlana Karim Bahş (ö.1365.h) şöyle yazıyor: "Şeriat açısından bid'at, dinin her eylemidir. İlk üç asırda (قرون ثلاثه) hak ehlinin çoğunluğu tarafından kabul edilmemiştir. Bu temiz zamanlarda bulunan ehli hak kişiler bunu dine aykırı görmüşlerdir. İlk

⁵⁴⁰ "Kurûn-ı Selâse" (üç nesil) ile kastedilen, Hz. Peygamber'den (sav) sonraki üç dönemdir: Önce sahabe dönemi, ardından tâbiîn dönemi ve daha sonra tebe-i tâbiîn dönemi. Diyobend âlimlerine göre, sahabe neslinden sonra tâbiîn ve tebe-i tâbiîn'in büyük çoğunluğunun bir işi herhangi bir itiraz olmadan yapması veya terk etmesi de şer'î bir delil sayılır. Bu nedenle onların yoluna da uymamız gerekmektedir. Bu görüşü destekleyen birçok hadis bulunmaktadır. Nitekim, Hz. Abdullah bin Mesud (r.a.) (Hicri 32) şöyle nakletmiştir: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: *"İnsanların en hayırlısı benim dönemimde yaşayanlardır. Sonra onları takip edenler (tâbiîn), sonra da onların ardından gelenler (tebe-i tâbiîn). Sonra öyle kavimler gelecek ki, onların şahitlikleri yeminlerinden, yeminleri de şahitliklerinden önce gelecektir."* (Buhârî, Cilt 1, Sayfa 362)

Bu hadis, "hayırlı asırlar" (hayrül-kurûn) olarak adlandırılan ilk üç nesilden sonra doğan insanların, din konusunda aynı derecede kıymet ve azim taşımayacağını açıkça göstermektedir.

⁵⁴¹ Safder, *Râh-ı Sünnet*, 70.

üç asırdan sonra gelenler bid'atlardan gerekli olanlara gereksiz, gereksiz olanlara gerekli olarak baktılar."⁵⁴²

Diyobend âlimleri ilgili hadislerden yola çıkarak bid'ati; şer'i bid'at (بدعت شرعی), gayri şer'i bid'at (بدعت غیر شرعی) ve şer'i merdud bid'at (بدعت شرعی مردود) olmak üzere üçe ayırırlar.

1. Şer'i Bid'at (بدعت شرعی): Bid'atin bu çeşidi dini korumak için yapılan bütün eylemleri kapsar. Örneğin Kur'an'a kitap şekli vermek, teravih namazını cemaatle kılmak, irabları (اعراب) Kur'an'a koymak vb. Bu uygulamalar delillerini ilk üç yüzyıldan (قرون ثلاثه) almaktadır.⁵⁴³

2. Gayri Şer'i Bid'at (بدعت غیر شرعی): Şeriat dışı bid'atlere izin verilir, çünkü bunlar din veya şeriat emirleriyle doğrudan ilgili değildir. Kelime anlamı itibarıyla "yenilik" anlamına gelen bid'at, hayatı kolaylaştıran ve zamanın ihtiyaçlarına cevap veren şeylerdir. Bu tür yeniliklerin dine bir zararı olmadığı için kullanılması caizdir. Örneğin uçak, telefon, araba ve bilgisayar gibi icatlar, bu kategoriye girer. Bu sebeple Diyobendi âlimlerine göre, Barelvi âlimleri endüstri, zanaat ve bilimin yeni icatlarını sahiplenmiş ve bunları kelime anlamıyla "bid'at" olarak değerlendirmiştir. Ancak bazı kişiler, bu tür yenilikleri kötü niyetle kullanarak, şeriatla ilgili bid'atları meşrulaştırmak için bir gerekçe aramaktadır. Dolayısıyla bu tür yenilikler şeriat bid'atlarıyla karıştırılmamalıdır. Ne bu icatlar reddedilmeli ne de dinî bir yenilik olarak değerlendirilmelidir.⁵⁴⁴

3.Şer'i Merdud Bid'at (بدعات شرعی مردود): Mv. Safder, Rasulullah'ın (sav) “Her kim bizim şu işimizde ondan olmayan bir şeyi ihdas ederse o merduttur.” hadisini nakleder.⁵⁴⁵ Hadisteki “bu işimizdeki” (“فی امرنا هذا”) yorumu için Hafız İbn Hacer'den “İşimizden murad dindir.” Yani dinde yeni bir şey ortaya çıkaran reddedilmiştir, merdud (مردود) olmuştur. İbn Receb, aynı hadisin bazı ifadelerinde, bizzat Peygamberimiz "fi dinina" ile dinin sınır koymasını açıklamaktadır.⁵⁴⁶ Buna göre Diyobendiler kabri çok büyütme, bando yapmak, kabirleri aydınlatma, taziye yapmak, urs kutlamak, evliya adakığını almak, bayrak dikmek vs. uygulamaları dine aykırı bid'atler olarak görürler.

⁵⁴² *Hakikatu'l-İman*'dan akt. Safder, *Râh-ı Sünnet*, 79.

⁵⁴³ Bkz. Safder, *Râh-ı Sünnet*, 182-185.

⁵⁴⁴ Safder, *Bâb-ı Cennet bi-Cevâb-ı Râh-ı Cennet*, 189; Bkz, Safder, *Râh-ı Sünnet*, 187.

⁵⁴⁵ Buhâri, 1/371, Müslim, 2/77, Ebu Davud, 2/ 279, İbn-i Mâce, 3'den akt. Safder, *Bâb-ı Cennet bi-Cevâb-ı Râh-ı Cennet*, 188.

⁵⁴⁶ Safder, *Râh-ı Sünnet*, 72.

b. Barelviliğe Göre Bid'at

Barelvi âlimler, bid'at kavramını şöyle tanımlar: Hz. Muhammed'in (sav) fiilleri sünnettir, ondan sonra ortaya çıkan tüm dinî ve dünyevî fiiller ise bid'attır. Bu fiiller, sahabe, tâbiîn veya tebe-i tâbiîn döneminde ortaya çıkmış olsa bile, Barelvilere göre yine de bid'at sayılır.

Barelvi âlimlerinden Müftü Ahmed Yâr Han Naîmî bu konuda şöyle der: "Bid'at hakkında rivayet edilen hadislerde, bir şeyin dinî bir iş olup olmadığına dair sınırı kişi kendisi belirler. Ancak, bid'atın tanımıyla ilgili sahih hadisler, âlimlerin, müftülerin ve muhaddislerin sözlerine ters düşmektedir. Şöyle bir hadis vardır: "Her yeni şey bid'attır." 'كل محدثة بدعة'. Bu ifade de dinî veya dünyevî bir ayırım bulunmamaktadır."⁵⁴⁷

Barelvilere göre metinlerde dinî işlerle ilgili bir sınırlama yoktur. Peygamber'den (sav) sonra dini veya dünyevi ne iş olursa olsun sahabiler döneminde veya sonrasında bid'attır. Bir başka yerde de diyor ki: "Din işinin bid'at için şart olduğu kabul edilirse, o zaman din işleri sevabı bulunan işlerdir. Her ne kadar dünyevi işler iyi niyetle yapılırsa, onun içinde de sevap bulunur. Dolayısıyla müslümanın her dünyevi işi dini bir iştir. Şimdi söyleyin iyi niyetle yemek ve içmek bid'at mı, yoksa değil mi?"⁵⁴⁸

Sonuç olarak Barelvi âlimleri için üç türlü bid'at vardır:

1. Bid'at-i İtikadi (بدعت اعتقادی): Onlara göre bid'at ve bid'at yapan kişiler konusunda kesin hükümler itikadi hadislerde. İtikadi konularda bid'at yapmak yasaklanmıştır. İtikadi Bid'at yapana hürmet eden kimsenin islama zarar verdiği de hadislerde geçmektedir.⁵⁴⁹

2. Bid'at-i Hasene (بدعات حسنه): Barelvi âlimlerinden Abdussemmi Müftü Ahmed Yâr Han'a göre 'bid'at' inanç ve eylemleri ifade eder ki sünnet ve dine karşıdır. Peygamberimiz (sav) onları yasaklamıştır. Eğer bir eylem hakkında Peygamber Efendimiz sustuysa veya onun hakkında nâstan bir hüküm bulunmuyorsa, bu tür eylemleri yapmak bid'at değildir. Bid'at olsa bile 'bid'at-i hasene'dir yani iyi bir bid'attır. Geçmişte adı ve işareti olmayan şeyler bugün dünyada icat edilmiştir. Bu şeyler olmadan şu an dünyada hayat zordur, mesele tramvay, motor, uçak, radyo, hoparlör vb. gibi tüm bunların kullanması bid'attır ve her cemaatin mensupları tarafından özgürce kullanılırlar. Bu nedenle

⁵⁴⁷ Naîmî, *Câe'l-Hak*, 212. Bkz, Mevlâna Muhammed İkbâl Rengûni, *Bid 'at or Ehl'i Bid 'at İslam ki Nezer main* (Lahor: Dar'ul-Mârif, ts).

⁵⁴⁸ Naîmî, *Câe'l-Hak*, 212.

⁵⁴⁹ Naîmî, *Câe'l-Hak*, 205.

tüm bu bid'atlar 'bid'at-i hasene'dir. Bid'at-i hasenenin türleri arasında üç tür daha tanımlanmıştır: caiz bid'at, müstehab bid'at ve vacib bid'at bulunmaktadır.⁵⁵⁰

3. Bid'at-i Seyyie (بدعت سيئه): Bu bağlamda Mv. Abdusseme şöyle yazıyor: "Öyleyse tüm Ehli İslam bilmelidir ki, hadis müfessirlerinin yazdıkları "Kim bu işimizde yeni bir şey ortaya koyarsa" (من أحدث في أمرنا)" hadisi altında kitap ve sünnete aykırı olmayan bir şeyi çıkarması kötü değildir. Açıkça şu anlama gelir ki, Allah'ın kitabında ve Resülü'nün hadisinde bulunmayan bir şeyin çıkarılması kötü değildir ve yoksa işte o buluş reddedilir yani merdud olur."⁵⁵¹ Müftü Ahmed Yâr Han şöyle ifade eder: Eğer bunlardan kastedilen eylemler ise bu eylemler sünnete veya dine aykırıdır.⁵⁵² Ve böyle eylemler bid'at-i seyylie olur. Nitekim bid'at-i seyylie'nin iki türü daha tarif edilmiştir. Bunlar bid'at-i mekruh ve bid'at-i haram'dır. Müftü Ahmad Yar Han, *Câe'l-Hak* adlı kitabında bid'atlerin farklı türlerini şöyle anlatır:⁵⁵³

1. Bid'at: Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonraki inanç ve davranışlar daha sonra icat edilmiştir.

2. Bid'at-i mezmume (بدعت مذمومه): İslam'a aykırı olan veya sünneti ortadan kaldıran her türlü bid'at, seyylie bid'attır.

3. Bid'at-i mekruh (بدعت مكروه): Sünneti ortadan kaldıran yeni bir hareket. Eğer sünnet-i gayri müekkedeyi (سنت غير موكده) kaldırmanın sebebi olursa o zaman böyle bir bid'at mekruh-ı tenzihi'dir (مكروه تنزيهي). Eğer sünnet-i müekkedeyi kaldırmanın sebebi olursa o zaman böyle bir bid'at mekruh-ı tahrimi'dir (مكروه تحريمي).

4. Bid'at-i haram: Bir vacibi kaldırır, yani farzı ortadan kaldırmak üzere olan yeni bir fiil.

5. Bid'at-i müstehab (بدعت مستحب): Şeriat'ta yasaklanmayan ve sıradan müslümanlar tarafından sevap olarak kabul edilen milad vb. gibi iyi niyetle yapılan yeni işler.

6. Bid'at-i caiz veya mübah (بدعت مباح): Farklı türdeki yiyecekleri yemek vb. gibi, şeriatla yasaklanmayan ve hayr yapma niyeti olmaksızın yapılan her yeni davranış ve işler. Mesela yemek yemek. (Fakir doyurmak niyeti vs olmadan yalnızca kendi karnını doyurmak için yapılan yemek.)

7. Bid'at-i vacib (بدعت واجب): Şeriat tarafından yasaklanmayan ancak terk edilmesi dinde sorun yaratacak yeni işler. Mesela Kur'an'ı arapça okumak ve dini medreselerde ders okunması, nahiv bilgisi vb.

⁵⁵⁰ Naîmî, *Câe'l-Hak*, 208-210.

⁵⁵¹ Mv. Muhammed Abdusseme Bedel, *Envâr-ı Sâta der Beyân-ı Mevlûd ve Fâtihâ*, (Dehli: Rıza Kitâbgâr, 2010), 37.

⁵⁵² Naîmî, *Câe'l-Hak*, 213.

⁵⁵³ Bkz. Naîmî, *Câe'l-Hak*, 221-228.

Müftü Müftü Ahmed Yâr Han, bir başka kitabı olan *Râh-ı Cennet*'te Diyobend ulemasını “bid‘at” ilkesi üzerinden eleştirirken şu ifadeleri kullanmaktadır: Diyobend âlimlerine göre, “Mücmel İman” ve “Mufassal İman” terimleri de bid‘attir. Daha sonra şunları ekler: Altı kelime bid‘attir, Kur'an-ı Kerim'in irâbları (اعراب) bid‘attir, hadislerin kitap halinde toplanması bid‘attir, hadis ve fıkın usul ve esasları da bid‘attir. Namazda dil ile niyet etmek bid‘attir. Halı ve kilim üzerinde namaz kılmak bid‘attir. Saate göre namaz kılmak bid‘attir. Şerbet ve çayla oruç açmak, zekât vaktinde para vermek bid‘atir. Tarikat ve silsilelerin tamamı bid‘attir.

Diyobendî âlimlerine göre, Barelvi âlimleri, sadece kelime anlamıyla bid‘at olarak nitelendirilen sanayi, zanaat ve bilimdeki yeni icatlarla, şariat bid‘atini meşrulaştırmak için gizli bir kapı bulmuşlardır. Bu nedenle, bu icatların reddi söz konusu olamayacağı gibi, bu tür konular şariat bid‘atlarının etkisi altında da değildir.⁵⁵⁴

Barevilerin uzun bir bid‘at listesi vardır. Ancak burada Diyobendiler ve Barelvilerin çeliştiği bid‘atlardan bahsedilmektedir. Diyobend âlimleri bu eylemlerin delilini Peygamber'in (sav) ve ondan sonraki sahabilerin hatta tâbiîn ve tebeu't tâbiînin eylemlerinde bulamadıkları için, bu eylemleri “bid‘at-i hasene” yerine “bid‘at-ı şer’i merdûd” sayarlar.

3.Mîlâd (Mevlid-i Nebi)

Mîlâd (ميلاد): veya mevlüd doğum veya doğum zamanı anlamına gelir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Zekeriya'nın oğlu Yahya ve Hz. İsa'nın doğumundan bahsedilmektedir. Mîlâd veya Mevlid-ı Nebi, Peygamberimiz Hz Muhammed (sav) için bir mecliste biraraya gelerek naat okumak, onun doğumunu hatırlamak, onun yüceliğini, mucizelerini hatırlayarak zikretmektir. Bu esnada saygı duyulmasından kaynaklı ayakta durmak gerekmektedir. Barelvilere göre ayakta durarak salavat getirmek gereklidir.⁵⁵⁵

İmam Ahmed Rıza ve Şeyh Ahmed Zeyni Dahlân (öl.1886), Mevlid-i Nebî'nin kutlanmasından söz ederler. Mekke müftüsü, tarihçi, şeyhu'l-ulema lakaplı Ahmed Zeynî Dahlân, Abdülkadir Geylani soyundan olup müridi Ahmed Rıza Han sebebiyle Barelviler üzerinde çok etkili olmuş bir şeyhtir. Dahlân *es-Sırâtü'n-Nebeviyye* adlı eserinde, Mevlid-i Nebi'yi kutlamaya dair birçok fetva bulunduğunu belirtir.⁵⁵⁶ Barelviler de bu görüş

⁵⁵⁴ Safder, *Bâb-ı Cennet bi-Cevâb-ı Râh-ı Cennet*, 189.

⁵⁵⁵ <https://www.rekhtadictionary.com/meaning-of-miilaad?lang=ur>

⁵⁵⁶ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 2/239.

doğrultusunda, Peygamber Efendimiz'in (sav) şanını yüceltmek amacıyla Mevlid esnasında ayağa kalkarak selam vermeyi bir gelenek hâline getirmişlerdir.

Kendi gözlemlerime dayanarak şunu söyleyebilirim: Mevlid meclislerinde insanlar ayağa kalkar, çünkü Peygamber Efendimiz'in (sav) bu meclise teşrif ettiğine inanırlar. Bu yüzden Durûd-ı Tâciyi okurken ayağa kalkıp kapıya yönelirler. Peygamber Efendimiz'in bu kapıdan girdiğine inanılır. Ayrıca, mecliste özel olarak ayrılan bir koltuğa bakarlar ve Efendimizin o koltukta oturduğunu düşünürler. Bazı kişiler, saygı ifadesi olarak bu koltuğa secde ederler ki bu eylem "tazim secdesi" olarak adlandırılır.

Ancak Barelvî uleması ve Şeyh Ahmed Zeynî Dahlân, bu kıyamın (ayağa kalkmanın), Peygamber Efendimiz'in şerefine duyulan hürmetin bir göstergesi olduğunu belirtir. Onlara göre Resûlullah (sav) her meclise teşrif eder, ancak nereden girdiği ve nerede oturduğu kesin olarak bilinemez. Ancak, Peygamber Efendimiz'in zahiren görüldüğünü iddia edenler bu durumun istisnasıdır.

Dolayısıyla bu kalkış, Peygamber'in (sav) onuru için ayakta durmak ve salavat okumaktan ibarettir. Milad gününde mumların yakılmasını bu şekilde anlatırlar. Peygamber'i anmak kesinlikle yasaklanamaz.⁵⁵⁷ Yani Resûl'ün zikredilmesi maksadıyla yapılan şey, hiçbir şekilde yasaklanamaz. İmam Rıza der ki: Ayakta duran bir maymun gördüm. Rahmetli kardeşimin yaşadığı eski evimdeydim. *Meclis-i Milâd*'ı okuyordum. Bir maymun, önündeki duvara yapıştırılmış bir edebiyat parçasıyla oturmuş dinliyordu. Kalkma vakti gelince adaplı bir şekilde ayağa kalktı ve sonrasında biz oturduğumuzda o da oturdu. Çünkü o bir maymundu ve bir Vehhâbi değildi.⁵⁵⁸

Barelvi müftü Muhammed Yâr Han, Diyobendi, ehl-i hadis (gayrı mukallid), müşrik ve bid'ati savunanlar; bid'at, şirk, din ve ibadet kavramlarını düzgün bir şekilde tanımlayamadıklarını, sırf Mevlid toplantılarını haram kılmak için keyfi tanımlamalarda bulduklarını söyler. Muhammed Yâr Han'a göre mevlid vaciptir. Mevlidde kıyamın (ayağa kalkma) gerekli olduğunu belirtip bu uygulamayı savunan 73 âlimin listesini verir.⁵⁵⁹

Diyobendî âlimleri ise Mevlid-i Nebî'yi bid'at olarak kabul edip reddederler. Bu reddin sebebi, Mevlid'in ne Peygamber Efendimiz'den (sav) ne de ilk üç nesilden bir delile

⁵⁵⁷ Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 1/174.

⁵⁵⁸ Al-Mucab-ul-Kabir, Hadis 672, 22/262. Mustafa Rıza Han, *Melfûzat-ı A'lâ Hazret*, 4/478.

⁵⁵⁹ Bedel, *Envâr-ı Sâta*, 245-250.

dayanmıyor oluşudur.⁵⁶⁰ Ancak, Barelvî âlim Müftü Ahmed Yâr Han, Diyobendîlerin manevi önderlerinden Hacı İmdatullah'ın Mevlid'i bir lütuf olarak gördüğünü ifade eder. Ancak bu görüşün dayanağının *Risale-i Haft Mesail* adlı eser olduğunu belirtir. Ancak aslında bu eser Hacı İmdatullah'a değil, Diyobendî âlimlerinden Mv. Eşref Ali Tânvî'ye aittir. Mv. Eşref Ali Tânvî, gençlik yıllarında Mevlid/Mîlâd'ı kabul etmiş, fakat daha sonra bu görüşünden vazgeçmiştir. Bunun sebebi, zamanla Mevlid merasimlerinde birtakım bid'atlerin yer aldığını fark etmesi ve bu durumun onu Mevlid'i reddetmeye yönlendirmesidir.

4. İsâl-i Sevap

Ölenin ardından Kur'an-ı Kerim okumak, zikir ve ezkar okumak, nafile namaz kılmak, oruç tutmak, tavaf yapmak, umre ve hac yapmak, kurban kesmek, fakir ve fakirlere sadaka vermek suretiyle yapılan işten elde edilecek sevabın ona bağışlanması ve hediye edilmesine "İsâl-i Sevap" denir.⁵⁶¹

Hem Diyobendi hem de Barelvi âlimleri fatiha ve isâl-i sevap geleneğine inanmaktadırlar. Her ikisine göre de ölene fatiha ve isâl-i sevap yapmak caiz ve sevaptır. Ancak bu işin yöntemi ve hangi uygulamaların sevap olup olmadığı konusunda görüş ayrılığı vardır.

Ahmed Rıza Han şöyle yazar: “⁵⁶²Bir kişi vefat ettikten sonra, tek başına veya yemekle birlikte Kur'an-ı Kerim okuyarak sevabı ona bağışlamak için Fatiha okunur. Evliyaullah, sevap bağışlama anlamında bu uygulamaya hürmeten 'Nazar' ve 'Niyaz' derler.”

Barelvi inancına göre, vefat eden kişiye sevap ulaştırmak amacıyla yapılan nazar ve niyazın sevabı ona erişir. Sevap bağışlamak (îsâl-i sevâb) için Kur'an-ı Kerim okumak, başkalarına yemek ikram ederek Kur'an okutmak, ölen kişinin adına sadaka ve hayır yapmak veya onun sevdiği yemekleri pişirmek gibi ameller özellikle îsâl-i sevâb kapsamında değerlendirilir.

Diyobendilere göre, ölüye sevap gönderme inancı (isâl-i sevap) doğrudur. Yani, dirilerin yaptığı hayırlı işlerin sevabı, o kişinin niyetine bağlı olarak ya diriye ya da ölüye verilmektedir. Diyobendiler, *Sünen-i Ebu Davud*'dan şu rivayeti nakletmişlerdir: Hz. Ali iki koç kurban etti ve şöyle dedi: "Resulullah (sav) onun adına kurban kesmemi emretti." Ayrıca

⁵⁶⁰ Daha ayrıntı için bkz. Safder, *Râh-ı Sünnet*, 160-172.

⁵⁶¹ <https://www.banuri.edu.pk/readquestion/iesal-e-sawab-kia-hy-144110200419/30-05-2020>

⁵⁶² Ahmed Rıza Han Barelvi, *Ahkâm-ı Şeriat*, (Lahor: Nizâmiye Kitabgar), 1/121.

Hız. İbn Ömer (ra) da Resûlullah (sav) adına umre yapardı. *Sünen-i Ebu Davud*'dan rivayet edildiğine göre, Hazret-i Ebu Hureyre (ra) vefatından sonra bir cemaate onun adına Nevâfil okunmasını emretti. Bu nedenle hem ölülerin hem de diri olanların mükâfatları, dua ve mağfiret, sadaka, Kur'an-ı Kerim okuma veya ölüm sonrası herhangi bir ibadetle alınabilir ve bu caizdir.⁵⁶³

Diyobendilere göre, Ahmed Rıza Han'ın vasiyetine göre haftada iki veya üç kez evde toplanıp yemek yiyip ardından ona Fatıha okunması bid'attır. Çünkü bu tür uygulamalar Hz. Peygamber'in (sav) yasakladığı şeylerdir.

Barelviler, Rebiussani ayının on birinde (ve bazı bölgelerde her ayın on birinde) Hz. Şeyh Abdul Kâdir Geylani için isâl-i sevap için onun adına yemek ve süt sadakası yaparlar. Onlar bu uygulamanın bir mahzuru olmadığını düşünürler.

Barelvi inancına göre helva, herkesin sevdiği ve arzu ettiği bir yemektir. Bu nedenle, ölüler için Berat Kandili gününde helva yapılarak dua edilmesi gerektiği kabul edilir. Ancak bu inanç, neden sadece Berat Kandili'nde ve neden sadece helva olarak verildiği sorusu Diyobendi âlimleri tarafından reddedilmektedir. Buna karşılık Barelviler, "Su helaldir, şeker helaldir, irmik de helaldir; ancak hepsini birleştirirsen, Vehhabîlere göre haram olur." diyerek Diyobendileri eleştirirler.

Biri vefat ettiğinde, üçüncü, onuncu, kırkıncı günleri ve her yıl yıldönümleri kutlanır. İmam Ahmed Rıza Han'ın *İrfan-ı Şeriat* kitabında yer alan bir fetvaya göre, merhum adına yapılan fatıha sırasında dağıtılacak olan Çohar⁵⁶⁴ adı verilen hurmanın kaç kilo olması gerektiği sorulmuştur. Cevap olarak şunlar yazılmıştır: "Şeriat tarafından herhangi bir ağırlık öngörülmemiştir. En az yetmiş bin sayıyı tamamlayacak kadar olsun."⁵⁶⁵

Diyobendiler, bu fetvanın ilk kısmında "Şeriat'ın öngördüğü ağırlık yok" kısmının doğru olduğunu kabul ederken, ikinci kısmındaki "yetmiş bin sayıyı tamamlayacak kadar olmalı" ifadesini bid'at olarak görmektedirler. Aynı şekilde, zenginlerin hurma ile fatıha vermesi gerektiği, fakirlerin de 70.000 tane nohutla fatıha yapmaları gerektiği

⁵⁶³ Dâr-ul-İftâ, fetva Numarası-143806200018, Camıya Uloom-e-İslamia Alama Muhammed Yousaf Banuri Taön, Karaçi Pakistan, <https://www.banuri.edu.pk> (رد المحتار ۳۸۵ / ۲)

⁵⁶⁴ Çohar, Urduca "dört" anlamına gelir. Genellikle dört farklı hurma çeşidinin bir arada sunulmuş hali olarak kabul edilir. Bu hurma çeşidi, Barelvi geleneğinde merhumlara fatıha okuma sırasında dağıtılan hurmalardan biridir. Çohar, hurma türlerinin bir araya getirilmesi ve bu şekilde bir anlam yüklenmesiyle özel bir ritüel halini almıştır.

⁵⁶⁵ Ahmed Rıza Han Barelvi, *İrfân-ı Şeriat*, (Pakistan: Sunni Daru'l-İşâat), 1/6.

söylenmektedir. Ancak nohutlarla birlikte "battaşe" adı verilen bir tatlı da verilmektedir. Barelvi âlimleri, hurmaları nohutlarla doldurmak için fetva vermiştir. Fakat bunun hangi müftü tarafından verildiği belirtilmemiştir. Ancak bu fatiha yöntemi günümüzde Barelvi geleneği olarak yaygınlaşmıştır. Barelvi müftüsü Ahmed Yâr Han, ölü için yapılan Beraat gecesi helvası, fatiha uygulamasının ölen kişinin sevdiği yemeklerden yapılması gerektiğini söylemiştir.⁵⁶⁶

Diyobendiler, Barelvilere karşı şu itirazı yöneltmektedirler: Eğer merhumun sevdiği nesne için fatiha yapılması zorunluysa, o zaman neden üçüncü gün Çohar hurması, nohut ve Battaşe tatlısı hakkında konuşuluyor? Orada neden merhumun en sevdiği şey üzerine fatiha verilmiyor?

Diyobendiler, İmam Nevevi'nin Muslim şerhi *Minhâc*'da ölünün üçüncü, beşinci, dokuzuncu, yirminci, kırkıncı günlerinde ve yine altı ayında mezarı başında toplanıp fakirlere yemek yedirmek vb. uygulamaların yasaklanmış bid'at olduğu görüşünü aktarırlar.

Hindistan ve Pakistan'da birçok farklı millet, din ve dil konuşan insanları görmek mümkündür. Her bir topluluk, ölülerin ruhu için özel günlerde sadaka verme geleneğine sahiptir. Hindistan'da Hinduların çoğunlukta olduğu bölgelerde, gayrimüslim dinlere mensup kişiler de ölüleri için özel günler belirlerler. Örneğin, Brahminler için on birinci gün, Kaştariler (Kşatriyalar) için on üçüncü gün, tarımla uğraşan Vaişler (Vaişyalar) için on beşinci gün ve Şudarlar gibi topluluklar için otuzuncu ya da otuz birinci gün belirlenir. Müslümanlar arasında hatim geleneği nasıl uygulanıyorsa, Hindularda da benzer bir uygulama olan "sardah" geleneği vardır. Bu gelenek, ölülerin ardından uygulanır. Sardahın ardından yemekler hazırlanır ve Hindu din uzmanı Pandit çağrılarak dua ettirilir.⁵⁶⁷ Dolayısıyla, bu özel gün geleneği, sadece bir kültürün değil, aynı zamanda çok güçlü bir inancın parçasıdır ve yüzyıllardır sürdürülmektedir. Burada yaşayan farklı dinlere mensup insanlar, kendi inançlarına göre bu geleneği takip etmektedirler.

Bazı âlimler, bu uygulamanın yanlış olmadığını savunarak, bu geleneğin yapılmasında günah olmadığını belirtmektedirler. Bu düşünceyi benimseyenler, bunu İslam'ın bir parçası ve ölülerin hakkı olarak kabul etmektedir. Ancak Diyobendilere göre, bunu İslam'ın bir emri

⁵⁶⁶ Naîmî, *Kenzu'l-Îmân tefsîru Nûri'l-Îrfân*, 51.

⁵⁶⁷ Bkz. el-Birûnî, *Kitabu'l-Hint*, çev. Asğar Ali, (Lahor: Naşirân-ı Tâcirân-ı Kutup, 2005), 282-290.

saymak bid'at olarak kabul edilir. Bu yüzden Diyobendiler, Barelvilerle bu konuda anlaşamazlar ve onları bid'at sahipleri olarak görürler.

Pakistan'da, insanlar bu günleri kutlamak ve ölülerin ruhu için sadaka vermek amacıyla bazen borç bile alırlar. Kartlar dağıtarak insanlar davet edilir ve ölülerin hakkı olarak kabul edilen bu geleneği, orta halli ya da fakir aileler de yerine getirir. Akrabalar ve arkadaşlar, birlikte bu geleneği yaşatmak için borç alarak bu işi yaparlar. İmam Rıza'nın fetvası okunduğunda, Mv. Ahmed Rıza şöyle der: “Şeriat'ta sevap, ister ikinci günde ister üçüncü günde verilsin, geri kalan günlerin belirlenmesi örf (alışkanlık) meselesidir. Ne zaman istenirse yapılabilir, o günlerde yapılacaklar ise cahilliktir.”⁵⁶⁸ Bu sözlerinden de anlaşılacağı gibi, Barelvi imamları, gün tayin etmeyi cahillik olarak görürler. Örfü tanımayanlar ise, imamlarını taklit etmezler. Ancak ölülerin sevdiği yemeklerin yapılması ve dağıtılması, İmam Rıza'nın, ölmeden önce yemek listesi hazırlayıp onları göndermesi emriyle de desteklenmiştir. Bu nedenle insanlar, sevdiği yemekleri evliyauallaha ve yakınlarına pişirir ve mezarlarına gönderirler.

⁵⁶⁸ Barelvi, *Fetâvâ Rızviyye*, 2/400.

SONUÇ

İslam, Hindistan'a, Muhammed bin Kâsım'ın Debal'i fethinden (712) önce gelmiştir. Ancak o dönemde Hindular çoğunlukta olup, Müslümanlar, Hindular ve diğer dini topluluklarla birlikte burada yaşamaya başlamıştır. Bu ortam ve gelenekler, Hindistan'ın karmaşık yapısındaki Müslümanlar üzerinde hâlâ etkisini sürdürmektedir. Bâbürlüler Dönemi (1526-1858), Müslümanlara Hindistan'da kendilerine özgü bir kimlik kazandırmıştır. Bu dönemde Hindistan'ın büyük kısmında egemen olan Müslümanlar, dini çalışmalarına devam etmişlerdir. Bâbürlüler döneminin âlimleri, 1857 Bağımsızlık Savaşı'na katılmış ve bu dönemin öğrencilerinin de yer aldığı hareketle, Dâru'l-Ulûm Diyobend'in temelleri atılmıştır.

Bu nedenle, Diyobendiliğin köklü bir geçmişi olduğu ve âlimlerinin dini doğrultusunda ilerledikleri açıktır. Günümüzde Diyobendiliğin en belirgin şekli Hindistan'da "Dâru'l-Ulûm Diyobend" olarak görülmekte olup, bunun birçok şubesi Pakistan, Bangladeş ve Afganistan'da bulunmaktadır. Barelvilik ise Diyobendilikten çok daha sonra ortaya çıkmıştır. Barelvi âlimleri, Barelvi cemaatinin Diyobendilere ve Vehhabîlere karşı kurulduğuna inanmaktadırlar. Ayrıca, Barelvi âlimleri, cemaatlerinin oluşumunu, Diyobendi liderlerinin İngilizler ile iş birliği yaptığı iddiasına dayandırırılar. O dönemde Müslümanlar, İslam'ın emirleri konusunda şüpheyeye düşürülmüş ve ayrımcılığa uğramıştır. Onlara göre Şah İsmail Dihlevi, Diyobend'in kurucusu Mv. Kasım Nânotovi ve onun arkadaşı Mv. Reşid Ahmed Gangohi, halifesi Mv. Halil Ahmed Sehâranpûrî ve öğrencisi Mv. Eşref Ali Tânvî gibi isimler fitnenin merkezinde yer almıştır. Ayrıca Vehhabîlik, Diyobendilik, Nedvilik, Dehriyyelik, Dinsizlik ve Mirzailik gibi diğer akımlar da İslam'a karşı saldırılar düzenlemiştir. Bu durum karşısında Barelvi hareketi başını kaldırarak İslam'ı savunmuş ve bu hareket meydana gelmiştir.

Barelvilerin iddialarını yalanlayan Diyobendiler bunun apaçık bir çarpıtmadan ibaret olduğunu savunmuşlardır. Gerçekten de bu iddiaların hiçbiri somut delillere dayanmamaktadır. Ancak, İmam Ahmed Rıza Han'ın bilinçli ya da bilinçsiz olarak Diyobend âlimlerini "mürted" ve "kâfir" olarak nitelemesi Hindistan'daki Müslümanların iki gruba ayrılmasına ve İmam Ahmed Rıza Han'ın kendi cemaatini kurarak Diyobendilerden ayrılmasına yol açmıştır. Böylece, bu süreçten en çok İngilizler yararlanmışır.

Ahmed Rıza Han'ın Diyobendi âlimlerine yönelik “tekfir” fetvası, üç ana noktada toplanmaktadır: Hatm-i nübüvvet, Hz. Peygamber'in (sav) gayb bilgisi ve Allah'ın sıfatları üzerine tartışmalar. Bu tartışmaların en önemli sonuçlarından biri, İmam Ahmed Rıza Han'ın *Husâmu'l-harameyn* adlı eserinde, Diyobendi âlimlerine yönelik tekfir fetvasını Harameyn âlimlerinin onayına sunmasıdır. Ancak bu fetva, birçok açıdan tartışmalı kalmış; Diyobendi âlimleri, Harameyn âlimlerine sunulan delillerin eksik veya tek taraflı olduğunu savunmuştur. Ayrıca, Diyobendi tarafının *el-Muhenned ale'l-mufenned* adlı eserde, bu suçlamalara yönelik detaylı cevaplar vermesi Seyyid Ahmed Han'ın bilinçli olarak Diyobendileri eleştirdiği sonucunu doğurmuştur.

İmam Ahmed Rıza Han'ın yazdığı *Husâmu'l-harameyn* adlı eserde, Diyobend âlimlerine yönelik ciddi eleştiriler bulunmaktadır. Bu eleştirilerden biri, Şah İsmail Dihlevi'nin *Takviyetü'l-İman* adlı eserine yöneliktir. Eser, tevhid inancını vurgulamakla birlikte, evliya ve pirlerin kutsallığını şirk olarak niteleyen bölümleri nedeniyle Barelvi âlimlerinin tepkisini çekmiştir. Ancak eserin içeriği incelendiğinde, İslam'ın temel inançlarını açıklamak amacıyla kaleme alındığı görülmektedir.

Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi'nin *Tahzîru'n-nâs* adlı kitabı üzerine yapılan eleştiriler de dikkat çekicidir. Kitap, Peygamber Efendimiz'in (sav) son peygamber olduğunu savunur, ancak bazıları kitabın içeriğinden farklı anlamlar çıkarmıştır. Bu durum, kitapta geçen üç farklı satırın birleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır ve metnin anlamı farklılaşmıştır. Diyobend âlimleri, bunun bir ihanet olduğunu öne sürmüşlerdir. Mv. Muhammed Kâsım Nânotovi'nin kelam ilmi üzerine uzmanlığı göz önüne alındığında, bu kitap sıradan Müslümanlar için oldukça zor anlaşılabilir olmuştur. Ancak kitabın özü, Peygamber Efendimiz'in son peygamber olduğuna dair deliller sunar.

Bunların yanı sıra, Diyobend âlimlerinin Peygamber Efendimiz'in (sav) gayb bilgisi konusunda farklı bir görüş benimsemesi, Barelvi hareketiyle arasındaki diğer önemli bir ayrımdır. İmam Ahmed Rıza Han, özellikle Mv. Reşid Ahmed Gangohi'nin fetvalarını eleştirirken, gayb bilgisi üzerine bir takım görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Ancak Gangohi, kendisine atfedilen fetvaları reddetmiş ve kitaplarında böyle bir fetva bulunmadığını belirtmiştir. Bu durumda, İmam Ahmed Rıza Han'ın bu konuda hatalı bir fetva verdiği sonucuna varılabilir.

İmam Ahmed Rıza Han, Mv. Reşid Ahmed Gangohi'nin halifesi ve müridi olan Mv. Halil Ahmed Sehâranpûrî'ye karşı çeşitli itirazlarda bulunmuştur. *Berâhin-i Kat'iyye* adlı eserinde, ilk elçinin ilminde şeytanın ilmine kıyasla daha az bilgi bulunduğunu belirtir. İkinci itirazı, Peygamberimizin yeryüzündeki ilmiyle ilgili inancın ispatını istemesi, ancak şeytanın bilgisiyle ilgili herhangi bir ispat talep edilmemesidir. İmam Rıza Han, eğer Peygamber'e ispat yapılması şirkse, aynı şekilde şeytana da ispat yapmanın şirke yol açacağını vurgulamaktadır. Üçüncü itiraz ise, Hz. Peygamber'in ilmine dair kesin bir delil talep edilmesidir. *Berâhin-i Kat'iyye*'de yer alan bilginin genişliği hakkında herhangi bir tartışma yoktur. Aksine, İmam Rıza ile aynı inancı paylaşan Mv. Abdusseme Ensâri *Envâr-ı Sâtiâ* adlı eserinde, şeytan ve melekü'l-mevt'in yeryüzündeki bilgi genişliğini delillerle ispat ederek Hz. Peygamber'e bu konuda benzer bir kıyas yapıldığı belirtilmiştir.

Mv. Eşref Ali Tânvî, Hz. Peygamber'in gayb bilgisinin, çocuklar, deliler ve hayvanlar gibi varlıkların gayb bilgisiyle eşit tutulması konusunda eleştirilerde bulunmuştur. İmam Rıza Han, onun bu görüşlerini fitne olarak değerlendirmiş ve küfür fetvası vermiştir. Eşref Ali Tânvî dergisinde, Peygamber Efendimiz'e "Âlimül Gayb" denilmesinin caiz olmadığı savunulmuştur. Aynı şekilde, gayb ilmi "Küllî Gayb" ve "Kısmî Gayb" olarak ikiye ayrılmış ve Peygamber Efendimiz'e dair gayb bilgisi "Kısmî Gayb" olarak değerlendirilmiştir.

İmam Ahmed Rıza Han, Şah İsmail Dihlevî'yi Yezid gibi kâfir sayarak, ona inananları da kâfir kabul etmiştir. İmam Rıza Han, Haremeyn âlimlerinin huzurunda Arapça olarak yazdığı *Husâmu'l-harameyn* adlı eseriyle bu itirazlarını ortaya koymuş ve bu görüşler üzerine fetva verilmiştir. Diyobend âlimleri ise Ahmed Rıza Han'ın hocaların Urduca eserlerindeki ifadeleri Arapçaya tahrif ederek harameyn âlimlerinden tekfir fetvası aldığını buna karşı Diyobend âlimlerinin itikadi görüşlerini anlatan itikadi görüşlerini anlatan *el-Muhenned ale'l-mufenned* kitabıyla kendilerine atılan iftiranın ortadan kaldırıldığını ve harameyn âlimlerinin gerçeği anladığını dile getirirler.

Diyobend ve Barelvi âlimleri arasındaki itirazlar, şeriatın "usûli" konularını kapsar. Bunlar arasında Allah'tan başkasına dua etmek, Peygamber için nur ve beşer inancı sahip olmak, onun hâzır ve nâzır olduğunu kabul etmek, Muhtar Kul inancı ve gayb bilgisi gibi konular yer almaktadır. Diyobend âlimleri bu inançları reddetmiş ve bu görüşleri benimseyenleri Ehli Sünnet ve'l-Cemaat'ten dışlamışlardır. Her iki grup da kendilerini Ehli

Sünnet ve'l-Cemaat olarak tanımlasa da aralarındaki inanç farklılıkları nedeniyle birbirlerini kâfir ya da bid'atçi olarak değerlendirmişlerdir.

Barelvi âlimleri, evliyanın ölümden sonra da diri olduğuna, ölümlerinin bir anda gerçekleştiğine ve sonrasında sonsuz bir hayatın başladığına inanırlar. Bu sebeple, evliya her zaman hazır ve nazırdır, yani her zaman kullarına yardım ederler. Bu inanç yalnızca evliya için değil, peygamberler için de geçerlidir. Kim bu inancı inkâr ederse, küstah ve kâfir kabul edilir. Diyobend âlimleri ise, evliyanın beşer olduğunu ve onların ölümden sonra hayatta kabul edilmesinin, onların hâzır ve nâzır olduğuna inanılmasının ve yardıma çağrılmalarının bid'at ve şirk olduğunu savunurlar.

Tarikatta diğer bir ihtilaf da mürşid veya evliyanın ilim şartları ile ilgilidir. Diyobend uleması, velilerin şeriat bilgisini bilmeleri ve buna bağlı olmalarını şart koşar. Barelvi âlimleri ise, velilerin bu koşula uymak zorunda olmadığını savunurlar. İmam Ahmed Rıza Han'ın öğretilerine göre, pir veya evliya cahil dahi olsa, şeyhi ilim sahibiyse, mürşidinin mürşidi de ilim sahibi olabilir. Bu durumda, tek şart mürşide sıkı sıkıya bağlı olmak ve ilişkisini güçlendirmektir. Bu anlayış, Pakistan ve Hindistan'daki Barelvi müntesipleri ve onların mürşitleri için geçerlidir; bu kişiler, mürşitlerinin bilgiden yoksun olduğunu kabul etmelerine rağmen, mürşitlerine saygı gösterir ve onlardan korkarlar.

Barelvi inançlarında bazı uygulamalar, örneğin türbelerde kavvali söylemek veya kadınların türbelere gitmesi, bazıları için sevap kabul edilirken, diğerleri için yasak olarak görülmektedir. Bazı Barelvi müntesipleri, Diyobendileri ve Vehhabîleri kâfir olarak kabul ederken, diğerleri onları kâfir saymazlar. Bu durum, Pakistan ve Hindistan'daki çoğu Müslümanın, Diyobendi ve Barelvi mezheplerinin farkından habersiz bir şekilde bu mezheplerin bir parçası haline gelmesine yol açmaktadır.

Diyobend ve Barelvi uleması arasındaki bid'at tanımlamaları da farklıdır. Diyobend uleması, sahabilerin eylemlerini ve Peygamber dönemi ile üç yüzyıl sonrasını sünnet olarak kabul eder, bu süreyi takip eden tüm dini uygulamaları ise bid'at olarak değerlendirir. Barelvi âlimleri ise, sünnetin sadece Peygamber'in eylemleri olduğunu, sahabe zamanında ortaya çıkan yeni uygulamaları da bid'at olarak görürler. Örneğin, Milad kutlaması Barelvi âlimlerine göre sevaptır, çünkü bid'at-ı hasene (güzel bid'at) kabul edilirken, Diyobend âlimlerine göre bu bir günah ve bid'at-ı seyyie (kötü bid'at) olarak kabul edilir.

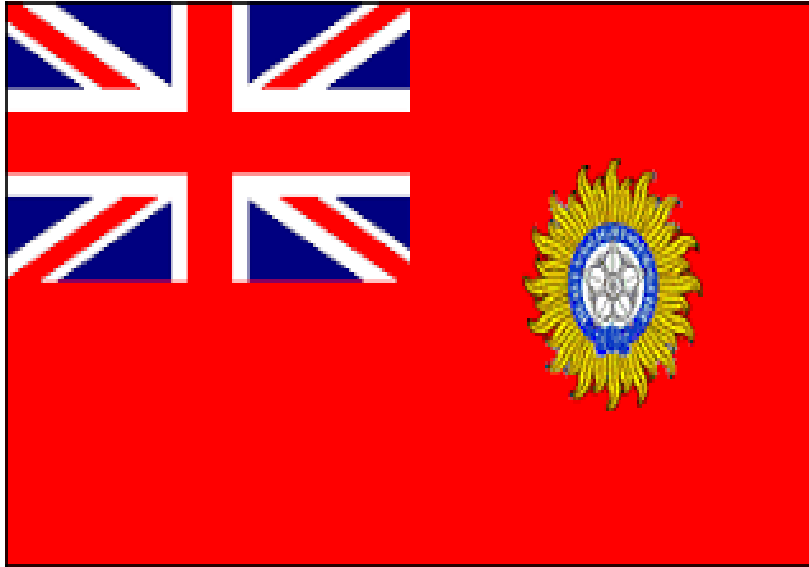
İmam Ahmed Rıza Han'a göre Diyobendilerin Hz. Peygamber telakkileri küstahlık içerdiği için onlar kâfirdirler. Diyobend âlimlerine göre, Peygamber Efendimiz (sav), gaybı bilmeyen, hâzır ve nâzır olmayan bir kişiydi. Barelvi âlimlerine göre, Diyobend uleması, Peygamber ve velilerin ölümden sonra da diri olduklarına inandıkları için bu inançları reddedenlerin Peygamber'e küstahlık ettiğini ve mürted olduklarını savunurlar. Ancak, tüm bu farklılıklar İmam Ahmed Rıza Han'dan önce başlamamış ve onun hayatı boyunca Diyobend uleması tarafından bu inançlara bir yanıt verilmemiştir. Diğer taraftan, Mv. Seyyid Murtaza Hasan Çandpûrî'nin Diyobend düşünce okulundaki eleştirileri, Barelvi-Diyobendi ihtilafının derinleşmesine yol açmıştır.

Sonuç olarak, bu farklılıklar Peygamber Efendimiz (sav) ve sahabe dönemine dayanan inançlardır. Ancak bu inançları Ehl-i Sünnet vel Cemaat inancıyla kıyaslamak, ihtilafların daha iyi anlaşılmasını sağlar. Diyobendilik ve Barelilik arasındaki tartışmalar, dini farklılıkların yanı sıra dönemin siyasi ve toplumsal koşullarının da etkisiyle derinleşmiştir. Her iki hareket de Hindistan'daki Müslüman toplumun bir parçası olarak ortaya çıkmış ve İslam'a hizmet etme amacı gütmüşlerdir. Ancak İngiliz sömürgesi altındaki Hindistan'da, bu ayrışmalardan en çok fayda sağlayan taraf, İngiliz yönetimi olmuştur.

Bu teolojik ve fiki tartışmalar, her iki tarafın da kendi dini anlayışlarını savunma çabasında olduklarını göstermektedir. Ancak bu süreç, İslam dünyasında birliği tehdit eden bir ayrışmaya yol açmış ve farklı ekollerin birbirlerini anlama çabalarını gölgede bırakmıştır. İmam Ahmed Rıza Han ile Diyobendi âlimleri arasındaki bu derin ihtilaf, İslam düşünce tarihinde dikkatle incelenmesi gereken önemli bir dönem olarak varlığını sürdürmektedir.

EKLER

EK 1. Birleşik Krallık işgali altında Hintalt Kitası bayrakları.

İngiliz Raj Kırmızı Bayrak (British Raj Red Flag)

Ek 2. Dâru'l-Ulûm Diyobend (Uttar Pradeş Hint eyaleti)

Dâru'l-Ulûm Diyobend (Uttar Pradeş Hint eyaleti) 1980

Ek 3. Mv. Muhammed Kâsim
Nânotovi (öl.1880)

Mv. Muhammed Kâsim
Nânotovi'nin Mezarı

Ek 4. Mv. Eşref Ali Tânvî (öl.1943)

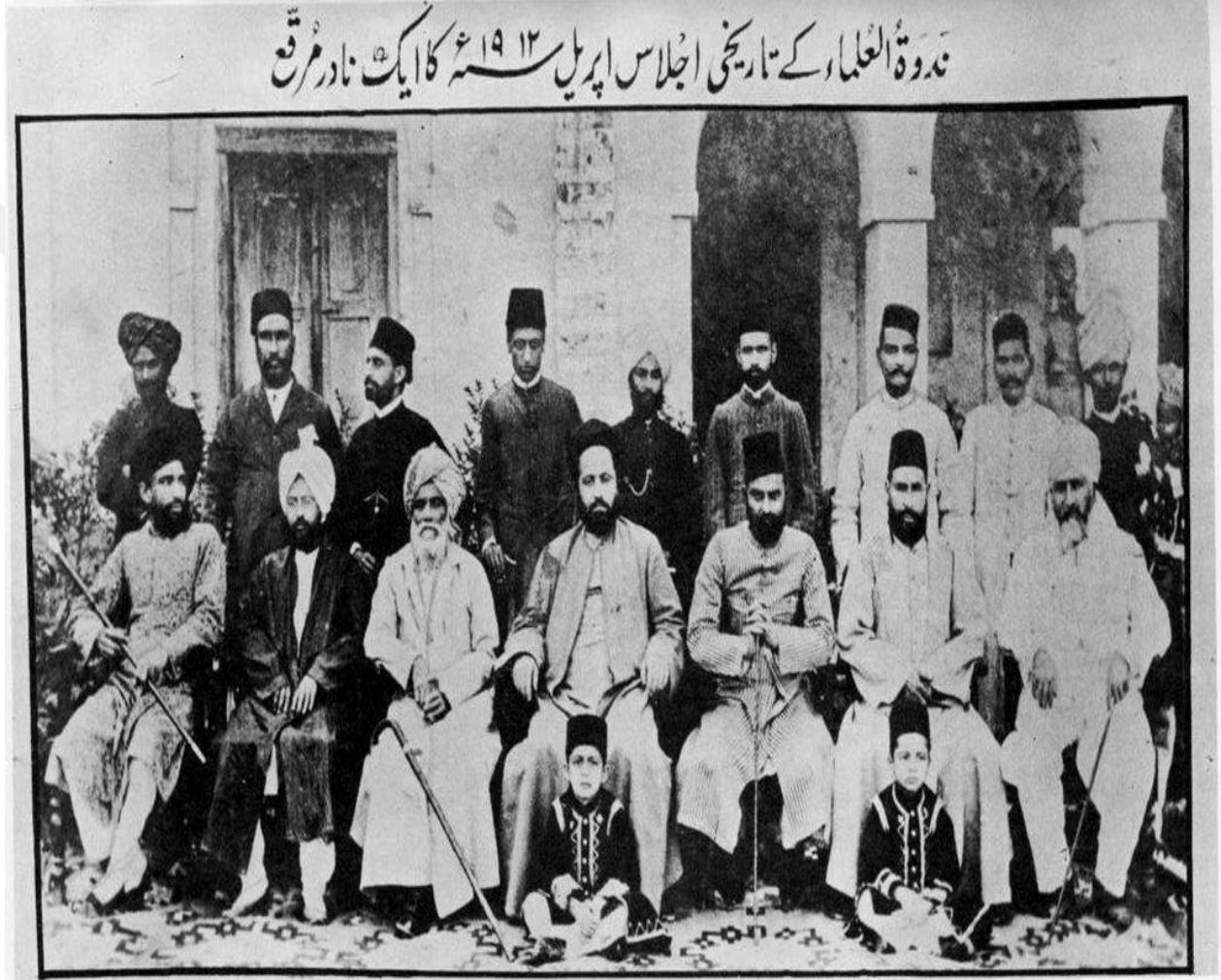
مولانا اشرف علی تھانویؒ

مولانا اشرف علی تھانویؒ دنیا کے وہ واحد مصنف سے جس نے اردو، عربی اور فارسی میں سب سے زیادہ روخانی کتابیں لکھیں آپؒ نے تقریباً 1600 سے 1800 کے لگ بھگ کتابیں لکھیں

Like f ShaikheDarkhwasti

Like f

Ek 5. Nedvetu'l-Ulemâ'nın 1912 tarihli toplantısından. Oturanlar soldan 3. Şibli Numani, 5. Reşid Rıza. Ayakta soldan 5. Seyyid Süleyman Nedvi.

A session of the Nadwatul Ulama, Lucknow, April 1912. Azad is standing, fourth from left. Shibli Numani is sitting, third from left. Sayyid Sulaiman Nadwi is standing, fifth from left. Rashid Rida is sitting, fourth from left.

Ek 6. Dâru'l-Ulûm Diyobend'in Mührü.

Ek 7. İmam Ahmed Reza Han Barelvi (öl.1921)

حضرت مولانا احمد رضا خاں بریلوی (۱۹۰۳ء میں) عالم جوانی میں۔ یہ تصویر چوہدری چوہدری ان کی لائبریری میں اُتاری گئی تھی۔
وہ فوراً اُتروانے سے انکار کر دیا کرتے تھے اعلیٰ حضرت باکمال شاعر، عالم دین، مہندس اور طبیب بھی تھے وفات ۱۹۲۱ء میں۔

Ek 8. İmam Ahmed Reza Han Barelvi (öl.1921)

Ek 8. İmam Ahmed Reza Han Bareilvi'nin (öl.1921) Mezari (Bareilly, Hint)

Ek 9. Mv. Ahmed Rıza Han'nın Türk hükümet hakkında verdiği fetvası.

فتاویٰ رضویہ

جلد چہارم دہم (۱۳)

رسالہ

دوام العیش من الاثمۃ من قریش (زعمی کا دوام اس امر میں کہ خلفاء قریش میں سے ہوں گے)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ط

مسئلہ ۲۳، یہ فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ سلطنت عثمانیہ کی امامت مسلمانوں پر لازم ہے یا نہیں قریشیت امامت کے لئے بھی سلطان کا قرشی ہونا شرط ہے یا نہیں یا صرف خلافت شریعہ کے لئے یا کسی کے لئے نہیں، مولوی فرنگی محلی کے خطبہ صدارت میں اس کے متعلق چند سطور ہیں اور مسز ابوالکلام آزاد نے رسالہ مسئلہ خلافت و بزیرہ عرب میں صفحہ ۳۲ سے صفحہ ۷ تک حسب عادت اسے بہت پھیلا کر بیان کیا ہے، ان دونوں کا تحصیل یہ ہے کہ خلافت شریعہ میں بھی قریشیت شرط نہیں، یہ صحیح ہے یا نہیں؟ اور اس بارے میں مذہب اہلسنت کیا ہے؟ یہی سوا توجروا

المجواب:

الحمد لله الذي فرض امانة سلاطين الاسلام على المسلمين وفضل قريشاً بختام النبیین وسيد المرسلين صل الله تعالى عليه وعليهم وبارك وسلم الی يوم الدين وعلی آله وصحبه واتبه وحزبه كل آن وحین۔

Page 174 of 712

فتاویٰ رضویہ

جلد چہارم دہم (۱۳)

رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فرماتے ہیں:

ان الدين النصيحة لله ولكتابه ولرسوله ولائمة المسلمين وعامتهم^۱۔ رواه احمد ومسلم وابوداؤد والنسائي عن تميم الداري والترمذي والتسائي عن ابی هريرة واحمد عن ابن عباس والظبائي في الاوسط عن ثوبان رضي الله تعالى عنهم۔

سلطنت عالیہ عثمانیہ ایہ بالہ تعالیٰ نہ صرف عثمانیہ ہر سلطنت اسلام نہ صرف سلطنت ہر جماعت اسلام نہ صرف جماعت ہر فرد اسلام کی خیر خواہی ہر مسلمان پر فرض ہے اس میں قریشیت شرط ہونا یا صحیحی، دل سے خیر خواہی مطلقاً فرض ہیں، اور وقت حاجت و عا سے امداد و اعانت بھی ہر مسلمان کو چاہئے کہ اس سے کوئی عاجز نہیں اور مال یا اعمال سے اعانت فرض کفار سے ہے اور ہر فرض بقدر قدرت ہر حکم بشرط استطاعت۔

قال تعالى لا يكلف الله نفساً اثناً^۲۔ وقال تعالى لا تكفوا عنه ما كتبتكم^۳۔

اللہ تعالیٰ نے فرمایا: اللہ کسی نفس کو اس کی طاقت سے بڑھ کر تکلیف نہیں دیتا۔ اور اللہ نے فرمایا: تو اللہ سے ڈرو چہاں تک ہو سکے۔ (ت)

مفسر پر اعانت مال نہیں، سب سے دست پا پر اعانت اعمال نہیں، اور ہذا مسلمانان ہند پر حکم جہاد و قتال نہیں۔ یاد رکھو اسلام اگرچہ خیر قرشی ہو اگرچہ کوئی غلام صحیحی ہو امور جائزہ میں اس کی اعانت تمام بر میت اور وقت حاجت اس کی اعانت بقدر استطاعت سب اہل کفایت پر لازم ہے، البتہ اہلسنت کے مذہب میں خلافت شریعہ کے لئے ضرور قریشیت شرط ہے اس بارے میں رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سے متواتر حدیثیں ہیں، اسی پر صحابہ کا اجماع، تابعین کا اجماع، اہلسنت کا اجماع ہے، اس میں مخالف نہیں مگر خارجی یا پیکر محزلی کتب معتقد و کتب

^۱ صحیح مسلم کتاب الايمان قدیمی کتب خانہ کراچی، ۵۳، سنن ابوداؤد کتاب الادب آداب عالم پر بس، ۳۲۰، سنن احمد بن

حنبل حدیث تفسیر الداری دار الفکر بیروت، ۱۰۲

^۲ القرآن الکرییم، ۲۸۹

^۳ القرآن الکرییم، ۱۶

Page 175 of 712

Ek 10. Dâru'l-İftâ Diyobend kurumunun Barelviler için verdiği fetva. Bu fetvaya göre Barelvi'ler kâfir değil ama bid'at işleyen bir cemaattir.

الجامعة الإسلامية العالمية
 Darul Ifta and Qadiriya
 2564586: فون: 2560300-2560400 www.jamiabinoria.net: ای میل: darulifta@gmail.com

Name :> **sharukh** Serial No :> **12662**
 Address :> **karachi-pakistan** Fatwa No :>
 Subject :> **AQAID** Date :> **7/23/2011**
 Writer :> **شاہ نواز** Email :>

mulvi ahmed raza khan k baray kia hukum he kafir ya gumrah agar kafir tu kis kufur ki waja say
 gumh tu kis waja say
 مولوی احمد رضا خان کے بارے کیا حکم ہے؟ کافر یا گناہگار اگر کافر تو کس کفر کی وجہ سے؟ گمراہ تو کس وجہ سے؟

الجواب
 مولانا احمد رضا خان بیلوی مجدد بلکہ رئیس المتبعین اور آج تک سب جتنے یدعات و رسومات مروج ہیں وہ اس
 کے مؤید رہے ہیں مگر بدعتی ہونے کے علاوہ علماء دیوبند نے ان پر کفر کا فتویٰ نہیں لگایا۔
 کاغذ السنائیة: وفي الفتاوى العفري: الكفر شئ عظيم
 فلا جعل المؤمن كافرًا متى وجبت رواية انه لا يكفر اه وفي الخلاصة
 وغيرها: اذا كان في السلسلة وجبه توجب التكفير وجبه واجبه بمنتهى نظي
 المفتوح ان يميل الى العوج الذي يمنع التكفير تحسبًا للنظن بالسلم اه.
 (۲۲۴۴۲۰)۔ والله اعلم بالصواب
 شاہ نواز عیاضی عفی عنہ
 دارالافتاء جامعہ بخاریہ عالمیہ کراچی
 ۱۰ شعبان المعظم ۱۴۳۲ھ

البود
 بندو نادر خان
 دارالافتاء جامعہ بخاریہ کراچی
 ۱۰ شعبان المعظم ۱۴۳۲ھ

 ۱۴۶۶۲
 ۱۴۳۲ھ

 دارالافتاء جامعہ بخاریہ کراچی
 ۱۰ شعبان المعظم ۱۴۳۲ھ

۷/۲۳/۱۱

Ek 11. Camiye Feziye Rizviye Pakistan'nın Barelviler tarafından Diyobendiler için verdiği Fetvası. Bu Fetvaya göre Diyobendiler Müslümandır. Ama diğer tüm Barelviler hem Pakistan hem de Hint tarafından bu fetvayı reddetmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

علماء دیوبند، اہل سنت ہیں بریلوی علماء کا آخری فیصلہ

بخدمت اقدس حضرت الشیخ مفتی اعظم پاکستان مولانا منظور احمد صاحب فیضی مہتمم و مفتی
جامعہ فیضیہ رضویہ کچہری روڈ احمد پور شرقیہ ضلع بہاولپور۔

سوال: علماء دیوبند کو اہل سنت کہنا صحیح ہے یا نہیں کیا پیر مہر علی شاہ گولڑوی نے فتویٰ دیا ہے کہ علماء دیوبند
اہل سنت کا عظیم فرقہ ہیں اور پیر شہیر محمد شرقپوری نے ان حضرات کو نوری وجود تسلیم کیا ہے خولجہ غلام فرید نے
اکابر دیوبند کو اولیاء اللہ میں شمار کیا ہے اور اعلیٰ حضرت بریلوی کے دو فتویٰ ہیں ایک میں کافر کہا ہے
اور دوسرے میں مسلمان کہا ہے۔ اَلْمُسْتَفْتٰی

عبدالمفتی رضوی فیضی مدینہ منورہ باب مجیدی سعودی عرب: ص ب ۹۸۸۸۔ فون:
1234353 **الجواب:** علماء دیوبند کے متعلق جو فتویٰ سیدی پیر مہر علی شاہ نے دیا ہے کہ علماء دیوبند اہل
سنت کا عظیم فرقہ ہیں یا پیر شرقپوری نے ان حضرات کے نوری وجود ہونے کو تسلیم کیا ہے یا خولجہ غلام فرید
نے اکابرین دیوبند مولوی رشید احمد گنگوہی اور مولوی محمد قاسم نانوتوی کے ولی کامل ہونے کا فتویٰ "مقاہیں
الجالس" میں دیا ہے واقعی ان بزرگان دین کی کتابوں میں یہ فتاویٰ جات مسطور ہیں اور صحیح ہیں باقی سیدی
اعلیٰ حضرت فاضل بریلوی کا فتویٰ کفر لاطمی کی بنا پر تھا جب علماء دیوبند کی کتب المہند وغیرہ جیسی کتابیں
منظر عام پر آئیں تو اعلیٰ حضرت فاضل بریلوی نے اپنے فتویٰ کفر سے رجوع فرما کر تمہید الایمان
اور سبحان السبوح وغیرہ میں صاف الفاظ میں لکھ دیا کہ حاشا للہ حاشا للہ ہزار بار حاشا للہ میں ہرگز
ان علماء دیوبند کی تکفیر نہیں کرتا یعنی مولوی رشید احمد گنگوہی اور مولوی غلیل احمد انیسوی اور مولوی اشرف علی
تھانوی وغیرہ کو تو مسلمان ہی جانتا ہوں اور مولوی اسماعیل دہلوی پر بھی کفر کا فتویٰ نہیں دیتا یہ اعلیٰ حضرت
بریلوی کا وہ آخری فتویٰ ہے جس پر مہر حق ثبت کرتے ہوئے سیدی وسندی قبلہ مولوی احمد سعید شاہ صاحب
کاظمی نے الحق السئین میں فتویٰ دیا ہے کہ ہمارے اکابرین علماء بریلوی نے کبھی بھی علماء دیوبند کو نہ کافر کہا
اور نہ کسی کتاب میں ان کو کافر لکھا ہے بلکہ ہم ان کو سنی علماء ہی مانتے ہیں۔

جامعہ فیضیہ رضویہ کچہری روڈ احمد پور شرقیہ ضلع بہاولپور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

KAYNAKÇA

- A'zami, Muhammed Emced Ali. *Behâr-ı Şeriat*. Karaçi: Mektebetu'l-Medîne, 2012.
- Âbâdî, Fahrulislam. *el-Îmam Muhammed Kâsım Nânnotovi ki Fikrî or Bedeltî Hâlât mayn Medâris ki Tercîhât*. Diyobend: Mektebe-i Eşrefî, ts.
- Abdulahad, Muhammed. *Goftegû-yi Mezhebî*. Dehli: Matba-i Mücteba, 1312h.
- Ahmed, Muhammed Mesud. "Ahmed Rıza Han Barelvi". *Fikr u Nasr*. (October,1980) 48-49.
- Ahmed, Muhammed Mesud. *Hayât-ı İmam-ı Ehl-i Sünnet*. Lahor: Merkezi Meclis-i Rıza, 1984.
- Ahmed, Muhammed Mesud. *Hayât-ı Mevlânâ Ahmed Rıza Han Barelvi*. Karaçi: İdare-yi Tahkîkât-ı İmam Rıza Han, 1999.
- Ahmed, Muhammed Mesud. *İmam Ahmed Rıza or Âlem-i İslam*. Karaçi: İdare-yi Mesudiye, 2000.
- Ahmed, Muhammed Mesud. *Muhadis Barelvi*. Karaçi: İdare-yi Mesudiye, 2004.
- Ahter Rıza, Muhammed el-Kâdirî el-Ezherî, "Nebzetun ani's-şeyhi'l-imâmi'l-hümâm vahîdî'z-zemân ferîdî'l-evân el-allame Ahmed Rıza Hân." *el-Emnu ve'l-ulâ li-nâitî'l-Mustafa bi-dâfii'l-belâ*. Dimeşk: Dâru'n-Nu'mân li'l-ulûm, 1430/2009.
- Andre Pradeş Ulema Cemiyeti. *Reşmi Romal Tahrik (İpek Mendil Harketi) or Şeyhu'l-Hind Mevlânâ Mahmud Hasan Diyobend*. Haydarâbâd: Andre Pradeş Ulema Cemiyeti, ts.
- Attârî, Muhammed Reyhan Ahmed Kâdirî. *Feyezân-ı A'lâ Hazret*. Lahor: Şebir Brothers, 2012.
- Azher, Zuhûr Ahmed. "Diyobendî". *Urdu Dâire-i Maârif-i İslâmiye*. 9/621-625. Lahor: Dânişgâh-ı Punjab, 2004.
- Aziz Bek, Refik. "Reşmi Romal Tahrik". *Roznâmetu'l-Cemiye Dehli*, (26 Mart 1980), 223-236.
- Barelvi, Ahmed Rıza Han. *Ahkâm-ı Şeriat*. Lahor: Nizâmiya Kitap Gar, ts.
- Barelvi, Ahmed Rıza Han. *el-Emnu ve'l-ulâ li-nâitî'l-Mustafa bi-dâfii'l-belâ*. Çev. Muhammed Ahter Rıza el-Kâdirî el-Ezherî. Dimeşk: Dâru'n-Nu'mân li'l-ulûm, 1430/2009.
- Barelvi, Ahmed Rıza Han. *Fetâvâ Rizviye*. Lahor: Rıza Foundation, 2006.

- Barelvi, Ahmed Rıza Han. *Husâmu'l-Harameyn ala menhari'l-kufri ve'l-meyn*. Çev. Ş. M. Kâdri. Bumbai: Rıza Akademi, 2009.
- Barelvi, Ahmed Rıza Han. *Husâmu'l-Harameyn ala menhari'l-kufri ve'l-meyn*. Pakistan: Mektebe-yi Nebeviye, 1325h.
- Barelvi, Ahmed Rıza Han. *İrfân-ı Şeriat* Lail Poor: Sunni Dâru'l-İşâat, ts.
- Bedel, Muhammed Abdussemi. *Envâr-ı Sâtia der Beyân-ı Mevlûd ve Fâtîha*. Dehli: Razi Kitabgâr, 2010.
- Bedruddin Ahmed. *Sevânih-i A'lâ Hazret İmam Ahmed Rıza*. U.P: Kâdri Mission Bareilly Şerif, 1405h.
- Bestevî, Muhammed Sâbir Nesîm. *A'lâ Hazret Barelvi*. Lahor: Mektebe-yi Nebeviye, 1976.
- Bhangyânvi, Muhammed İmran Kâsımî. “Hz. Mevlâna Zulfikâr Ali Diyobendi”. *Fikr-i İnkılâb*. 10/228(Ocak 2022), 63-81.
- Birişik, Abdülhamit. “Hint Alt Kıt’asında Gaybın Bilinmesine İlişkin Görüşler (Hint Alt Kıt’asında Hz. Peygamber’in Gayb Bilgisi Tartışmaları ve Tekfir)”. *Kur’an ve Tefsir Araştırmaları-V: İslam Düşüncesinde Gayb Problemi-I*. İstanbul: İSAV Yayınları, 2003, 289-304.
- Birişik, Abdülhamit. “Hint Alt-Kıtasında İslâm Araştırmalarının Dünü Bugünü: Kurumlar, İlmî Faaliyetler, Şahıslar, Eserler”. *Divan İlmi Araştırmalar 2/17 (2004)*, 1-62.
- Birişik, Abdülhamit. “Rızâ Han Birelvî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/61-64. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Birişik, Abdülhamit. *Hind Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.
- Birûnî, Ebu’r-Reyhan Muhammed b. Ahmed. Beroni. *Kitâbu'l-Hind*. Çev. A.A. Said. Lahore: Nâşirân-ı Ticâret-i Kütüb, 2005.
- Buhârî, Muhammed Ekber Şah. *Peçâs Celîlu'l-Kadr Ulemâ*. Lahor: el-Mîzân, 2006.
- Bulgur, Durmuş. *XIX. Yüzyıl Hint Kıtasında İslamî Fikir Akımları*. Konya: Dizgi ofset, 2007.
- Bülendşehrî, Abdulmâlîk Nedvi. “Fasl-ı Diyobend ki İhsân-ı Çerağ”. *Fikr-i İnkılâb* 10/228 (Ocak 2022), 819-844.
- Bülendşehrî, Muhammed Âşık İlahî. *Barelvi Ulemâ ve Meşâyih kiliye Lemha-i Fikriye*. Karaçi: Dâru'l-Ulûm İşâat, 1408h.
- Calenderi, Reşid Ahmed. “Dâru'l-Ulûm Diyobend”. Lahor: Mektebe-yi Cedid Press, 2004.

- Cezerî, Muhammed b. Muhammed Şâfiî. *Hısn-ı Husayn*. Çev. Muhammed Sıddîk Hazrevî. Karaçi: Ziyâu'l-Kur'ân Publications, 2005.
- Dâru'l-İftâ. Erişim 10 Aralık 2024. <https://www.banuri.edu.pk>
- Dimeşki, Şeyh Kutbuddin. *İmdâdu's-sülûk*. Edit. Reşid Ahmed Gangohi. Çev. Muhammed Âşık İlahi Merti. U.P.: Dâru'l-Kitâb Diyobend, 2005.
- Ebû Kelâm Kâsımî. "1857 ki Târih-i Âzâdî Mevlânâ Nânotovi ki ka Kirdâr." *Fikr-i İnkılâb* 10/228 (Ocak 2022), 34-61.
- Edrâvi, Mv. Asîr. *Mv. Reşid Ahmed Gangohi*. Diyobend: Şâhu'l-Hind Akademi, 1997.
- Ekber, Hafız Muhammed. *Ekâbir-i Ulemâ-i Diyobend*. Lahor: İdare-i İslamiyat, ts.
- Emin, Müftü Muhammed. *Teâruf-i Takviyetu'l-İman*. Faysalâbâd: Tahrik-i Tebliğ-i İslam, ts.
- Erşed, Abdurreşid. *Bîs Bary Müselman*. Lahor: Mektebe-yi Reşidiye, 1969.
- Fuyûzrahman, Hafız Kâri. *Hazret-i Hâci İmdadullah Mekki or inki Hulefâ*. Karaçi: Meclis-i Neşriyat-ı İslam, 1984.
- Gangohi, Reşid Ahmed. *el-Hakku's-sarih fî isbâti't-Terâvîh*. Lahor: İdare-yi İslamiyat, 1992.
- Gangohi, Reşid Ahmed. *el-Kutûfu'd-dâniye fî tahkiki'l-cemâati's-sâniye*. Lahor: İdare-yi İslamiyat, 1992.
- Gangohi, Reşid Ahmed. *Faysalatu'l-a'lâm fî dâri'l-harb ve dâri'l-İslâm*. Lahor: İdare-yi İslamiyat, 1992.
- Gangohi, Reşid Ahmed. *Fetâvâ Reşidiyye Kâmil*. Lahor: İdare İslamiyat, 1992.
- Gangohi, Reşid Ahmed. *Fetâvâ Reşidiyye*. Delhi: Ders-i Kutub, 1987.
- Gangohi, Reşid Ahmed. *Hidâyetu'l-mu'tedi fî kırâati'l-muktedi*. Lahor: İdare-yi İslamiyat, 1992.
- Gangohi, Reşid Ahmed. *Hidâyetu's-Şîa*. Karaçi: Dâru'l-İşâat, ts.
- Gangohi, Reşid Ahmed. *İmdâdu's-sülûk*. Lahor: Matbaa Nâmî Press, ts.
- Gangohi, Reşid Ahmed. *Letâif-i Reşidiye*. Lahor: İdare-yi İslamiyat, 1992.
- Gangohi, Reşid Ahmed. *Sebîlu'r-reşâd*. Lahor: İdare-yi İslamiyat, 1992.
- Gangohi, Reşid Ahmed. *Zubdetu'l-menâsik maa umdeti'l-menâsik*. Bombay: Mektebe-yi Eşrefiye, ts.
- Gîlânî, Seyyid Menâzir. *Sevânih-i Kâsımî*. Lahor: Mektebe-yi Rahîmiye, 1373/1953.
- Guman, Muhammed İlyas. *Akâid-i Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat*. Sergûde: Mektebe-yi Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, 2011.

- Han, Muhammed Enver. *Mevlânâ Ahmed Rıza Han Barelvi ki Fıkhi Hidmât ka Tahkik-i Câize*. Câmşûrû: Sind Üniversitesi, Tekâbul-i Edyân ve Sekâfet-i İslâmiye, Doktora Tezi, 1998.
- Han, Münşi Abdurrahman. *Sîret-i Eşref*. Multan: İdâreyi Neşru'l-Meârif, 1956.
- Haseni, Muhammed Sâni. *Hayât-ı Halîl*. Leknevi: Tenvir Press Bag Gongy Nevâb, ts.
- Hassan, M. (n.d.). Menâzira'e Âciba. Murad Abâd.İndia: Metbe'ye Gulzâr İbrahim.
- Huccetu'l-İslam el-İmam Muhammed Kâsım Nânotovi*. Nşr. Tanzîm-i Ebnâ-yı Kadîm Dâru'l-Ulûm Diyobend-Sehâranpûr. Yeni Dehli: Tanzîm-i Ebnâ-yı Kadîm Dâru'l-Ulûm Diyobend, 2005.
- İkram, Şeyh Muhammed. *Mevc-ı Kevser*. Lahor: İdare-yi Sekâfet-i İslamiya, 2003.
- Jackson, William Kesler. *A Subcontinent's Sunni Schism; The Diyobendi-Barelvi Dynamic And The Creation of Modren South Asia*. New York: Syracuse University, Doktora Tezi, 2013.
- Kâdirî, Abdulhakim Eşref. *A'lâ Hazret Network*, ts. www.AlahazratNetwork.org.
- Kâdirî, Ebu Ahmed Muhammed Enes Rıza. *Bahâr-ı Tarikat*. Lahor: Mektebe-i İmam Ehl-i Sünnet, 2016.
- Kâdirî, Halil Eşref. *İslâmi Tahrîkein*. Lahor: Mektebe-yi Feridiye, ts.
- Kâdirî, Husayn Rıza Han. *Vesâyâ Şerif*. Lahor: Progress Books, ts.
- Kâdirî, Muhammed Eyüp. *Tezkire-yi Ulemâ-yı Hind*. Karaçi: Historical Society, 1961.
- Kâdirî, Muhammed İlyas Attâr. *Namaz ka Câyize*. Karaçi: Dâveti İslami, ts.
- Kandehlevi, Muhammed İdris. *Akâid-i İslâm*. Karaçi: İdare-yi İslâmiyât, 2010.
- Kandehlevi, Nurulhasen Reşid. *Kâsımû'l-Ulûm Hazreti Mevlânâ Muhammed Kâsım Nânotovi Ahvâl ve Âsâr ve Bakiyyât ve Müteallikât*. U.P: Mektebe-yi Nûr, ts.
- Kâsım, Habibullah. *Câmiya İslamiye Dâru'l-Ulûm*. U.P.: Câmiya İslamiye Dâru'l-Ulûm, ts.
- Kâsımî, Muhammed İ'câz Orfî. "Hakîmu'l-Umme Hazreti Mevlânâ Eşref Ali Tânvi." *Fikr-i İnkılâb* 10/228 (Ocak 2022), 104-108.
- Kâsımî, Muhammed İ'câz Orfî. "Tahrik-i Âzâdi main Ulema-yı Diyobend ka Kirdâr." *Fikr-i İnkılâb* 10/228 (Ocak 2022), 852-860.
- Kâsımî, Muhammed Tayyib. *Meslek-i Ulemâ-yı Diyobend*. Lahor: Tayyib Publisher, t.s.
- Kâsımî, Muhammedullah. "Hazreti Mevlânâ Mehtâb Ali Diyobendi." *Fikr-i İnkılâb* 10/228 (Ocak 2022), 61-62.

- Kâsımî, Muhammedullah. *Dâru'l-Ulûm ki Cami ve Muhtasar Tarih*. Dehli: Şeyhu'l-Hind Akademi, 2012.
- Kâviş, Feyyaz. *İmam-ı Ehli-Sünnet Mevlânâ Ahmed Rıza Han Barelvi*. Rahimyâr Han: Rıza International Akademi, 1990.
- Kirmânî, S. İ. *Sîret-i Pâk A'lâ Hazret Barelvi*. Lahor: Azam and Sons's Publisher, 2000.
- Komisyon. *Urdu Dâire Meârif İslâmiye*. Lahor: Pencâb Üniversitesi, 2004.
- Mahmûd, Hâlid. *Mutâlâ-yı Barelviyet*. U.P.: Hafizî Book Dipu Diyobend, 1997.
- Mâlîki, Ahmed b. Mübarek Sicilmâsî. *el-İbrîz*. Çev. Ebu'l-Ala Muhammed Muhyiddin Cihângîr. Lahor: İştîyâk-ı Müştâk, 2006.
- Meczub, Azizu'l-Hasen. *Eşrefu's-Sevânih*. Multan: İdare-yi Telifât-ı Eşrefiye, 1427h.
- Mireti, Muhammed Âşık. *Tezkiretu'r-reşid*. Sehârenpûr: Nâzım Kütüphanesi, ts.
- Miyân, Seyyid Muhammed Medeni. "İmam Rıza or Urdu Tercüme Kur'ânî ka Tekâbul-i Mutâlâa." *el-Mizân İmam Ahmed Rıza Han Özel Sayısı*, (26 Mart 1976), 85-113.
- Muhammed Esed Tânvî. *Mevlânâ Muhammed Kâsım Nânnotovi ki Dini ve İlmi Hidmât ka Tehkik-i Mutâlâa*. Karaçi: İslamiye Camiya Karaçi, Doktora Tezi, 2005.
- Muhammed Tayyib, "Mukaddime". *Tarih-i Dâru'l-Ulûm Diyobend*. mlf. Seyyid Mahbûb Razavi. Lahor: el-Mizân Naşirân u Tâcirân-ı Kutub, 2005.
- Muhammed, Gulam. (n.d.). *Hayât-ı Eşref*. Karaçi: Mektebey Tânvî, ts.
- Mustafa, Mv. Mustafa. M. *Mamûlât-ı Eşref*. Tâne Bûn: Matba İmdâd, 1333h.
- Mübârekpûrî, Şekîb Arslan. *Barelvi hi Ehl-i Sünnet hain*. A'zem Gar: Bahru'l-Ulûm Urs Committee, 2017.
- Naîmî, Ahmed Yâr Han. *Câe'l-hak ve zeheka'l-bâtıl*. Gucerat: Müftü İktidar Ahmed Han Malik Naîmî Kütüphanesi, ts.
- Naîmî, Ahmed Yâr Han. *Kenzu'l-İmân tefsîru Nûri'l-İrfân*. Lahor: Pir Bahai Company, ts.
- Naîmî, Ahmed Yâr Han. *Mevâiz-ı Naîmiye*. Lahor: Maktebe-yi İslâmiye, ts.
- Naîmî, Ahmed Yâr Han. *Risâle-yi Nûr*. Gucerat: Müftü İktidar Ahmed Han Malik Naîmî Kütüphanesi, ts.
- Naîmî, Ahmed Yâr Han. *Saltanat-ı Mustafa*. Lahor: Mektebet-i İslâmiye, t.s.
- Naîmî, Ahmed Yâr Han. *Şân-ı Habîbu'r-Rahman*. Sergude: International Gavsiye Forum, ts.
- Naîmî, İktidar Ahmed Han. *Râh-ı Cennet be-Cevâb-ı Râh-ı Sünnet*. Gucerat: Naîmî Kütüphane, ts.

- Nânotovi, Muhamemd Kâsım. *Esrâr-ı Kur'ânî*. Karaçi: Erâhim Akademi, ts.
- Nânotovi, Muhammed Kâsım. *Âb-ı Hayât*. Multan: İdâre-yi Telifât-ı Eşrefiye, 1413h.
- Nânotovi, Muhammed Kâsım. *Cemâl-i Kâsımî*. Behâvâlpûr: Dâru'l-Besâir, ts.
- Nânotovi, Muhammed Kâsım. *Ecvibet-i Erbaîn*. Gujranvala: İdare-i Neşr u İşâat Medrese-i Nusretu'l-Ulûm, 1981.
- Nânotovi, Muhammed Kâsım. *el-Ecvibetu'l-kâmile fi'l-es'ileti'l-hâmile*. Sergoda.Paksitan: İdare Gülistan Ehl'e Sünnet.
- Nânotovi, Muhammed Kâsım. *Envâru'l-mesâbîh fî tavzihi mesâbîhi't-Terâvih*. çev. İştîyâk Ahmed. Diyobend: İdare-i Neşr-u İşâat-ı Dâru'l-ULûm, ts.
- Nânotovi, Muhammed Kâsım. *Feryâd-ı Kâsımîye*. Dehli: İdâre-yi Edebiyat, 1980.
- Nânotovi, Muhammed Kasım. *Hediyyetu's-Şîa*. Lahor.Pakistan: Numâni Kütüphanesi, ts.
- Nânotovi, Muhammed Kâsım. *Hüccetü'l-İslam*. Çev. Müddesir Cemâl Tonsevî. Behâvâlpûr: Dâru'l-Besâir, 1433.
- Nânotovi, Muhammed Kâsım. *İntisârü'l-İslam*. Dehli: Matbaa-yı Muctebâyi, ts.
- Nânotovi, Muhammed Kâsım. *Kasâid-i Kâsımî*, Dehli: Kütüphanesi-i Reşidiye, 1360h.
- Nânotovi, Muhammed Kâsım. *Kâsimu'l-ULûm*. haz. Munşi Mumtaz Ali Mirti Dihlevi. Dehli: Matbaa-yı Muctebâyi, 1292h.
- Nânotovi, Muhammed Kâsım. *Kible-numa*. Diyobend: Matbaa der Muctebâi, 1315h.
- Nânotovi, Muhammed Kâsım. *Letâif-i Kâsımîye*.Dehli: Matbaa Der Muctebâi, 1309h.
- Nânotovi, Muhammed Kâsım. *Mübâhase-yi Şah Cihânpûr*. Sehâranpûr: Dâru'l-ULûm Vakf Diyobend, 2017.
- Nânotovi, Muhammed Kasım. *Tahzîru'n-nâs*. Diyobend: Kütüphanesi-yi İmdâdiye, 1355h.
- Nânotovi, Muhammed Kasım. *Tahzîru'n-nâs*. Karaçi: Dâru'l-İşâat, ts.
- Nânotovi, Muhammed Kasım. *Tahzîru'n-nâs*. Sehâranpûr: Kütüphanesi-yi Rahimiye, ts.
- Nânotovi, Muhammed Kasım. *Tahzîru'n-nâs*. U.P: Huccetu'l-İslam Akademi, 1437h.
- Nânotovi, Muhammed Kâsım. *Takrîr-i Dilpeziâr*. Diyobend: Kütüphanesi-yi Azîziye, ts.
- Nânotovi, Muhammed Kâsım. *Tasfiyetu'l-Âkaid*. Sehâranpûr: Kütüphanesi-yi Rahimiye, ts.
- Nânotovi, Muhammed Kâsım. *Tuhfe-yi Lahmiye*. Bahavelpûr: Dâru'l-Besâir, ts.
- Nânotovi, Muhammed Kâsım. *Vakıa-yı Meyl-i Hod Hoda-Şinâsi*. Karaçi: Mir Muhammed Kütüphanesi, ts.

- Nânotovi, Yakup. *Hâlât-ı Tayyibe Hazreti Mevlânâ Muhammed Kâsım Nânotovi*. U.P.: Müfti İlahi Bahş Akademi, 1435h.
- Nâsır, Muhammed Nâsiruddin. *Hayât-ı A'âlâ Hazret*. Lahor: Progressive Books, 2018.
- Nedvi, Muhammed İshak. *Tarihu Nedveti'l-Ulemâ*. Leknev: Meclis-i Sehâfet ve Neşriyât, 2017.
- Nedvi, Seyyid Ebu'l-Hasen Ali. *Hazreti Mevlânâ Muhammed İlyas or Unki Dini Davet*. Yeni Delhi: İdâre-yi İşâat-ı Dîniyyât, 2005.
- Niyâzî, Halid Perviz. *Bîsevî Sadî Meñ Ber Sağîr ki İslâmî Tahrikon ka Tenkid-i Câyize*. Cemşoro: Sind Üniversitesi, Doktora Tezi, 1999.
- Numâni, Muhammed Manzûr. *Faisla Kun Munâzara*. Lahor: Dâru'n-Nefâis, 1353h.
- Palenpûri, Said Ahmed. *Kiya Muktedi per Fâtiha Vacib he*. Siharenpur: Mektebe-yi Hicaz Diyobend, ts.
- Razavi, Seyyid Mahbûb. *Tarih-i Dâru'l-Ulûm Diyobend*. Lahor: el-Mizân Naşirân u Tâcirân-ı Kutub, 2005.
- Razvi Bihârî, Zaferuddin. *Hayât-ı A'âlâ Hazret*. Lahor: Mektebe-yi Nebeviyye, 2003.
- Rıza Han, Muhammed Mustafa. *Melfûzât-ı A'âlâ Hazret*. Karachi: Mektebetu'l-Medîne, ts.
- Riyaz, Süheyl. "Diyobandiyet Barelviyyet or İhtilâfât." *BBC Urdu Newz.com*. (03 Temmuz 2010). https://www.bbc.com/urdu/pakistan/2010/07/100702_brelvi_Diyobendi
- Rizvi, Muhammed Reyhan Kâdri. *Feyzân-ı A'âlâ Hazret*. Lahor: Şebir Brothers, 2012.
- Rizvi, Zaferuddin Kâdirî. *Hayât-ı A'âlâ Hazret*. Lahor: Mektebe-yi Nebeviyye, 1960.
- Sâbir, Muhammed Yusuf. *Aik Azîm Şahsiyyet*. Faysalâbâd: Cemaat-ı Gavsiyye, 1983.
- Safder, Muhammed Serfirâz Han. *Bâb-ı Cennet bi-Cevâb-ı Râh-ı Cennet*. Gujravala: Mektebe-yi Safderiyye, 2010.
- Safder, Muhammed Serfirâz Han. *Bâni Dâru'l-Ulûm*. Gucrevala: Mektebe-yi Sefderiyya, ts.
- Safder, Muhammed Serfirâz Han. *Dil ka Surûr*. Gujravala: Mektebe-yi Safderiyye, 1999.
- Safder, Muhammed Serfirâz Han. *Guldeste-i Tevhid*. Gujravala: Mektebe-yi Safderiyye, 2008.
- Safder, Muhammed Serfirâz Han. *Nur ve Beşer*. UP: Mektebe-yi Ukaz Diyobend, ts.
- Safder, Muhammed Serfirâz Han. *Râh-ı Sünnet*. Gujravala: Mektebe-yi Safderiyye, 2011.
- Safder, Muhammed Serfirâz Han. *Tefrîhu'l-havâtır fî reddi tenvîri'l-havâtır*. Gujravala: İdâre-i Neşr u İşâat, 1977.

- Safder, Muhammed Serfirâz Han. *Tenkîd-i Metn*. Gujravala: Mektebe-yi Safderiye, 2010.
- Sehârenpûri, Halil Ahmed. *el-Berâhînu'l-kâtia ala zalâmi'l-envâri's-sâtia el-mulakkab bi'd-delâili'l-vâdiha*. Karaçi: Dâru'l-İşâat, 1988.
- Sehârenpûrî, Halil Ahmed. *el-Muhenned ale'l-Mufenned*. Lahor: İdare-yi İslamiyat, 1984.
- Seyfurrahman. *Mevlânâ Eşref Ali Tânvî ki ilm-i Hidmât*. Cemşoro: Camiya-i Sind, İslami Kültür, Doktora Tezi, 1992.
- Seyyidi, Ömer Faruk. *İmam Ahmed Rıza Azîmu'l-Mürettebât Âlimun Celîlu'l-Kadr Şâir*. Lahor: Rıza Akademi, ts.
- Shah Syed, Muhammed Masharib. *Pakistan'daki Diyobendî ve Barelvî Ekolleri Arasındaki Hadise Dayalı Tartışmalar*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Sıddıkî, Muhammed Ömer. *Mikyâsu'l-hufye*. Lahor: el-Mikyâs Publisher, 1426h.
- Sindi, Ubeydullah. *Şah Veliyullah or unki Siyâsi Tahrik*. Lahor: Kütübhâne, 1942.
- Sitamarhi, Nizâmuddin Kâsımî. *Tezkire-i Ekâbir-i Tebliğ*. Çârkan: Camia İslamiye, İşâatu'l-Ulûm, 2015.
- Şahcihânpûrî, Abdulhakim Han Ahter. *İmam Ahmed Rıza*. Lahor: İdare-i Meârif-i Numaniye, 2007.
- Şahcihânpûrî, Ebu Selman. *Bozorgân-ı Dâru'l-Ulûm Diyobend or Cihâd-ı Şâmlî*. Lahor: İştîyâk-ı Muştâk Printing Press, 2004.
- Tânvî, Eşref Ali. *Ervâh-ı Selâse*. Karaçi: Mektebe-yi Ömer Fârûk, 2009.
- Tay, Ömer. "Hanefî, Mâturîdî Gelenekten Gelen Diyobend Ekolü'nün Tasavvufa Bakışı". *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 7/2 (Aralık 2021), 1275-1304. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.995775>.
- Tayyib, Kârî Muhammed. *Ulemâ-i Diyobend ka Dini Ruh or Meslek-i Mizâc*. Lahor: İdare-yi İslamiyet, 1988.
- Tayyip, Kârî Muhammed. *Meslek-i Ulemâ-i Diyobend*. Lahor: Tayyib Publishers, ts.
- Tonsevi, Müddesir Cemâl. "Ek Taâruf İmam Nânotovi ki Tasnif-i Hidmet". *Nidâ-yı Vakf-ı Dâru'l-Ulûm* (Safer 1436h), 33-42.
- Ukarvi, Muhammed Safî. *Teâruf-ı Ulemâ-i Diyobend*. Lahor: Ziyâu'l-Kur'ân, 2004.

Yağır Ahmetoğlu, Gülşen. “Hint Alt Kıtasında Çağdaş Dinî Bir Hareket Olarak Birelvîlik ”. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 14/2 (Aralık 2021), 780-822. <https://doi.org/10.18403/emakalat.1026524>.

Zafıruddin, Muhammed. “Dâru’l-Ulûm or Hukümet-i Hind”. *Roznametu’l-Cem’iyye Dehli*, (26 Mart 1980) pp. 184-186.

Zafıruddin, Muhammed. *Meşâhîru Ulemâi Dâru’l-Ulûm*. U.P: Defter-i İclâs-ı Sed Riâle, 1980.

